ASKERÎ
TARİH BELGELERİ
Dergisi

OCAK 2017 YIL: 66 SAYI: 139

Genelkurmay Personel Başkanlığı
Askerî Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı Yayınları

ANKARA
GENELKURMAY BASIMEVİ
2017

ISSN: 1300-0241

KKSN: 7630KK0521158

ASKERÎ TARİH BELGELERİ DERGİSİ

Dergi, yılda iki kez yayımlanır. Yerel süreli yayındır.

SAHİBİ

Genelkurmay Personel Başkanlığı
Askerî Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı adına
Tuğg. Necdet TUNA

SORUMLU MÜDÜR

Kur. Alb. Şahin KUYUCU

EDİTÖR VE YAYIN KURULU

Dr. Ulş. Alb. Bülent DURGUN
Öğ. Bnb. Soner TOPALOĞLU
Arş. Uzm. Mehtap AYGÜN
Arş. Uzm. Sehernaz GÜVENBAŞ

YAYINA HAZIRLAYANLAR

Arş. Uzm. Nurcan ASLAN
Arş. Uzm. Nuri BAYRAK
Arş. Uzm. Melike GÜRLER

BELGE ARAŞTIRMA

Arş. Uzm. Nuri BAYRAK

DÜZELTİ

Red. Uzm. Melek ALKA

KAPAK TASARIMI

Mizanpaj Uzm. M. Akif AK

ADRES

Genelkurmay ATASE Daire Başkanlığı 06100 Bakanlıklar/Ankara
Telefon: 0 312 402 23 11 Belgegeçer: 0 312 424 21 31
Ankara, Genelkurmay Basımevi, 2017

SUNUŞ

Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı Arşivindeki belgelerden derlenerek hazırlanan 139'uncu Askerî Tarih Belgeleri Dergisi, Sarıkamış Harekâtı'nı konu alan 14 Aralık 1914-18 Ocak 1915 tarihleri arasındaki belgeleri kapsamaktadır.

Askerî Tarih Belgeleri Dergisi'nin 122'nci, 123'üncü ve 124'üncü sayılarında Sarıkamış Harekâtı'na katılan 30'uncu Tümenin Ağustos 1914-Kasım 1915 tarihleri arasındaki cerideleri yayımlanmıştır. Derginin bu sayısında ise ana hatlarıyla, Sarıkamış Harekâtı'nın hazırlık aşaması, harekâtın icrası sırasında Başkomutanlık Vekâleti ve 3'üncü Ordu Komutanlığı tarafından verilen emirler ile 9'uncu, 10'uncu ve 11'inci Kolordulardan gelen harp raporlarını içeren üst düzey yazışmalar yer almaktadır. Belgelerde geçen yer adları orijinal hâlleriyle kullanılmış, konunun daha kolay anlaşılabilmesi amacıyla dipnotlarda günümüzdeki karşılıkları verilmiştir.

Türk harp tarihinde önemli bir yeri olan Sarıkamış Harekâtı'nın belgelerini içeren derginin konu ile ilgili araştırma yapanlara ışık tutacağına inanıyor, bu harekâta katılan tüm şehit ve gazilerimizi rahmet, minnet ve şükranla anıyoruz.

Necdet TUNA
Tuğgeneral
ATASE Daire Başkanı

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ
İÇİNDEKİLER..... III

BELGELER — **SAYFA NUMARASI**

1. 11'inci Kolordu cephesinin Başkomutan Enver Paşa tarafından teftiş edildiğine dair 14 Aralık 1914 tarihli rapor..... 1
2. 10'uncu Kolordu Komutanlığına verilen 14 Aralık 1914 tarihli harekât emri..... 2
3. 10'uncu Kolordu Komutanlığı tarafından 3'üncü Ordu Komutanlığına gönderilen 15/16 Aralık 1914 tarihli rapor..... 5
4. 9'uncu Kolordu Komutanlığı tarafından 3'üncü Ordu Komutanlığına gönderilen 15/16 Aralık 1914 tarihli rapor..... 7
5. 9'uncu Kolordu Komutanlığı tarafından 3'üncü Ordu Komutanlığına gönderilen 16/17 Aralık 1914 tarihli rapor..... 9
6. 9'uncu Kolordu Komutanlığı tarafından 3'üncü Ordu Komutanlığına gönderilen 17 Aralık 1914 tarihli rapor..... 12
7. 10'uncu Kolordu Komutanlığı tarafından 3'üncü Ordu Komutanlığına gönderilen 17 Aralık 1914 tarihli rapor..... 15
8. 9'uncu Kolordu Komutanlığı tarafından 3'üncü Ordu Komutanlığına gönderilen 17 Aralık 1914 tarihli rapor..... 20
9. 10'uncu Kolordu Komutanlığı tarafından 3'üncü Ordu Komutanlığına gönderilen 18 Aralık 1914 tarihli rapor..... 24
10. 19 Aralık 1914 günü için verilen 18 Aralık 1914 tarihli Ordu emri..... 26
11. 9'uncu Kolordu Komutanlığı tarafından 3'üncü Ordu Komutanlığına gönderilen 18/19 Aralık 1914 tarihli rapor..... 28
12. 22 Aralık 1914 günü için verilen 19 Aralık 1914 tarihli Ordu emri..... 30
13. 9'uncu ve 10'uncu Kolorduların Oltu üzerinden yapacakları çevirme harekâtı süresince 11'inci Kolordunun ne şekilde hareket edeceğine dair verilen 19 Aralık 1914 tarihli emir..... 34
14. Başkomutan Enver Paşa'nın Ordu cephesini teftişi sonrasında birliklere yayımladığı 19/20 Aralık 1914 tarihli mesaj..... 37
15. 3'üncü Ordu Komutanlığının 20 Aralık 1914 tarihli emri..... 40
16. 3'üncü Ordu Komutanlığının 20 Aralık 1914 tarihli genel kuvvesi..... 44

17. 21 Aralık 1914 günü için verilen 10'uncu Kolordu Komutanlığı emri..... 46

18. Mevcut durum gereği taarruzî bir harekâta girişilmemesi gerektiğine dair 3'üncü Ordu Komutanı Hasan İzzet Paşa'nın yazısı ile 3'üncü Ordu Komutanının değiştirilmesi hususunda Başkomutan Enver Paşa'nın Talat Paşa'ya yazdığı 21 Aralık 1914 tarihli şifre..... 50

19. Planlanan çevirme harekâtından kesin netice elde edilebilmesi için alınması gereken tertibata dair 10'uncu Kolordu Komutanlığının 22 Aralık 1914 tarihli raporu..... 54

20. 22 Aralık 1914 tarihli Başkomutanlık emri..... 57

21. 10'uncu Kolordu Komutanlığı tarafından 3'üncü Ordu Komutanlığına gönderilen 22 Aralık 1914 tarihli rapor..... 59

22. 11'inci Kolordu Komutanlığı tarafından 3'üncü Ordu Komutanlığına gönderilen 22 Aralık 1914 tarihli rapor..... 61

23. 22 Aralık 1914 tarihli 9'uncu Kolordu Komutanlığı emri..... 63

24. 22 Aralık 1914 tarihli 3'üncü Ordu Komutanlığı emri..... 68

25. 23 Aralık 1914 tarihli 9'uncu Kolordu Komutanlığı emri..... 73

26. 9'uncu Kolordu Komutanlığı tarafından Başkomutanlık Vekâletine gönderilen 23 Aralık 1914 tarihli rapor..... 78

27. 9'uncu Kolordu Komutanlığı tarafından verilen 23 Aralık 1914 tarihli emir..... 81

28. 10'uncu Kolordu Komutanlığı tarafından 3'üncü Ordu Komutanlığına gönderilen 23 Aralık 1914 tarihli rapor..... 84

29. 23 Aralık 1914 tarihli 3'üncü Ordu Komutanlığı emri..... 86

30. 3'üncü Ordu Komutanlığının 23 Aralık 1914 tarihli genel kuvvesi..... 89

31. 9'uncu Kolordu Komutanlığı tarafından Başkomutanlık Vekâletine gönderilen 24 Aralık 1914 tarihli rapor..... 92

32. 9'uncu Kolordu Komutanlığı tarafından Başkomutanlık Vekâletine gönderilen 24 Aralık 1914 tarihli rapor..... 95

33. 10'uncu Kolordu Komutanlığı tarafından Başkomutanlık Vekâletine gönderilen 24 Aralık 1914 tarihli rapor..... 99

34. 25 Aralık 1914 tarihli 9'uncu Kolordu Komutanlığı emri..... 101

35. 25 Aralık 1914 tarihli 9'uncu Kolordu Komutanlığı emri..... 103

36. 25 Aralık 1914 tarihli 11'inci Kolordu Komutanlığı emri..... 107

37. Başkomutanlık Vekâleti tarafından 11'inci Kolordu Komutanlığına verilen 28 Aralık 1914 tarihli emir..... 109

38. 28 Aralık 1914 tarihli 11 numaralı 3'üncü Ordu Komutanlığı emri..... 111
39. 28 Aralık 1914 tarihli 11'inci Kolordu Komutanlığı emri ile 33'üncü Tümen Komutanlığının harp raporu..... 115
40. 9'uncu Kolordu Topçu Komutanlığının 28/29 Aralık 1914 tarihli raporu..... 120
41. 9'uncu Kolordu Komutanlığı tarafından Başkomutanlık Vekâletine gönderilen 29 Aralık 1914 tarihli rapor..... 122
42. 9'uncu Kolordu Komutanlığı tarafından Başkomutanlık Vekâletine gönderilen 29 Aralık 1914 tarihli rapor..... 124
43. 9'uncu Kolordu Komutanlığı tarafından Başkomutanlık Vekâletine gönderilen 29 Aralık 1914 tarihli rapor..... 126
44. 9'uncu Kolordu Komutanlığı tarafından Başkomutanlık Vekâletine gönderilen 29 Aralık 1914 tarihli rapor..... 131
45. 30 Aralık 1914 tarihi için verilen 29 Aralık 1914 tarihli 11'inci Kolordu Komutanlığı emri ile 33'üncü Tümen Komutanlığının harp raporu..... 134
46. 9'uncu Kolordu Komutanlığı tarafından Başkomutanlık Vekâletine gönderilen 30 Aralık 1914 tarihli rapor..... 138
47. 30 Aralık 1914 tarihli 9'uncu Kolordu Komutanlığı raporu... 142
48. 9'uncu Kolordu Komutanlığı tarafından Başkomutanlık Vekâletine gönderilen 30 Aralık 1914 tarihli rapor..... 145
49. 9'uncu Kolordu Komutanlığı tarafından Başkomutanlık Vekâletine gönderilen 31 Aralık 1914 tarihli rapor..... 147
50. 9'uncu Kolordu Komutanlığı tarafından Başkomutanlık Vekâletine gönderilen 31 Aralık 1914 tarihli rapor..... 149
51. 9'uncu Kolordu Komutanlığı tarafından Başkomutanlık Vekâletine gönderilen 31 Aralık 1914 tarihli rapor..... 151
52. 9'uncu Kolordu Komutanlığı tarafından Başkomutanlık Vekâletine gönderilen 31 Aralık 1914 tarihli rapor..... 153
53. 10'uncu Kolordu Komutanlığı tarafından Başkomutanlık Vekâletine gönderilen 31 Aralık 1914 tarihli rapor..... 155
54. 1 Ocak 1915 tarihi için verilen 31 Aralık 1914 tarihli 11'inci Kolordu Komutanlığı emri..... 159
55. 33'üncü Tümen Komutanlığının 31 Aralık/1 Ocak 1915 tarihli harp raporu..... 162
56. 32'nci Tümen Komutanlığı tarafından 10'uncu Kolordu Komutanlığına gönderilen 31 Aralık/1 Ocak 1915 tarihli rapor.. 167
57. 9'uncu Kolordu Komutanlığı tarafından Başkomutanlık Vekâletine gönderilen 1 Ocak 1915 tarihli rapor..... 170

58. 9'uncu Kolordu Komutanlığı tarafından Başkomutanlık Vekâletine gönderilen 1 Ocak 1915 tarihli rapor..... 173
59. 2 Ocak 1915 tarihli 3'üncü Ordu Komutanlığı emri..... 177
60. 10'uncu Kolordu Komutanlığı tarafından Başkomutanlık Vekâletine gönderilen 3 Ocak 1915 tarihli rapor..... 180
61. 3 Ocak 1915 tarihli Erzurum Valiliği raporu..... 182
62. 3/4 Ocak 1915 tarihli 10'uncu Kolordu Komutanlığı emri..... 184
63. 10'uncu Kolordu Komutanlığı tarafından Başkomutanlık Vekâletine gönderilen 7 Ocak 1915 tarihli rapor..... 186
64. 7 Ocak 1915 tarihli 11'inci Kolordu Komutanlığı emri ile 33'üncü Tümen Komutanlığının harp raporu..... 189
65. 7/8 Ocak 1915 tarihli 10'uncu Kolordu Komutanlığı emri..... 194
66. 8/9 Ocak 1915 tarihli 10'uncu Kolordu Komutanlığı emri..... 198
67. 10 Ocak 1915 tarihli 3'üncü Ordu Komutanlığı emri..... 200
68. 10'uncu Kolordu Komutanlığı tarafından 3'üncü Ordu Komutanlığına gönderilen 10/11 Ocak 1915 tarihli rapor..... 202
69. 3'üncü Ordu Komutanlığı tarafından 11'inci Kolordu Komutanlığına verilen 11 Ocak 1915 tarihli emir..... 206
70. 11 Ocak 1915 tarihli 11'inci Kolordu Komutanlığı emri ile 33'üncü Tümen Komutanlığının harp raporu..... 207
71. 10'uncu Kolordu Komutanlığı tarafından 3'üncü Ordu Komutanlığına gönderilen 11 Ocak 1915 tarihli rapor..... 216
72. 3'üncü Ordu Komutanlığı tarafından 10'uncu Kolordu Komutanlığına verilen 12 Ocak 1915 tarihli emir..... 221
73. 11'inci Kolordu Komutanlığı tarafından 3'üncü Ordu Komutanlığına gönderilen 12 Ocak 1915 tarihli rapor..... 224
74. 3'üncü Ordu Komutanlığı tarafından 10'uncu Kolordu Komutanlığına verilen 12 Ocak 1915 tarihli emir..... 226
75. 3'üncü Ordu Komutanlığı tarafından Başkomutanlık Vekâletine gönderilen 12 Ocak 1915 tarihli rapor..... 229
76. 3'üncü Ordu Komutanlığı tarafından Başkomutanlık Vekâletine gönderilen 13 Ocak 1915 tarihli rapor..... 231
77. 11'inci Kolordu Komutanlığı tarafından 3'üncü Ordu Komutanlığına gönderilen 13 Ocak 1915 tarihli rapor..... 233
78. 13 Ocak 1915 tarihli 10'uncu Kolordu Komutanlığı emri..... 235
79. 3'üncü Ordu Komutanlığı tarafından 10'uncu Kolordu Komutanlığına verilen 13 Ocak 1915 tarihli emir..... 238
80. Başkomutanlık Vekâleti tarafından 3'üncü Ordu Komutanlığına verilen 14 Ocak 1915 tarihli emir..... 240

81. 3'üncü Ordu Komutanlığı tarafından Başkomutanlık Vekâletine gönderilen 14 Ocak 1915 tarihli rapor..... 242
82. 14 Ocak 1915 tarihli 11'inci Kolordu Komutanlığı emri..... 244
83. 10'uncu Kolordu Komutanlığı tarafından 3'üncü Ordu Komutanlığına gönderilen 14 Ocak 1915 tarihli rapor..... 248
84. 3'üncü Ordu Komutanlığı tarafından Başkomutanlık Vekâletine gönderilen 14/15 Ocak 1915 tarihli rapor..... 253
85. 10'uncu Kolordu Komutanlığı tarafından 3'üncü Ordu Komutanlığına gönderilen 15 Ocak 1915 tarihli rapor..... 255
86. 3'üncü Ordu Komutanlığı tarafından Başkomutanlık Vekâletine gönderilen 15 Ocak 1915 tarihli rapor..... 257
87. 10'uncu Kolordu Komutanlığı tarafından 3'üncü Ordu Komutanlığına gönderilen 15/16 Ocak 1915 tarihli rapor..... 259
88. 3'üncü Ordu Komutanlığı tarafından Başkomutanlık Vekâletine gönderilen 15/16 Ocak 1915 tarihli rapor..... 264
89. 3'üncü Ordu Komutanlığı tarafından Başkomutanlık Vekâletine gönderilen 16 Ocak 1915 tarihli rapor..... 266
90. 3'üncü Ordu Komutanlığı tarafından 11'inci Kolordu Komutanlığına verilen 16 Ocak 1915 tarihli emir..... 268
91. 3'üncü Ordu Komutanlığı tarafından 10'uncu Kolordu Komutanlığına verilen 16 Ocak 1915 tarihli emir..... 270
92. Başkomutanlık Vekâletinin 16 Ocak 1915 tarihli telgrafı..... 273
93. 11'inci Kolordu Komutanlığı tarafından 3'üncü Ordu Komutanlığına gönderilen 16 Ocak 1915 tarihli rapor..... 275
94. 16 Ocak 1915 tarihli 3'üncü Ordu Komutanlığı emri..... 277
95. 3'üncü Ordu Komutanlığı tarafından Başkomutanlık Vekâletine gönderilen 16/17 Ocak 1915 tarihli rapor..... 279
96. 3'üncü Ordu Komutanlığı tarafından Başkomutanlık Vekâletine gönderilen 17 Ocak 1915 tarihli rapor..... 281
97. 18 Ocak 1915 tarihi için verilen 17 Ocak 1915 tarihli 10'uncu Kolordu Komutanlığı emri..... 283
98. 3'üncü Ordu Komutanlığı tarafından Başkomutanlık Vekâletine gönderilen 18/19 Ocak 1915 tarihli rapor..... 287

BELGE NO. 1

Köprüköy
1-10-30

11. Kolordu Kumandanlığına

Bugün Başkumandan Paşa Hazretleri 11. Kolordunun Aras'ın cenûbundaki mıntıkasını gezdi. Tahkîmât ve ta'lîm ve terbiyede bi'l-hâssa endâht ta'lîm ve terbiyesindeki noksân nazar-ı dikkatlerine çarpdı. Binâen aleyh zât-ı âlînizden tahkîmâtın ve gayr-i muallem efrâdın endâht, avcılık husûsundaki ta'lîm ve terbiyelerinin mütemâdî ihtimâm ile bilâ-fâsıla ileriletilmesini ricâ ederim.

BELGE NO. 1

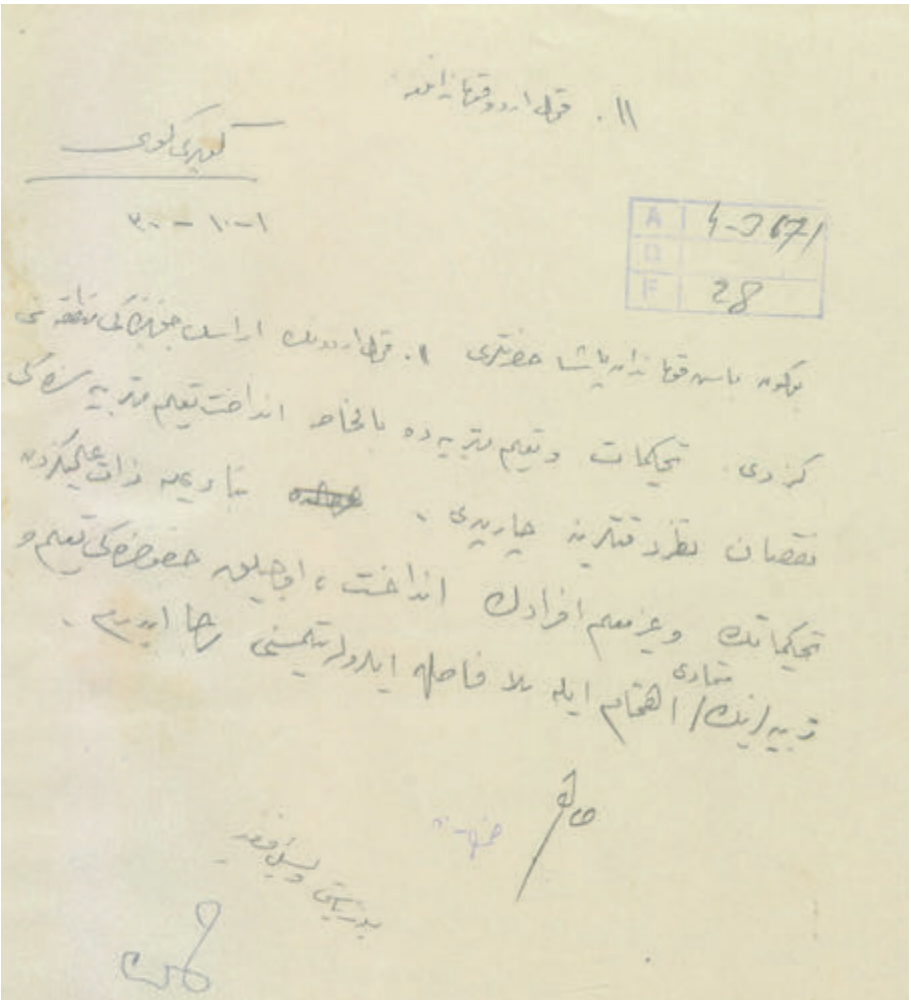

BELGE NO. 2, 2-1

Şifre

Köprüköy
1-10-30

10. Kolordu Kumandanlığına

1- 10. Kolordunun piyâde kıtaâtı kâmilen ve dîger kolordulara muhtâc olmayacak derecede ceb-hâne kollarıyla katarları geldikden sonra harekât-ı taarruziyyeye başlanacakdır.

Kolordunun raporuna göre piyâde kıtaâtı 5-10-30'da Erzurum'a ve 7-10-30'da Tortum civârına vâsıl olur. Şu hâle göre bir gün istirâhatden sonra 9-10-30'da Tortum'un şarkından harekâta ibtidâr olunabilecekdir.

2- İkamet mıntıkası Kızıldağ - Karapınar[1] hattının garbıdır. İşbu hatt düşman keşif kollarına karşı be-heme-hâl sedd edilmelidir. Ve ileri karakollar o sûretle tertîb edilmelidir ki düşman bilâ-lüzûm kuvvet ve niyyetimiz hakkında bir fikir edinemesin.

3- Keşif Vezâifi: İd'e[2] karşı: Yollar hâricinde ve tepeler üzerinden düşmanın yan ve gerilerine karşı yürümek mümkün müdür?

Kaleboğazı'ndaki[3] düşman kuvveti ne kadardır? Ve işbu düşmana en iyi ne sûretle taarruz edilebilir?

4- Şitange Bey Müfrezesi, Kolordu emrine verilmişdir. Arhavi'den Oltu'ya hareket etmek üzeredir ve Artvin üzerinden Oltu'ya yürümesi için emir almışdır.

5- Kaleboğazı ve İd civârındaki düşman kuvvetlerinin hatt-ı ric'atini kesecek sûretde emriniz altında bulunan çete ve hudûd taburlarını ve Şitange Bey Müfrezesini Kolordu ile tevhîd-i mesâî edecek sûretde umûmî istikamet olarak Oltu ve Oltu'nun şimâl-i şarkîsine doğru tahrîk etdiriniz. Yalnız Batum karşısında bulunan Rızâ Bey kuvveti ve Hopa Hudûd Taburu Batum civârında kalacak ve Ardahan istikametinde ilerileyecek olan Ya'kub Bey Müfrezesi dahi vazîfe-i husûsiyyesine devâm edecekdir.

6- Erzurum Vilâyeti nezdinde teşebbüsde bulunarak ileri karakollar hattına kadar telgraf hattı temdîd etdirilmelidir.

(Guze)

---

[1] Erzurum Narman ilçesi Merkez bucağına bağlı köy.
[2] Erzurum'un Narman ilçesi.
[3] Erzurum Oltu ilçesi Merkez bucağına bağlı köy.

BELGE NO. 2

A	4/3671
D	
F	19

BELGE NO. 2-1

A	4/9671
D	
F	19-1

BELGE NO. 3

Tel
80456

Erzurum'da Onuncu Kolordu Kumandanı Hâfız Hakkı Bey'den mevrûd 2-3/10/30 târihli şifredir.

Köprüköy'ünde Üçüncü Ordu Kumandanlığına

1- Erkân-ı harbimle berâber Tortum'la Dördüncü Hudûd mıntıkasını gezdim. Gerek,[4] Tortum ve İd vâdîlerinde kar yokdur, tepelerde azdır. İşbu iyi günlerin sayılı günlerden olduğunu ve ziyâde kar yağarsa yolların kapanacağını mahallinden öğrendim.

2- Arâzî pek dağlık ve yollar ârızalı ve kar sebebiyle ba'zı aksâmı tathîrâta muhtâc olduğundan kıtaâtın taze ve zinde bir hâlde taarruz edebilmeleri ve tathîrât ve keşfiyyât-ı lâzımenin vaktiyle icrâsı için fırkaların taarruz gününden her hâlde birkaç gün evvel taarruz mıntıkaları yakınında tecemmu' etmeleri lâzımdır.

3- Keşif zâbitlerinin evvelce takdîm etdiği raporları muhteviyyâtı, müşâhedâtımla teeyyüd etmişdir.

(Guze)

[4] Erzurum Horasan ilçesi Merkez bucağına bağlı köy.

BELGE NO. 3

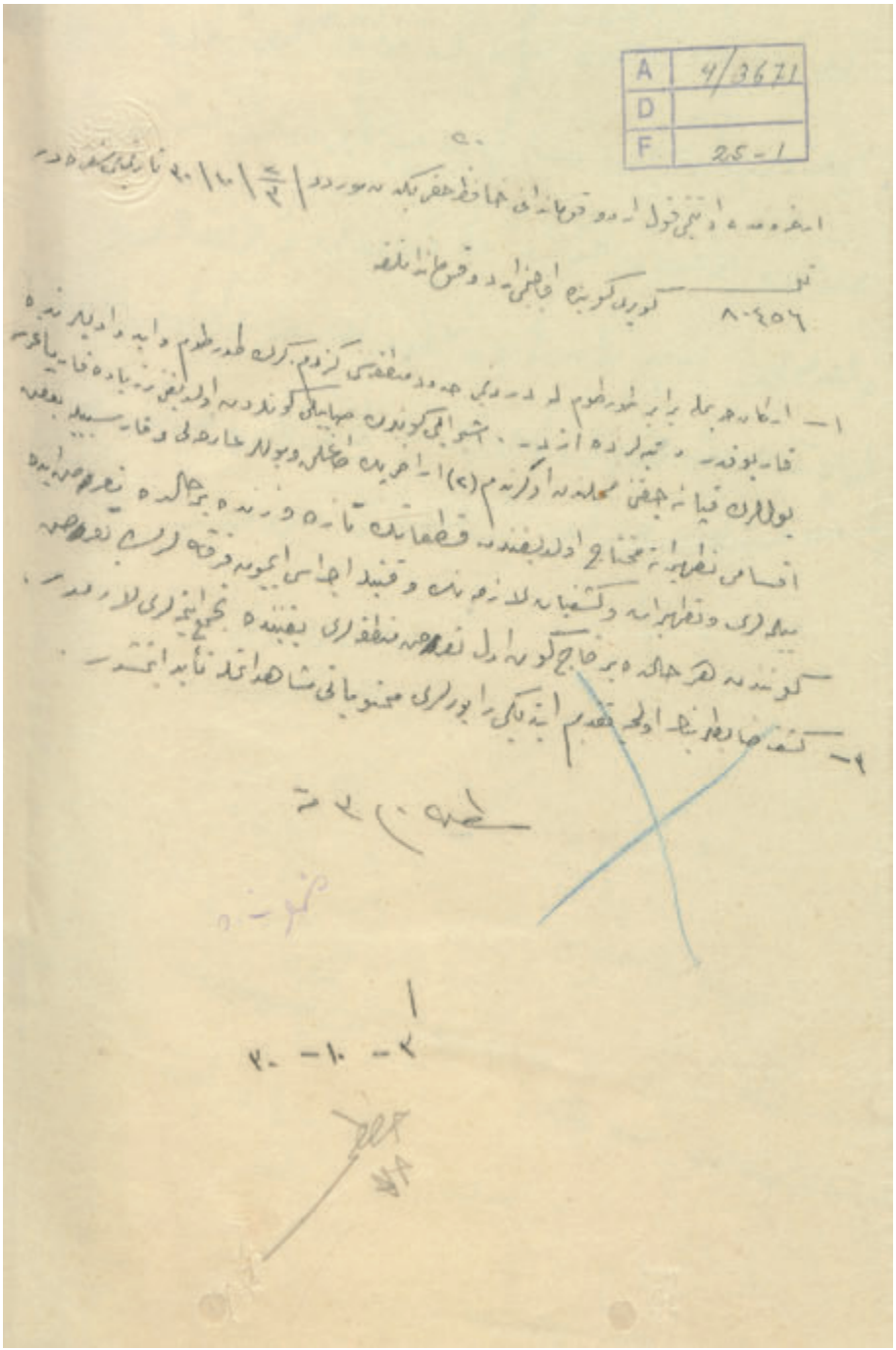

BELGE NO. 4

Pazaçur'dan[5]
2/3-10-330

Sâat 11 Dakika 20 Akşam

Üçüncü Ordu Kumandanlığına

1- Kolordu mıntıkasında bugün bir vak'a tahaddüs etmemişdir.

2- Gerek ile (İ)limi[6] arasındaki sırtlarda düşmanın bir tabur kuvvetiyle tahkîmât yapmış olduğu, köylülerin keşif kollarına vuku' bulan ifâdelerine nazaran Rusların Verintab[7] - Kenzesor[8] köylerinden dahi erzâk ve hayvânât taşımağa başlamış oldukları 28'inci Fırkanın raporunda bildirilmişdir.

3- Fırkalar hatt-ı aslî tahkîmâtının ikmâl teferruâtıyla iştigal eylemişlerdir.

4- Koşa'dan[9] Dazlak Yaylası'na kadar olan yol kısmı sahrâ topçusunun mürûruna müsâid bir hâle ifrâğ olunmuşdur.

5- Koşa'dan Boğakale[10] istikametine 12 kilometre kadar tûlde telefon hattının temdîdine yarın başlanacakdır. Onuncu Kolordu dahi Tortum'dan Boğakale istikametine telefon uzadacakdır. Bu sûretle iki kolordunun irtibâtı te'sîs edilecekdir.

6- Kolordu Karâr-gâhı Pazaçur'dadır.

9. Ko. Kumandanı
İhsân

[5] Erzurum Pasinler ilçesi Çobandede bucağına bağlı köy. Bugünkü adı Ortaklar.
[6] Erzurum Horasan ilçesi Merkez bucağına bağlı köy. Bugünkü adı Çayırdüzü.
[7] Erzurum Narman ilçesi Merkez bucağına bağlı köy. Bugünkü adı Otlutepe.
[8] Erzurum Narman ilçesi Merkez bucağına bağlı köy. Bugünkü adı Koyunören.
[9] Erzurum Narman ilçesi Merkez bucağına bağlı köy. Bugünkü adı Toygarlı.
[10] Erzurum Narman ilçesi Merkez bucağına bağlı köy.

BELGE NO. 4

BELGE NO. 5, 5a

Pazaçur'dan
3/4-10-330
Sâat 8.35 sonra

Üçüncü Ordu Kumandanlığına

1- Haran[11] - Azab istikametinde On Yedinci Fırkadan çıkarılan keşif kollarına Azab cihetlerinden âteş edilmiş ve mukabelede bulunulmuş, süvârimizden bir nefer bacağından yaralanmışdır.

2- Yirmi Sekizinci Fırka cebhesinde bir vukuât yokdur.

3- Maslahat[12] ve Narman cihetlerindeki düşmanın vaz'iyyetinde tebeddül yokdur.

4- Çilligöl Dağı cihetindeki Yirmi Dokuzuncu Fırkanın ileri karakolları, öğleden sonra sâat 1.30'da Bedrevans[13] istikametinde gayet fâsılalı ve hafîf top ve tüfenk sesleri işidildiğinden bahs etmişlerse de bu bâbda hiçbir tarafdan ma'lûmât alınmamışdır. Bu seslerin endâht ta'lîmi olması muhtemeldir.

Dokuzuncu Kolordu Kumandanı
İhsân

[11] Erzurum Horasan ilçesi Merkez bucağına bağlı köy. Bugünkü adı Kırkdikme.
[12] Erzurum Horasan ilçesi Merkez bucağına bağlı köy. Bugünkü adı Kutlutaş.
[13] Erzurum Horasan ilçesi Merkez bucağına bağlı köy. Bugünkü adı Yürükatlı.

BELGE NO. 5

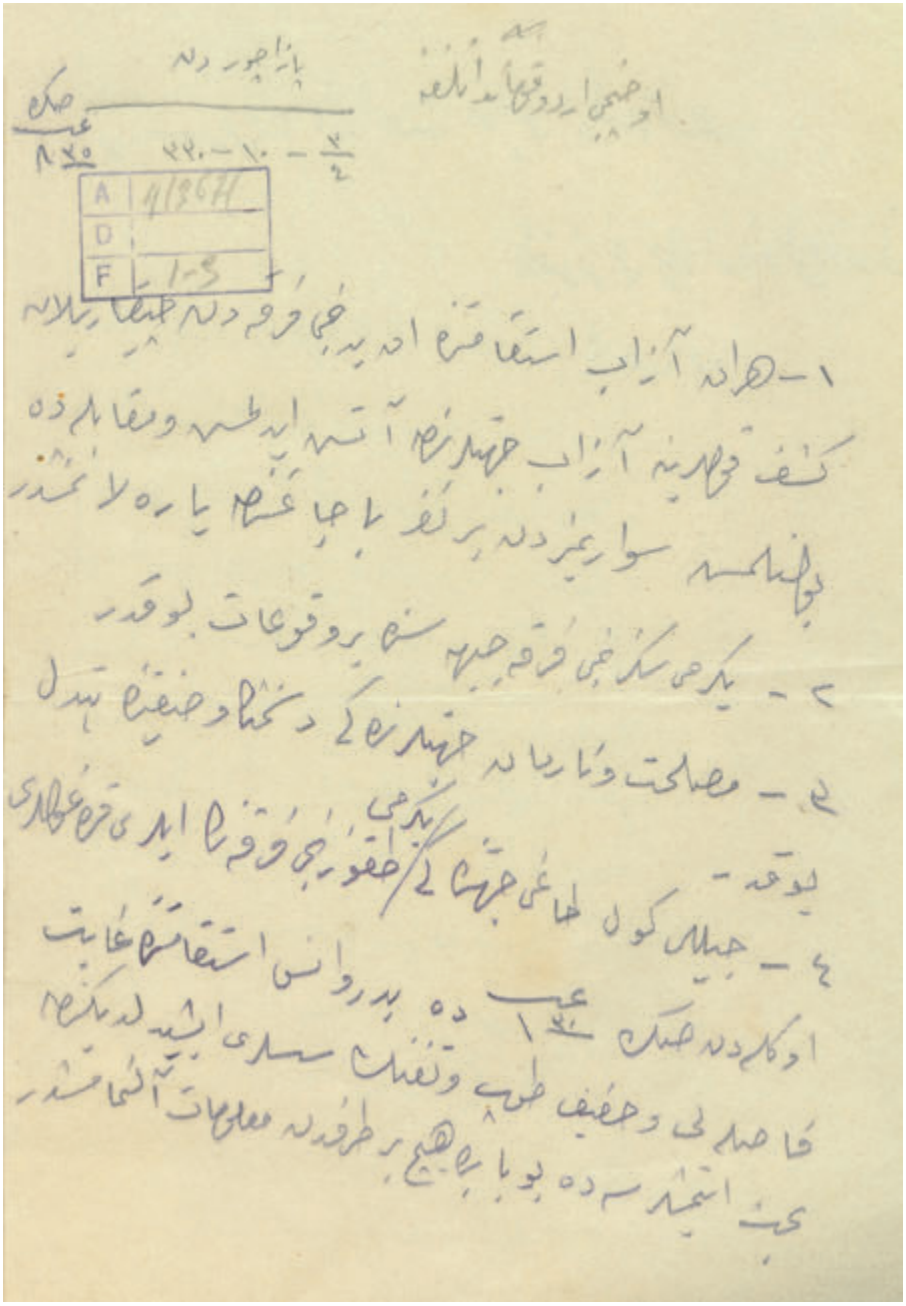

BELGE NO. 5a

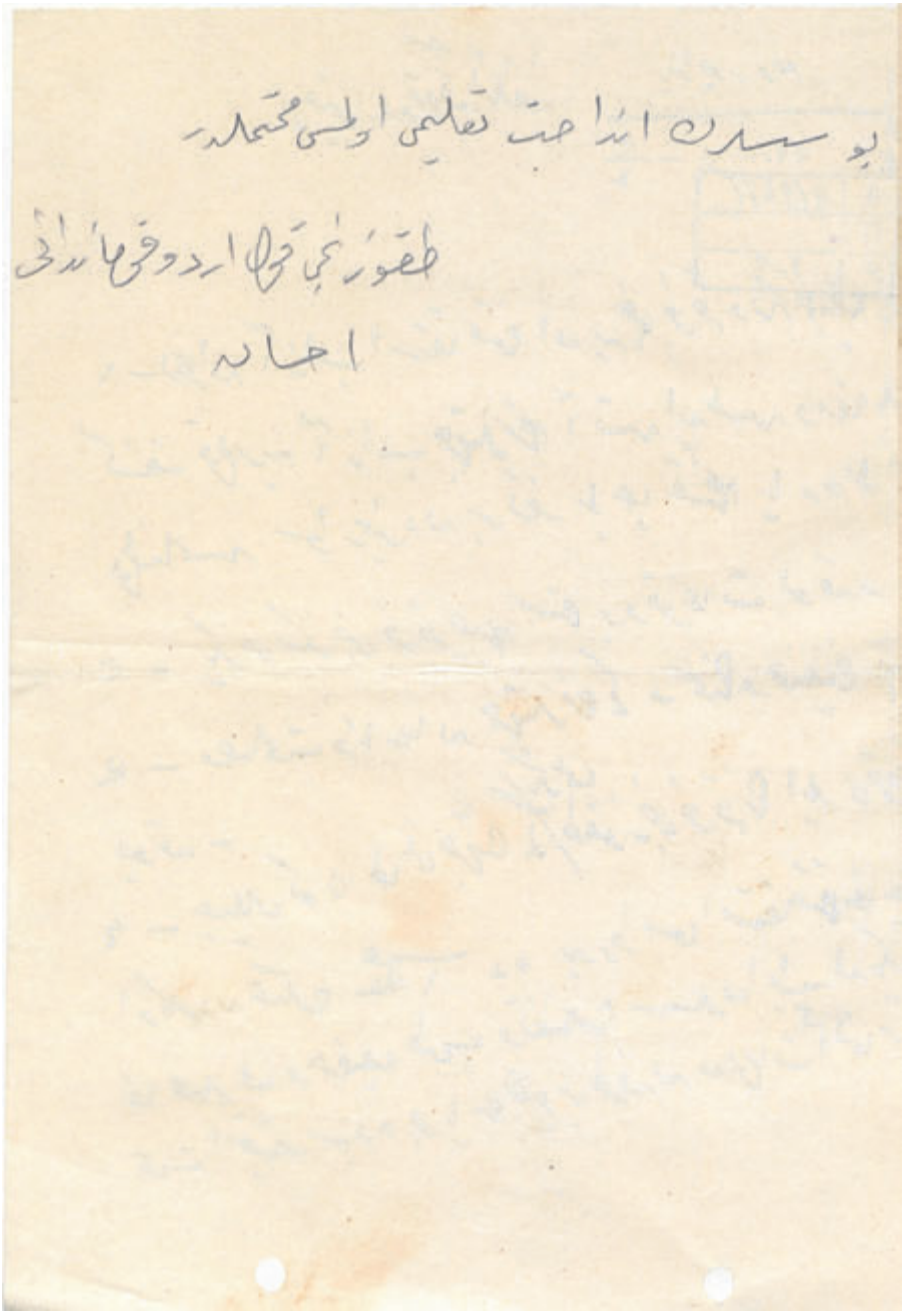

بو سندن انداحت تعلیمی اولمسی محتملدر

طقوز نجی قولی اردوغی ماندانی

احاله

BELGE NO. 6, 6a

Pazaçur
4-10-330
Sâat 10.45 evvel

Üçüncü Ordu Kumandanlığına

Düşmanın yirmi beş, otuz atlı kuvvetinde bir keşif kolu dün (3-10-330) öğleden sonra üçden yediye kadar Hiçovlar'da[14] tarassudda bulunmuş, dîger bir düşman keşif kolu Karapınar istikametinde fa'âliyyet göstermiş ve bu istikametde medîd silâh sesleri işidilmiş olduğu, kezâ düşmanın otuz atlıdan ibâret bir keşif kolu Vekilharç Yaylası'nın cenûbundan Hudûd Taburu keşif kolunun bulunduğu sırtlara taarruz etmiş ise de püskürdülmüş olduğu ve Karapınar, Kotumar[15] istikametlerinde medîd silâh sesleri işidildiği ve düşman keşif kollarının Todan[16] ve Karapınar istikametlerinde fa'âliyyet göstermeğe başladıkları ve Todan - Karapınar tarîki üzerinde yerinde inmiş bir süvâri bölüğünün yedek hayvânâtı görüldüğü, Şekerli'nin[17] şimâl-i garbîsindeki sırtlarda düşmanın bir taburunun tahkîmât ile meşgul olduğu Başkale'den Hudûd Taburları Keşif Kuvveti Kumandanının raporundan anlaşıldığı, Yirmi Dokuzuncu Fırkadan On Yedi ve Yirmi Sekizinci Fırkalar mıntıkasında bir vukuât yokdur.

Dokuzuncu Kolordu Kumandanı
İhsân

[14] Erzurum Narman ilçesi Merkez bucağına bağlı köyler. Bugünkü adları Aşağı Yayla ve Yukarı Yayla.
[15] Erzurum Narman ilçesi Merkez bucağına bağlı köy. Bugünkü adı Demirdağ.
[16] Erzurum Narman ilçesi Merkez bucağına bağlı köy. Bugünkü adı Savaşçılar.
[17] Erzurum Narman ilçesi Merkez bucağına bağlı köy.

BELGE NO. 6

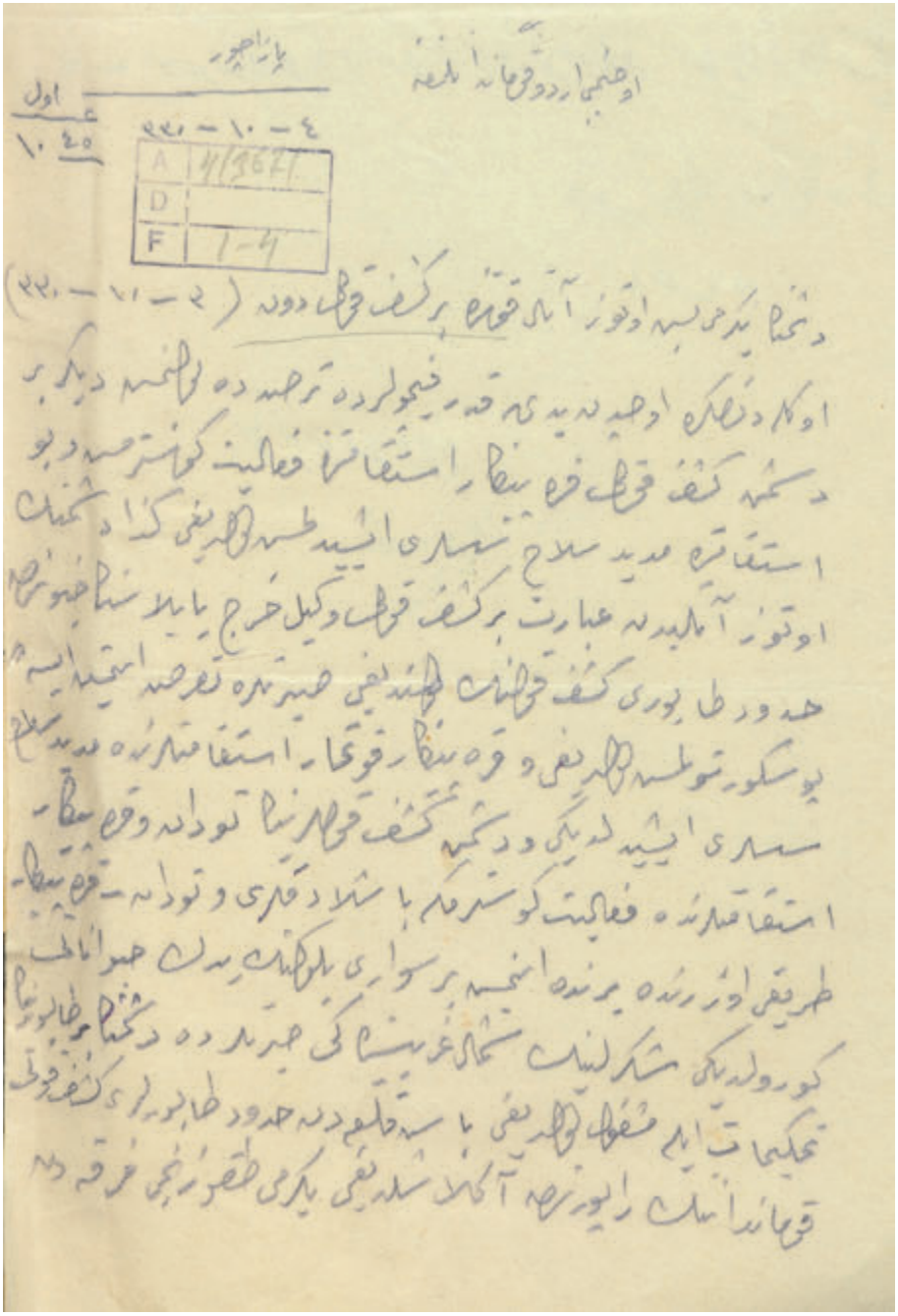

BELGE NO. 6a

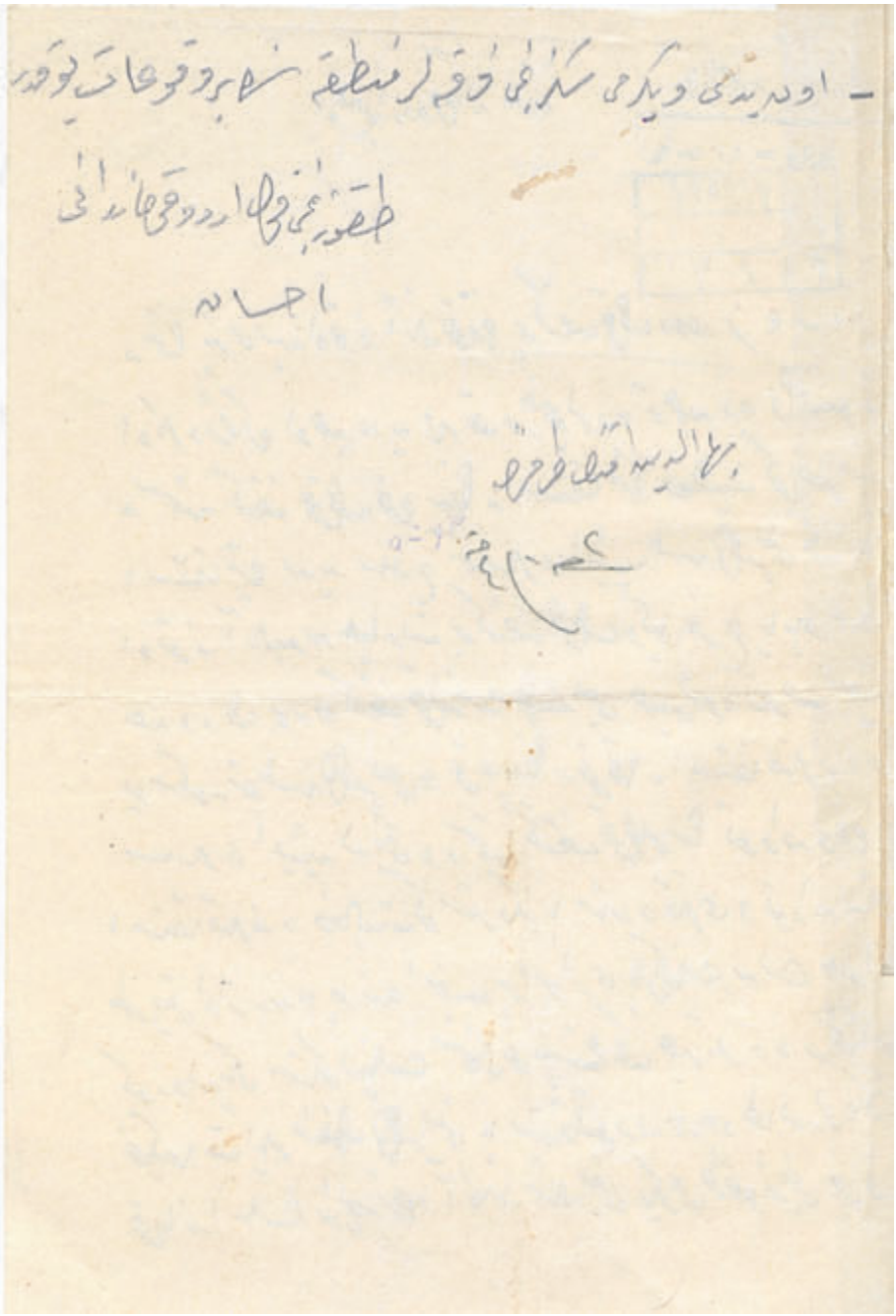

BELGE NO. 7, 7-1, 7-2

Tel
80732

Gayet aceledir.

Erzurum'da Onuncu Kolordu Kumandanı Hâfız Hakkı Bey'den mevrûd 4 Kânûn-ı evvel 330 şifre mahlûlüdür.

Üçüncü Ordu Kumandanlığına

Onuncu Kolordu 9 Kânûn-ı evvel 330'da icrâ' edilecek taarruz için tertîbât-ı âtiyeyi ittihâz edecekdir.

1- Arâzî, düşmana doğru sukutî olub düşmanın uzak mesâfeden kuvvetimizi âdetâ sayarak vaktiyle tedâbîr ittihâz eylemesine müsâid olduğundan baskın sûretiyle ve taze kuvvetle taarruz icrâ' edilebilmesi için 8 Kânûn-ı evvel 330 öğleden sonra Otuz Birinci Fırka ile Karapınar, Ağasar,[18] Hinzorikler[19] ve Otuzuncu Fırka ile Sinanlı, Tutmaç,[20] İslamkotik[21] mıntıkasına ilerileyerek geceleyin takarrüble ale's-sabâh düşmana taarruz edecekdir. Bu sûretle Onuncu Kolordu 9 Kânûn-ı evvel 330'da olmasa bile 10 Kânûn-ı evvel 330'da Yümne-i Teâlâ Oltu yolunu güşâd edeceğini ümîd eder.

2- Beşinci Hudûd mıntıkasının Milo Taburu Artvin'de bulunduğundan Şitange Bey Müfrezesine iltihâkı emr edilmiş, mezkûr mıntıka kumandanının taht-ı kumandasında olarak Sarıgöl ve İşhan Hudûd Taburlarının ve Doksan Üçüncü Âlâyla Otuz Birinci Topçu Âlâyından iki cebel topu Doksan Üçüncü Âlây Kumandanı Binbaşı Fethî Bey'in taht-ı kumandasında olarak 9 Kânûn-ı evvel 330'da ale's-seher Kaleboğazı'nı tutmak üzere bu sabâh Hınıs'dan, Tortum, ...(?) Hatha istikametinde sevk edilmişdir.

3- Tortum'da bulunan çetelere müntahab zâbitân ve efrâddan mürekkeb atlı ve piyâde keşif kolları çıkarılarak Sarıkamış - Kars câdde ve demir yol ve köprülerinin tahrîbi ve Oltu ile Kars arasındaki yalnız telgraf hatlarının kesilmesini ve yine münâsib kuvvetle Kosor[22] Boğazı tutulmasını ve'l-hâsıl bütün bu vezâifin tâm 9 Kânûn-ı evvel 330'da yapılmasını ve bu târihden evvel zinhâr düşmana bir şey' hiss etdirilmemesi emri verilmişdir.

4- Mezkûr târihde Onuncu Kolordunun bütün kolda Kaleboğazı istikametine mi yoksa bir fırkasıyla Todan üzerinden İd'e mi taarruz edeceğinin iş'ârı.

5- Müttehiden icrâ-yi te'sîr edilebilmek üzere bu sûretle hareket edilmesinin Dokuzuncu Kolordu Kumandanlığına da emir buyurulması.

---

[18] Erzurum Tortum ilçesi Merkez bucağına bağlı köy. Bugünkü adı Kireçli.
[19] Erzurum Tortum ilçesi Merkez bucağına bağlı köyler. Bugünkü adları Taşoluk ve Yamankaya.
[20] Erzurum Oltu ilçesi Merkez bucağına bağlı köy.
[21] Erzurum Oltu ilçesi Merkez bucağına bağlı köy. Bugünkü adı İnanmış.
[22] Erzurum Şenkaya ilçesine bağlı bucak merkezi. Bugünkü adı Akşar.

6- Kolordumla serî' bir sûretde Oltu yolunu açacağımı ümîd etdiğimden Kars - Sarıkamış istikametinde düşmanın gerilerinde tâm zamânında icrâ-yi fa'âliyyet etmek üzere şimdiden bir süvâri livâsının Kolorduya verilmesi mercûdur.

(Guze)

BELGE NO. 7

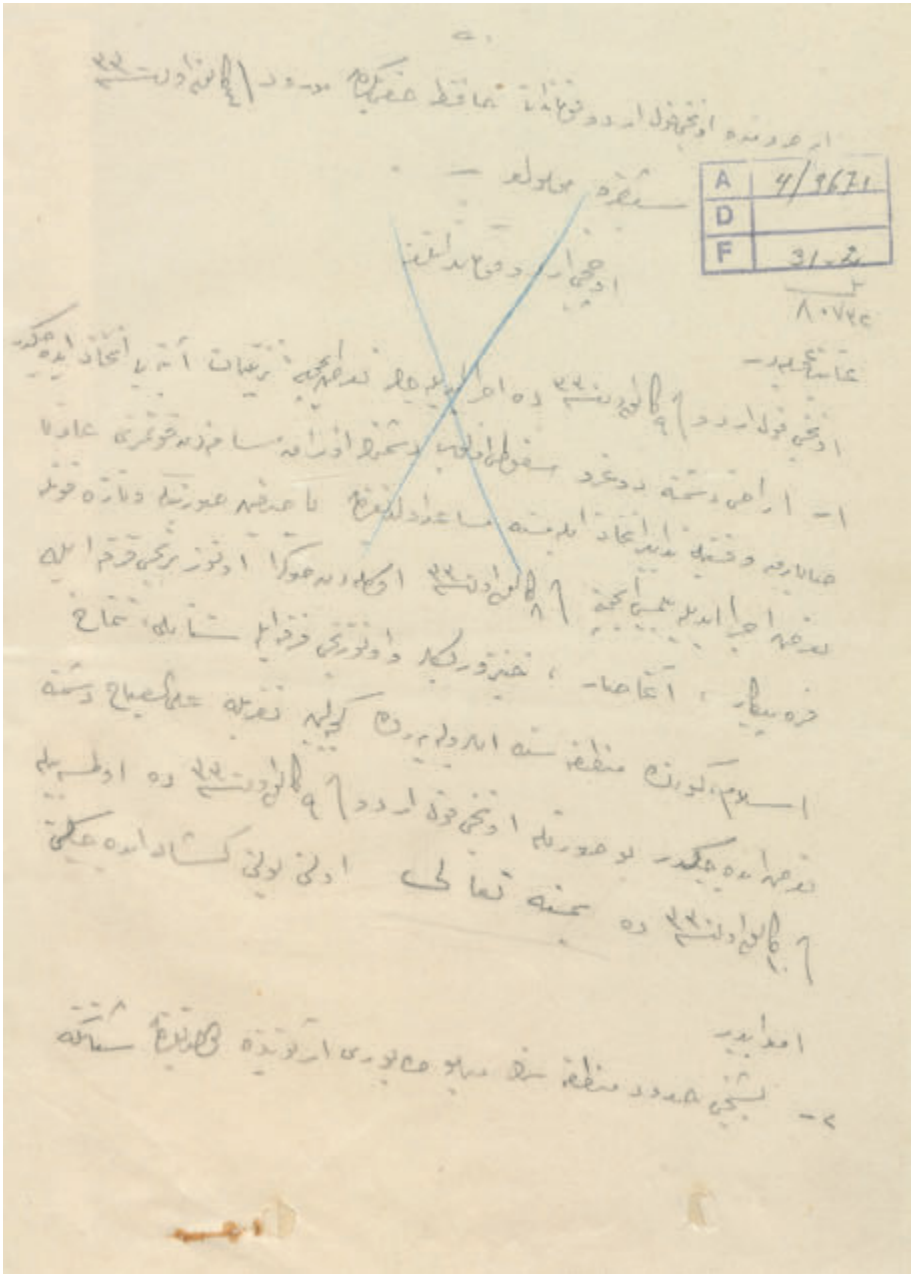

BELGE NO. 7-1

A	4/3671
D	
F	31-3

BELGE NO. 7-2

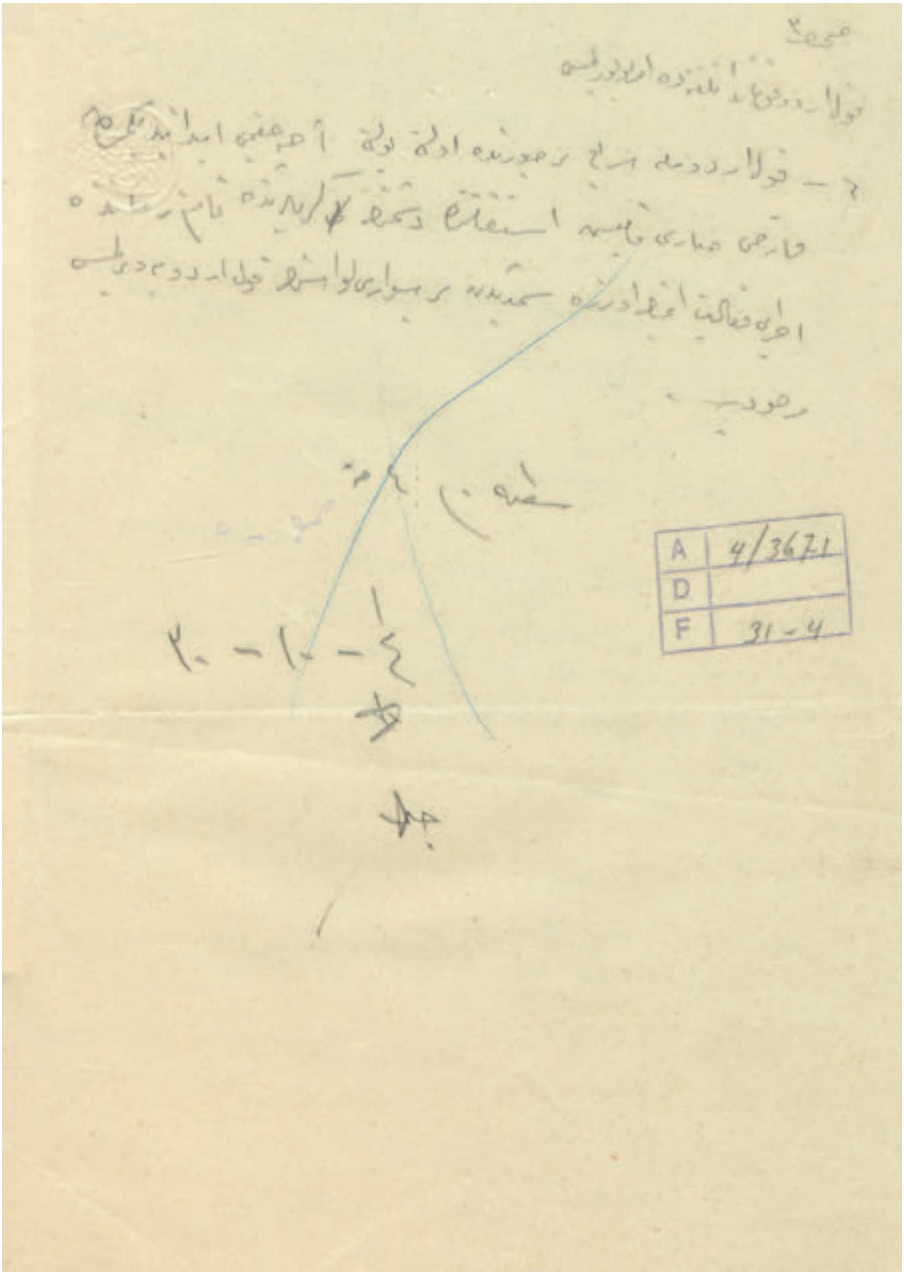

A	4/3671
D	
F	31-4

BELGE NO. 8, 8-1

Pazaçur
4-10-30
Sâat 8.55 öğleden sonra

Üçüncü Ordu Kumandanlığına

1- Kolordu cebhesinde bir vak'a yokdur. Narman cebhesinde ber-mu'tâd düşmanın ba'zı süvâri keşif kollarının hareketinden mâ-adâ düşman tarafında bir hareket görülmemişdir.

2- Dokuzuncu Kolordu kıtaâtının 4-5 Kânûn-ı evvel 330 gecesi bulundukları mevâki' ber-vech-i âtîdir:

a) 28'inci Fırka Karâr-gâhı ve Sıhhiyye Bölüğü (Koşa)'da

Piyâde 83. Âlây (Koşa)'da

Piyâde 84. Âlây (Eldenik)'de, bu âlâyın ileri karakolları (Eldenik)'in şimâlinde

Fırka Süvâri Bölüğü (Dazlak)'da, bir keşif kolunu (Başkale)'ye göndermişdir.

82. Âlây ve Topçu 28. Âlây 1. Sahrâ Taburu (Çermiksu)'dadır.[23]

Fırka İstihkâm Bölüğü (Yeniköy)'de[24]

28. Âlây 2. Tabur ve 3. Cebel Taburu (Hızardere)'de[25]

b) 29'uncu Fırka Karâr-gâhı ve Sıhhiyye Bölüğü (Hızardere)'de

85. Âlâydan bir tabur (Hızardere)'de, ileri karakolları Çilligöl Dağı'nda.

Bu âlâyın dîger iki taburundan birisi (Karabıyık)'da,[26] birisi (Pırtanos)'da[27]

17. Âlây 2. Cebel Taburu (Karabıyık)'da

29. Âlây 1. Tabur ve 2. Sahrâ Taburu (Çermiksu)'dadır.

86. Âlây ve Fırka Süvâri Bölüğü (Karabıyık)'da

29. Âlây 3. Cebel Taburu ve 87. Âlâydan iki tabur (Pırtanos)'da ve bir tabur (Eldenik) şimâlinde ileri karakolda

Fırka İstihkâm Bölüğü (Pırtanos)'dadır.

Bu fırka yarın konaklara yerleşmek işini tanzîm edecekdir.

---

[23] Erzurum Pasinler ilçesi Çobandede bucağına bağlı köy. Bugünkü adı Ilıcasu.
[24] Kars Sarıkamış ilçesi Karaurgan bucağına bağlı köy.
[25] Erzurum Horasan ilçesi Merkez bucağına bağlı köy.
[26] Erzurum Horasan ilçesi Merkez bucağına bağlı köy.
[27] Erzurum Narman ilçesi Merkez bucağına bağlı köy. Bugünkü adı Çimenli.

c) 17'nci Fırka Karâr-gâhı ve Sıhhiyye Bölüğü, Süvâri Bölüğü (Geçik)'de[28]

Piyâde âlâylarıyla 17. Âlây 3. Cebel Taburu mevzi'-i aslîlerindedir.

17'nci Fırkanın ileri karakolları 34'üncü Fırka kıtaâtı tarafından bugün ba'de'z-zevâl tebdîl edilmişdir.

3- 34'üncü Fırka Karâr-gâhı bu gece (Geçik)'e gelmişdir.

34'üncü Fırka kıtaâtı bu gece 17'nci Fırka mevziini teslîm alacak ve 17'nci Fırka kıtaâtı yarın sabâhdan evvel hareketle yeni mıntıkasına gidecekdir.

Fırka İstihkâm Bölüğü (Yeniköy - Koşa) yolunun ta'mîriyle meşguldür.

4- Kolordu Süvâri Bölüğü (Pırtanos)'dadır.

5- Kolordu Karâr-gâhı (Pazaçur)'dadır.

9'uncu Kolordu Kumandanı
İhsân

[28] Erzurum Horasan ilçesi Merkez bucağına bağlı köy. Bugünkü adı Yıldıran.

BELGE NO. 8

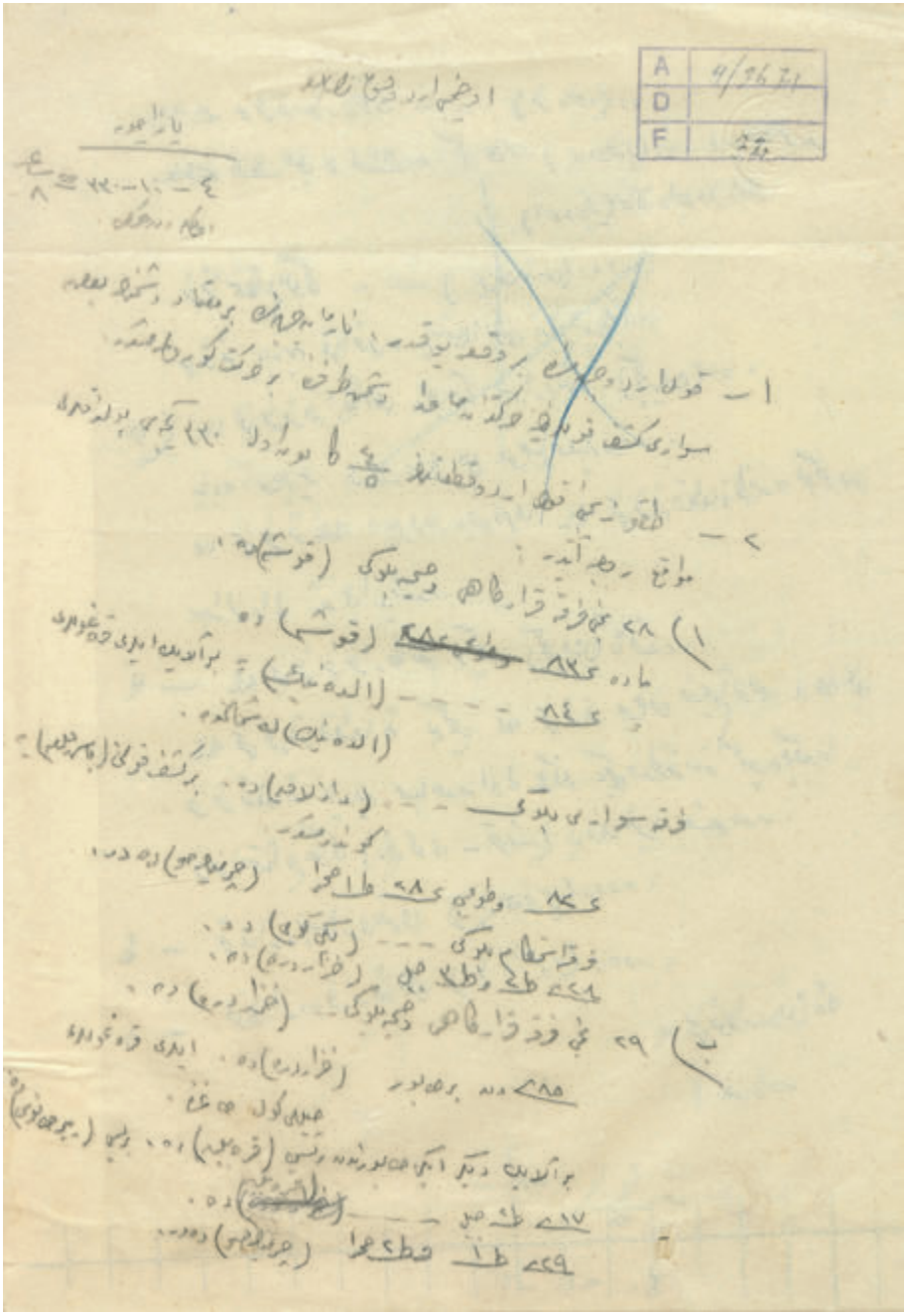

BELGE NO. 8-1

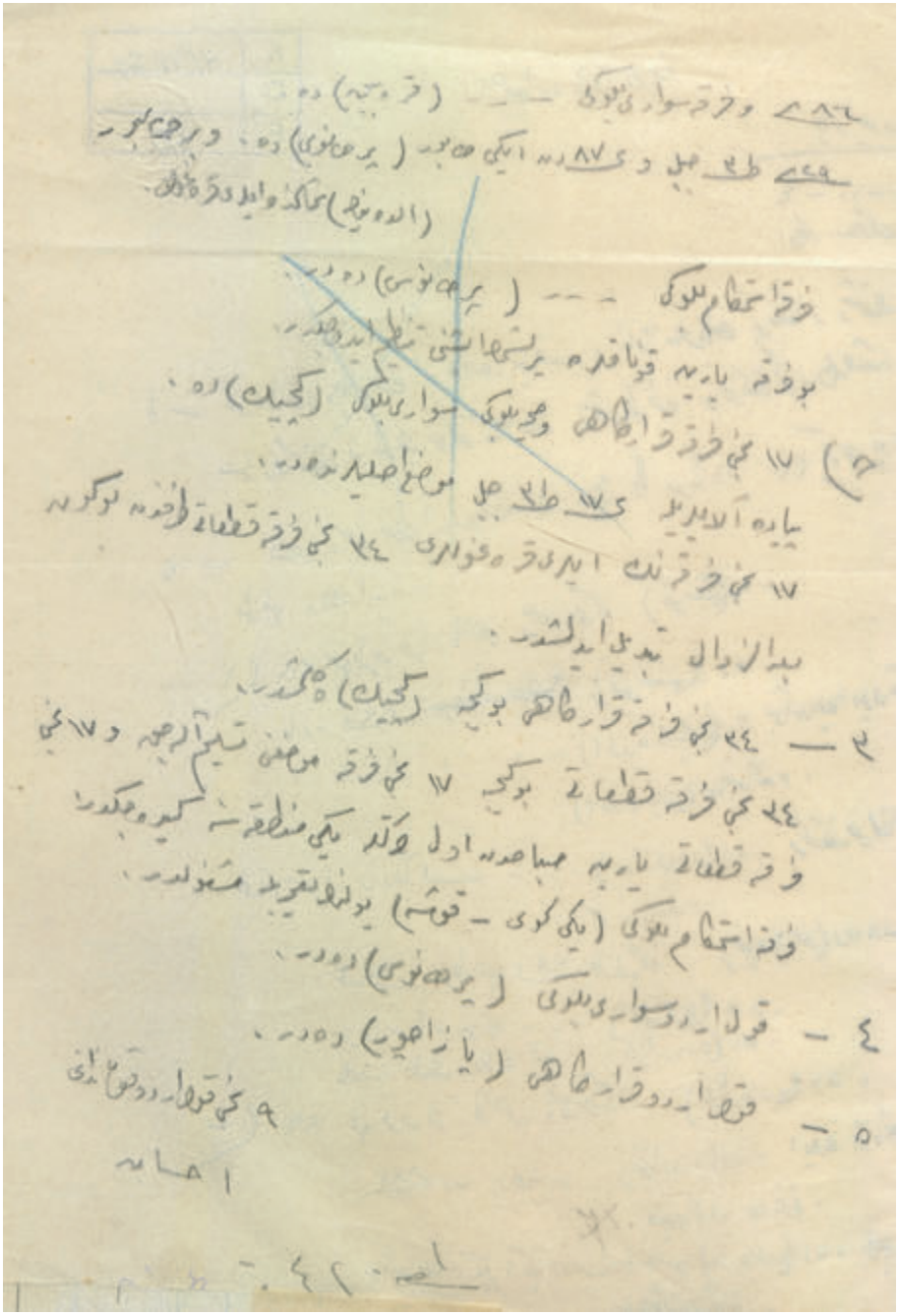

BELGE NO. 9

Numro 27

Tuzla'da Onuncu Kolordu Kumandanı Hâfız Hakkı Bey'den mevrûd 5/10/330 târihli şifre mahlûlüdür.

Üçüncü Ordu Kumandanlığına

Düşmanın çevirme hareketimize karşı Oltu civârına toplanacağı anlaşılıyor. Fırkaların 7/10/330 akşamı yerine, Tortum civârında gösterilen mıntıkalara 7/10/330 öğle vakti vâsıl olmalarını emr etdim. 8/10/330'da erkenden sür'at ve şiddetle ta'kîbe ibtidâr edilmek üzere 7/10/330 öğleden sonra harekete başlayabileceğimi ümîd ederim. Otuzuncu Fırka en berbâd arâzîde iki günde seksen kilometre kat' ederek emr edilen konak mıntıkasına vâsıl olduğundan Dokuz ve Onuncu Kolorduların 8/10/330'dan i'tibâren öyle bir sûretle hareketleri hâlinde düşmanın ric'atine meydân verilmeyeceğine emînim. Bu yeni vaz'iyyet karşısında Süvâri Fırkasının sür'at ve şiddetle hareketi fâideli olacağını zann etdiğim ma'rûzdur.

(Guze)

BELGE NO. 9

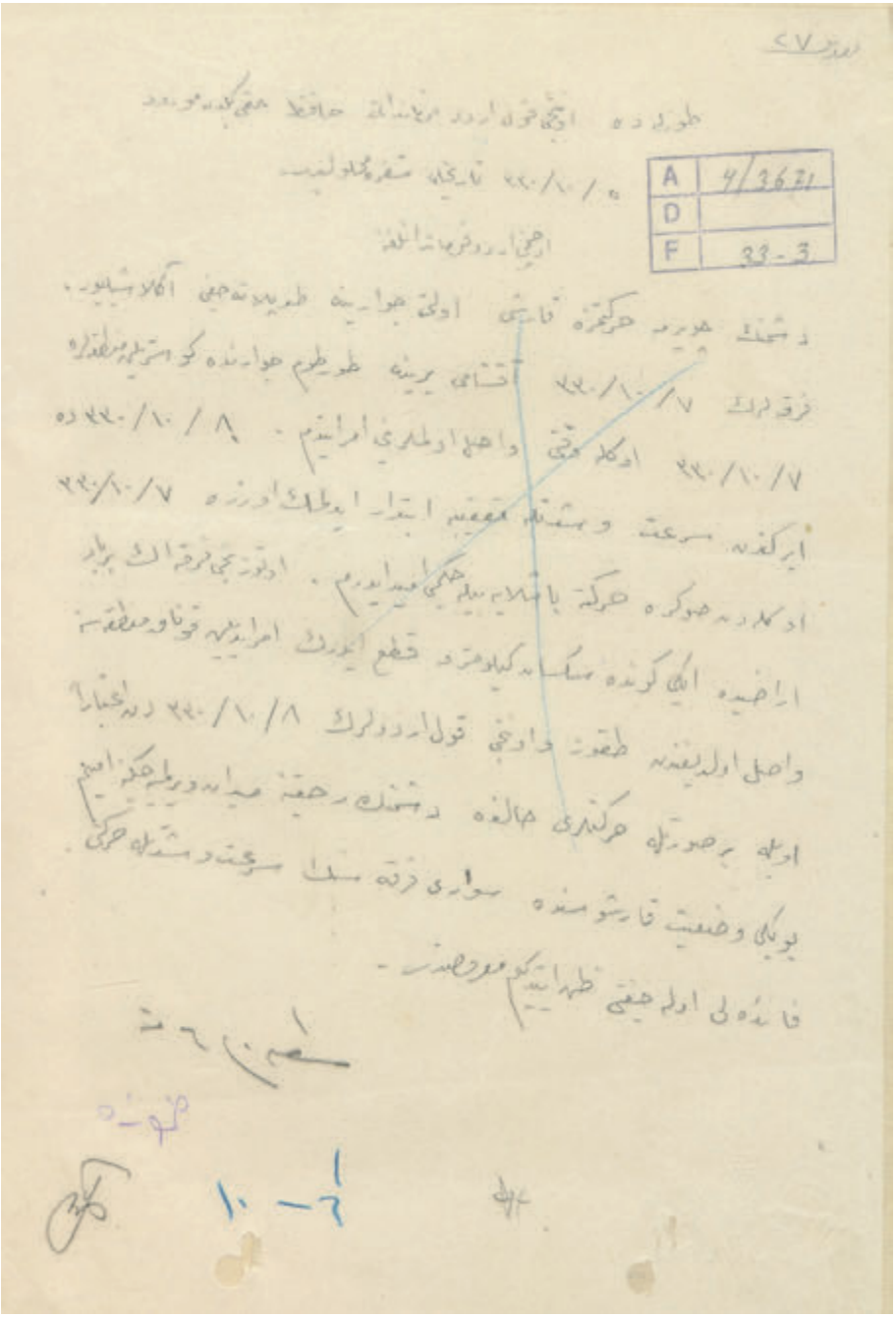

A	4/3631
D	
F	33-3

BELGE NO. 10

Köprüköy'ünden
5-10-30
Sâat 11.30 öğleden sonra

Onuncu Kolordu Kumandanlığına

6-10-30 İçin Ordu Emri

1- Dün İd'deki düşman müfrezesinden kable'z-zevâl sâat 11.30'da iki yürüyüş kolunun ve ba'de'z-zevâl sâat 1.10'da agleb-i ihtimâl bir sahrâ bataryasının ve bir taburunun, birçok ağırlıklarının Rus Narmanı'na doğru gitdiği ve bugün Azab şarkındaki sırtlardan birisi on, dîgeri on altı parçalık iki topçu kolunun Kötek[29] istikametinde hareket etdiği, Horum[30] Câddesi üzerinde Horum'a nakliyyât icrâ' edildiği bildiriliyor. Görünüşe nazaran Ruslar umûmî bir ric'at hareketi icrâ' ediyorlar.

2- Süvâri Fırkası düşmanın cenûb cenâhından;

11. Kolordu cebheden

9. Kolordu, 11. Kolordunun sol cenâhından ve şimâlden düşman kuvâ-i asliyyesinin şimâl cenâhına ve İd'deki düşman müfrezesine,

10. Kolordu Kaleboğazı'nda, Ardos[31] civârında bulunan düşman müfrezesine ve İd'e karşı keşfiyyât ve batarya dûr-bînleriyle husûsî râsıdlar vâsıtasıyla dâimî olarak tarassudât icrâ' ederek düşman kuvvetlerinin hakikî olarak çekilib çekilmediğini meydâna çıkaracak ve der-akab Orduya ma'lûmât verecekdir.

3- Kıtaât o sûretle hâzırlanacaklardır ki verilecek hareket emri ile der-akab ileri yürüyüşe başlanılabilsin.

4- Keşif için yalnız süvâri kuvveti kâfî gelmediği takdîrde, muhtelit müfreze ile keşfiyyât icrâ' edilmelidir. Bu hâlde Süvâri Fırkası 11. Kolorduya mürâcaat etmelidir.

Üçüncü Ordu Kumandanı
Hasan İzzet

[29] Kars Sarıkamış ilçesi Karaurgan bucağının güneyinde yer alır.
[30] Erzurum Horasan ilçesi Merkez bucağına bağlı köyler. Bugünkü adları Aşağı Horum, Yukarı Horum.
[31] Erzurum Oltu ilçesi Merkez bucağına bağlı köy. Bugünkü adı Çamlıbel.

BELGE NO. 10

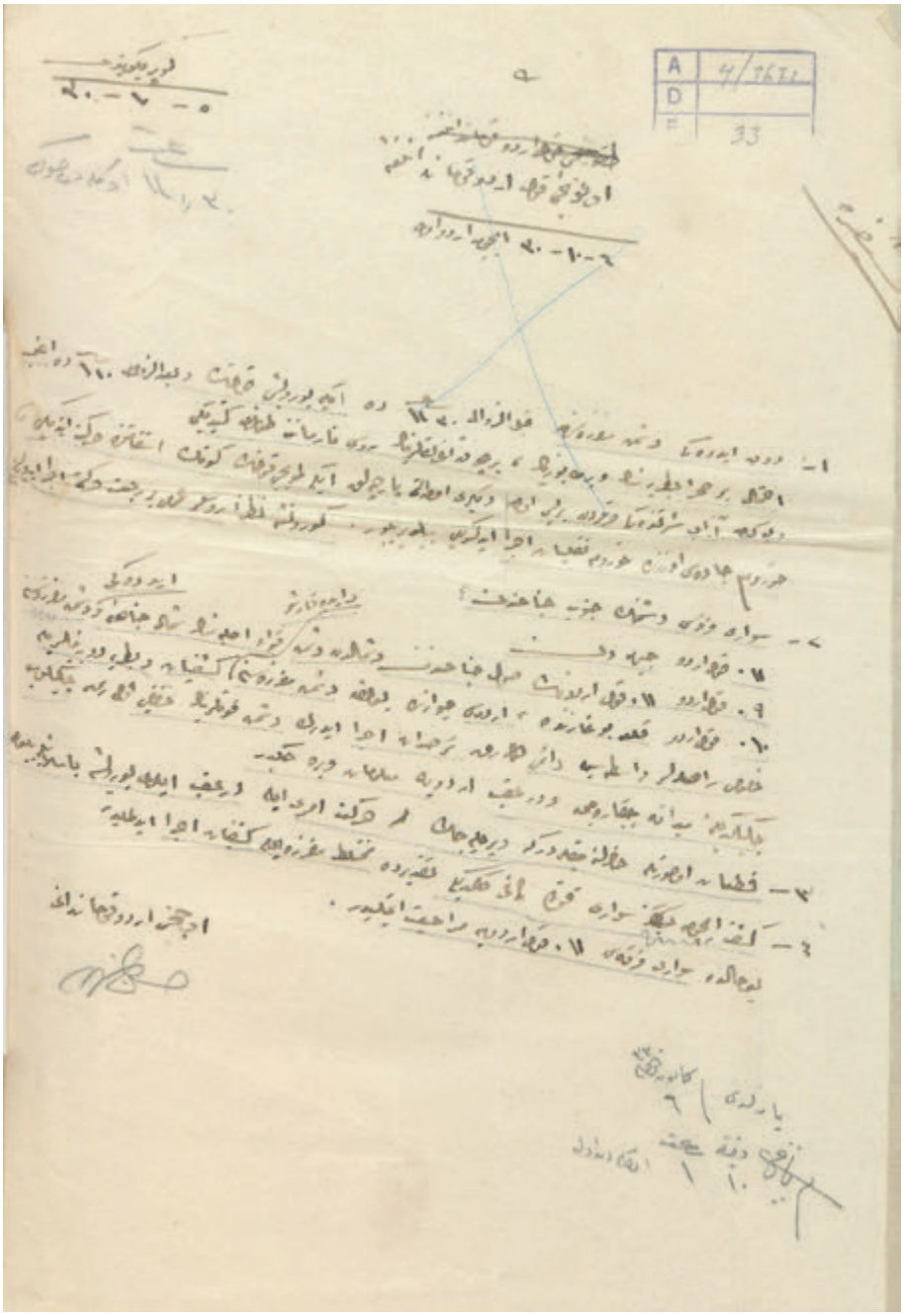

BELGE NO. 11

Pazaçur'dan
5/6-10-30
Sâat 12 gece

Üçüncü Ordu Kumandanlığına

1- 17, 28, 29'uncu Fırkalar mıntıkalarında vukuât yokdur.

2- Maslahat cihetindeki düşmanın vaz'iyyetinde bir tebeddül yokdur. Düşmanın (Şekerli)'de 1 ve (İd)'de 2 tabur piyâde ve 1 âlây süvâri isti'âb eder çadırlı ve zemînlikli ordu-gâhı ve (Ekrek)'de[32] bir bölük piyâdesi görülmüşdür. (Verintab)'da zaîf piyâdesi vardır. (İğnavut)'da[33] düşman kıt'ası görülmemişdir. Düşman İd Vâdîsi'ndeki köylerden erzâk derc ve geriye nakl etmekle meşguldür.

3- Düşmanın erzâk celb etmek üzere (Kenzesor)'a gönderdiği İd Müslümân arabacılarının (Kenzesor) ahâlîsine ifâde etdiklerine göre, düşmanın (İd)'de 2 tabur kadar piyâdesiyle 1 âlây kadar süvârisi bulunmakdadır. Evvelce gördükleri 6 topun nereye yerleşdirildiğini bilmiyorlar.

4- Fırkalar yeni mıntıkalarına kâmilen yerleşmişlerdir.

5- Kolordu Karâr-gâhı (Pazaçur)'dadır.

9. Kolordu Kumandanı
İhsân

[32] Erzurum Narman ilçesi Merkez bucağına bağlı köy. Bugünkü adı Yanıktaş.
[33] Erzurum Narman ilçesi Merkez bucağına bağlı köy. Bugünkü adı Ergazi.

BELGE NO. 11

A 41367
D
F. 1-6

BELGE NO. 12, 12-1

Köprüköy'ünden
6-10-30
Sâat sonra

9-10-30 günü için Ordu emri

1- Düşman kuvâ-yi asliyyesi eski mevziindedir.

2- Düşman kuvâ-yi asliyyesini Kars istikametinden ayırarak Aras Vâdîsi'ne doğru cenûba atmak üzere Üçüncü Ordu kuvâ-yi külliyyesiyle Oltu istikametinden sağ cenâh gerilerine doğru ilerileyecekdir.

3- Süvâri Fırkası piyâde ve topçu ile takviye olunduğu hâlde düşmanın Aras Nehri cenûbundaki cenâhına taarruzlar edecek ve ânın nazar-ı dikkatini bu cenâha celb edecekdir. Bu husûsda ayrıca ta'lîmât verilmişdir.

4- 11. K. kendi mevziinde kalacak ve düşmanın nazar-ı dikkatini üzerine celb etmek için bütün cebhede nümâyiş taarruzu yapacak, düşman kuvâ-yi külliyye ile ilerilediği takdîrde ilerilemesini durduracakdır.

11. K.'ya da ta'lîmât-ı husûsiyye verilmişdir.

5- 9. K. lâ-akall iki kol ile, sol kol Ekrek - Yeniköy yolunda yürüyecek ve hiç olmazsa Kızılkilise[34] - İd yoluna varacakdır. İd Müfrezesinin şarka doğru kuvâ-yi asliyyesine iltihâkına sûret-i kat'iyyede mâni' olacakdır.

6- 10. K. bir fırkasıyla İd'e, dîger iki fırkasıyla Ardos'a varacakdır. Her iki Kolordu tesâdüf etdikleri düşmana taarruz edecekdir. Harekât, emr olunduğu tarzda icrâ' edildiği takdîrde 10-10-30 günü 9. Kolordu Çatak[35] - Pitkir[36] hattına ve 10'uncu Kolordu Oltu cihetine doğru ilerilemesi, 11-10-30'da 9. K. Kötek, 10. K. Ardos(?) istikametinde yürümesi muhtemeldir.

7- Keşif mıntıkaları:

Süvâri Fırkasıyla On Birinci Kolordunun keşif mıntıkası hudûdu Aras Suyu'dur.

11. K. ile 9. K. arasındaki keşif mıntıkası hudûdu Karabıyık - Sıçankale - Küllüdağ'dan geçen hatt-ı bâlâdır.

9. K. ile 10. K.'nın keşif mıntıkası hudûdu şimdiye kadar olduğu gibi Kargapazar silsilesi - İd - Oltu hattıdır.

Keşif Vezâifi:

Düşman kuvâ-i asliyyesi kısmen veya kâmilen mevziinde mi duruyor, yoksa geriye mi gidiyor ve-yâhûd 11. K.'ya doğru mu ve bu hâlde de

---

[34] Erzurum Şenkaya ilçesi Gaziler bucağına bağlı Çermik'in güneydoğusunda yer alır.
[35] Kars Sarıkamış ilçesi Merkez bucağına bağlı köy.
[36] Erzurum Oltu ilçesi Merkez bucağına bağlı köy. Bugünkü adı Ayyıldız.

Aras'ın şimâlinden mi yoksa cenûbundan mı ileriliyor veya şimâl-i garbî istikametinde tepeler üzerinden Dokuzuncu Kolorduya mı gidiyor?

Koçkans,[37] Şekerli, İd, Ardos cihetindeki düşman duruyor mu, ileri veya geri mi gidiyor? Oltu civârında neler vardır? Karakilise cihetindeki kuvvet ne kadardır? Yerinde mi duruyor? Garba doğru kuvâ-yi asliyyesine mi yanaşıyor, geri mi çekiliyor?

8- Sûret-i muhâbere hakkında ayrıca emir verilecekdir.

9- Ordu Karâr-gâhı Köprüköy'ündedir.

Enver

9. K. tahrîren Süvâri Mülâzım Fuâd Efendi'ye
10. K. şifre ile
11. K. tahrîren Emir Zâbiti Bâkî Efendi'ye
2. Nizâmiyye Süvâri Fırkasına tahrîren mezkûr Fırka Mülhakı Yüzbaşı Tevfîk Efendi'ye teslîmen gönderilmişdir.

[37] Erzurum Narman ilçesi Kışlaköy bucağına bağlı köy. Bugünkü adı Sütpınar.

BELGE NO. 12

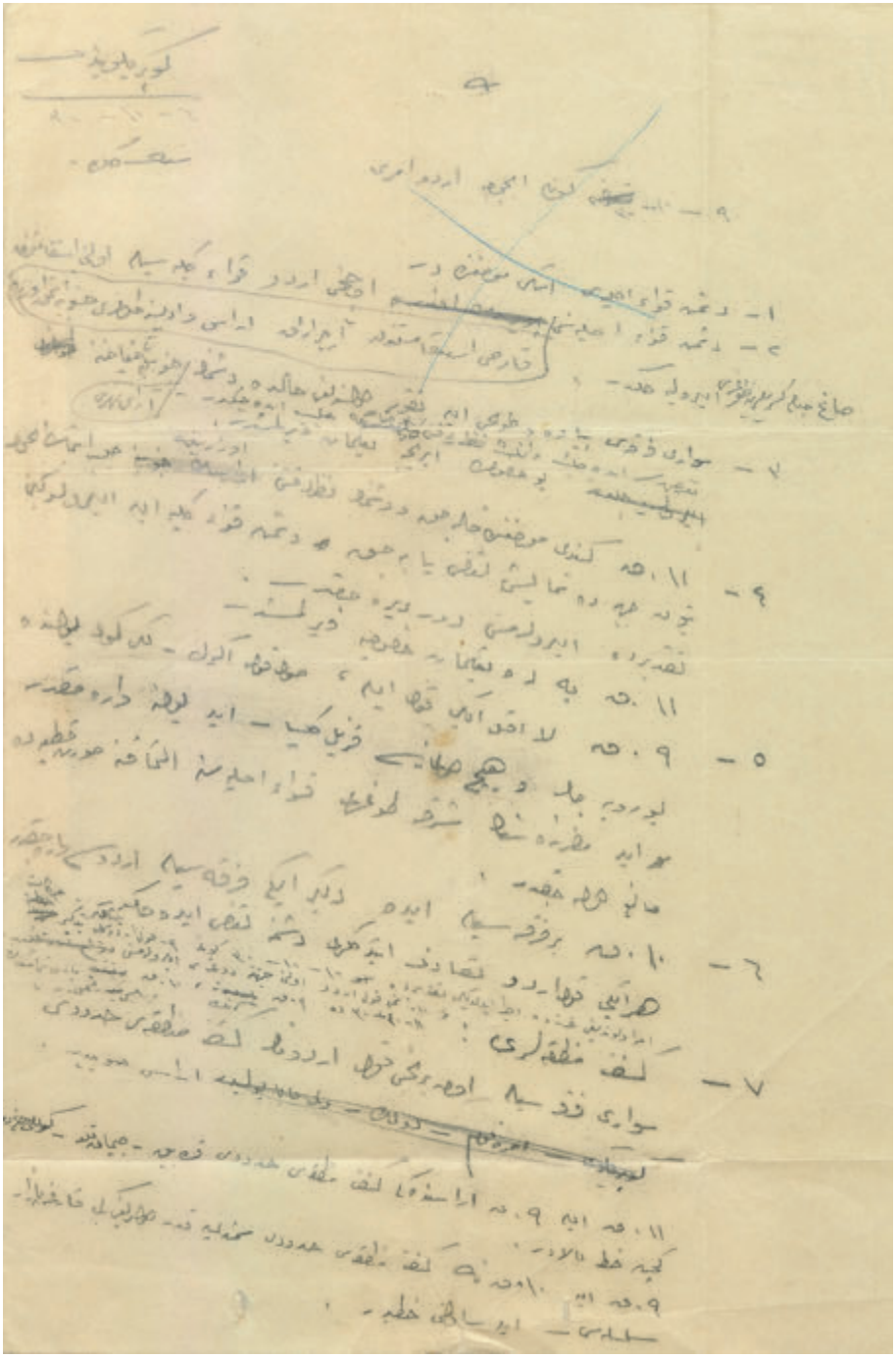

BELGE NO. 12-1

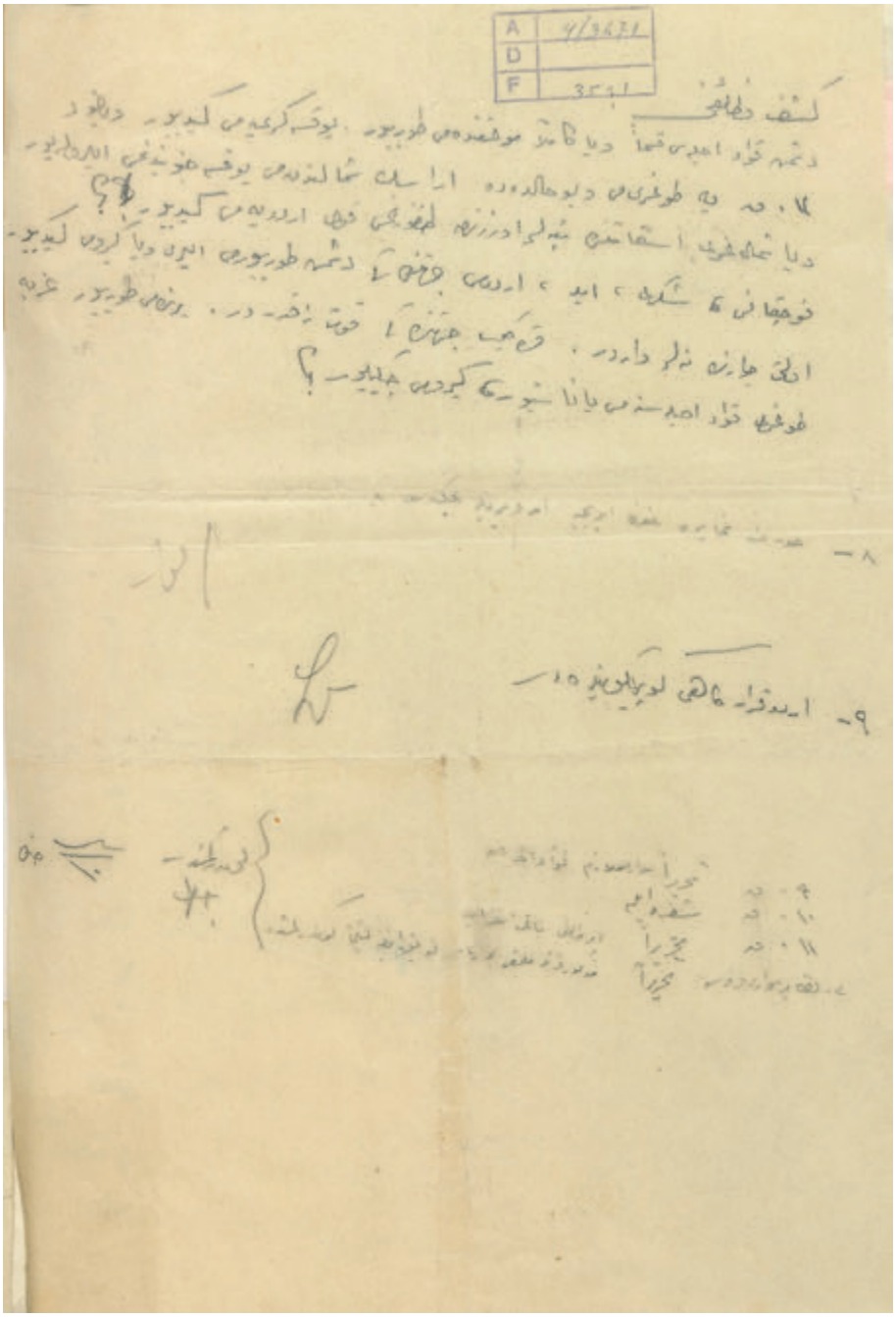

BELGE NO. 13, 13-1

Köprüköy
6-10-30

9., 10. Kolorduların Oltu Üzerinden Yapacakları
Çevirme Harekâtı Müddetince
11. Kolordunun Sûret-i Hareketine Dâir Ta'lîmât

1- Vazîfe: Mütemâdiyen nümâyiş taarruzu yapmak sûretiyle düşmanı aldatmak ve bu husûsda bir süvâri fırkasıyla tevhîd-i harekât etmek,

Düşmanın ilerilemesini durdurmak ve-yâhûd Ruslar kuvâ-yi asliyyeleriyle geri çekilir veya şimâl-i garbîye doğru 9. Kolorduya taarruz eder veya 9., 10. Kolordular düşmanın cenâh ve gerisine te'sîr edecek bir vaz'iyyete gelir veya vaz'iyyet müsâid bulunursa şiddetle düşmana taarruz etmekdir.

2- 11. Kolordu, 3. Ordudan bu bâbda emir almazsa bu ta'lîmât vechle hareket ederek vazîfesini îfâ eder. Binâen aleyh Süvâri Fırkası ve Dokuzuncu Kolordu ile dâiresinde mevcûd ...(?) işbu ta'lîmât, çevirme harekâtının devâmı müddetince mer'îdir. Fakat nikat-ı umûmiyyeyi muhtevîdir. Teferruât i'tibârıyla Kolordu ser-best olub vazîfesini îfâ için bu ta'lîmâta bağlı değildir.

3- Kolordu bidâyetde mevzii zaîf kuvvetle işgal edib kuvâ-yi külliyyeyi uzakda geride tutar. Fakat bu husûsda kuvâ-yi külliyyenin vaktinde istenilen mahalle yetişmesi matlûbdur.

4- Ruslar kuvâ-yi külliyye ile Aras'ın şimâlinden taarruz ederse Aras'ın şimâlindeki mevzi' sâdece muhâfaza edilmelidir. Ruslar kuvâ-yi külliyye ile Aras'ın cenûbundan taarruz ederse maa-mâ-fîh bu sırada bu hâlde de Aras'ın şimâlindeki tepeler her hâlde muhâfaza edilmelidir. Aras'ın cenûbundan şarkdan garba ilerilemekde bulunan Rusların şimâl yanına karşı şimâlden cenûba doğru icrâ-yi temâyüz etmek fırsatının zuhûr etmesi de muhtemeldir.

Düşman, Tenzile[38] - Kırdabaz[39] hattını işgale muvaffak olursa o vakit Köprüköy ile Erzurum arasında bulunan kol ve katarlar kısmen Erzurum'a veya Yeniköy'e veya kâmilen Yeniköy'e sevk etmeli ve geri ile olan ittisâli Yeniköy üzerinden şimâle doğru yapmalıdır.

5- Süvâri Fırkasına verilen ta'lîmât melfûfdur.

Enver

[38] Erzurum Pasinler ilçesi Çobandede bucağına bağlı Kıyıkonak köyünün güneybatısında yer alır.
[39] Erzurum Pasinler ilçesi Çobandede bucağına bağlı köy. Bugünkü adı Kıyıkonak.

BELGE NO. 13

BELGE NO. 13-1

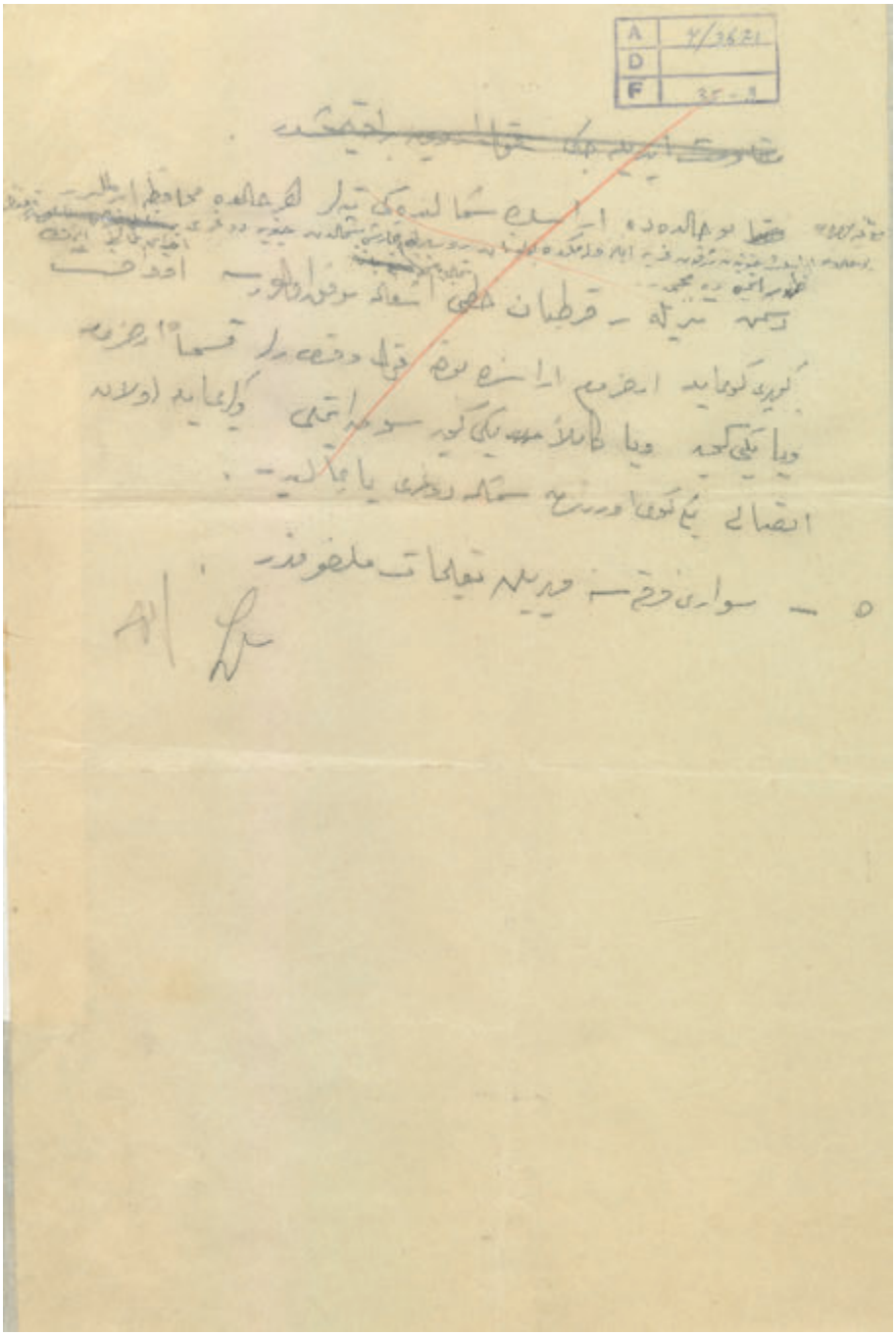

BELGE NO. 14, 14a

Vâsıta Merkezi: Erzurum
Târih: 6/7 minh

Mahreci: Köprüköy
Numro: 3505
Kelimât: 180
Sâat: 7 akşam

Onuncu Kolordu Kumandanlığına

Birkaç günden beri Üçüncü Ordu kıtaâtının kısm-ı a'zamını dolaşdım ve bulundukları hâli gördüm. Birçok cihetlerden şimdiki hâlde izâlesi pek müşkil nevâkıs içinde olduklarını anladım. Fakat bu nevâkısın muhârebede kıtaâtın fa'âliyyetine ve savletine halel getirmeyeceğine kat'iyyen emînim. Muvaffakıyyet, zâhirî şekl ve kıyâfete değil her askerin kalbindeki şecâat ve cesâretle kazanan Üçüncü (Ordu)nun bundan evvel Rusları kahraman-âne savletle püskürden efrâdının düşmanlarını büsbütün mahv etmek ârzûsunda olduklarını ve bu def'a yeni gelen arkadaşlarının da kahraman arkadaşlarıyla müsâbaka edercesine saldırmağa hâzır bulunduklarını bilirim. Daha birkaç vakit sizlerle berâber bulunacağım. Kat'iyyen ümîd ederim ki bundan böyle de nasıl kahramanlar olduğunuzu dost düşmana gösterecek er oğlu er olduğunuzu anlatacaksınız. Her vakit bizimle berâber olan Allah'ı unutmayarak ileri atılınız. Böylece dâimâ muvaffakıyyet olarak Kafkasya sahrâlarında yatan babalarımızın rûhunu şâd eder, orada sizleri bekleyen kardeşlerimizi Moskof boyunduruğundan kurtarırsınız. Tekrâr ederim, ileri dâimâ ileri gidiniz. Şehâdet, şân ve şeref ileride, zıllet ve sefâletle ölmek geridedir. / 6-7 Kânûn-ı evvel 330

Başkumandan Vekîli
Enver

Bundan on beş gün evvel İstanbul'dan müfâreketimden evvel Hâk-Pây-i Şâhâne'ye yüz sürdüm. Ayrılırken beni kapıya kadar geçirdiler. Pek mahcûb oldum. Büyük Pâd-şâhımızın elini, ayağını öpdüm. "Hayır oğlum, ben ihtiyâr olduğum için asker evlâdlarımla gazâya gidemiyorum. Bari gazâya gideceklerin yanında bir müddet yürüyeyim. Geçen Balkan Harbi'nde Ordu, beni mahzûn etmiş idi. Bu kere beni memnûn ve mesrûr edeceğinden emînim. Ben, gece gündüz ânlarçün duâ ediyorum." buyurdular. Pâd-şâh-ı a'zâmımızın bu altın sözlerine ilâve edecek bir şey' bulamam. Bu âna kadar bizi sevindiren Cenâb-ı Allah bu yakında bizi büyük muzafferiyyetlere nâil edecekdir.

7-10-330
(İmza)

BELGE NO. 14

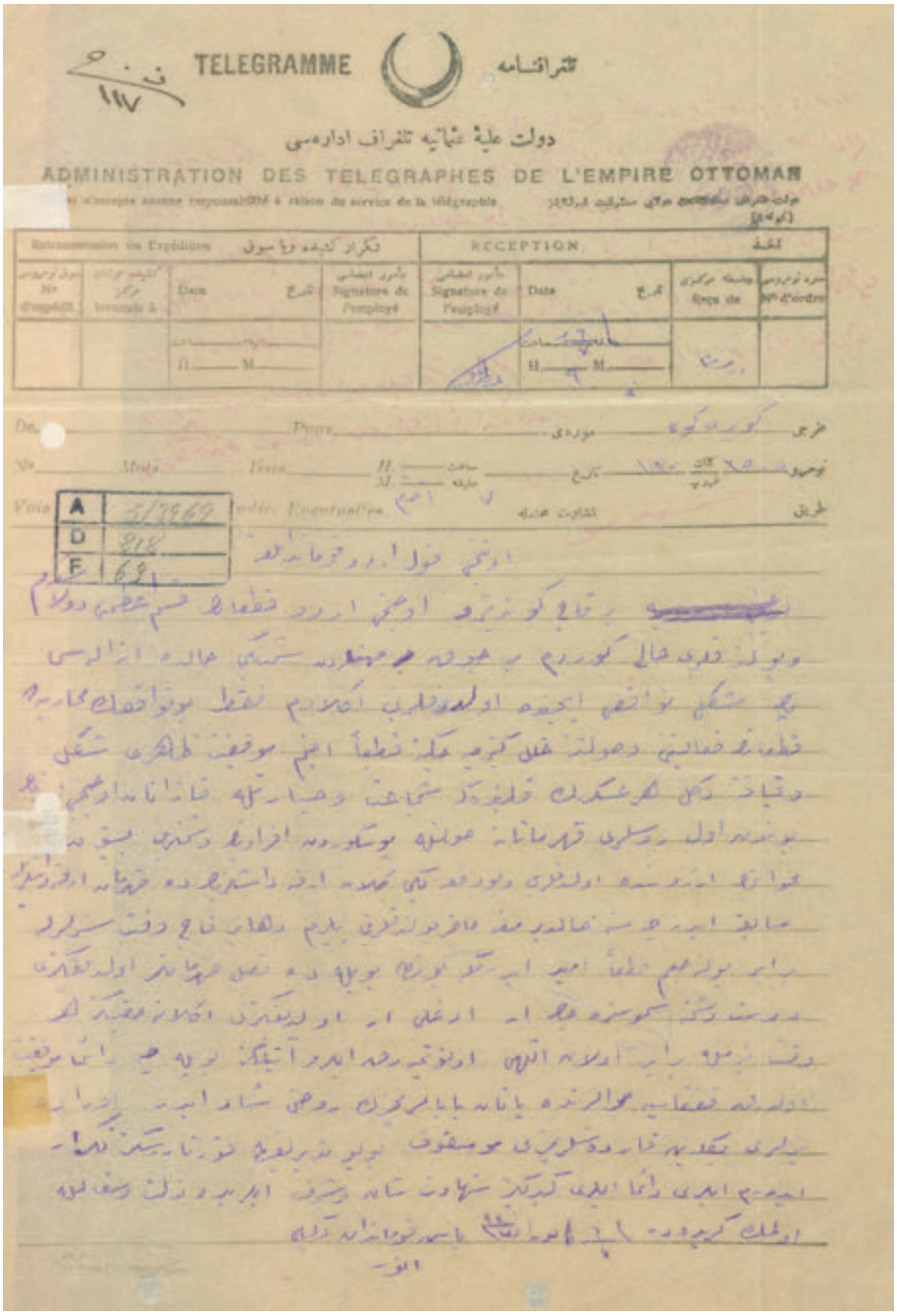

TELEGRAMME

تلغرافنامه

دولت علیهٔ عثمانیه تلغراف اداره‌سی

ADMINISTRATION DES TELEGRAPHES DE L'EMPIRE OTTOMAN

RECEPTION

Date

Signature de l'employé

Reçu de

Nº d'ordre

De

Pour

Date

Signature de l'employé

Voie

A 5/3969

D 818

F 69

BELGE NO. 14a

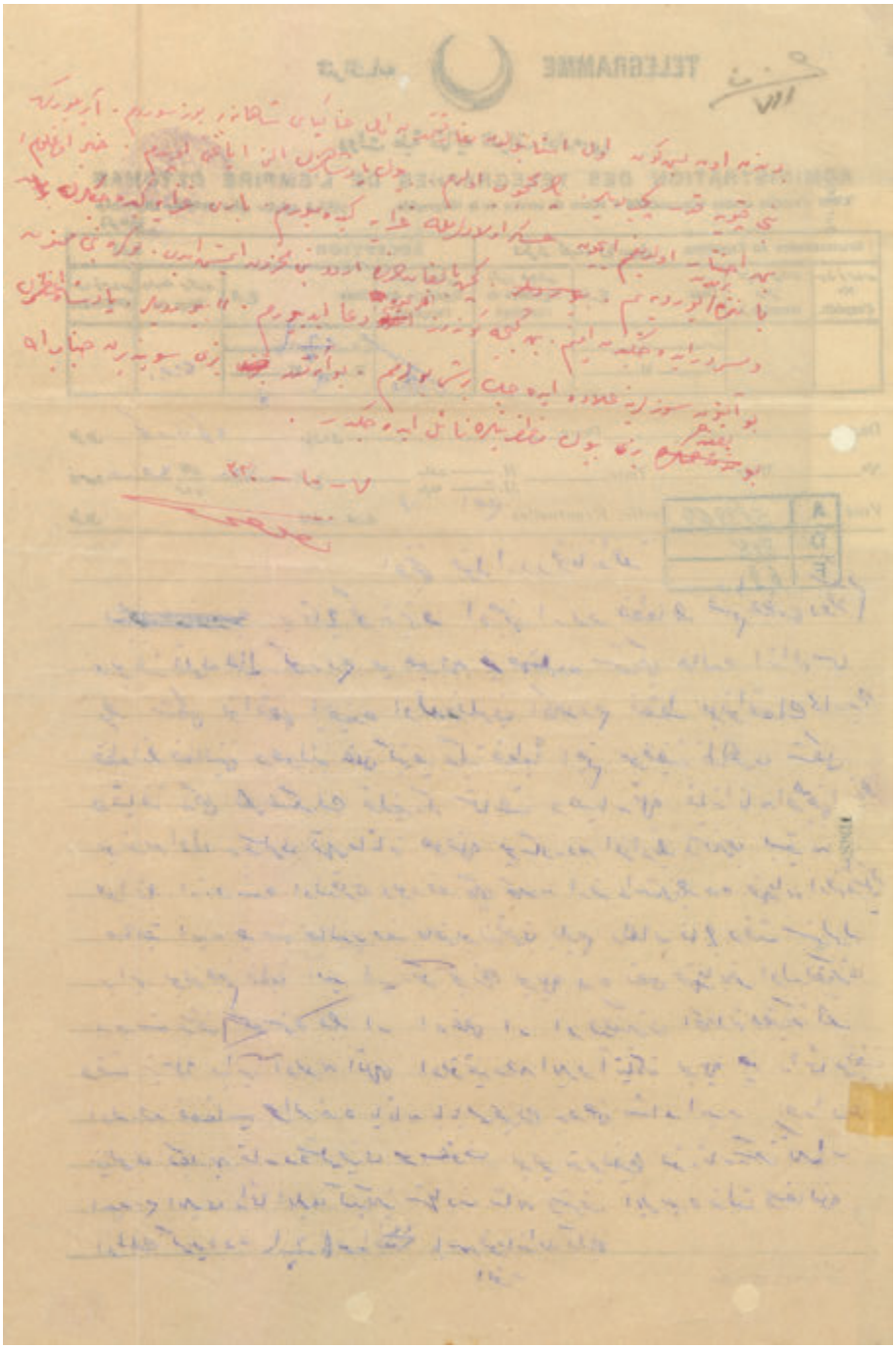

BELGE NO. 15, 15a

7-10-330

Üçüncü Ordu Emr-i Yevmîsi

1- 9'uncu, 10'uncu Kolorduların icrâ' edecekleri ihâta hareketinin setri ile düşmana sezdirilmemesi maksadıyla uzaklara kadar gönderilecek süvâri keşif kolları vesâtetiyle düşman telgraf hutûtu tahrîb edilmelidir.

2- Yürüyüş istikametinin emr-i keşfi vakt ü zamânıyla yapılmış bulunmalıdır ki ileri yürüyüşü tevakkufa dûçâr olmasın.

Yerli ahâlîden ba'zılarının ileri yürüyüşde kılavuz olarak istihdâmı muvâfık olur.

3- Dokuzuncu ve Onuncu Kolorduların harekâtını setr edebilmek maksadıyla çok mikdârda süvâri ve kuvvetli piyâde keşif kolları çıkarılması lâzım gelir.

4- Ordunun yayılmasının te'mîn-i hüsn-i cereyânı için yürüyüşde fevka'l-âde muhâfaza-i intizâm edilmelidir.

Yürüyüşe bed'an etmezden evvel her nefer def'-i hâcet etmek gibi ihtiyâcâtını bitirmiş bulunmalıdır. Efrâdın def'-i hâcet etmelerini te'mînen yürüyüşe bed'an edildikden bir sâat sonra küçük bir mola i'tâ' edilmekle berâber ara sıra bu gibi molalar da i'tâ' edilmelidir. Yürüyüş kollarında hiçbir ferdin geri kalıb döküntü husûlünü men' edebilmek için kolların gerisinde muktedir zâbitân bulundurulması lâzımdır.

Gerek kıtaât ve gerek kollar ta'kîb etdikleri yolların bir tarafını boş bırakmalıdırlar. Mekârîciler sevk edecekleri hayvânâtın baş ucunda yürümelidirler.

5- Düşman üzerine müttehid bir te'sîr icrâsını te'mînen kıtaât-ı muhtelife kendilerine mücâvir bulunanlarla mütemâdî bir irtibât te'sîs ve idâme etmelidirler.

6- Husûsî bir vazîfe ile gönderilecek müfrezeler mensûb oldukları kıtaâtı kendi harekâtından mütemâdiyen haber-dâr etmelidirler. Ve bi'l-hâssa mühim nikata vusûllerinde haber-dâr etmelidirler.

7- Topçunun emr-i muhâfazası ve ârızalı yollardan esnâ-yi mürûrunda lâzım gelen muâvenetin icrâsı maksadıyla topçu kıtaâtına piyâde bölüğü terfîki iktizâ' eder.

8- Topçu ceb-hânesinin isrâfından mümkün mertebe ictinâb edilmelidir. Serî' ateşli bataryalar, makineli tüfenkler gibi yalnız istihsâli matlûb zamânlarda kısaca kullanılmalıdır.

9- Tevessül olunacak tedâbîr-i iâşe miyânında hayvânât da unudulmamalıdır.

10- Gerek mekârî ve gerek araba hayvânâtına bakdırılması husûsâtına kıt'a kumandanları ayrıca dikkat etmelidirler. Hâl-i sıhhatde bulunan efrâdın mekârî hayvânâtına bindikleri görüldüğü takdîrde merkumûnun der-hâl tecziyeleri lâzımedendir.

Yeni vâsıl olunan mevâkide mümkün olursa zaîf hayvânât kuvvetlileriyle tebdîl edilmelidirler.

11- Rus hudûdu geçilir geçilmez ahâlînin Moskof muhibbi olan kısmının nakd-i mevcûdu hayvânât ve emvâli zabt ve müsâdere edilecekdir. Bu sûretle ahâlî yedinden alınacak para Osmânlı muhibbi ahâlîden sened mukabili alınan eşyâ' ve hayvânât bedeline tesviye edilmek için Ordu idâresine tevdî' ve teslîm edilecekdir. Fırsat zuhûrunda kıtaât kendi zaîf nakliyye hayvânlarını ileride tesâdüf edecekleri ahâlî sağlam hayvânâtıyla değişdirmelidir.

12- Melbûsât, levâzımât, erzâk ve sâire gibi eşyâ vürûdu takdîrinde bunların harâbiyyetden sıyâneti iktizâ edeceği gibi hemen ve mütesâviyen mücâvir kıtaâta taksîm ve tevzîi de îcâb eder.

13- Sârî hastalıklardan ictinâben hayvânât lâşelerinin gömdürülmesi lâzımedendir.

14- Harekât-ı askeriyyenin te'mîn-i hüsn-i cereyânı için bi'l-cümle kumanda hey'etlerinin kendi ma-fevklerine bi'l-cümle ahvâl ve husûsât hakkında vakt ü zamânıyla arz-ı ma'lûmât etmeleri kat'iyyen elzemdir.

(İmza)

Tahrîren emir atlısıyla
9'uncu, 10'uncu K. Ordulara telgrafla yazıldı. 7 Kânûn-ı evvel 330
11'inci K. Orduya telefon Telgraf Zâbiti Kemâl Efendi'ye
2. Nizâmiyye Süvâri Fırkasına telefonla Emir Zâbiti
Sâat 8 öğleden sonra

BELGE NO. 15

BELGE NO. 15a

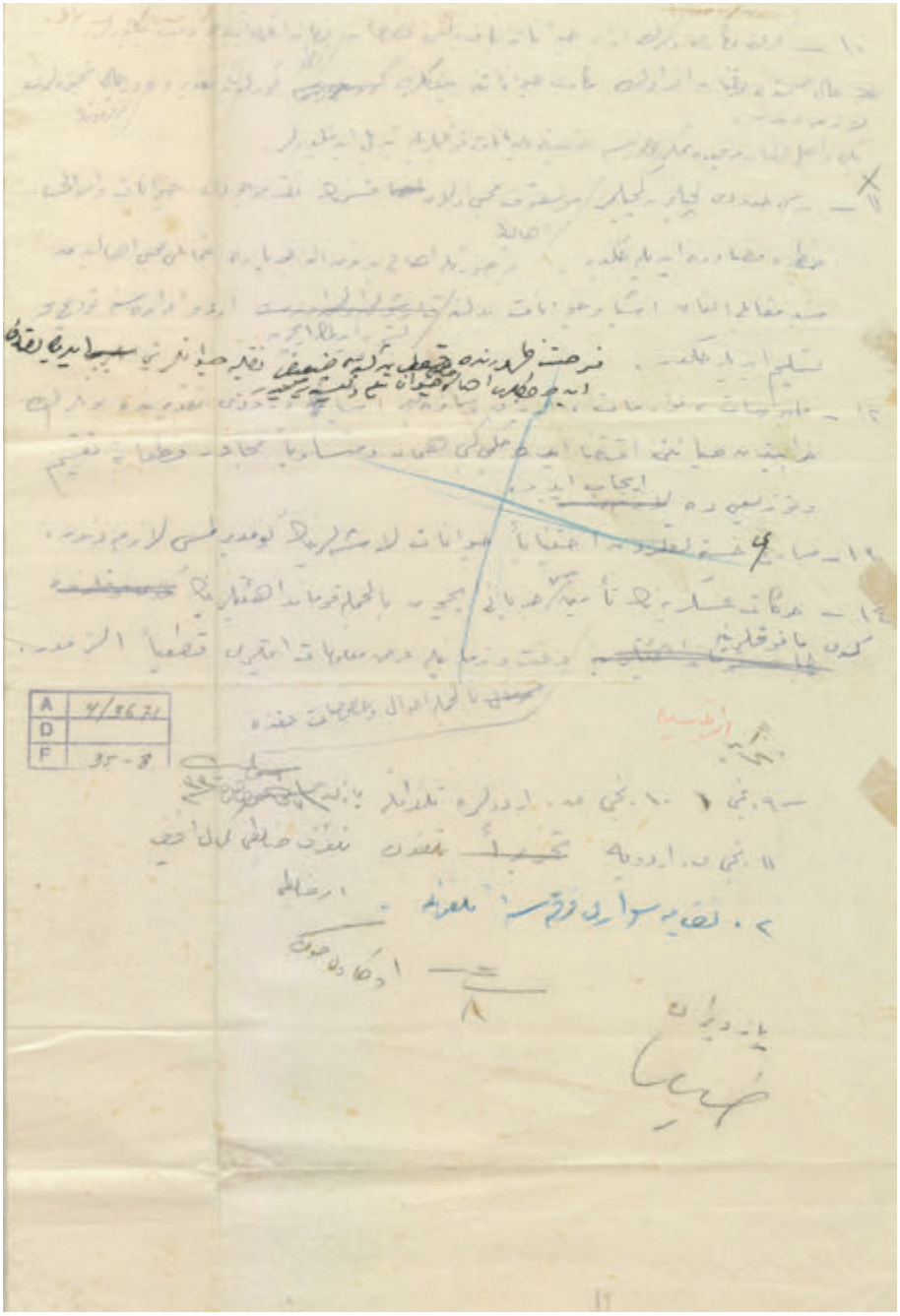

BELGE NO. 16

Köprüköy
7-10-330

Harbiyye Nezâretine
Karâr-gâh-ı Umûmîye

1- Üçüncü Ordunun kuvve-i umûmiyyesi ber-vech-i âtîdir:

Üçüncü Ordu Karâr-gâhı: 382 insân, 191 hayvân, 141 tüfenk

9. Kolordu Sunûf-ı Muhtelife Kıtaâtı: 30.758 insân, 7.639 hayvân, 23 makineli tüfenk, 21.146 tüfenk, 80 top

10. Kolordu: 38.484 insân, 8.438 hayvân, 20 makineli tüfenk, 28.763 tüfenk, 56 top

11. Kolordu: 26.218 insân, 7.388 hayvân, 16 makineli tüfenk, 20.455 tüfenk, 72 top

13. Kolordu: 5.772 insân, 943 hayvân, 3.800 tüfenk, 14 top

2. Nizâmiyye Süvâri Fırkası: 5.149 insân, 4.997 hayvân, 14 makineli tüfenk, 4.524 tüfenk, 8 top, 3.459 kılınc

3. İhtiyât Süvâri Fırkası: 1.785 insân, 1.785 hayvân, 1.785 tüfenk

Van Jandarma Fırkası: 4.320 insân, 510 hayvân, 3.900 tüfenk, 4 top

Hudûd Kıtaâtı: 3.887 insân, 397 hayvân, 3.073 tüfenk

Obüs Bataryası: 4 top

Dâhilî Jandarma Kıtaâtı: 13.473 insân, 735 hayvân, 12.316 tüfenk

Erzurum Mevki'-i Müstahkemi: 15.115 insân, 803 hayvân, 11.479 tüfenk, 306 top

[Mevki'-i Müstahkem tarafından 11. Kolorduya tahsîs olunan beş jandarma taburu ki mevcûdu: 3.920 insân, 151 hayvân ve 4.432 tüfenk Mevki'-i Müstahkem kuvvesine dâhildir.]

Depo Kıtaâtı: 9.345 insân, 529 hayvân, 6.084 tüfenk

3. Ordu Menzili: 9.975 insân, 9.378 hayvân, 837 tüfenk

Yol Taburları: 13.897 insân, 108 hayvân

Kolorduların Kolları: 12.419 insân, 12.570 hayvân

BELGE NO. 16

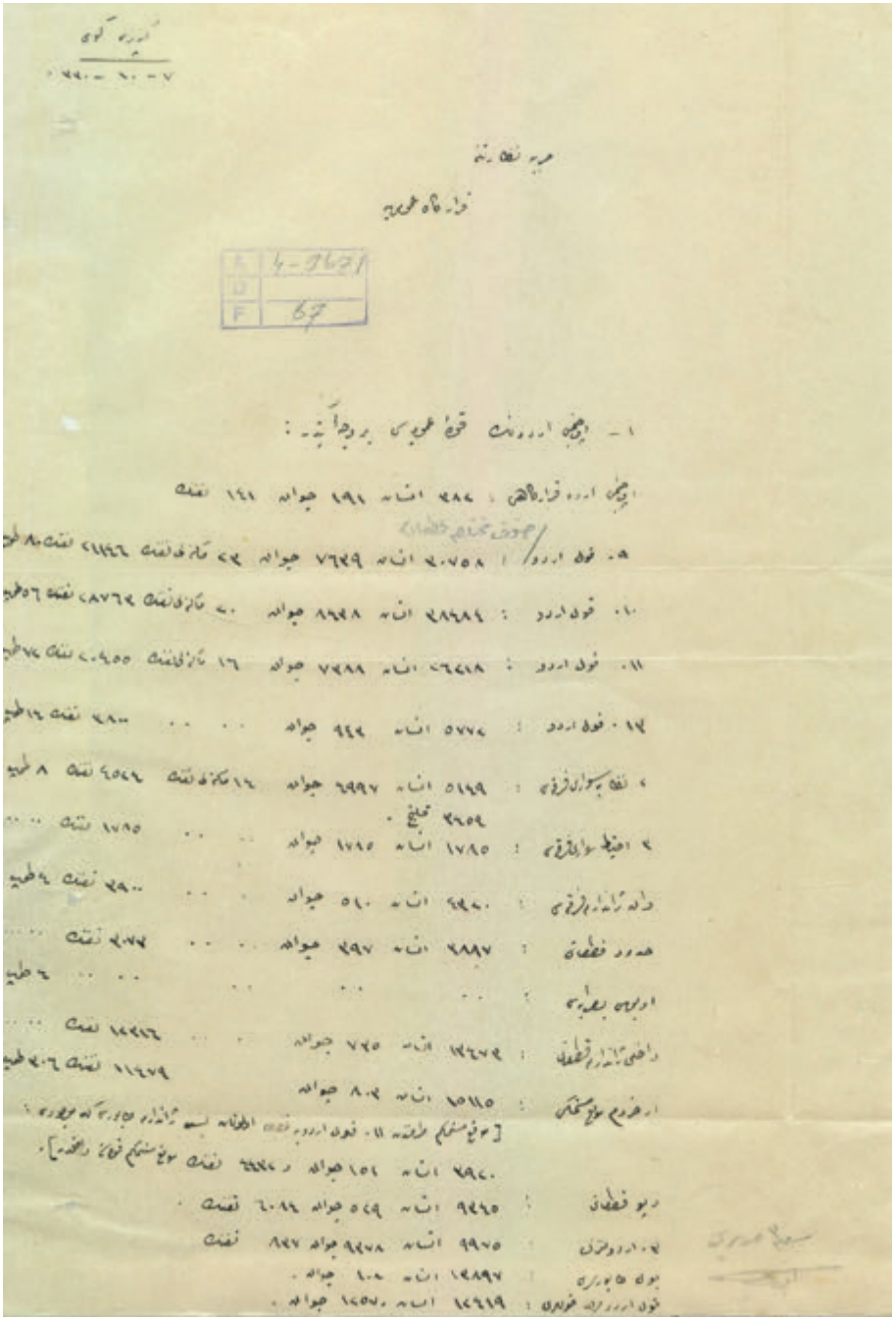

BELGE NO. 17, 17a

Üçüncü Ordu
Onuncu Kolordu

Tortum
7/8-10-330 Sâ. 9 Da. 45 sonra

8-10-330 İçin Kolordu Emri

1- Düşman Aras Vâdîsi'nde ve bir kısmıyla İd ve Ardos havâlîsindeki eski mevâzıındadır.

2- Üçüncü Ordu 9-10-330'da düşmana taarruz edecekdir.

3- Onuncu Kolordu 9-10-330 sabâhı ale's-seher taarruz etmek üzere 8-10-330'da hâzırlık mevziine vâsıl olacakdır.

4- Otuzuncu Fırka 8-10-330'da Sananis[40] - Tutmaç - İslamkotik hattına ve bir âlâyıyla bir cebel taburu Kiğik'e[41] vâsıl olacakdır.

   Fırka kıtaâtının İslamkotik'in şimâl-i şarkîsinde bulunan düşman tarafından görünmemek için Kızıldağ'ın şimâle müteveccih sırtlarını karanlıkdan evvel geçmemeleri hâiz-i ehemmiyyetdir. Kıtaât, en geç olarak sâat üçde ordu-gâhlarını terk etmiş olacakdır. 6-7 gecesi Liskav-ı Ulyâ'dan[42] İslamkotik istikametine gönderilmiş olan Kaleboğazı Hudûd Taburu Otuzuncu Fırka Kumandanı'nın taht-ı emrindedir.

5- Otuz Birinci Fırka bir âlâyıyla Liskav-ı Ulyâ ve dîger âlâyıyla Ağasar'a öğle vakti vâsıl olacak, Otuz Birinci Topçu Âlâyının Birinci Sahrâ Taburu, Otuz İkinci Fırka Kumandanı'nın emrine tâbi' olacakdır.

   Fırka, Todan - Simserkis[43] hattına karşı ileri karakollarını te'sîs edecekdir.

   Karapınar'ın şarkındaki tepelerde bulunan ve Binbaşı Rüşdî Bey'in taht-ı kumandasında bulunan iki hudûd taburu Otuz Birinci Fırkanın taht-ı emrine verilmişdir.

6- Otuz İkinci Fırka, Ahbisor[44] - Mihrekom[45] - Ekrek[46] - Osithanı'na yürüyecek ve mezkûr mıntıkaya öğleden sonra sâat üçden evvel vâsıl olmayacakdır.

   Fırka Karâr-gâhı Ahbisor'da bulunacakdır.

   Fırka Süvâri Bölüğü [bir takım noksân] Otuzuncu Fırka Kumandanı'nın taht-ı emrine verilecekdir.

---

[40] Erzurum Oltu ilçesi Merkez bucağına bağlı köy. Bugünkü adı Yarbaşı.
[41] Erzurum Oltu ilçesi Merkez bucağına bağlı köy. Bugünkü adı Başaklı.
[42] Erzurum Tortum ilçesi Merkez bucağına bağlı köy. Bugünkü adı Yukarı Sivri.
[43] Erzurum Narman ilçesi Merkez bucağına bağlı köy. Bugünkü adı Şehitler.
[44] Erzurum Tortum ilçesi Merkez bucağına bağlı köy. Bugünkü adı Aksu.
[45] Erzurum Tortum ilçesi Merkez bucağına bağlı köy. Bugünkü adı Arılı.
[46] Erzurum Tortum ilçesi Merkez bucağına bağlı köy. Bugünkü adı Demirciler.

7- Kolorduya âid (Müretteb Süvâri 19. Âlây] iki süvâri bölüğü ve Dördüncü İstihkâm Bölüğü ve Kolordu piyâde muhâfızları 8-10-330 sabâhı sâat onda Ahbisor'a vâsıl olacak ve Otuzuncu Fırka Kumandanı'nın emri altına girecekdir.

8- Ben, 8-10-330 öğleden evvel sâat 11'de Tortum'dan hareketle Ahbisor üzerinden İslamkotik'e hareket edeceğim.

Dâmâd-ı Hazret-i Şehr-yârî
Onuncu Kolordu Kumandanı
Erkân-ı Harbiyye Mîr-alây

30. Fırka
31. Fırka
32. Fırka
Süvâri 19. Âlây
İstihkâm 4. Bölük
Telgraf 10. Bölük
Karâr-gâh Kumandanlığı
Erkân-ı Harbiyye 1. Şu'be

Tahrîren teblîg olunmuşdur.

BELGE NO. 17

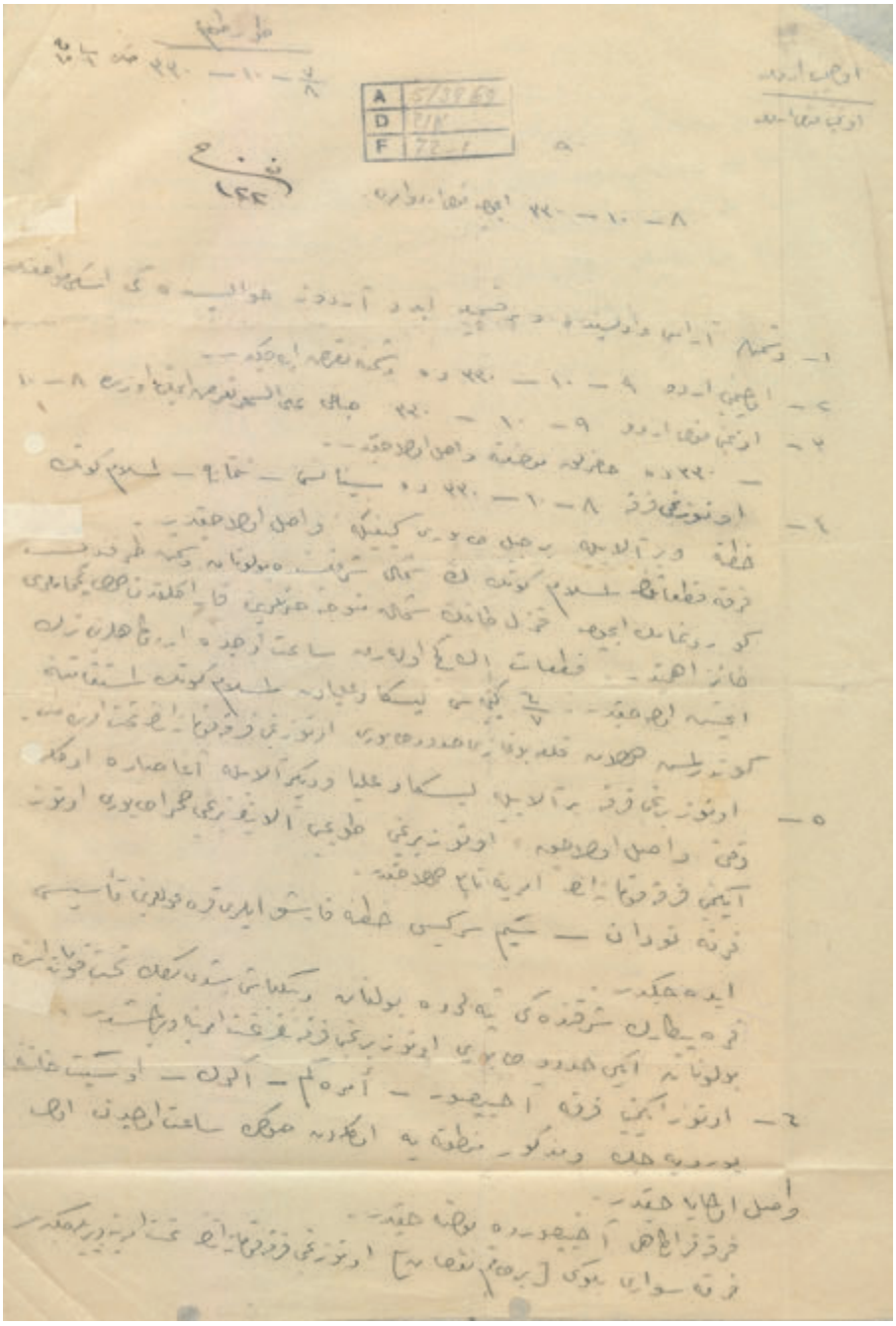

BELGE NO. 17a

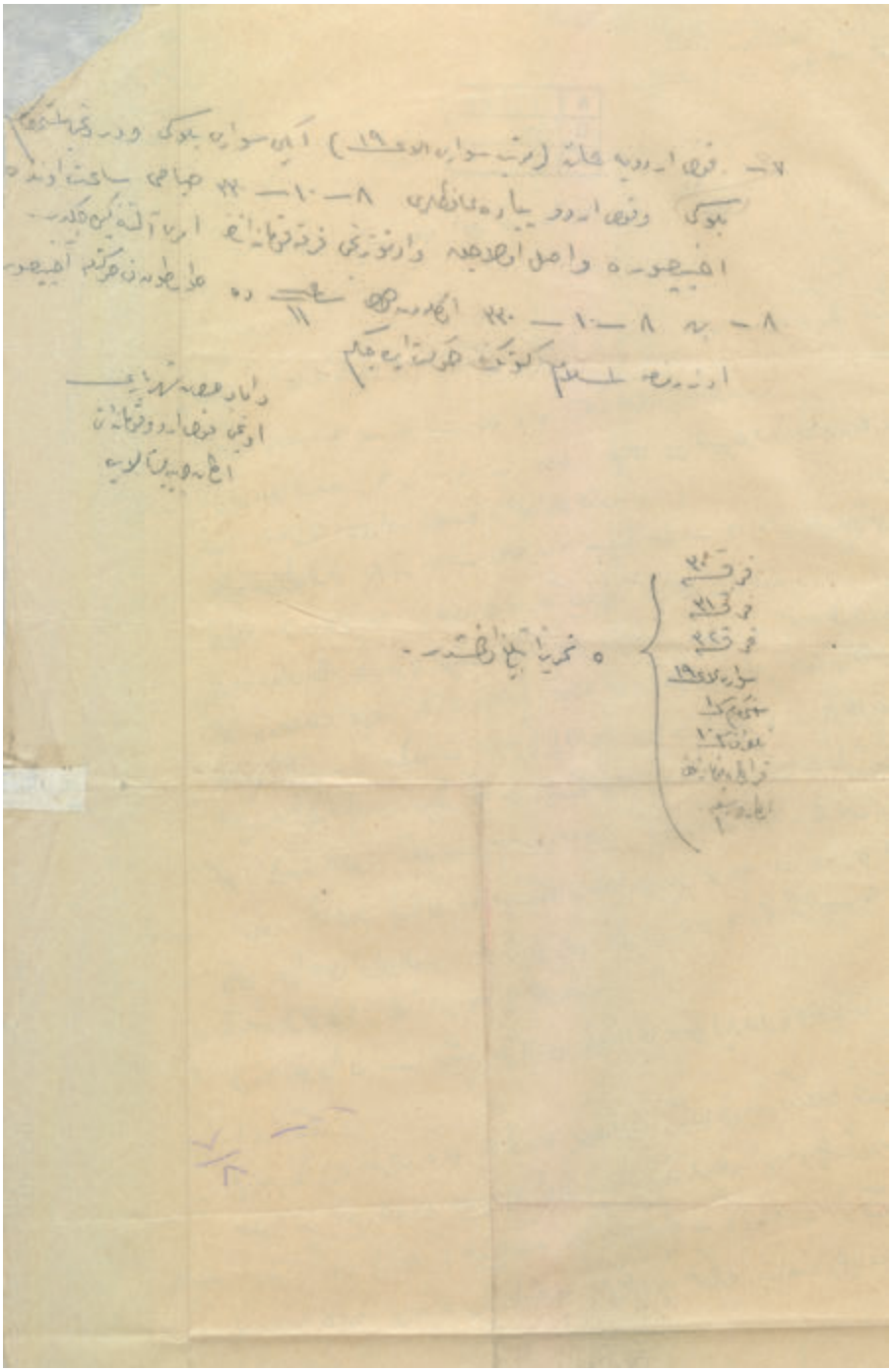

BELGE NO. 18

Mahreci: Köprüköy
Numro: 3338
Kelime: 60
Grub: 324

Erzurum Vilâyetine
Şifre Halli

166 60 251 949 253 110 133 206 127 144 112 118 387 751 113 136 204 229 145 111 124 122 117 125 137 146 116 840 179 bi'z-zât açılacakdır. İhzâr edilmekde olan taarruz hakkında son zâtî kanâatimi arz etmek mecbûriyyetindeyim. Yolların hâl-i hâzırı ile arâzî hakkında istihsâl olunan son ma'lûmâta nazaran bu sırada bugünki gibi iyi havâ ile Dokuzuncu ve Onuncu Kolordular Kötek - Kars tarîkine karşı kolbaşılarıyla sekiz, dokuz günde varır. Düşman müfrezeleriyle teehhüre uğramak veya ziyâdece kar düşmek bu müddeti uzatır. Bu esnâda 11. Kolordu ile yanındakiler yalnız kalacaklardır ki ezilmeyecekleri şübhelidir. Hareketin nihâyetinde büyük dağlardan çıkacak Dokuzuncu ve Onuncu Kolorduların kendilerinden pek dûn olmayan düşman karşısında vaz'iyyetleri güç olacakdır. Bu esbâba ve Ordumuz aksâmının şimdiye kadar vâsıl olduğu hâzırlığa bakarak bu taarruzî meydân-ı muhârebenin netîcesini ziyâde meşkûk görüyorum ve devâmlı olacağı şübhesiz olan seferin bu muhârebenin adem-i muvaffakıyyeti hâlinde tamâmıyla aleyhimize inkılâb edeceğini ve âmâlin sukut edeceğini düşünüyorum. Şimdiki hâlde böyle taarruzî meydân-ı muhârebe vermeyib düşmanın (İd)'deki kuvvetini def' gibi küçük işlerle iktifâ' zarûriyyetindeyiz add ediyorum. Bunun da mahzûrları varsa da şimdiki hâlde seferi tehlikeye ilka' etmez. İlerisi için taarruz ve istilâya da ümîd bırakır./ 5 Kânûn-ı evvel 330

Üçüncü Ordu K.
Hasan İzzet

BELGE NO. 18

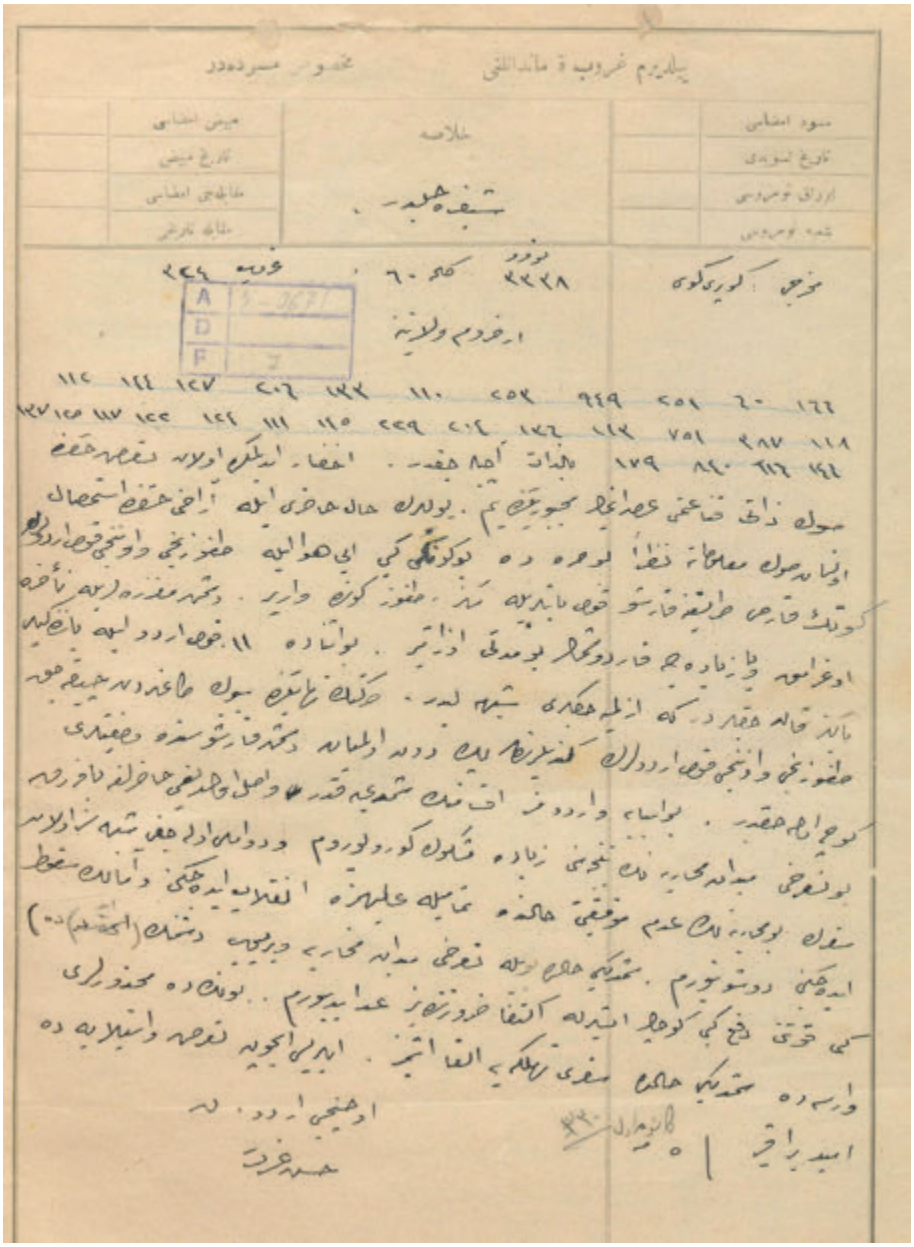

BELGE NO. 18-1

Üçüncü Ordu Kumandanı Hasan İzzet Paşa'nın Değişdirilmesi

8 Kânûn-ı evvel 330 târihli Tal'at Paşa'ya yazdığı şifrede Enver Paşa:

"Hasan İzzet Paşa muhârebenin heyecânlı safhalarında soğukkanlılığı muhâfaza edemeyerek müteheyyic olduğunu ve muhârebe günleri hiç uyumadığını mahrem-âne söyledi. Bu hâlde kumandaya devâm edemeyeceği(ni) anladım. Bu kusur a'sâb te'sîrinden ibâret ve izâlesi kendi elinde olmayan hâlet-i rûhiyyeden mütevellid olduğu için kendisini Avusturya Ordusu Karâr-gâh-ı Umûmîsine murahhas olarak ta'yîn etdim. Ben de evvelisi günden i'tibâren 3. Ordunun Kumandanlığını muvakkaten bi'z-zât der-uhde etdim." diyor.

BELGE NO. 18-1

A	1/34
D	
F	35

BELGE NO. 19, 19a

Tel
5776

Tortum'da Onuncu Kolordu Kumandanı Hâfız Hakkı Bey'den mevrûd 8 Kânûn-ı evvel 330 târihli şifre mahlûlüdür.

Ordu Başkumandanlık Vekâletine

Dün (Ziyarettepe'den) tekmîl Erkân-ı Harbiyyem ve fırka kumandanlarımla berâber İd, Pitkir, Soğanlı istikametlerine doğru giden arâzîyi istikşâf etdim. (Şekerli) ve (İd)'den Soğanlı Dağlarına doğru imtidâd eden arâzî o kadar dik ve o kadar karla mestûr görünüyor ki Dokuzuncu Kolordunun (İd)'in zabtından sonra Kötek ve Çatak istikametine yürümesi mezkûr Kolordunun harekâtını tamâmen ta'vîk edecek ve netîcede bu Kolordu Soğanlı silsilesine cebheden taarruza mecbûr olacakdır. Bugün en alçak olan Tortum Vâdîsi'ne dahi 10:20 santimetre kar yağdığından Dokuzuncu Kolordunun Çatak, Pitkir üzerine hareketi büsbütün dûçâr-ı batâet olarak çevirme hareketinin tehlikeye düşeceğine emînim. Pek hayırlı netîceler vermesi muhtemel olan büyük çevirme hareketinden kat'î netîce istihsâli için arâzînin hâline göre mevâdd-ı âtiyeyi kemâl-i hürmetle arz ediyorum:

1- Dokuzuncu Kolordunun (İd)'i zabt etdikden sonra Çatak, Pitkir cihetine dönmeyib evvelâ (Oltu) istikametine ilerilemeli, ba'de sağa çarh ederek sağ kolu Bardız[47] - Sarıkamış olmak üzere ileri yürüyüşüne devâm etmelidir.

2- Onuncu Kolordu Ardos'da daha ziyâde zaîfleşdiği bugünki raporlarla taayyün eden düşmanı 9/10/330 sabâhı tard etdikden sonra serî' yürüyüşle 9/10/30 akşamı (Oltu)'ya varmalıdır. Ben buna göre tedâbîrimi ittihâz etdim.

3- Şâyed düşman, 4 Kânûn-ı evvel 330'dan i'tibâren görülen harekâtıyla Dokuz ve Onuncu Kolordulara karşı Oltu havâlîsinde mühim kuvvetlerle taarruz etmeğe muvaffak olur ise 10 Kânûn-ı evvel'de bu iki Kolordu doğrudan doğruya idâreniz altında müttehiden bu düşman kuvvetine serî' bir taarruz yapmalıdır.

4- Ondan sonra Dokuzuncu Kolordu vasatî yevmiyye 25, Onuncu Kolordu 30 kilometre yaparak düşman tarafından başka şedîd bir mâni' zuhûr etmezse her iki Kolordu 12/Kânûn-ı evvel/330'da Sarıkamış - Yedikilise hattına varmağa sa'y etmelidir. Şitange Bey Müfrezesi 3/Kânûn-ı evvel/330'da Borçka'da olduğu hâlde evâmir-i mükerrereye rağmen el'ân (Artvin)'e varmadığından şâyed bugün de gelmezse çetelerin kısmen (Ardahan) kısmen (Oltu) istikametinde ilerilemeleri emrini verdim. Şitange Bey gelirse yevmiyye 30:40 kilometre yaparak (Kars) istikametinde Rusların hatt-ı ric'atini kesmek üzere ilerilemesini emr etdim.

9-10-30

[47] Erzurum Şenkaya ilçesine bağlı bucak merkezi. Bugünkü adı Gaziler.

BELGE NO. 19

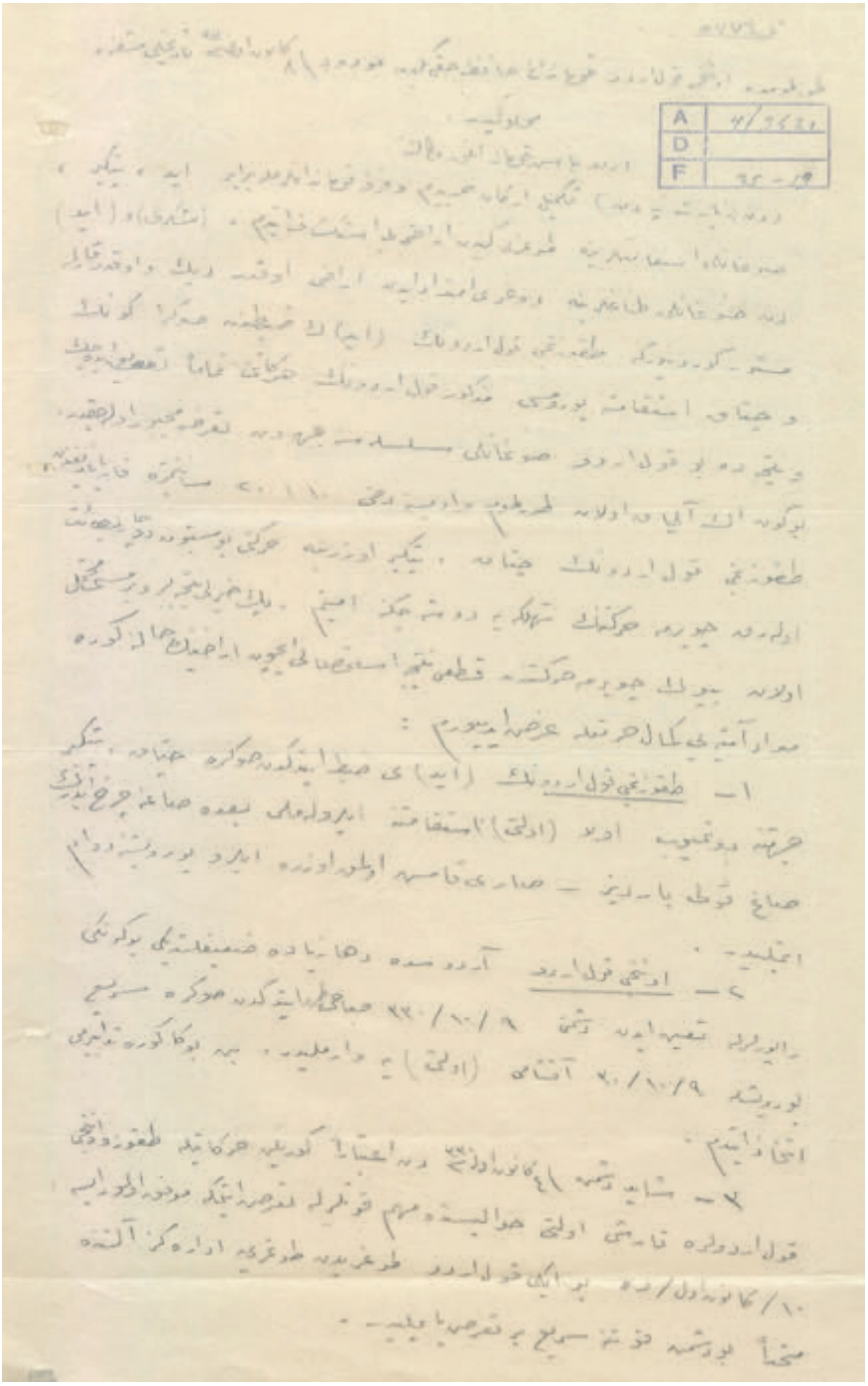

BELGE NO. 19a

BELGE NO. 20

Hohor[48]
9-10-30
Sonra

Ekrek 9.
11. Kolordulara Emir Zâbiti Süvâri Hayrî Efendi'ye teslîm edildi. Süvâri Bölüğünden Yusuf vâsıtasıyla Koşa Telgraf veya Telefon Merkezlerine

11. Kolordu bir fırkasını yarın (10.10.330)'da öğleden evvel sâat 10'da Pırtanos - Koşa - Çermiksu mıntıkasına muvâsalat edecek sûretde ileri sürecekdir.

Fırka, mezkûr mıntıkaya vâsıl olur olmaz o mıntıkada bulunan 9. Kolorduya mensûb olan müfreze kendi Kolordusuna iltihâk edecekdir.

9. Kolordu yarınki (10-10-30) yürüyüş hedefini mezkûr Müfrezeye bildirecekdir.

Enver

[48] Erzurum Narman ilçesi Merkez bucağına bağlı köy. Bugünkü adı Göllü.

BELGE NO. 20

A	4/3671
D	
F	39-122

BELGE NO. 21

İslamkotik'den
9/10/330
Sâat 6 sonra

Üçüncü Ordu Kumandanlığına

1- Düşman Kaleboğazı'nda aldığı düm-dâr vaz'iyyetinden sür'atle tard edilerek bir mikdâr portatif çadır, kazma, kürek ve bir seyyâr matbah iğtinâm edilmişdir. Bunu müteâkıb düşman 4 kilometre şarkda Rus toprağında yeni bir mevzi' almış ve kuvveti takrîben bir âlây piyâde ile bir bataryaya iblâğ edilerek el'ân mukavemet etmekde bulunmuşdur.

2- 30'uncu Fırka kuvve-i külliyyesi ile düşmanın sağ cenâhına yüklenmek üzere taarruza devâm ediyor. Şimdiye kadar zâyiâtımız yaralı üç dört zâbit ile 10 kadar şehîd ve 50'den fazla mecrûh efrâddır. Şiddetli kar ve sise rağmen düşmanın buradan Oltu'ya kadar tard edileceğine emînim.

3- Fethî Bey Müfrezesi şimdi bize iltihâk etmişdir. 32'nci Fırka bu sabâh Hacısor'dan sâat dörtde hareket ederek Oltu istikametine gelmesi emr edildiği hâlde el'ân buraya vâsıl olamamışdır.

4- Ben, 30'uncu Fırkadayım.

5- Düşman, şimdi sağ cenâha ric'ate başlayarak karantina-hâne ve hudûd kışlasını terk ediyor.

10. K. Kumandanı
Hâfız Hakkı

BELGE NO. 21

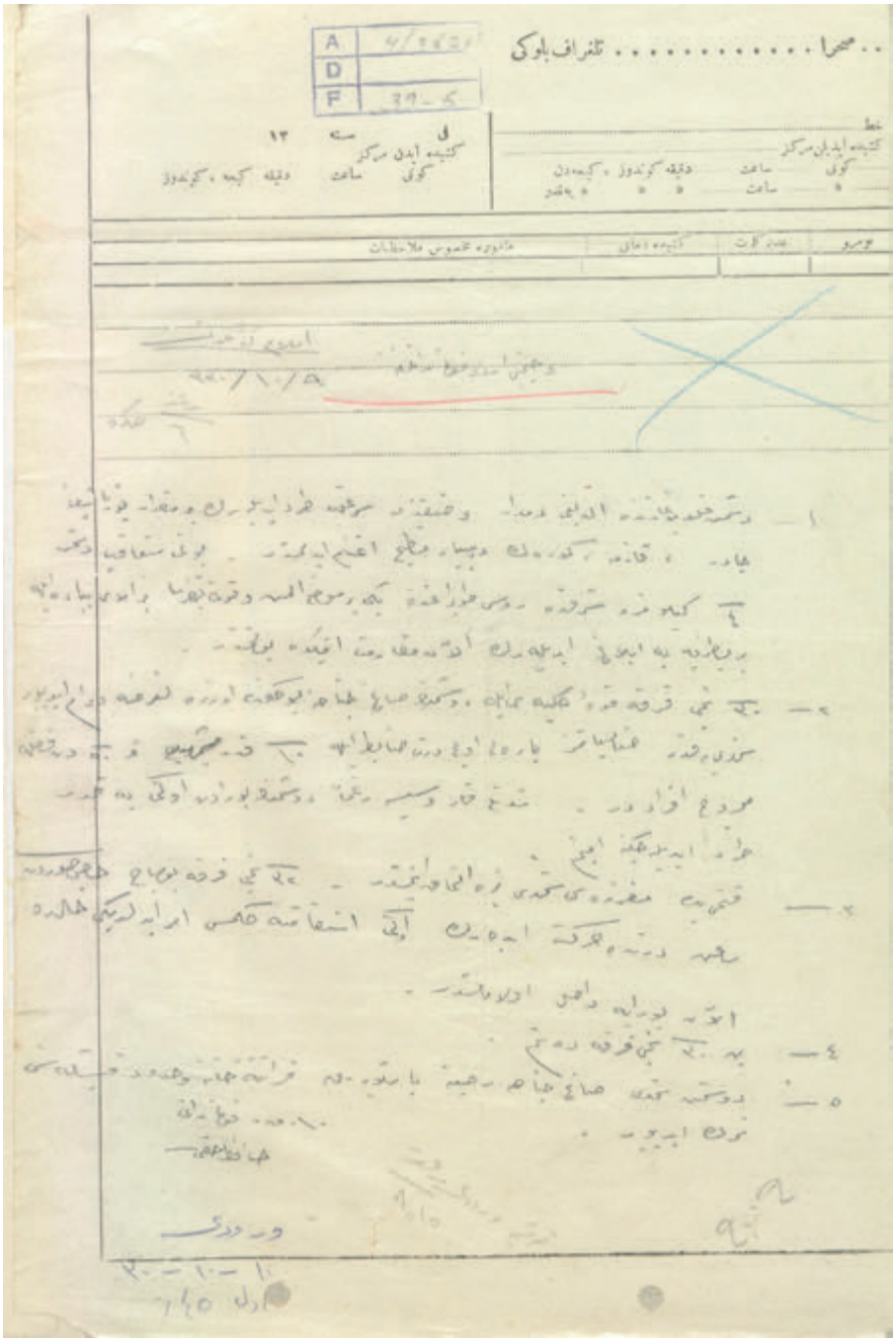

BELGE NO. 22

Rapor Numrosu
6

Söğüdlü[49]
9-10-330
Sâat 6.30 sonra

Hohor'da Ordu Kumandanlığına

Yüzbaşı Saîd Bey'e

1- Düşman Azab Deresi garb sırtlarını tahliye etdi. 18. Fırka bu sırtları keşif kollarıyla işgal etdi. Kat'î emniyyet istihsâlinden sonra buradaki düşman siperlerine bir tabur sevk edecekdir.

2- 34. Fırka ileri kıtaâtı Kalender'i[50] işgal etdi. Buradaki düşman kuvveti Azab ve Mollamelik[51] istikametine perişan sûretde kaçdılar. Düşmanın Kalender sırtlarına getirdiği bir batarya mevzi' alamadan çekildi. Mollamelik'e çekilen düşmanla 34. Fırka ta'kîb kıtaâtı arasında geç vakte kadar âteş teâtî ediliyordu.

3- 18. Fırka cebhesinde sükûnet vardır.

4- Her iki Fırkanın ileri kıtaâtı üçer taburdur. Bu kuvvete topçu takımı terfîk edilmişdir.

5- Kolordu Karâr-gâhı Söğüdlü'dedir.

11. K. Nezdinde
Ordu Haber Zâbiti
Hâlid

[49] Erzurum Pasinler ilçesi Çobandede bucağına bağlı köy.
[50] Erzurum Horasan ilçesi Merkez bucağına bağlı köy.
[51] Erzurum Horasan ilçesi Merkez bucağına bağlı köy.

BELGE NO. 22

A	4/3671
D	
F	8

BELGE NO. 23, 23-1

Numro
41

Koşa'dan
9/10/330
Sâ. 7 da. 20 öğleden sonra

Kolordu Emri
9 Kânûn-ı evvel 330 gününe mahsûsdur.

1- Düşmanın kuvâ-yi asliyyesi eski mevziindedir. Bu kuvâ-yi asliyyenin sağ cenâhı Maslahat - Kızlarkale[52] - Gerek Yaylası sırtlarındadır. Düşmanın (İd Müfrezesi) altı kadar bölüğüyle Ekrek köyünün bir kilometre şimâlindeki sırtda ve Karşim'in[53] garbında görülmüşdür. Bir bölük piyâdesi Verintab sırtındadır. Hiçovlar civârında süvârisi görülmüşdür. Ekrek ve Kenzesor karyeleri düşmandan hâlîdir. Şimdiye kadar keşf edilen düşman mevzi'-i müdâfaası İd'in cenûbunda 1700 rakımından Şekerli yoluna muvâzî olan sırt boyunca Şekerli köyünün şimâlindeki tepeye kadar tahkîm edilmiş ve gerek Kigani[54] cenûbunda ve gerekse İd'in takrîben iki kilometre kadar şarkındaki sırtda topçu mevzileri hazırlanmışdır.

2- Fırka kumandanlarının zâtına mahsûs olmak üzere verilen 7 Kânûn-ı evvel 330 târihli mahrem emir-nâme hükmü Orduca 9 Kânûn-ı evvel 330 günü mevki'-i icrâya konmağa başlanacakdır. Mezkûr emir-nâmede Kolordumuza verilen vazîfenin avn-i Hakk'la îfâsı için yarın (9 Kânûn-ı evvel 330) hiç olmazsa (Lafsor[55] - Kızılkilise - Kigani - Şosa[56] - Veşkisor[57]) hattına varılacakdır.

10'uncu Kolordunun yarın (9 Kânûn-ı evvel 330) İd üzerine yürümek emrini almış olan bir fırkası kumandaca Dokuzuncu Kolorduya rabt edilmişdir.

3- Fırkaların ta'kîb edecekleri istikamet ber-vech-i âtîdir.

a- 29. Fırka Kenzesor cenûb sırtlarındaki ileri karakol hattını öğleden evvel sâat altıda geçecek ve Verintab - Koçkans yolunu ta'kîb edecek ve Lafsor - Kızılkilise hattına varacakdır. Bu Fırka hareketinden evvel Kızlarkale'den Verintab Yaylası ve Verintab'a inen istikameti ve Lafsor Yaylası'ndan Koçkans ve Lafsor köylerine inen yolları tarassud ve Kolordunun cenâhını te'mîn etmek vazîfesiyle de muvâzzafdır.

---

[52] Erzurum Horasan ilçesi Merkez bucağına bağlı köy.
[53] Erzurum Narman ilçesi Merkez bucağına bağlı köy. Bugünkü adı Alacayar.
[54] Erzurum Narman ilçesi Merkez bucağına bağlı köy. Bugünkü adı Mahmutçavuş.
[55] Erzurum Narman ilçesi Kışlaköy bucağına bağlı köy. Bugünkü adı Kışlaköy.
[56] Erzurum Narman ilçesi Merkez bucağına bağlı köy. Bugünkü adı Araköy.
[57] Erzurum Narman ilçesi Merkez bucağına bağlı köy. Bugünkü adı Kuruçalı.

b- 28. Fırkaya öğleden evvel sâat altıda baskın sûretiyle Ekrek - Karşim hattındaki düşman bölüklerine taarruz edecekdir. Bu Fırka (Hohor - Karşim - Şekerli - Kigani yolunu ve sol cenâhıyla Ekrek - V(ek)ilhas[58] Caddesi'ni ta'kîb edecek ve Kigani - İd yolu hattına varacakdır.

29'uncu Fırka ile ve bi'l-hâssa 10'uncu Kolordunun İd üzerine yürüyecek olan Fırkasıyla te'sîs-i irtibât edecekdir.

c- 17'nci Fırka öğleden evvel sâat sekizde kolbaşısıyla Pırtanos'dan geçerek Pırtanos - Verintab yolunu ta'kîb edecekdir. Verintab - Kenzesor - Karşim hattına varacakdır.

Bu Fırka Maslahat - Karabıyık ve Maslahat - Pırtanos yollarını tarassud ve te'mîn etmek ve 34'üncü Fırkanın Menevürt'deki[59] kuvvetiyle mütemâdî irtibâtda bulunmak için Karabıyık'da ve Pırtanos'dan istifâde etmek üzere Kozican mevziinde iki piyâde taburu ve iki cebel topu bırakacak (beş ilâ altı emir atlısı berâber) ve Kolordudan emir almayınca bu Müfrezeyi nezdine celb etmeyecekdir. 9 Kânûn-ı evvel 330 zevâlden sonra sâat birden i'tibâren Kızlarkale - Verintab yolunu şarka karşı taht-ı emniyyete almak vazîfesi 17'nci Fırkaya âiddir.

ç- Onuncu Kolordunun Fırkası Kolordusundan aldığı emir mûcibince İd istikametine yürüyecek ve (Şosa - Veşkisor - Samikale[60]) mıntıkasına varacakdır.

Bu Fırkanın öğleden evvel sâat dokuzda (Ağsor[61] - Aha[62]) hattına varması ve düşman cenahına te'sîrâta başlaması şâyân-ı ârzûdur.

4- Koşa'da bulunan sahrâ topçu taburlarının zamân-ı tahrîkleri fırka kumandanlarınca ta'yîn olunacakdır. Her fırka 9 Kânûn-ı evvel 330 sabâhından i'tibâren kendi sahrâ taburlarına muhâfız ve yardımcı olarak lâ-akall bir piyâde bölüğü Koşa'da bulunduracaklardır. (Koşa - Ekrek) yolu bu topların hareketine tahsîs olunmuşdur.

5- Kolordu Süvâri Bölüğü 10'uncu Kolordunun İd üzerine yürüyecek olan Fırkasıyla te'sîs-i irtibât edecek ve raporlarını 28. Fırka ile Kolorduya gönderecekdir.

6- Telgraf Bölüğü (Hızardere - Çermiksu - Koşa - Pırtanos) şebekesinden ve Koşa - Boğakale hattından mâ-adâ bütün hatları toplayacak ve (Koşa - Eldenik - Hohor - Ekrek) istikametine yeni bir hatt temdîd edecekdir.

7- Sahrâ erzâk anbarının Yeniköy'den Koşa'ya ve piyâde ve topçu ceb-hâne anbarının Üğümü[63] ve Yeniköy'den Çermiksu'ya nakilleri için emir verilmişdir.

---

[58] Erzurum Narman ilçesi Merkez bucağına bağlı köy. Bugünkü adı Yoldere.
[59] Erzurum Horasan ilçesi Merkez bucağına bağlı köy. Bugünkü adı Küçük Konak.
[60] Erzurum Narman ilçesi Merkez bucağına bağlı köy.
[61] Ağsor: Erzurum Narman ilçesi Merkez bucağına bağlı köy. Bugünkü adı Sülüklü.
[62] Erzurum Narman ilçesi Merkez bucağına bağlı köy. Bugünkü adı Beyler.
[63] Erzurum Pasinler ilçesi Merkez bucağına bağlı köy.

8- Kolordu Karâr-gâhı, yarın Koşa'dan öğleden evvel sâat yedide hareket ederek Kenzesor cenûbundaki sırta gidecekdir.

9. Kolordu Kumandanı

Aslına mutâbıkdır.

BELGE NO. 23

BELGE NO. 23-1

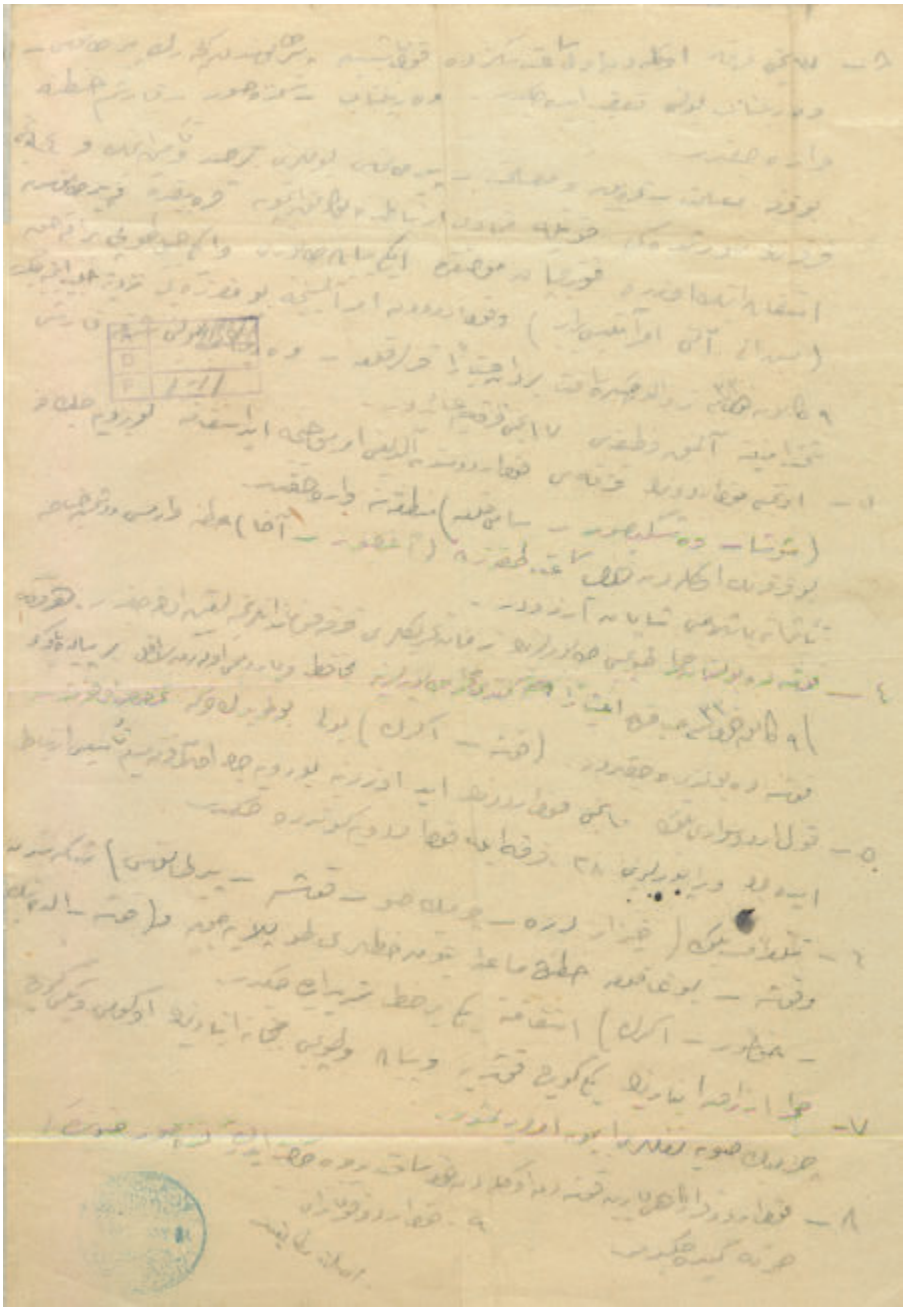

BELGE NO. 24, 24-1, 24-1a

3. Ordu

Hohor
9-10-30
10.30 sonra

10-10-30 İçin Ordu Emri

1- Düşmanın 11. Kolordu karşısında bulunan mevzi'-i aslîsinin ileri kıtaâtı büyük bir kısmıyla geri çekilmişdir.

Fakat dîger kolorduların cebhesinde bulunan düşmana dâir ma'lûmât yokdur. Yalnız 9. Kolordunun karşısında bulunan düşmanın ileri kıtaâtı İd'in şimâl-i şarkîsi istikametinde çekilmeğe icbâr edilmişdir.

2- Ordu, başlamış olduğu harekât-ı taarruziyyeye devâm edecekdir.

3- Süvâri Fırkası, mevzi'-i aslîsinin sol cenâhından düşmanı ta'cîze devâm edecekdir. Ve düşmanın ric'ati hâlinde mümkün mertebe erkenden hutût-ı irtibâtiyyesini tazyîk edecekdir.

Ve keşif bölükleri ve keşif kollarıyla düşmanın hutût-ı telgrafiyyesinde ve şimendüferlerinde tahrîbât yapacakdır.

4- 11. Kolordu vazîfe-i asliyyesine devâm edecekdir.

Eğer düşman ric'at eder ise der-akab ânı ta'kîb edecekdir. Fakat bu ta'kîbde netîce-i kat'iyyeli muhârebeye girişmeyecekdir.

Düşmanın mümkün mertebe Kars istikametine çekilememesi için sağ cenâhını tazyîk edecekdir.

5- 9., 10. Kolordular 10-10-30'da evvelce emr olunan hedeflerine vâsıl olmalıdırlar.

11-10-30'da 9. Kolordu ihtimâl ki Rusya dâhilindeki iyi yollardan Bardız istikametinde ve 10. Kolordu Oltu üzerinden sağ yan koluyla takrîben Oltu'nun (22) kilometre şarkında bulunan Kop istikametinde yürüyecekdir.

Kuvvetce ziyâde fâik olduğumuzdan dolayı sis, âteş etmeğe mâni' olsa dahi piyâdelerin bilâ-teehhür ilerilemelerini ve süngü ile hücûm etmelerini ve topçunun piyâdeyi himâye için yakına sokulmasını taleb ederim.

6- Ordu Karâr-gâhı, 10-10-30'da Hohor'da bulunacakdır.

Kolordular der-akab kolordularla Ordu arasında ve civâr kolordular arasında her ân işleyebilecek sûretde telgraf ve-yâhûd telefon ile irtibât te'sîsine sa'y edeceklerdir.

Şimdiye kadar yalnız 9. Kolordudan muhârebeye dâir nâ-tamâm bir rapor aldım ve 10. Kolordudan hiçbir haber almadım.

Ordu Kumandanı'nın Müsâadesiyle
Harekât Şu'besi
Feldman

Süvâri Bölüğünden
Abbâs Çâvûş vâsıtasıyla
10.35

9.— Ekrek'de Süvâri Çâvûşu Abbâs ile

Süvâri Bölüğünden
Mülâzım-ı evvel
Fuâd Efendi vâsıtasıyla
10.35

11. Söğüdlü'de
10. ⟶

Koşa Telgraf ve
Telefonu vâsıtasıyla

2. Nizâmiyye

Şu'belere 3, 4, 5 Şu'be mülhaklarına not etdirdim. Ziyâ

BELGE NO. 24

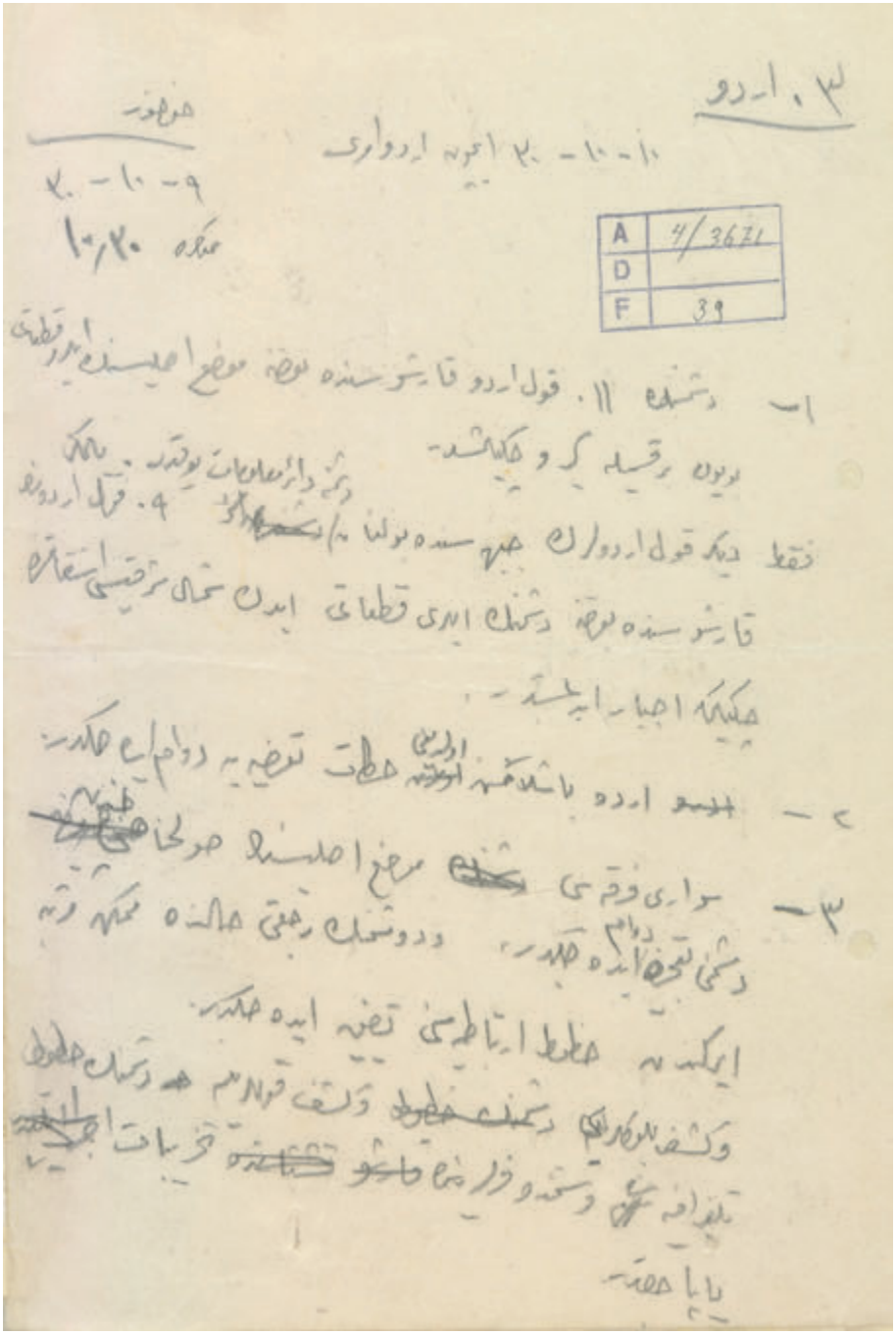

A	4/3671
D	
F	39

BELGE NO. 24-1

A	4/3671
D	
F	39-1

BELGE NO. 24-1a

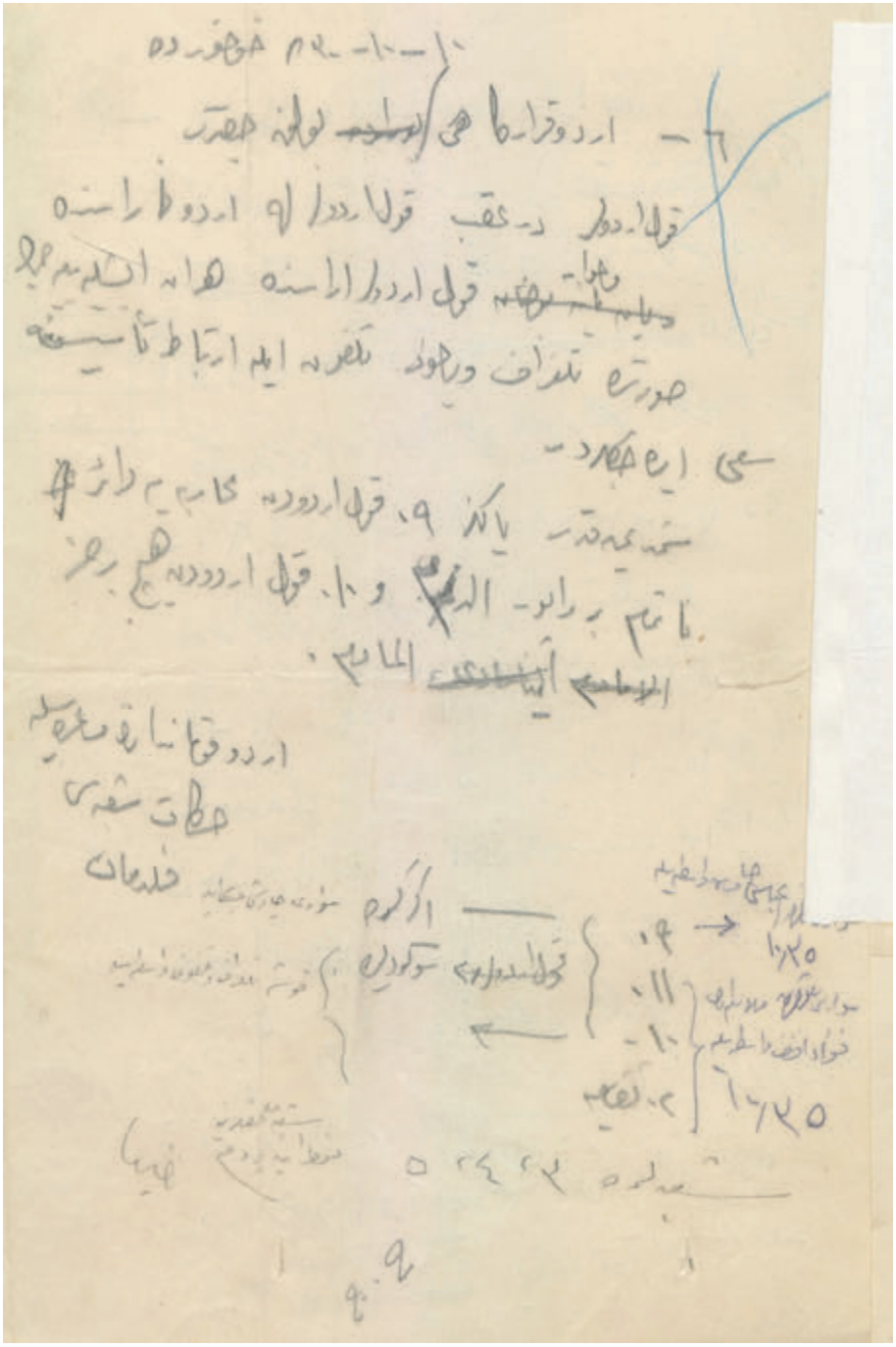

BELGE NO. 25, 25a

Ekrek
10 Kânûn-ı evvel 330 Sâat 4.35 öğleden evvel
Vürûdu: 10-10-30 8.15 evvel

Sûret
Kolordu Emri
Numro
42

1- Düşmanın (Verintab)'dan iki bölüğü ve Ekrek şimâlinden üç bölüğü tard edilmiş (ve Şekerli) şimâlindeki kuvveti sebât etmeyerek çekilmişdir. (İd) şimâlinde ve şarkındaki kuvve-i asliyyesi Otuz Birinci Fırkanın tazyîk ve şedîd taarruzu üzerine perişan bir sûretde kısmen (Aristi[64]) üzerinden ve kısmen (Rus Narmanı) üzerinden püskürdülmüşdür. Otuz Birinci Fırka (Şosa - Yeniköy - Rus Narman'da) bulunmakdadır. Bu Fırka kendi Kolordusunun emri altına girmişdir.

(Oltu) istikametinde yürüyen Onuncu Kolordudan henüz ma'lûmât alınamamışdır.

(Aras) şimâlindeki düşman kuvâ-yi asliyyesinin ileri kıtaâtının büyük kısmının geriye doğru çekildiği Başkumandanlık Vekâletinden bildirilmişdir.

2- a) 9-10 Kânûn-ı evvel 330 gecesini Yirmi Dokuzuncu Fırka pîş-dârıyla (Lafsor'da), kısm-ı küllîsiyle (Koçkans'da), karâr-gâhı (Koçkans'da)

b) Yirmi Sekizinci Fırka üç âlâyıyla (Şekerli'de), ileri karakolları (Şekerli) şimâlinde, karâr-gâhı (Karşim)'de

c) On Yedinci Fırka kıtaâtı ve karâr-gâhı (Kenzesor'da) geçirmişlerdir.

3- Fırkalar aynı gayeyi ta'kîb etmek ya'nî düşmanın (İd) Müfrezesinin (Sarıkamış) ve şark istikametinde ric'atine sûret-i kat'iyyede mâni' olmak için bu emrin vusûlünde âtîdeki hedeflere hemen hareket edecek ve düşmanla temas ederek düşmanı ezeceklerdir.

a) Yirmi Dokuzuncu Fırka (Çatak) üzerinden topçu ve piyâdeden mürekkeb kuvvetli bir pîş-dârı cebrî yürüyüşle (Çatak - Hamas) istikametine tahrîk ve (Bardız) mevkiini işgal edecekdir. Bu pîş-dârın esâs vazîfesi, (Bardız) ve daha şimâlindeki yollardan düşmanın (İd) Müfrezesinin (Sarıkamış) ve daha cenûba gitmesini men' etmekdir. Fırka kısm-ı küllîsi (Çatak)'a gidecekdir.

b) Yirmi Sekizinci Fırka (Pitkir) ve (Urut[65]) mevkilerine gidecekdir.

---

[64] Erzurum Narman ilçesi Merkez bucağına bağlı köy. Bugünkü adı Koçkaya.
[65] Erzurum Oltu ilçesi Merkez bucağına bağlı köy. Bugünkü adı Çayüstü.

c) On Yedinci Fırka (Lafsor - Mihkar[66]) mevkilerine gidecek ve (Keçesor[67] - ve Sıçankale) istikametlerinden gelen yolları kuvvetlice taht-ı emniyyete alacakdır.

On Birinci Kolordudan bir fırka 10 Kânûn-ı evvel 330 kable'z-zevâl sâat 10'da (Karabıyık ve Pırtanos'da) bulunan ve On Yedinci Fırkaya mensûb bulunan müfrezemizi tebdîl edeceğinden bu müfrezenin vazîfesini devr ve teslîmden sonra (Ekrek'e) gelmesi emr olunmuş idi. Bu müfreze artık Fırkası tarafından (Lafsor) istikametine celb olunacakdır.

4- Sahrâ topçuları Kolordu tarafından idâre ve (İd) şarkına ve Şekerli hizâsına celb olunacakdır.

Bu topçulara fırkalardan terfîk edilen piyâdeler ibka' olunacak ve her fırka kendi istihkâm bölüğünü kendi sahrâ topçuları nezdine sevk edecekdir.

5- Kolordu Süvâri Bölüğü (Kızılkilise)'de Kolordu Karâr-gâhına iltihâk edecekdir.

6- Başkumandanlık Vekâletinin fırkalara âtîdeki talebini aynen derc ve icrâsını şedîden emr ediyorum.

(Düşmana kuvvetce ziyâde fâik olduğumuzdan dolayı sis âteş etmeğe mâni' olsa bile piyâdelere bilâ-teehhür ilerilemelerini ve süngü ile hücûm etmelerini ve topçunun piyâdeyi himâye için yakına sokulmalarını emr ederim.)

7- Kolordu Telgraf Bölüğü (Koşa - Ekrek ve Koşa - Tuzla) hatlarından mâ-adâ (Çermiksu - Hızardere - Pırtanos) şebekesi dahi dâhil olduğu hâlde bütün hatları kaldıracak (ve Hohor'daki) Başkumandanlık Vekâleti Karâr-gâhını Kolordu Karâr-gâhına rabt etmek üzere (Koşa - Hohor - Ekrek) hattı (Kızılkilise) istikametine temdîd edecekdir. Ve mütebâkî bütün malzemesini 10 Kânûn-ı evvel 330 vakt-i gurûba kadar (Kızılkilise) istikametine tahrîk etmiş olacakdır.

8- Kar tipisi münâsebetiyle erzâk ve ceb-hâne anbarları (Yeniköy'den) ileriye celb edilemedi. Bunun için kıtaât erzâk ihtiyâclarını menâbi'-i mahalliyyeden te'mîn ve ceb-hânelerini idâreli bir sûretde sarf edeceklerdir. Erzâk ve ceb-hâne anbarları (Narman Yeniköy'üne) gelmek için emir almışdır.

9- 10 Kânûn-ı evvel 330 günü Başkumandanlık Vekâleti Karâr-gâhı (Hohor'da) bulunacak ve Kolordu Karâr-gâhı (Ekrek'den) kable'z-zevâl sâat 6'da hareketle (Kızılkilise'ye) gidecekdir.

Dokuzuncu Kolordu Kumandanı

---

[66] Erzurum Narman ilçesi Kışlaköy bucağına bağlı köy. Bugünkü adı Taşburun.
[67] Kars Sarıkamış ilçesi Karaurgan bucağına bağlı köy. Bugünkü adı Balabantaş.

Sûret-i Teblîg:

On Yedinci Fırkaya Emir Zâbiti Es'ad Efendi ile
Yirmi Sekizinci Fırkaya Emir Zâbiti Câvid Efendi ile
Yirmi Dokuzuncu Fırkaya Emir Zâbiti Yusuf Efendi ile
Süvâri Bölüğüne tahrîren

Tahrîren

Telgraf Bölüğüne mâdde-i âidesi Hohor Telefon Merkezi vâsıtasıyla
Onuncu Kolorduya Haber Zâbiti Tahsîn Efendi'ye tevdîan ve tahrîren (Sûret)
Otuz Birinci Fırkaya mezkûr Fırka Haber Zâbiti Edhem Efendi'ye tevdîan ve tahrîren (Sûret)
Kolordu Şuabâtına not sûretiyle teblîg olunmuşdur.
Pırtanos Müfrezesine mâdde-i âidesi (Hohor) Telefon Merkezi vâsıtasıyla

Aslına mutâbıkdır.

9. K. Ordu Erkân-ı Harbiyye Reîsi
Şerîf

BELGE NO. 25

BELGE NO. 25a

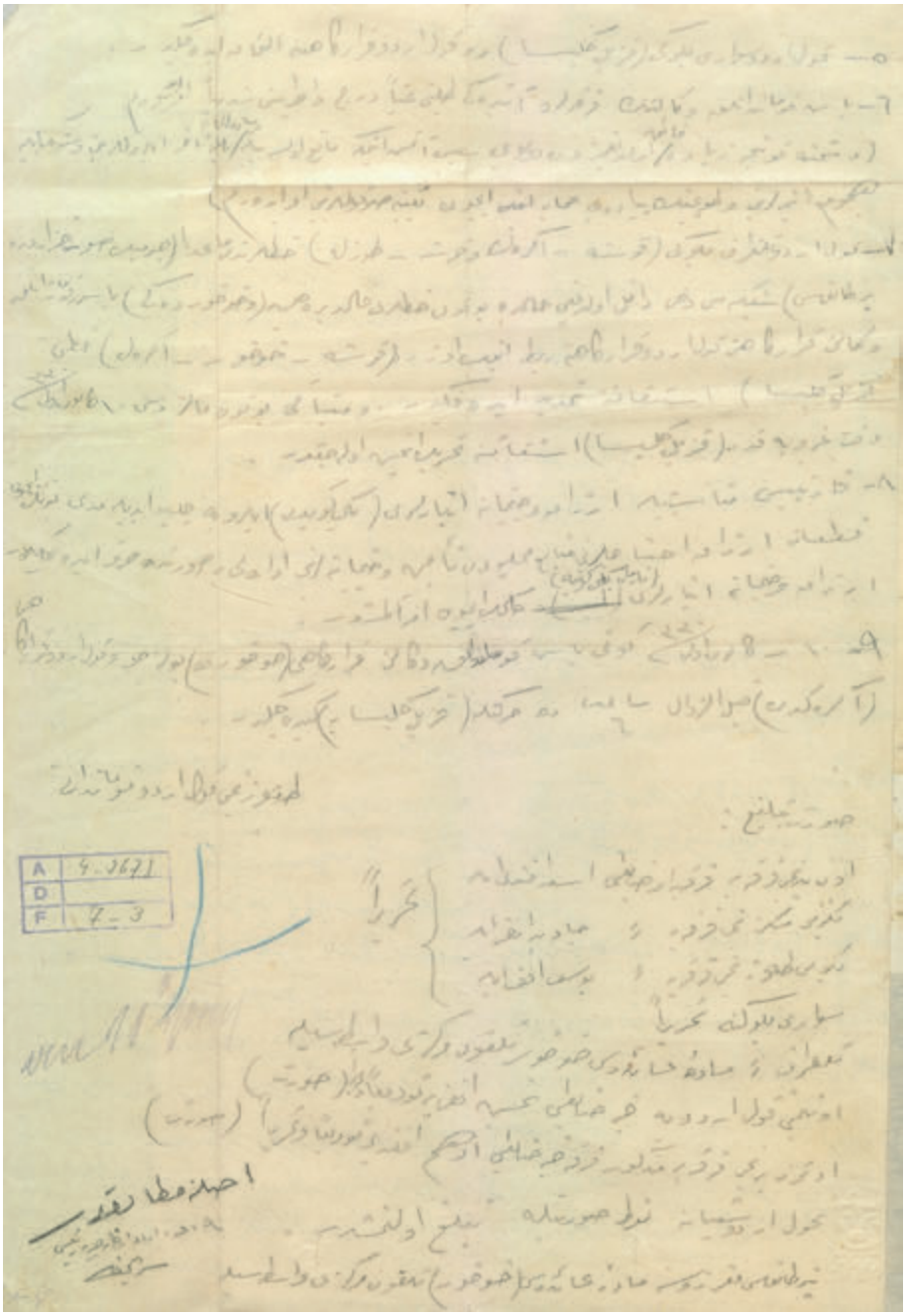

BELGE NO. 26

Kızılkilise'den
10-10-330 1.00 sonra

Sûret
28. Fırka Kumandanlığına

1- Fırkanızın sol cenâhında 31. Fırka ile irtibât te'sîsine me'mûr olan Kolordu Süvâri Bölüğünden dünden beri hiçbir haber ve rapor alınamadı. Bölüğün nerede olduğu mechûldür. Eğer ma'lûmâtınız varsa bildiriniz ve Kolordu Karâr-gâhına iltihâk etmesini teblîğ ediniz.

2- Bu akşam Fırkanız kıtaâtının nerelere ve bi'l-hâssa kolbaşının nereye vâsıl olacağını tahmîniniz üzerine hemen bildiriniz.

3- 10. Kolorduya mensûb 31. Fırka ile Fırkanız arasında dâimî bir irtibât te'sîs edib bu husûsda Kolorduya ma'lûmât veriniz.

Kolordu Kumandanı

Kızılkilise'den
10-10-330 1.25 sonra

Başkumandanlık Vekâletine

1- Kolordu Karâr-gâhı sâat 6 öğleden evvel Ekrek'den hareket etdi.

2- 28. Fırka kolbaşısıyla öğleden evvel sâat 8 dakika 40'da Şekerli'den harekete başladı. Kigani - Kamhis[68] - Kornes[69] - Pitkir üzerinden Urut'a gidileceğini Fırka Kumandanı söyledi.

3- 29'uncu Fırka kol nihâyetiyle öğleden evvel sâat 9 dakika 30'da Koçkans'ı terk etmiş idi.

4- 17. Fırka öğleden evvel sâat 8 dakika 30'da Kenzesor'dan hareket etmişdir.

5- Düşmanın Şekerli ve İd civârından çekilen kuvvetinin [5.000] kadar olduğunu Şekerli köylüleri ve Verintab'dan çekilen kuvvetinin de (300) piyâde ve (2) topdan [sahrâ veya cebel topuyla mitralyöz olduğunda ihtilâf vardır.] ibâret olduğunu ve 10-10-330 sabâhına kadar Bardız'a gidib gidemeyeceklerini sorduklarını da Koçkans köylüleri söyledi.

6- Fırkalardan şimdiye kadar rapor alınamamışdır.

7- Hohor, Ekrek ve Şekerli'de üçer jandarma atlısından ibâret muhâbere postaları te'sîs olunmuşdur.

---

[68] Erzurum Narman ilçesi Kışlaköy bucağına bağlı köy. Bugünkü adı Serinsu.
[69] Erzurum Narman ilçesi Kışlaköy bucağına bağlı köy. Bugünkü adı Güvenlik.

8- 31. Fırkanın bugün sabâh Rus Narmanı'nı işgal etdiğini 83. Âlâya bildirmişdir.

9- Bugün Kolordudan verilen iki emirden birinin sûreti bâlâya çıkarılmış, dîgerinin bir sûreti de leffen takdîm kılınmışdır.

10- Kolordu Karâr-gâhı bu geceyi Kızılkilise'de geçirecekdir.

9. Kolordu Nezdinde Ordu Haber
Zâbiti Yüzbaşı
(İmza)

BELGE NO. 26

BELGE NO. 27

Kızılkilise'den
10-10-330 3.35 sonra

Müsta'celdir.

Sûret
28. Fırka Kumandanlığına

Yeni Kolordu emri der-dest-i teblîgdir. 28. Fırkanın pîş-dârı bugün Pitkir'i geçmeyecekdir.

Fırka, Kornes ve Kompur[70] köylerinden ikamet için istifâde edebilir.

9. Kolordu Kumandanı

Dîger

Kızılkilise'den
10-10-330 4.25 sonra

Sûret
17, 28 ve 29'uncu Fırkalara

1- Düşmanın İd Müfrezesinin Rus Narman'ı istikametine çekildiği ve hudûd gerisinde ikinci bir mevzi'-i müdâfaa almış olması tahmîn olunduğu ve 10. Kolordunun sol cenâhıyla Oltu'ya vardığı ve düşmanın 9. Kolordu ile 10. Kolordu arasında Oltu cenûbunda hâl-i müdâfaada bulunması tahmîn olunduğu Başkumandanlık Vekâletinden bildirilmişdir.

2- 28. Fırkanın pîş-dârı bugün Pitkir'i geçmeyecekdir.

29. Fırka kezâ bugün en ileri kıtaâtıyla Norşin[71] - Aşağı Hamas[72] hattında kalacak ve Bardız'a şimdilik pîş-dârını sevk etmeyecekdir. Bu Fırka Yukarı Hamas,[73] Çilhoros, Bardız, Dölgah[74] istikametlerini keşf etdirecekdir.

17. Fırka, emr-i âhire kadar Mihkar - Lafsor hattında kalacak ve Kolorduca gayet mühim olan Lafsor Yaylası ile Koçkans'a gelen Keçesor - Lafsor ve Sıçankale - Lafsor ve Keçesor - Mihkar ve Keçesor - Koçkans istikametlerini sûret-i kaviyyede te'mîn edecekdir.

3- 28. Fırka, 11 Kânûn-ı evvel 330 sabâhı erken Pitkir'den Toprakkale yoluna vararak Kavaklı Dağı'nı geçecek ve Oltu şarkındaki Bağçecik istikametine yürüyecekdir. Vazîfe-i esâsiyyesi, Oltu cenûbunda 10. Kolordu kıtaâtı tarafından tevkif edilmiş olması muhtemel bulunan düşmanın gerilerine düşmekdir.

---

[70] Erzurum Oltu ilçesi Merkez bucağına bağlı köy. Bugünkü adı Damarlıtaş.
[71] Erzurum Şenkaya ilçesi Gaziler bucağına bağlı köy. Bugünkü adı Esenyurt.
[72] Erzurum Şenkaya ilçesi Gaziler bucağına bağlı köy. Bugünkü adı İçmesu.
[73] Erzurum Şenkaya ilçesi Gaziler bucağına bağlı köy. Bugünkü adı Gözebaşı.
[74] Erzurum Şenkaya ilçesi Gaziler bucağına bağlı köy. Bugünkü adı Bereketli.

4- 17. Fırka, ikamet ve iâşe için Mihkar, Lafsor ve Koçkans köylerinden ve 29. Fırka Dombullu Deresi Vâdîsi'ndeki köylerden ve 28. Fırka Kornes, Kompur ve Pitkir köylerinden istifâde edeceklerdir.

5- Fırkalar yek-dîgeriyle ve Kolordu Karâr-gâhıyla te'mîn-i ittisâlât için muhâbere postalarını hemen te'sîs edeceklerdir.

6- Ordu Karâr-gâhı İd'e gelmişdir.

Kolordu Karâr-gâhı Kızılkilise'dedir.

9. Kolordu Kumandanı
(İmza)

BELGE NO. 27

BELGE NO. 28

Üçüncü Ordu
Onuncu Kolordu

Oltu
10-10-330
Sâat 6.55 sonra
Vürûdu: Nısfü'l-leyl sâat 12

Muhârebe Raporu

Üçüncü Ordu Kumandanlığına

1- Karşımızda bulunan düşman perîşan bir hâlde mağlûb olarak kısmen Ardahan ve kısmen dağlara firâr etmişdir. Oltu cihetinde iki top, iki mitralyöz ve birçok tüfenk iğtinâm, biri zâbit olmak üzere bine karîb esîr alınarak vakt-i zuhûrda Oltu'ya girilmişdir.

   Otuz Birinci Fırka dahi İd'den buraya muvâsalat etmişdir ve düşmanın âlây kumandanını esîr ve dört topunu iğtinâm etmişdir.

2- Şimdi Otuzuncu Fırka (Oltu)'nun on beş kilometre şimâlinde ve Ardahan Câddesi üzerinde, Otuz Birinci Fırka Oltu'da, Otuz İkinci Fırka Oltu'nun şimâl mahrecinde, Süvâri Âlâyı Otuzuncu Fırkanın sağ cenâhında bulunmakdadır.

3- Şehîd ve yaralılarımızın mikdârı ayrıca arz edilecekdir.

4- Yarın Ardahan Câddesi'yle ta'kîbe devâm edeceğim.

Onuncu Kolordu Kumandanı
Hâfız Hakkı

BELGE NO. 28

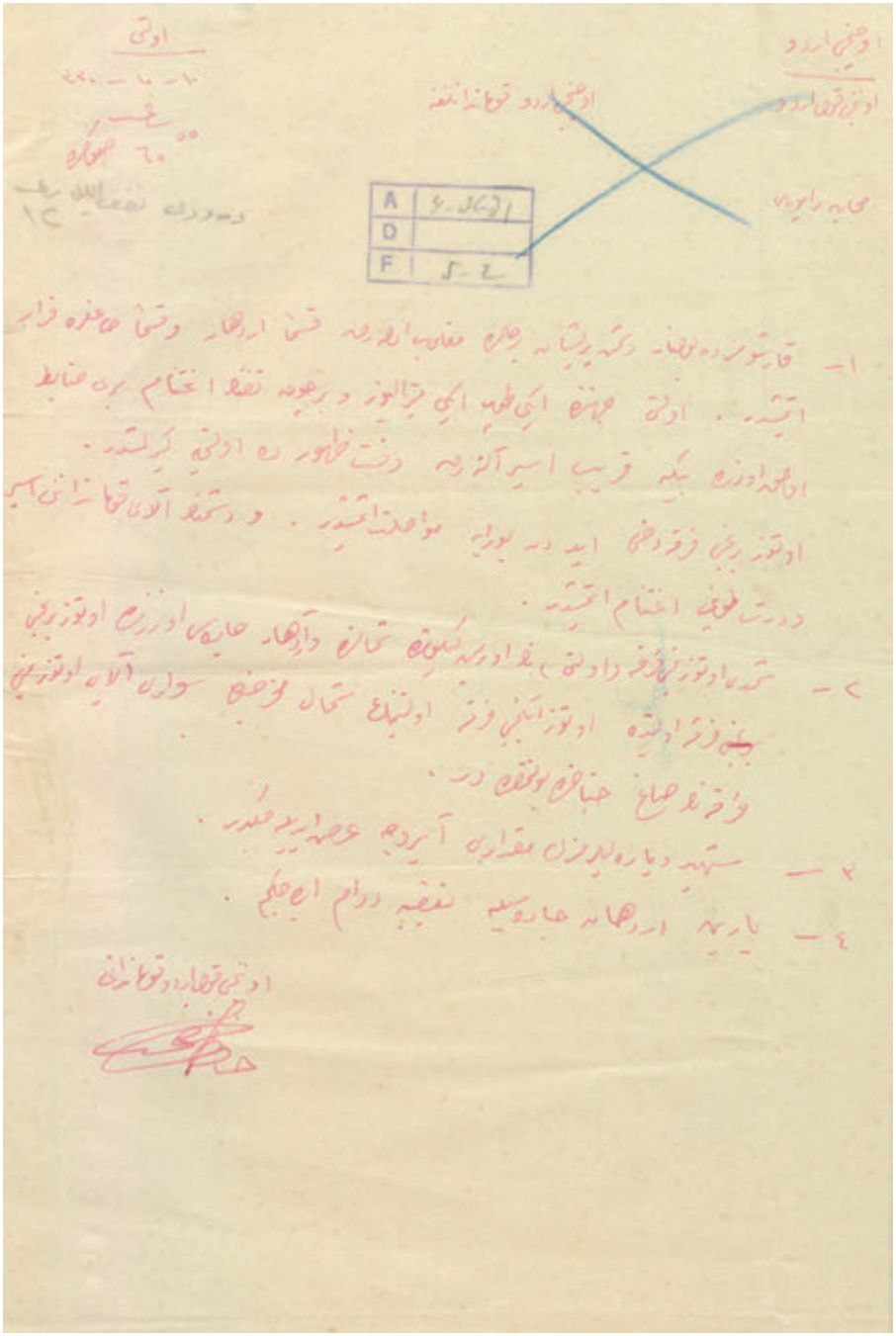

BELGE NO. 29, 29-1

3. Ordu

İd
10-10-30
10.45 sonra

11-10-30 İçin Ordu Emri

1- 9. ve 10. Kolorduların cebhesindeki düşman her tarafdan tard edilmişdir. Düşmanın ric'at-i istikameti Ordu Kumandanlığına henüz ma'lûm değildir. 11. Kolordu cebhesinde şâyân-ı ehemmiyyet bir şey' yokdur.

Bugün 9. Kolordu 29. Fırka kolbaşı ile Norşin - Aşağı Hamas hattına;

28. Fırka kolbaşı ile Pitkir'e;

17. Fırka kolbaşı ile Lafsor'a vâsıl oldu.

2- 2. Nizâmiyye Süvâri Fırkası mümkün mertebe erken düşmanın Aras'ın şimâlinden geçmesi muhtemel olan hatt-ı ric'ate vâsıl olacakdır.

3- 11. Kolordu düşmanın sağ cenâhını kuvvetli kıtaât ile tazyîk etmek şartıyla bütün cebhede düşmana taarruz edecekdir.

4- 9. Kolordu iki kol ile ve kolbaşılarıyla Akmezar Dağı yolların telâki noktasına ve Zakim'in[75] 4 kilometre şarkındaki kiliseye vâsıl olacakdır.

5- 10. Kolordu kolbaşılarıyla mümkün mertebe Vartanik - ve Beyköy'ünün[76] 6 kilometre garbındaki yolların telâki noktası hattına vâsıl olacakdır. Kolordu Oltu'da bir bölük bırakacakdır.

6- 9. ve 10. Kolorduların keşif mıntıkaları hudûdu Dagir[77] yolu - Piliyankom(?) - Akkilise[78] - Boyalı.[79]

7- Ordu Kumandanlığı yarın (11-10-30) öğleden evvel sâat 7'de İd'den hareket ederek Kamhis - Pitkir üzerinden 28. Fırka ile Bardız'a gidecekdir.

Bardız'da 29. Fırka, Ordu Karâr-gâhı için yer ve levâzım, iâşe tedârik ve te'mîn edecekdir.

Ordu Kumandanlığının karâr-gâh mahalli mahrem tutulmalıdır.

---

[75] Erzurum Şenkaya ilçesi Gaziler bucağına bağlı köy. Bugünkü adı Şenpınar.
[76] Kars Selim ilçesi Merkez bucağına bağlı köy.
[77] Erzurum Oltu ilçesi Merkez bucağına bağlı köy. Bugünkü adı Konukseven.
[78] Erzurum Şenkaya ilçesi Gaziler bucağına bağlı köy. Bugünkü adı Kireçli.
[79] Kars Selim ilçesi Merkez bucağına bağlı Gürbüzler köyünün güneyinde yer alır.

BELGE NO. 29

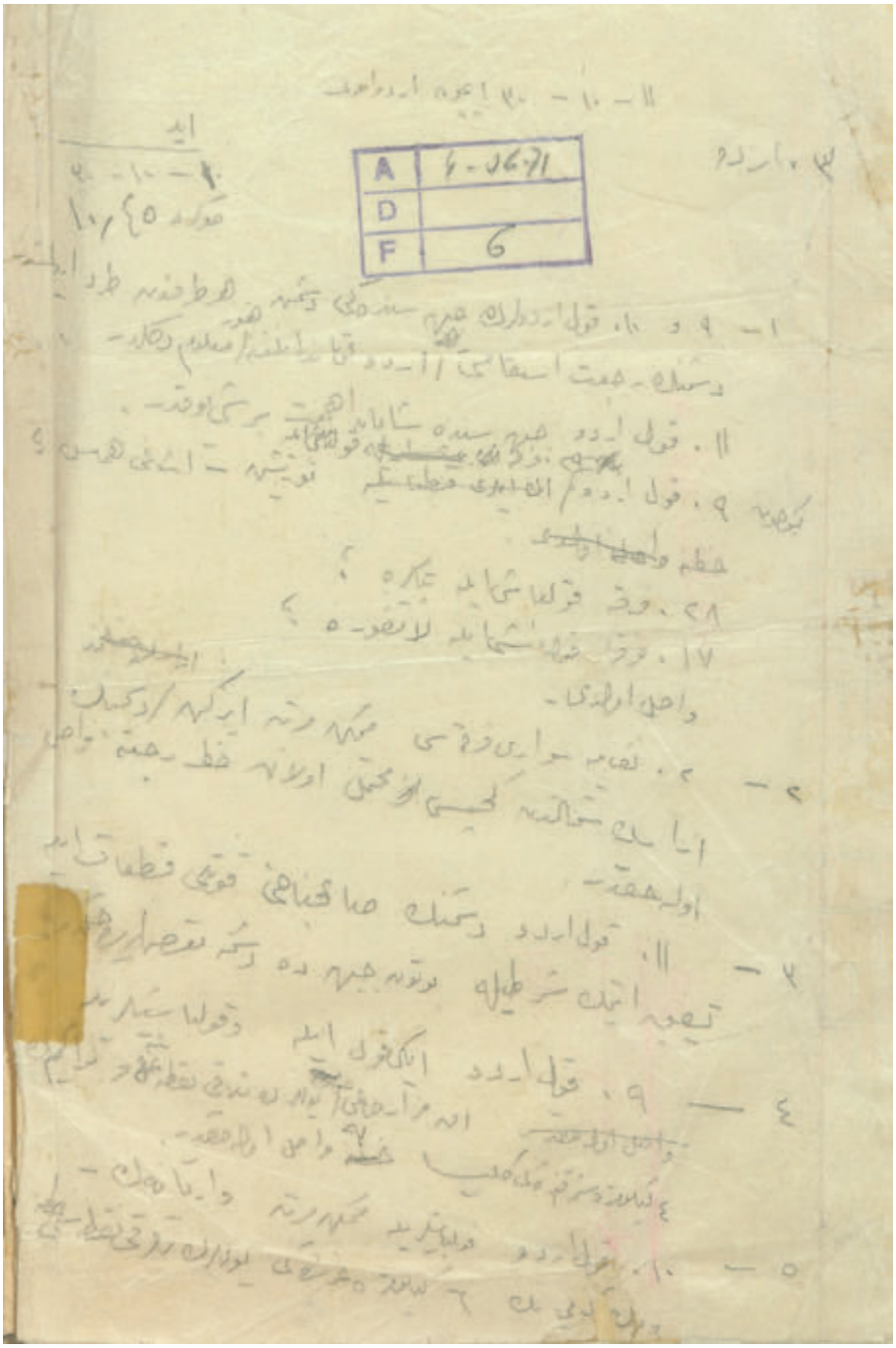

BELGE NO. 29-1

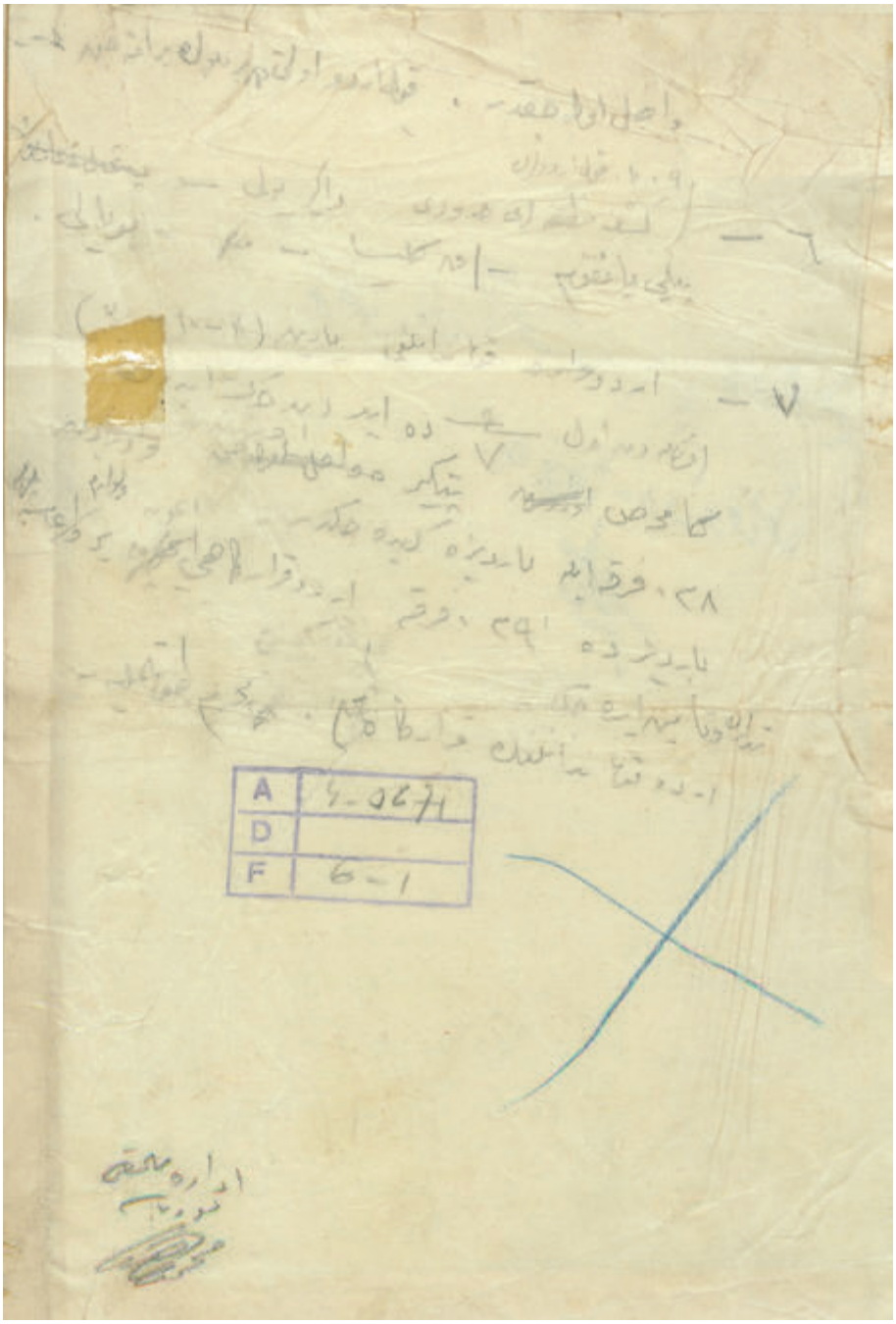

A	6-0671
D	
F	6-1

BELGE NO. 30

3. Şu'be Kuvve-i Umûmiyye

Kıtaât	Zâbit	Efrâd	İnsân Yekûnu	Hayvân	Top	Makineli Tüfenk	Tüfenk	Kılınc	Mülâhazât
3. Ordu Karâr-gâhı			382	191			141		
9. Kolordu	677	27.926	28.603	7.245	58	23	21.049		Kollar hâric
9. Kolorduya merbût hudûd kıtaâtı	24	2.682	2.706	280			1.967		
9. K. yekûnu	701	30.608	31.309	7.525	58	23	23.016		
10'uncu Kolordu	797	37.963	38.760	8.049	56	20	29.763		"
10'uncu Kolorduya merbût hudûd kıtaâtı	11	1.170	1.181	117			1.106		
Şitange Bey Müfrezesi									
10. K. yekûnu	808	39.133	39.941	8.166	56	20	30.869		
11. Kolordu	755	26.540	27.295	8.024	96	16	20.237		Kollar hâric
2. N. S. Fırkası	304	5.723	6.027	6.258	8	14	4.377	3.693	
Mevki'-i Müstahkem-den İfrâz Edilen (5) Jandarma T.			3.920	151			4.000		11'inci Kolorduya ve 2'nci Nizâmiye Süvâri Fırkasına
Yekûn	2.568	102.204	18.874	30.315	218	73	82.640		
13. K. Kıtaâtı	166	4.894	5.060	943	6		4.227		Kollar hâric
3. S. F.	85	1.700	1.785	1.785			1.700		

Van Jandarma Fırkası	71	4.460	4.531	160	4		3.900		
Yekûn	322	11.054	11.376	2.888	10		9.827		
Buraya Kadar Yekûn	2.890	113.058	120.250	33.203	228	73	92.467	3.693	
Dâhilî Jandarma Kıtaâtı	138	13.332	13.470	715			12.316		
Depo Kıtaâtı	73	9.591	9.664	707			6.573		
Erzurum Mevki'-i Müstahkemi			11.195	652	306				
3. Ordu Menzili	300	9.522	9.822	9.888			837		
Yol Taburları	82	13.815	13.897	145			32		
Yekûn	593	46.260	58.048	12.107	306		19.758		
9. K. Kolları	79	4.044	4.123	4.143					
10. K. Kolları	93	4.449	4.542	5.222					
11. K. Kolları			1.355	2.047					
13. K. Kolları	30	967	997	156					
Kollar Yekûnu	202	9.460	11.017	11.568					
Yekûn-i Kâffe	3.685	168.778	189.315	56.878	534	73	112.225	3.693	

Birinci Şu'beye tevdî' kılınır./10 Kânûn-ı evvel 330
3. Şu'be Müdîri
(İmza)

BELGE NO. 30

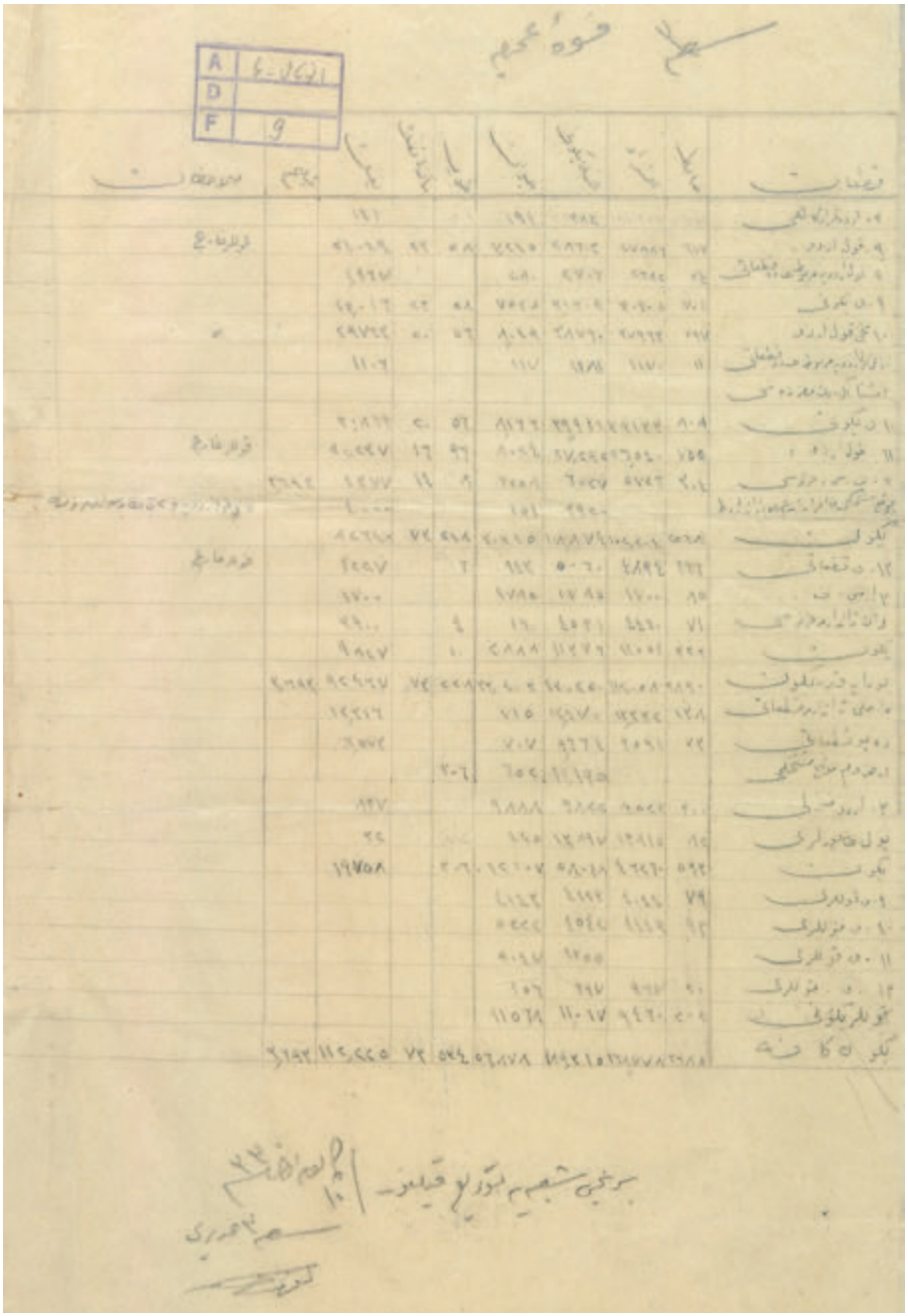

BELGE NO. 31, 31-1

Kızılkilise
11-10-330
Sâat 3 Dakika 10 (evvel)

(İd)'de Başkumandanlık Vekâletine

1- 29'uncu Fırka kısm-ı küllîsiyle Çatak'da, pîş-dârı Bardız istikmetinde,

28'inci Fırka Pitkir, Kompur, Kornes mevkilerinde bu Fırkanın süvâri Bölüğü Urut'da,

17'nci Fırka Lafsor, Mihkar'da.

2- Sıçankale istikametinde gönderilen keşif kolunun düşmana tesâdüf etmediği ve 17'nci Fırka süvârisi tarafından 6 Rus neferi yakalandığı ve atlı olan 4, 5 neferlik keşif kolunun kaçabildiği ve ahâlînin ifâdesine nazaran Sıçankale'de bir düşman taburu bulunduğu ve keşif kolumuzun meşhûdâtına göre Gerek Dağı'nın garb ve Sıçankale'nin şarkındaki tepede siperler içinde Rus efrâdı bulunduğu 17'nci Fırkanın 10-10-30 sâ. 10 da. 30 (sonra) yazdığı raporda bildirmişdir.

Sıçankale'den Lafsor'a gelen yolda Birinci İstihkâm Taburuna mensûb 3 ve Çatak'da Dördüncü Şimendüfer Taburuna mensûb 4 esîr yakalandığı ve bunların bölükleri Kötek, Zivin[80] yolunun ta'mîri için bir ay evvel Kars'dan geldikleri ve beş taburlu olan şimendüfer livâsının iki taburu Erivan, biri Mecingerd[81] taraflarında bulunduğu ve dün sabâh Kötek'den çıkan bu üserânın ifâdesine göre o vakte göre düşmanda bir geri hareket görülmediği 29'uncu Fırkanın Çatak'dan 10-10-330 sâat 7 (sonra) gönderdiği rapordan anlaşılmışdır.

28'inci Fırkanın önünden ve Şekerli - Kigani üzerinden ric'at eden düşman kuvvetinin bir âlây piyâde ve altı kadar cebel topu ve mitralyözden ibâret olub Birinci ve Üçüncü Taburunun muhârebeye iştirâk etdiği ve dîger iki taburun hiç iştirâk etmediği ve gece yürüyüşüyle Kornes ve Kompur üzerinden çekildiği ve Pitkir'den ancak 40 atlısının geçdiği ve Kornes civârında yedi demir sandık cebel topçu ceb-hânesi bulunduğu ve sabâhdan i'tibâren zevâli bir sâat geçinceye kadar Oltu istikametinden şiddetli piyâde mitralyöz muhârebesinin devâm etdiği(ni) Pitkir ahâlîsinin ifâde eylediklerini ve Orduya teşrîf-i devletlerinin Ruslarca istihbâr edildiği 28'inci Fırkanın sâ. 8 da. 30 (sonra) 10-10-330'da Pitkir'den gönderdiği raporda zikr olunmuşdur.

4- Yakalanan üserâ Fırkalarca yarın Ordu Karâr-gâhına gönderilecekdir.

9. Kolordu Kumandanı
İhsân

---

[80] Kars Sarıkamış ilçesi Karaurgan bucağına bağlı köy. Bugünkü adı Süngütaşı.

[81] Kars Sarıkamış ilçesi Karaurgan bucağına bağlı köyler. Bugünkü adları Aşağı Mecingerd'in İnkaya, Yukarı Mecingerd'in ise Çamyazı.

BELGE NO. 31

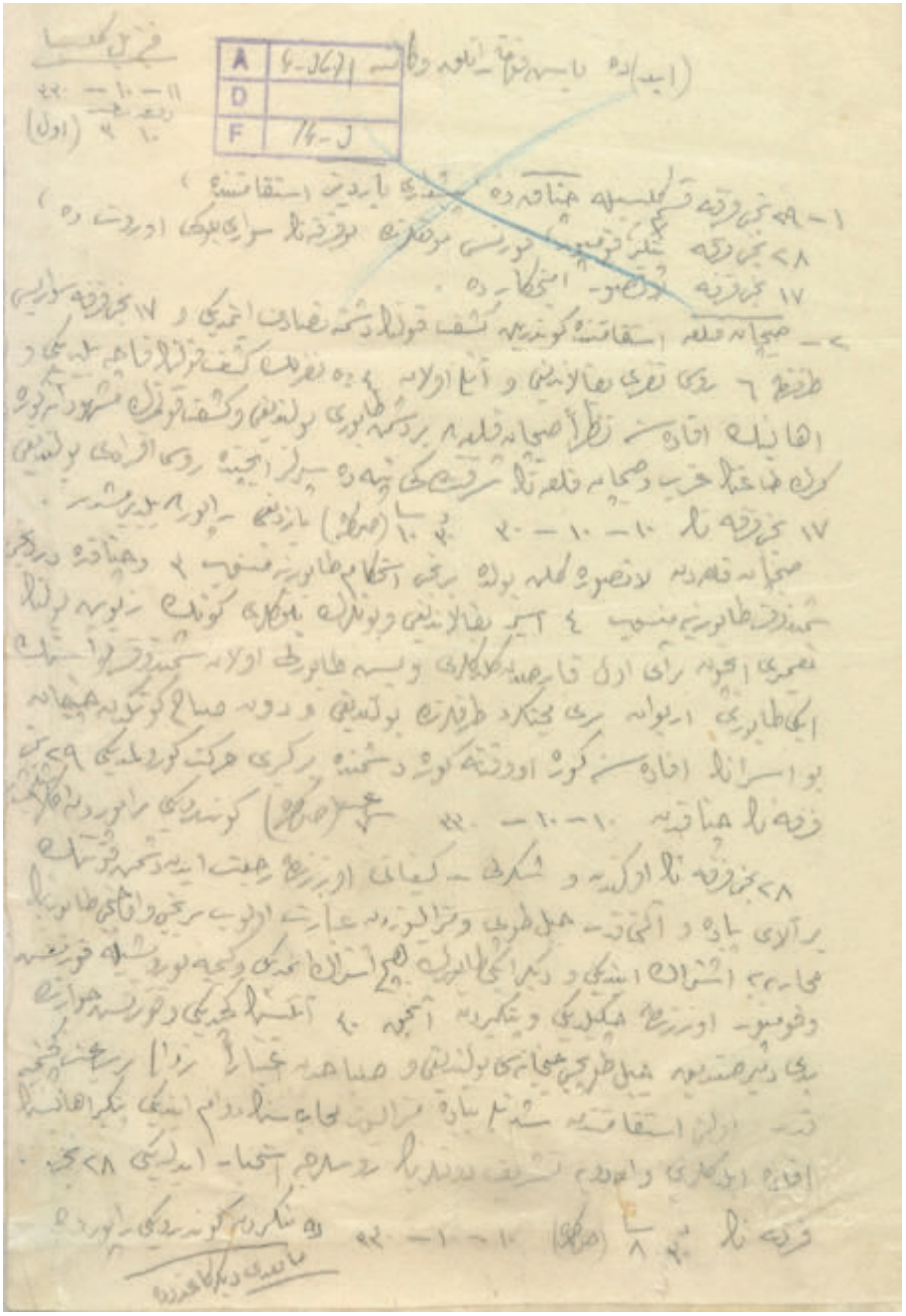

BELGE NO. 31-1

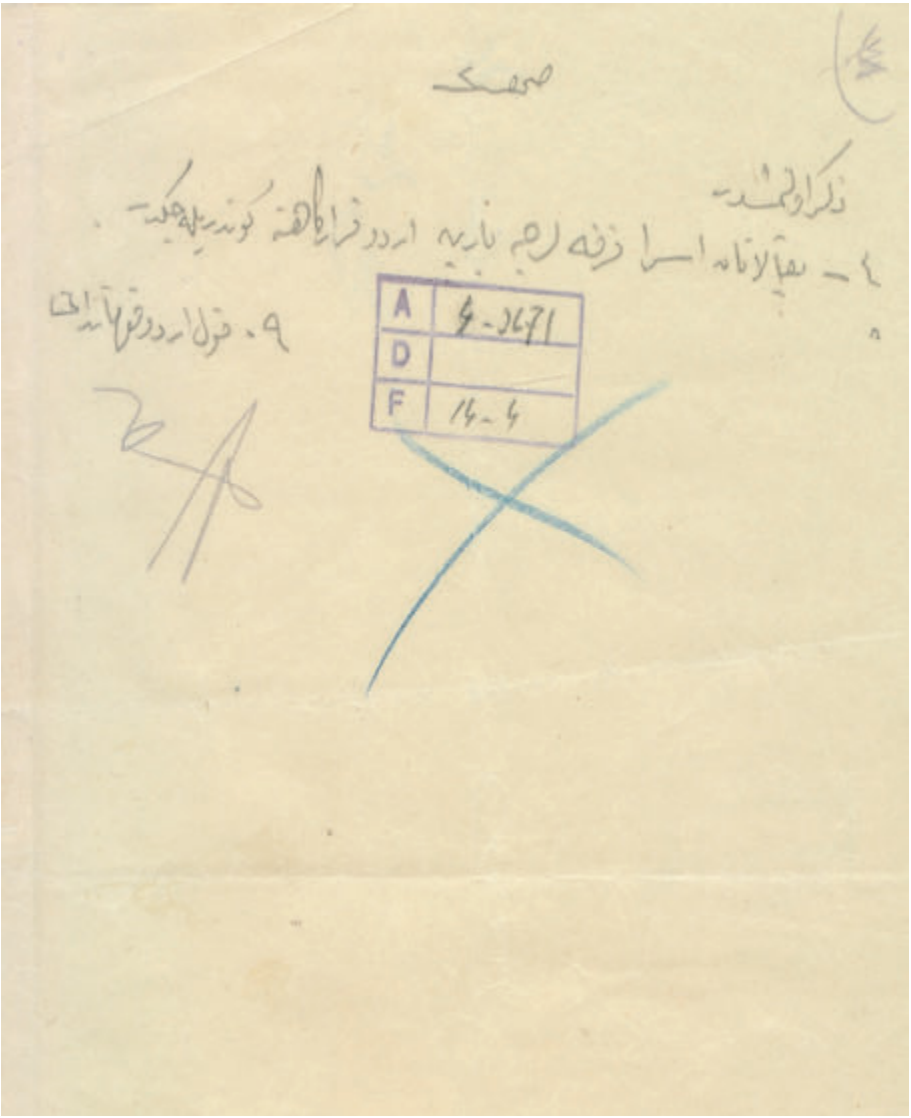

BELGE NO. 32, 32a

Bardız'dan
11-10-330
Sâat 11.45 öğleden sonra
Vürûdu: 12-10-30
Sâat 7 evvel

Başkumandanlık Vekâletine

1- 17. Fırka bugün Mihkar ve Lafsor'dan hareket ederek bilâ-vukuât Aşağı Hamas ve Norşin'e gelmişdir. Bu Fırkadan Pırtanos, Karabıyık mıntıkasına bırakılmış olan (2 tabur ve iki cebel topu) müfrezenin Fırkaya iltihâk edib etmediği bildirilmemişdir. Bu Müfrezenin 11 Kânûn-ı evvel 330 günü geç vakit Mihkar - Lafsor hattına gelmiş olması muhtemeldir. 17. Fırka Sıçankale ve Keçesor'dan gelen yolların tarassudu için Lafsor'a bir piyâde bölüğü ve Kısmasor[82] istikametinin keşif ve tarassudu için Çatak'a bir piyâde bölüğü ve Yeniköy'den ve Kötek'den Topyolu kordonu istikametiyle gelen yolun tarassudu için Çatak Yaylası'na bir bölük göndermişdir. Gürpınar ve Çilhoros istikametlerinin setr ve tarassudu için Yukarı Hamas'da bir büyük karakolu vardır.

17. Fırkanın cenâhlarda ve gerilerde kalan bütün kıtaâtı yarın Fırkaya iltihâk edecekdir. Bugün öğleden evvel sâat 5'de Sıçankale'den çıkarak Lafsor'a gelen köylülerin ifâdesine nazaran 11. Kolordunun sol cenâhıyla (İ)limi istikametine 10 Kânûn-ı evvel 330'da icrâ etdiği taarruz üzerine Sıçankale'de bulunan bir bölük kadar düşman süvârisinin köyü ale'l-acele terk etmek için emir aldığı ve köyde düşmandan eser kalmadığı bildirilmişdir.

2- 29. Fırka, pîş-dârıyla 11 Kânûn-ı evvel 330 öğleden sonra sâat 3 dakika 30'da (300) nefer kadar düşman hudûd askerini Aşağı Hamas şark-ı cenûbundaki sırtlardan tard etdikden sonra sâat 4'de hudûdu tecâvüz etmiş ve Bardız'a girmişdir. Pîş-dârı teşkîl eden Seksen Beşinci Âlây ve Makineli Tüfenk Bölüğü ve Cebel Topçu Taburu Bardız Yaylası'na sürülmüşdür.

Bu müfreze Yeniköy'den, Köroğlu'ndan, Sarıkamış'dan ve Zakim'den gelen muhtelif istikametleri setr etmek üzere karakollar çıkarmışdır.

29. Fırka 10 Kânûn-ı evvel 330'da yedi ve 11 Kânûn-ı evvel 330'da altı esîr yakalamışdır.

10 Kânûn-ı evvel 330 esîrlerinden biri düşmanın Karaurgan'da[83] Türkistan Kolordusuna mensûb kuvveti olduğunu söylemişdir. 11 Kânûn-ı evvel 330 esîrlerinden bir süvâri çâvûşu 10 Kânûn-ı evvel 330'da Karaurgan'dan Bardız'a gelmiş ve Karaurgan'da Ordu ihtiyâtı olarak 16,

[82] Kars Sarıkamış ilçesi Karaurgan bucağına bağlı köy. Bugünkü adı Parmakdere.
[83] Kars Sarıkamış ilçesine bağlı bucak merkezi.

17, 18. Türkistan Âlâylarının yirmi günden beri orada bulunub 10 Kânûn-ı evvel 330'da dahi mevcûd bulunduğunu söylemişdir. Bu esîr Karaurgan'da top görmediğini bildirmişdir. Fakat Hamas ahâlîsinden bizim hudûd müfrezeleri konturatcısı Sırbasan[84] ile Söğüdlü'de düşmanın birkaçar sahrâ topu bulunduğunu işitmiş ve söylemişdir.

Bugün geç vakit alınan habere göre, Bardız şimâl-i şarkında Çermik'de[85] bulunan 100 kadar düşman piyâdesi perâkende bir sûretde Kızılkilise'ye firâr etmişdir. Zakim'de düşman olmadığını süvâri keşif kolu raporunda bildirmişdir.

3- 28. Fırkadan rapor gelmemiş; fakat be-heme-hâl irtibât te'sîsi için Akkilise istikametine bir zâbit keşif kolu gönderilmişdir.

4- Kolordu Karâr-gâhı Bardız'dadır.

9. Kolordu Kumandanı
İhsân

[84] Kars Sarıkamış ilçesi Karaurgan bucağına bağlı köy.
[85] Erzurum Şenkaya ilçesi Gaziler bucağına bağlı köy. Bugünkü adı Kaynak.

BELGE NO. 32

BELGE NO. 32a

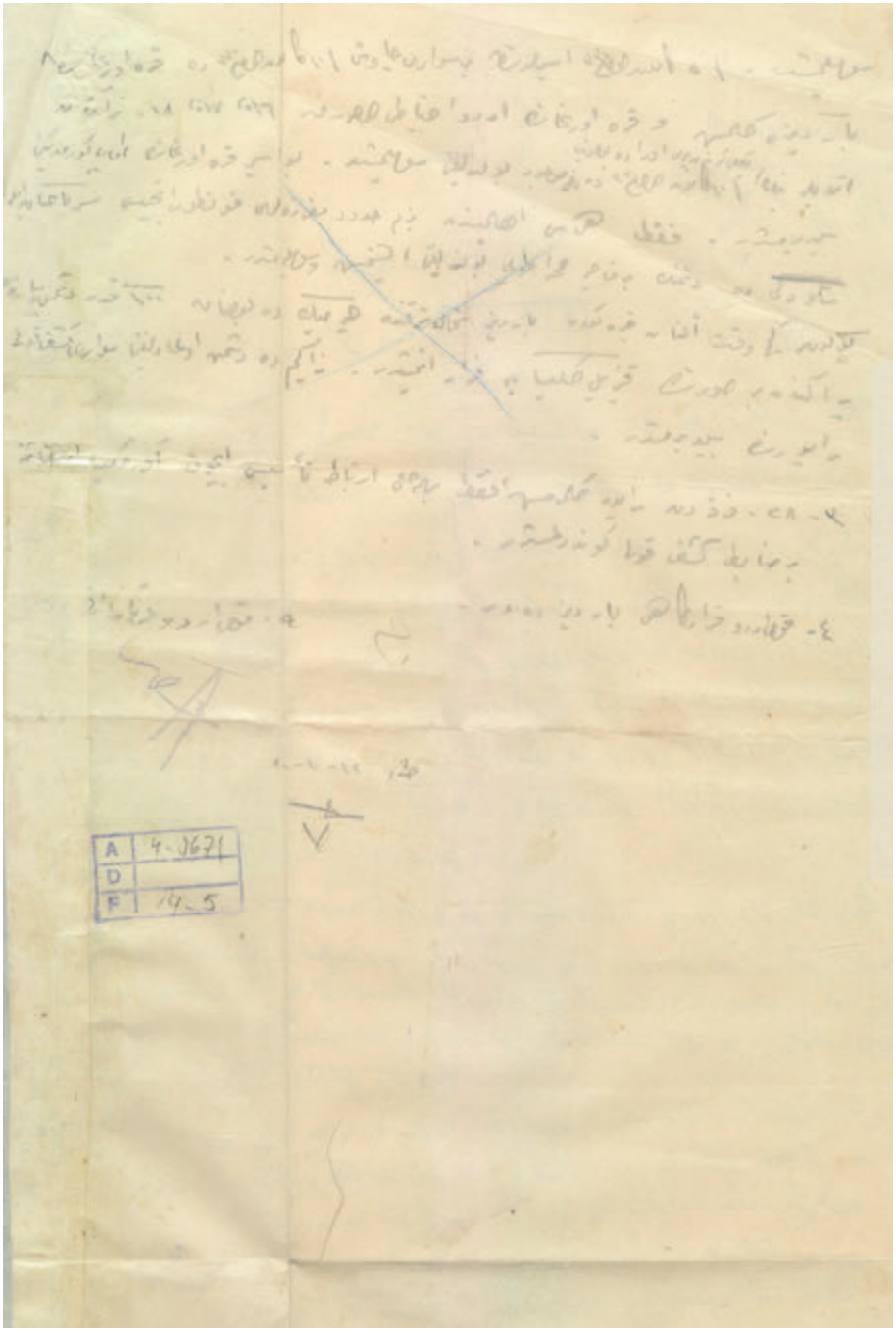

BELGE NO. 33

Üçüncü Ordu
Onuncu Kolordu

Oltu Hükûmet Konağı'ndan
11-10-1330 Sâ 10 Da. 00

Başkumandanlık Vekâletine

1- Otuzuncu Fırka dün akşam ta'kîbe devâm ederek gece sâat sekiz buçukda (Lispek[86]) köyünün şark-ı cenûbîsinde düşmana tesâdüf ederek (Lispek köyü Oltu'nun 15 kilometre şimâl-i şarkîsindedir.) düşmanı iki üç def'a süngü hücûmuyla tard etmişdir. Gece kısm-ı küllîsini câddenin şimâlinde toplayarak ale's-seher düşmanın yanından (Pernek[87]) istikametine doğru (Pernek Kosor'un altı kilometre garbındadır.) ta'kîbe devâm ediyor. Otuzuncu Fırka, câdde ile bu sabâh sâat sekizde hareket ederek Kosor üzerine ileriliyor.

2- Şimdi aldığım (11-10-1330) Ordu emri mûcibince fırkaların kemâl-i şiddetle ve sür'atle ilerileyerek bu gece be-heme-hâl Vartanik - Beyköy hattına varmalarını emr etdim.

3- Ben, şimdi Otuzuncu Fırkaya gidiyorum ve bugün bu kuvvetle berâber bulunacağım. Oltu Hükûmet Konağı'nda bir süvâri zâbiti kumandasında lüzûmu kadar muhâbere atlısı terk edilmişdir.

Onuncu Kolordu Kumandanı
Mîr-alây
Hâfız Hakkı

[86] Erzurum Oltu ilçesi Merkez bucağına bağlı köy. Bugünkü adı Dutlu.
[87] Erzurum Oltu ilçesi Merkez bucağına bağlı köy. Bugünkü adı İriağaç.

BELGE NO. 33

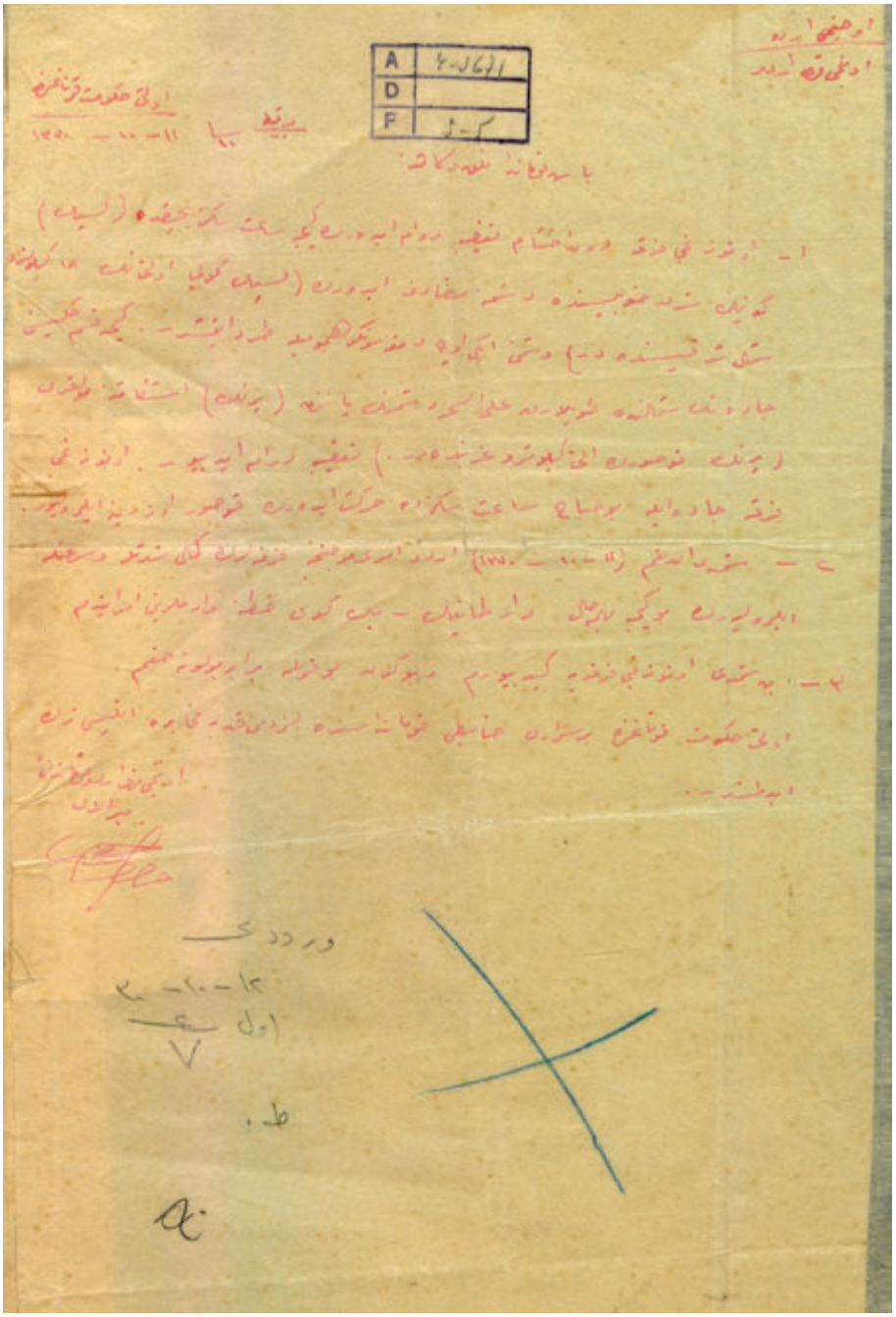

BELGE NO. 34

Bardız'dan
12-10-330 1 evvel

Sûret

1- Düşmanın mevcûd piyâde kuvveti evvelce ma'lûm olan Aras şimâl ve cenûb mıntıkasında toplanmış ve Kars Kalesi'nde topçudan mâ-adâ kuvveti kalmamışdır. Türkistan Kolordusuna mensûb birkaç âlâyın 20 günden beri Karaurgan'da bulunduğu mervîdir.

2- 9. Kolordu bugün [12-10-330] bir kolla Bardız'dan Sarıkamış'a hareket edecekdir. 29'uncu Fırka Bardız'dan pîş-dârıyla öğleden evvel sâat 7'de ve 17'nci Fırka, aynı sâatde ve Bardız tarîkiyle Sarıkamış'a yürüyeceklerdir. 17'nci Fırka bilâ-fâsıla 29'uncu Fırkayı ta'kîb edecekdir.

   28'inci Fırka bulunduğu yerden en iyi ve kısa tarîkle Bardız'a gelecekdir.

   Kıt'alarının efrâdı pek çok muhtâc-ı istirâhat değilse 28'inci Fırkanın da Bardız'da gecelemeyerek Sarıkamış'a doğru bir kısa yürüyüş yapması ârzû olunur.

3- Kolordu Karâr-gâhı 29'uncu Fırka ile berâber bulunacakdır.

Kolordu Kumandanı

BELGE NO. 34

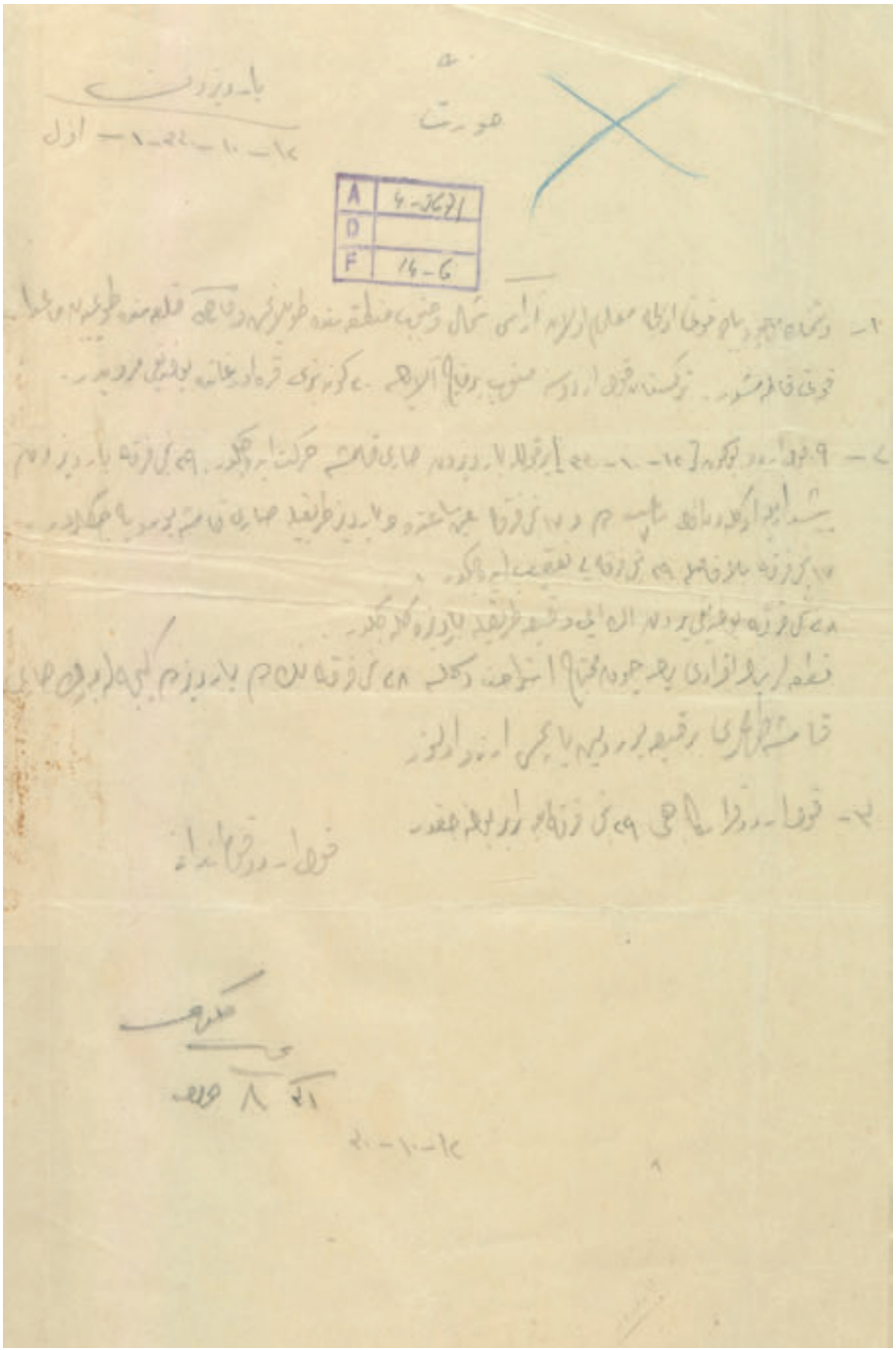

BELGE NO. 35, 35a

Bardız'dan
12-10-330 6.30 evvel

Sûret
Kolordu Emri (Emr-i Mütemmim)

1- Düşmanın (Oltu) civârında 1.000'den ziyâde efrâd ve bir mîr-alây, birkaç zâbit esîr, 6 top, 4 makineli tüfenk, kezalik külliyyetli mikdârda esliha ve malzeme-i harbiyye iğtinâm olunmuşdur. Düşmanın 9, 10'uncu Kolordular cebhesinde kalan aksâmı kısmen Ardahan istikametine ve kısmen dağlara atılmışdır.

Üserâ el-yevm (Karaurgan) civârında 5'inci Türkistan Avcı Livâsının (12 tabur, a'zamî 24 top), (ve Sarıkamış'da) bir müstahfaz taburunun (ve Kars'da) 2'nci Kafkas Avcı Livâsının (12 tabur, 3 cebel) bataryası bulunduğunu söylüyorlar.

11'inci Kolordunun ve 2'nci Nizâmiyye Süvâri Fırkasının muhârebesinden ma'lûmât yokdur.

2- Ordu mümkün mertebe serî' olarak düşmanın Kars üzerine olan hatt-ı muvâsalasını (9, 10)'uncu Kolordular ile işgal edecekdir.

3- (12-10-330)'da 9'uncu Kolordu 29'uncu ve 17. Fırkalar ile (Sarıkamış'a) vâsıl olacak ve orada (Soğanlı geçidleri ve Sarıkamış) işgal ve der-akab tahkîmâta bi'l-ibtidâr müdâfaa tertîbâtı ittihâz olunacakdır.

29'uncu Fırka ve onu bilâ-fâsıla ta'kîb edecek olan 17'nci Fırka (Bardız - Sarıkamış) yolunu ta'kîb edeceklerdir.

29'uncu Fırka (Bardız'ı) pîş-dârı ile sâat 7'de (öğleden evvel terk edecekdir.) Bu Fırka süvârisiyle (Bardız - Sarıkamış) (bu istikamet ve daha cenûbu dâhil ve (Bardız - Vartanut[88] - Karakale[89]) istikametlerini keşf etdirecekdir.

(Bardız - Karaurgan ve Bardız - Köroğlu) istikameti arasında ve Soğanlıdağ cenûbundaki mıntıkanın keşfi Kolordu süvârisine âiddir.

4- 28'inci Fırka (Bardız'a) gelecekse (ve Norşin - Kısmasor) hattıyla (Bardız - Köroğlu) hattı arasındaki mıntıkayı keşf etdirecekdir. Ve (Bardız - Yeniköy) istikametinin emniyyetini istihsâl edecekdir.

5- 10'uncu Kolordudan ma'lûmât yokdur. Bu Kolordu (Sarıkamış istikametinde ilerilemek emrini almışdır.)

6- (Sarıkamış'da) telgraf ve telefon istasyonunun der-akab işgal edilmesini 29'uncu Fırka unutmamalıdır. (Mecingerd'den ve Kötek'den -

[88] Erzurum Şenkaya ilçesi Gaziler bucağına bağlı köy. Bugünkü adı Aktaş.
[89] Kars Selim ilçesi Merkez bucağına bağlı köy.

Kağızman'dan ve Oltu)'dan gelen telgraf hatları (Sarıkamış'da) birleşib buradan (Kars ve Ardahan) istikametlerine gitmekde olduğundan bu hatları ve mümkün olduğu takdîrde (Sarıkamış şimendüfer hattının keşif kolları tarafından bir ân evvel tahrîb ve kat' edilmesi gayet mühimdir. Bunun tesrî'-i icrâsını 17 ve 29'uncu Fırkalardan isterim.

7- Kolordu Karâr-gâhı 29'uncu Fırka ile bulunacakdır.

(400.000 mikyâsındaki harîtaya nazaran)

Dokuzuncu Kolordu Kumandanı

Aslına mutâbıkdır.

9. K. Erkân-ı Harbiyye Reîsi
Şerîf

BELGE NO. 35

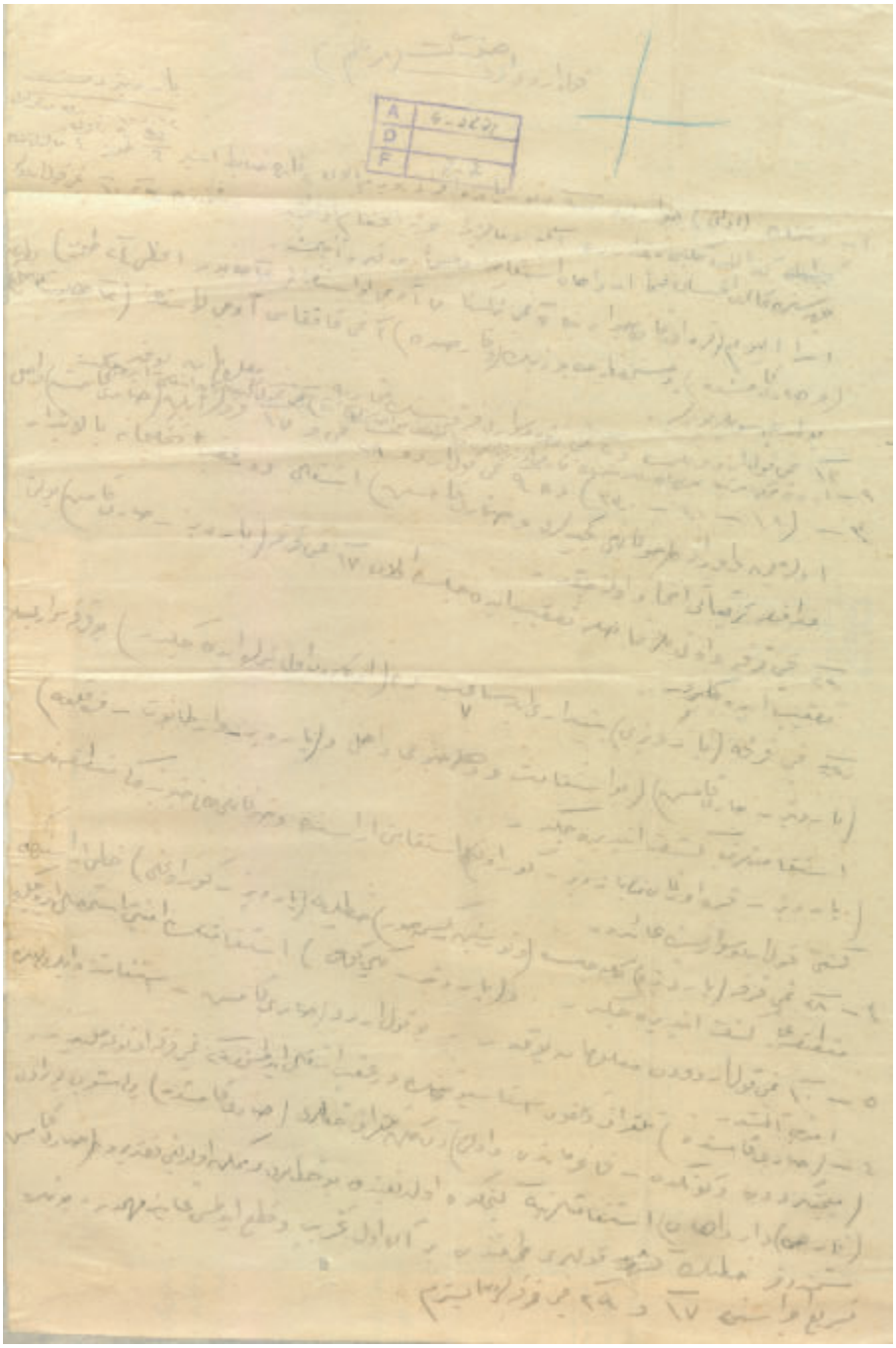

BELGE NO. 35a

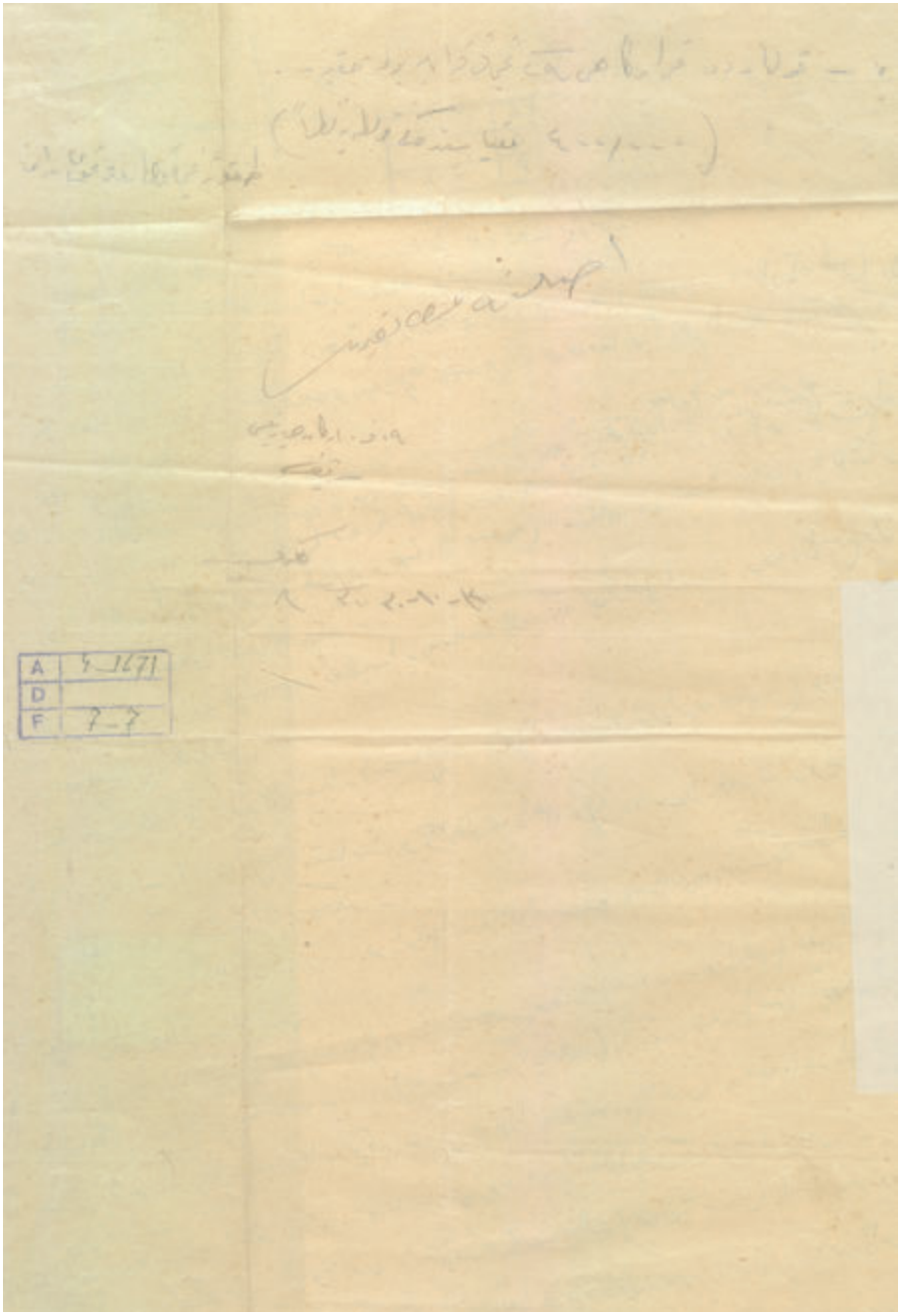

BELGE NO. 36

Hopik'den[90]
12-10-330 Sâ. 11.35

Kolordu Emri

1- Düşman, bugün Aras'ın şimâlinde ve bütün Kolordu cebhesinde firâr hâlinde ric'at etmişdir. 33'üncü Fırka karşısında bulunan düşman, meydân-ı muhârebede birçok maktûl, tüfenk, ceb-hâne, eşyâ ve iki makineli tüfenk bırakmışdır.

2- Fırkalarda bulunan tekmîl bataryalar [mantelliler de dâhil] bu geceden mevziine idhâl ve fecrle berâber âteşe başlayacak sûretde ihzâr edilecekdir. Serî' âteşli bataryalarının makineli tüfenk gibi istihdâmı bi'l-hâssa nazar-ı dikkatde tutulmalıdır.

3- Fırkalar yek-dîgeri arasında sıkı bir irtibât te'sîs ve tevhîd-i harekât edecekler ve bi'l-hâssa cenâhlarda bulunan fırkalar açık cenâhın emniyyetini istihsâl etmeği dâimâ nazar-ı dikkatde tutacakdır.

4- Bu geceden düşman mevzie kuvvetli ve cür'et-kâr keşif kolları gönderilerek düşmanın hatt-ı müdâfaasının sûret-i tahkîmi, tahkîmâtın mevâzıı ve iktidârı, kuvveti meydâna çıkarılacakdır.

5- Yarın ales's-sabâh mevziinde sebât etdiği anlaşılır ise tekmîl fırkalar (sâ. 7 evvelden) i'tibâren topçu âteşiyle müttehiden düşman mevziine hücûma ihzâra başlayacakdır. Taarruz için Kolordu ayrıca emir verecekdir.

6- Müretteb Birinci Jandarma Âlâyı Haran'da Kolordu emrine tâbi' kalacakdır.

7- Üç piyâde, bir serî' sahrâ ve bir mantelli ceb-hâne kolu yarın sâ. 8'de Hopik'de bulunacakdır.

8- Fırkalar erzâkını Homiki'ye[91] gelen erzâk kollarından alacaklardır.

9- 5, 6'ncı Seyyâr Hasta-hâneler yarın akşam Homiki'ye gelecekdir.

10- Kolordu Telgraf ve İstihkâm Bölükleri yarın zevâlde Söğütlü'de bulunacaklardır.

11- Kolordu Karâr-gâhı yarın sâ. 8'den i'tibâren Haran'ın şark sırtlarında ve Haran - Azab yolu üzerindedir.

11'inci Kolordu Kumandanı
Galib

---

[90] Erzurum Pasinler ilçesi Çobandede bucağına bağlı köy. Bugünkü adı Yapağılı.
[91] Erzurum Pasinler ilçesi Çobandede bucağına bağlı köy. Bugünkü adı Yeşilöz.

BELGE NO. 36

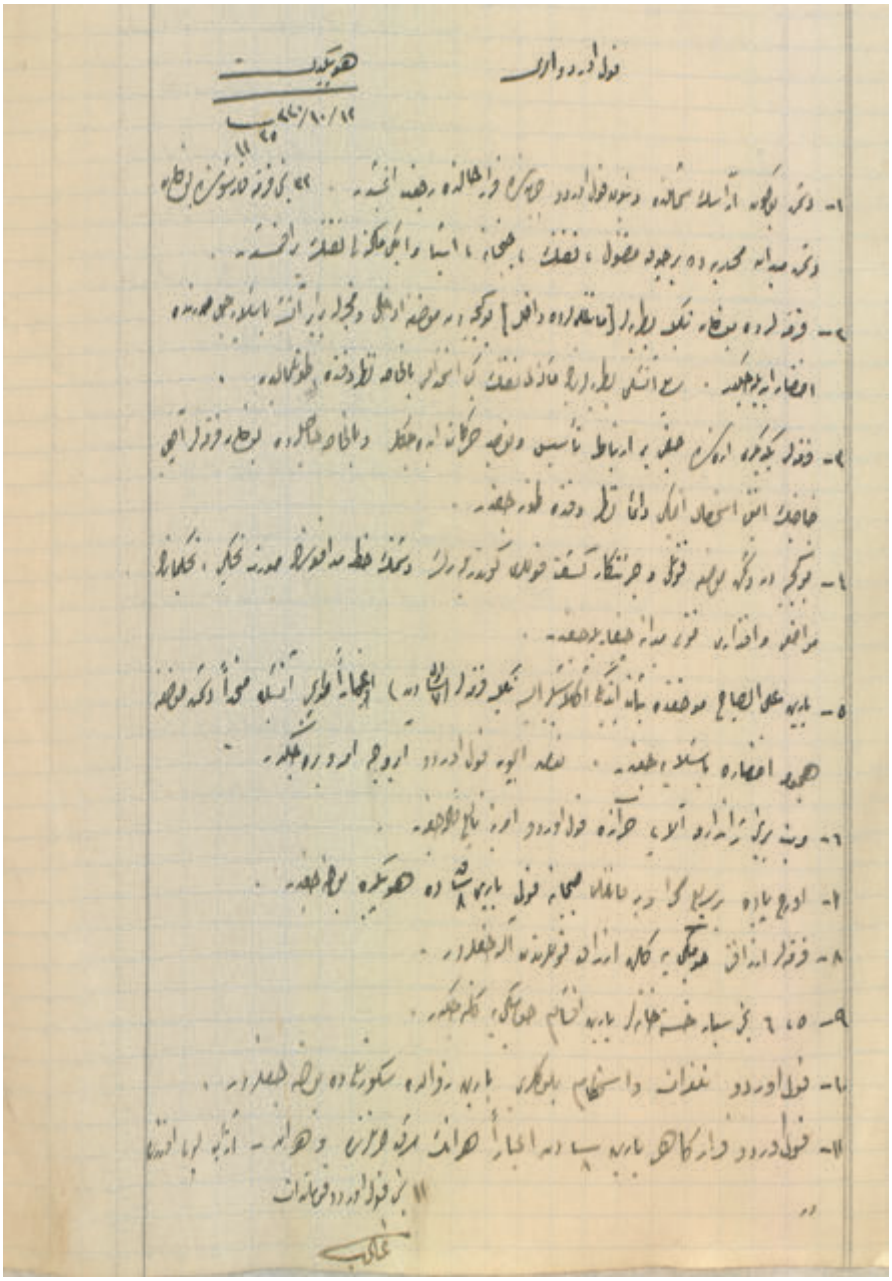

BELGE NO. 37

3. Ordu

Sarıkamış
15-10-30
Sâat 10.00 Öğleden evvel

11. Kolordu Kumandanlığına

9. Kolordu Sarıkamış önünde muhârebededir. Düşman şimdi geri çekilmeğe başlamışdır.

10. Kolordunun bugün muvâsalatına intizâr olunuyor.

11. Kolordu ve Süvâri Fırkası kendi önlerinde ric'at eden düşman kuvâ-yi asliyyesini şiddetle ta'kîb edecekdir. Düşmanın tutacağı düm-dâr mevâzıı cenâhlarına doğru ilerilemek sûretiyle tahliye etdirilmelidir. Çekilen düşman aksâmıyla Bardız civârında 32. Fırka muhârebe ediyor. Kendisiyle irtibât te'sîsine çalışınız.

Başkumandan Vekîli

BELGE NO. 37

A	6.5621
D	
F	19.3

BELGE NO. 38, 38a

15/10/330

Mahremdir.

Ordu Emri Numro 11

Kıtaâtın ikamet mıntıkaları ta'dîl olunacak ve daha sık bir hâle konacakdır. Şöyle ki:

1- Üçüncü İhtiyât Süvâri Fırkası Karakilise'nin hemen şarkında 15 kilometrelik bir sâha dâhilinde; İkinci İhtiyât Süvâri Fırkası Karakilise de dâhil olduğu hâlde Karakilise'nin garbında kezalik 15 kilometrelik bir sâha dâhilinde;

Bu iki Fırkanın emr ü kumandasını Üçüncü Fırka Kumandanı der-uhde edecek ve merkez Karakilise'de bulunacakdır.

Dördüncü İhtiyât Süvâri Fırkası Velibaba'dan geçen derenin garbında Kalbulas[92] - Kepenek[93] hattıyla Aras arasında;

Birinci İhtiyât Süvâri Fırkası Aras Nehri şimâlinde Köprüköy - Pazaçur - Masra[94] mıntıkasında; bu iki Fırkanın emr ü kumandasını Birinci Fırka Kumandanı der-uhde edecek ve Süvâri Kolordusu Karâr-gâhı Birinci Süvâri Fırkası Kumandanlığına iltihâk edecekdir.

İkinci Nizâmiyye Süvâri Fırkası şimdilik mıntıkasında;

Müstakil Van İhtiyât Livâsı da kezalik şimdilik mıntıkasında kalacakdır.

2- 11. Kolordu, 9. Kolordu mıntıkalarında kalacaklardır. Yalnız 17. Fırka mümkün olduğu kadar Erzurum'a takrîb edilecek, a'zamî olarak en şimâldeki kıt'ası Kuşişat'da(?) bulunabilecek ve daha şimâlde hiçbir kıt'ası bulunmayacakdır.

33. Fırka, Karayazı üzerinden Erzurum istikametinde yürüyecek ve yürüyüş cedvelini der-akab telgraf ile bildirecekdir.

Van Jandarma Fırkası, hudûdda cüz'î tarassud ve milis kuvvetleri bırakdıkdan sonra Muradiye (Bargiri)'ye takarrüb edecekdir.

3- Hudûd kıtaâtı, hudûd ta'lîmâtında olduğu vechle hareket edeceklerdir.

4- Keşif ve tarassud vezâifi:

Birinci Bayezid Rus hudûd mıntıkasını 3. Fırka;

İkinci Karakilise Hudûd mıntıkasını 2. Fırka;

Köse Dağı ile Aras Nehri arasını 4. Fırka;

---

[92] Erzurum Horasan ilçesi Aras bucağına bağlı köy. Bugünkü adı Yeşilöz.
[93] Erzurum Horasan ilçesi Merkez bucağına bağlı köy.
[94] Erzurum Horasan ilçesi Merkez bucağına bağlı Kırkdikme köyünün kuzeybatısında yer alır.

Aras Nehri ile Küllüdağ arasını 1. Fırka keşf etdirecekdir. Bundan başka 11. Kolordu dahi Üçüncü Hudûd mıntıkasında ayrıca keşfiyyât yapdıracakdır.

2. Nizâmiyye Süvâri Fırkası 4, 5. Hudûd mıntıkalarında keşfiyyât yapdıracakdır.

5- Ruslar, hudûdu tecâvüz etdiği takdîrde yürüyüş istikametleriyle beher kolun kuvveti keşf etdirilecekdir.

6- Höyükler mevziinde 11. Kolordu tarafından bayram günlerinde dahi tahkîmâta devâm olunacak ve Kolordu(da) bulunan umûm silâhsız efrâd silâh vürûd edinceye kadar tahkîmâtda çalışdırılacak ve istihkâm kıtaâtı dahi evvelki emir vechle tahkîmâtda çalışacak, Fırka emrine gönderilecekdir.

7- Mevki'-i Müstahkem dahi aynı fa'âliyyetle tahkîmâta devâm edecekdir.

8- Kolorduların kolları Bayburd'u ileri geçmeyecekler ve Bayburd ile Erzurum arasında işleyecekler ve fakat bu kolların bir sülüsü Erzurum'da bir sülüsü Aşkale'de bir sülüsü de Bayburd'da bulunacak sûretde nakliyyât tanzîm edilecekdir.

9- Bütün me'zûn efrâd der-akab celb olunacakdır.

Üçüncü Ordu Kumandanı
Hasan İzzet

Teblîg Edilen Makamât:

9. Kolordu
11. ″
2. Nizâmiyye Süvâri Fırkası
1, 2, 3, 4. İhtiyât Süvâri Fırkaları
Van İhtiyât Süvâri Livâsı
Van Jandarma Fırkası
Trabzon Jandarma Âlâyı
Menzil Müfettişliği
Şu'beler 2, 3, 4, 5
Mevki'-i Müstahkem

BELGE NO. 38

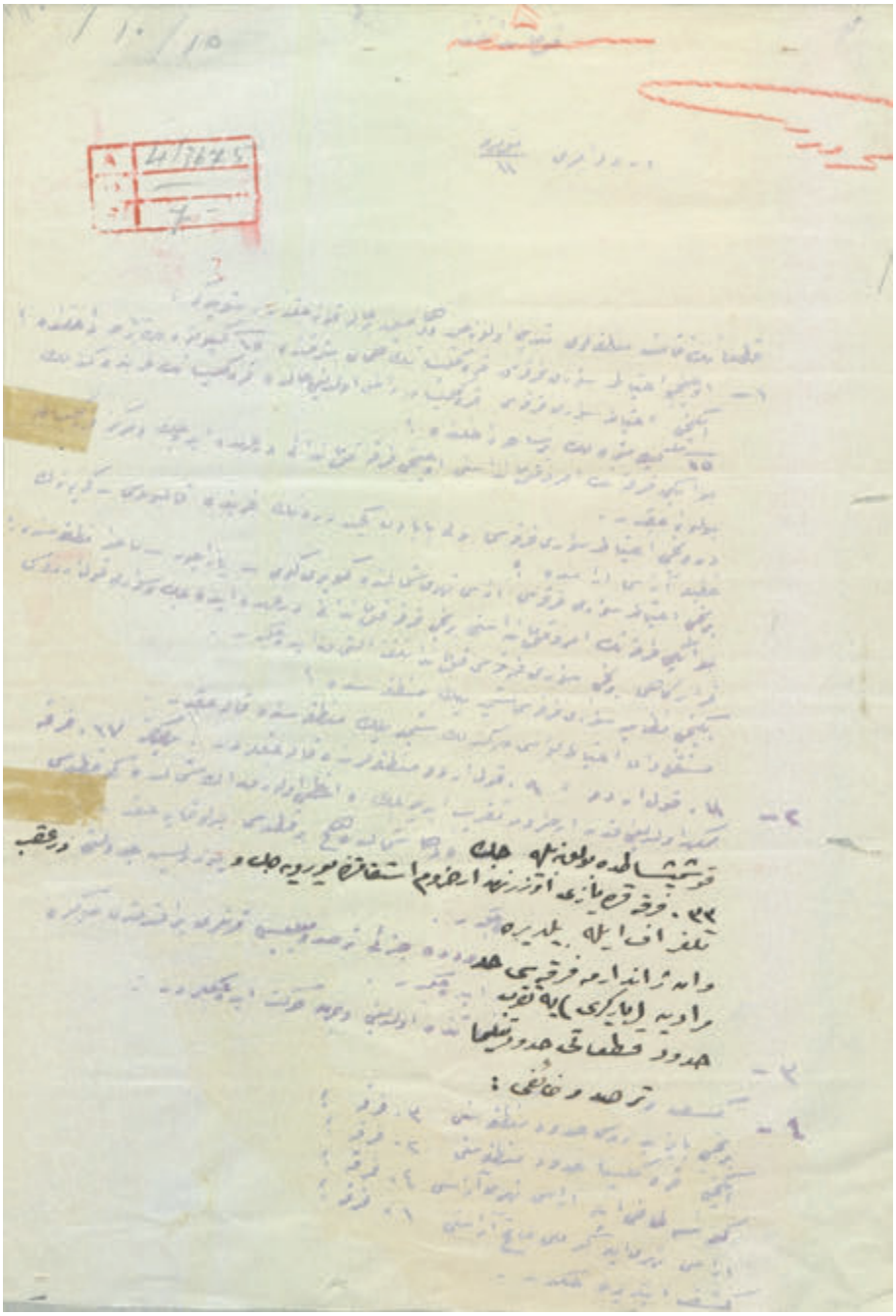

BELGE NO. 38a

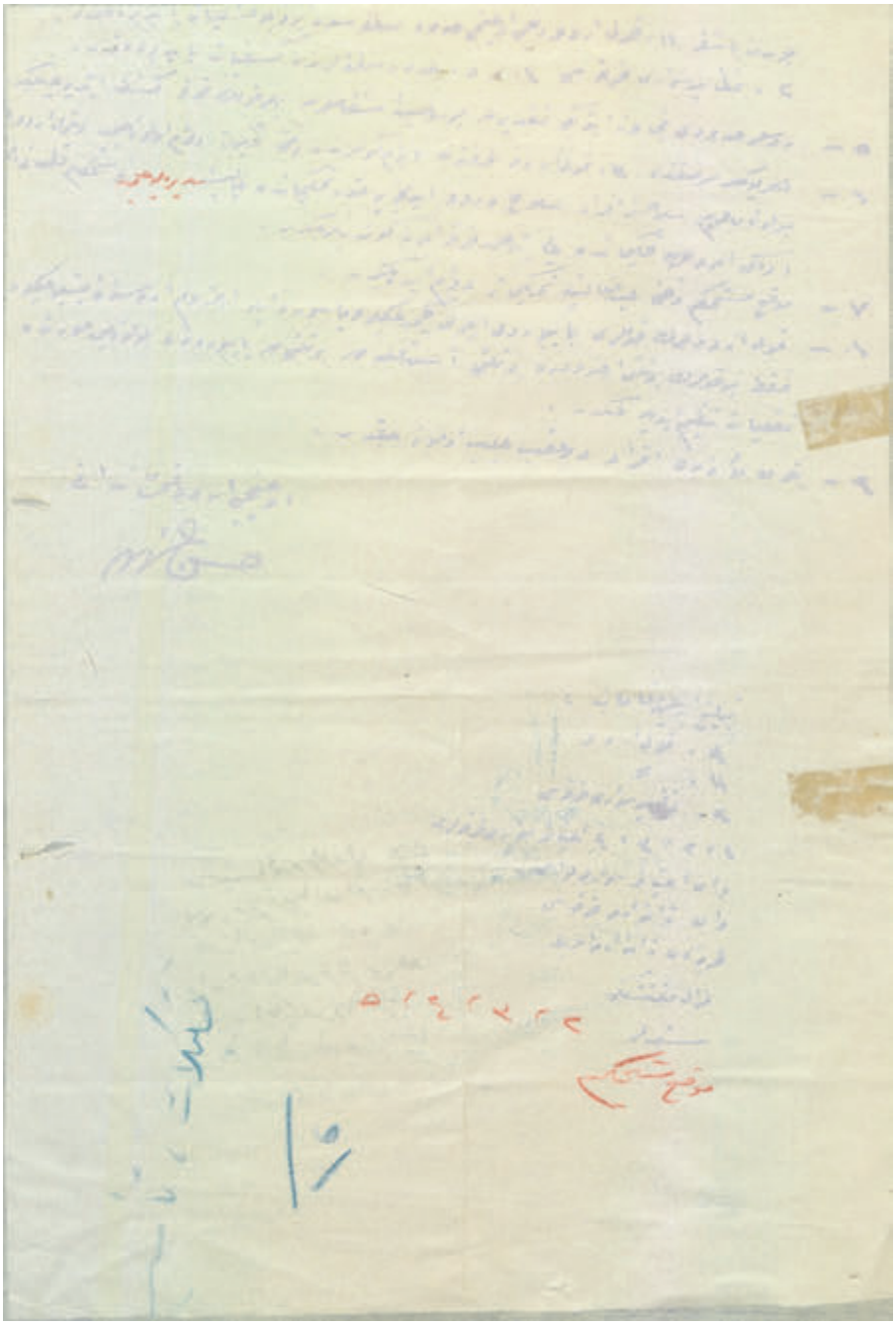

BELGE NO. 39, 39-1

Hopik'den
15-10-330 Sâ. 10 sonra

Kolordu Emri
16/10/330 İçin

Gece sâ. 12'de alınmışdır.

1- Düşman, bugün Azab şark ve Ardos garb sırtlarındaki mevâki'-i müstahkemesinden tard edilmişdir. Zars[95] ve Ardos'un şark sırtlarında ve Zanzak[96] ve Gerek civârında düşmanın henüz ba'zı kıtaâtı vardır.

Süvâri Fırkası Şahmasur Deresi'nin garb sırtlarındadır.

2- 18, 34'üncü Fırkalar bugün zabt etdikleri hatda kalacaklardır. 15-10 için verilen emirde gösterilen hatta doğru kuvvetli keşif kolları çıkaracak, düşman mevziini ve tahkimâtını ve cenâhlarını meydâna çıkaracak ve teması gaib etmeyecekdir. 33'üncü, 15-10 emrinde zikr edilen Zanzak - Sanamer[97] hattına be-heme-hâl vâsıl olmağa çalışacakdır. Fırka, bu hatta takarrüb etdiği zamân 34'üncü Fırka 15-10 emrindeki zikr edilen vazîfeyi ikmâl etmek üzere Zanzak'a taarruz edecekdir.

3- 18, 34'üncü Fırkalar yarın her bir nevâkısını ikmâl edecekler ve her ân için ileri harekete hâzır bulunacaklardır.

4- 34'üncü Fırka hîn-i hâcetde 33'üncü Fırkaya yar(d)ım etmek üzere sol cenâhında ihtiyât olarak bir âlây bulunduracak ve be-heme-hâl işbu Fırka ile irtibât hâsıl edecekdir.

5- İki piyâde ve bir sahrâ topçu ceb-hâne kolu Hopik'dedir.

6- Kolordu telgraf ve istihkâm bölükleri Hopik'e gelecekdir.

7- Kolordu Karâr-gâhı yarın sâ. 8 evvelden i'tibâren Haran'dadır.

11. K. Kumandanı
Galib

Zamân: 15/10/30 Pazarertesi
Mahall-i Vukuât: Maslahat ve Kızlarkale
Vukuât:

Harb Raporu:

Gece sâ. 11.30'da yazıldığı hâlde nısfü'-l-leylden bir buçuk sâat sonra alınan Kolordu emrinde düşmanın her tarafdan çekildiğini ve Kolordu öğleden evvel sâ. 7'den i'tibâren fırkalarıyla taarruz edeceğini ve 33'üncü Fırka Mollamelik - Zanzak hattı [hâric] Gerek Dağı, Sanamer, Ahalik-i

[95] Erzurum Horasan ilçesi Merkez bucağına bağlı köy. Bugünkü adı Dalbaşı.
[96] Erzurum Horasan ilçesi Merkez bucağına bağlı köy. Bugünkü adı Akçataş.
[97] Erzurum Horasan ilçesi Merkez bucağına bağlı köy. Bugünkü adı Hacı Ahmet.

Ulyâ[98] arasından taarruz etmesini emr etdi. Malatya Jandarma Taburu da Fırkanın emrine terk edildi. Kolordunun bu emrine müsteniden Fırkanın nısfü'l-leylden iki sâat sonra vermiş olduğu emirde 99'uncu Âlây [iki (1 olacak) taburu noksân] bir cebel ve bir mitralyöz takımıyla İlimi'nin şarkından karşıki düşmana 52'nci Âlây Gerek'in garb sırtlarında bulunan ve taburu doğrudan doğruya Fırkanın emrine tâbi' [52. Âlây 3. Tabur] bir cebel takımıyla [bu takım fecrden evvel 99. Âlây yanındaki bataryadan gelerek 52. Âlây 2. Tabur mıntıkasında mevzie girmiş bulunacak] karşısındaki düşman mevziine 52. Âlâyın iki taburu düşmanın sağ cenâhını ihâta etmek üzere Elaziz Jandarma Taburu ve bir cebel bataryasıyla birlikde Kızlarkale'sinin şimâlinde ve Gerek Dağı'nda bulunan düşmandan mestûr olarak sabâh sâ. 7'de Gerek Yaylası'nda hâzır bulunması ve iyi kılavuzlar alması ve 99. Âlâydan bir tabur [2. Tabur] ile İstihkâm Bölüğü ve Sıhhiyye Bölüğü Kızlarkale'sinde ve Malatya Jandarma Taburu İlimi'de Fırka ihtiyâtını teşkîl etmesi. Bu tabur bir bölüğü, Gerek istikametine giden ve 52. Âlây 2. Tabur Kumandanı'na tevdî' edecek idiyse de fakat bu tabur ancak öğleden sonra sâ. 7'de İlimi'ye gelebildi.] ve cebheden taarruz edecek kuvvetler ihâta kolu te'sîrini gösterinceye kadar düşmana müessir mesâfeye yaklaşarak işgal muhârebesi yapması, Süvâri Bölüğü Sıçankale Dağı'na çıkarak hem keşif ve hem de ihâta hareketi(ni) setr etmesi emrini verdi. Ve Fırka Karâr-gâhı sâ. 7'de Kızlarkale şarkında tarassud mevkiine geldiği zamân 52'nci Âlâyın henüz o civârlarda durduğunu gördü. Ve Âlây Kumandanı'ndan sebeb-i teehhür soruldukda Fırka emrinde emr olunan mahall, bulunduğu mahall olduğunu zann etdiğini söyledi. Hâl-bu-ki mezkûr âlây taarruz için aldığı emirde Gerek Yaylası'nın şimâlinde mestûren mevzi' alması îcâb ederken bu sûretle Âlây Kumandanlığının dalgınlığı eseri olarak mezkûr yaylanın cenûbunda mevzi' almış idi ve bu mevziden Gerek Dağı'na düşmanın kuvvetli sûretde işgal etdiği siperlere karşı pek sarp bir arâzîden taarruz etmesi pek ziyâde telefâtlı olacağından Fırka tarafından bi'z-zât arâzî üzerinde gidilecek mahall Âlây Kumandanı'na gösterilerek mezkûr âlây Gerek Dağı'nı şimâlinden ihâta etmek üzere sevk edildi. Fakat arâzînin fevk-âl-âde sarplığı ve yolların çokca karla mestûriyyeti, köylü rehberlerin kıtaâtı uzun yollardan dolaşdırması yüzünden mezkûr Âlây 9 sâat yürüyüş yapdığı hâlde ancak öğleden sonra sâ. 3'de ihâta için lâzım gelen mahalle vâsıl olunmuş idi. Bu kadar mezâhim-i râhiyye ile berâber Âlâyın yürüyüş kabiliyyeti de noksân idi. Dîger Âlây ise düşmana altı kilometre kadar uzak bulunmasından ve ihâta kolunun vaktiyle icrâ-yi te'sîr edememesi yüzünden o da muhârebeye öğleden sonra iştirâk etmiş ve ba'de'z-zevâl sâ. 4.45'de Gerek'e yakın olan garb sırtları işgal etmiş ise de bundan sonra sis basdığından kıtaât daha ileri gidememişdir. 52. Âlây, mahalline vâsıl oldukdan sonra yorgunluk bahâne ederek işe devâm etmemişdir. Bugün Fırka emrine verilen cebel bataryası sâ. 3'de Maslahat'a gelebilmişdir. Mezkûr cebel bataryasının vürûdu üzerine

[98] Erzurum Horasan ilçesi Merkez bucağına bağlı köy. Bugünkü adı Yukarı Bademözü.

Kızlarkale'sinin şarkında ve Gerek'in garbında 52. Âlây 2. Taburun bulunduğu mıntıkada [ki evvelce Topçu Kumandanı'yla berâber burada mevzii keşf edilmiş idi.] mevzi' alması ve bu batarya ile İstihkâm Bölüğünün berâber bulunması emri verildi. [Sâ. 2.30 sonra] ve Cebel 5. Bölükden Muhiddîn Efendi'nin Takımı fecrle berâber Kızkale şarkında mevzie girmiş olduğundan sağ cenâh kıtaâtında ancak 2 top kalmış ve cebhedeki düşmana Kızlarkale şarkındaki 4 top tarafından âteş ediliyordu. Yeni bataryanın vürûduyla cebhede sekiz top cem' edildiğinden 52. Âlâyın eski mıntıkasında 6. Bölükden kalan bir takıma artık ihtiyâc kalmadığından bu takım da ihâta koluna iltihâk etmek üzere hareket etdirildi. Fakat yeni gelen bu batarya Gerek'in garbına gidecek yerde Kızlarkale şarkında mevzi' aldığından 5. Bölük takımı yine 99. Âlây yanına gönderildi. Bir takımı Gerek garbına gönderildi. Bu sûretle 4 top cebhede, 4 top da ihâta kolunda bulundu. [Ki bunlardan cebhedeki toplar îcâbında ihâta koluna da yardım edebilecek bir mevzide olduğu gibi sağ cenâhdaki top da merkeze yardım edebilirdi.

Hulâsa: 52'nci Âlâyın yanlış bir mahalle gitmesi ve bil'âhire uzun yollardan dolaşması vaktin geçmesini bahâne ederek taarruz etmemesi Fırkanın bugünki taarruzunu dûçâr-ı te'hîr etdi. [52. Âlâyın] bulunduğu mahall ile [ihâta için ta'kîb yolu müş'ir "kroki"

BELGE NO. 39

BELGE NO. 39-1

BELGE NO. 40

Onuncu Kolordu
İskender Bey Müfrezesi

Kosor'dan
15/16-10-330
Sâat 4 Dakika 00 sonra

Numro
1
Onuncu Kolordu Kumandanlığına
Dokuzuncu Kolordu Kumandanlığına

1- Dokuzuncu Kolorduya mensûb sahrâ topları kolbaşı ile Ersinek'e[99] kadar gidilmişken Mîr-alây İskender Bey aldığı emirden bahsle vuku' bulan teblîgatı üzerine Kosor'a avdet edilerek mûmâ-ileyhin Müfrezesiyle 11-10-330 târihinde Ardahan tarîkiyle en kısa ve mümkün olan yoldan Kolorduya iltihâk etmek üzere hareket edilmişdi.

2- 15-10-330 kable'z-zevâl sâat 2 dakika 45 Ağvetir Boğazı mahrecinde tesâdüf edilen düşmanla müsâdeme başlamışdır.

3- Esnâ-yi muhârebede Müfreze Kumandanı Mîr-alây İskender Bey şehîd olmuşdur.

4- Düşmanın kuvveti tahmînen [altı tabur piyâde - dört yüz süvâri - dokuz topdur.]

5- Boğaz'dan Müfreze çıkar çıkmaz âteşe ma'rûz kalmış olduğundan arâzînin, ziyâde topçunun, piyâdenin istihdâmına gayr-i müsâid olması piyâdenin fâik görülmesi orman ve vâdîlerle mahdûd ve piyâdesinin fâik bulunmasından çevirilmek tehlikesi ziyâde olduğu görülmüş ve esâsen maksad sahrâ toplarının Kolorduya iltihâkı olduğundan akşama kadar müsâdemeden sonra Fırka ile Kosor'a toplar ve piyâde kıtaâtı çekilmiş ve karanlık basınca Boğaz'da terk edilen tabur da geriye alınmışdır.

Toplar kâmilen Kosor'a getirilmiş Müretteb Âlây Boğazı muhâfaza etmek için [600 mevcûdu kalmışdır.] ...(?) bırakılmışdır.

7- Yarın mezkûr Âlây tarafından düşman harekâtına dâir alınacak rapora nazaran tehlike görülmezse Ersinek, Allahuekber Dağı, Başköy istikametinde Kolorduya iltihâk edilecekdir.

8- Taburların şehîd ve mecrûhu hakkında elden ma'lûmât alınamadı. 4 zâbit şehîd, üç mecrûh, tahmînen 150 nefer mecrûh ve şehîd olduğu ma'rûzdur.

Dokuzuncu Kolordu Topçu Kumandanı
Kaim-makam
Rüşdî

[99] Erzurum Şenkaya ilçesi Akşar bucağına bağlı köy. Bugünkü adı Ormanlı.

BELGE NO. 40

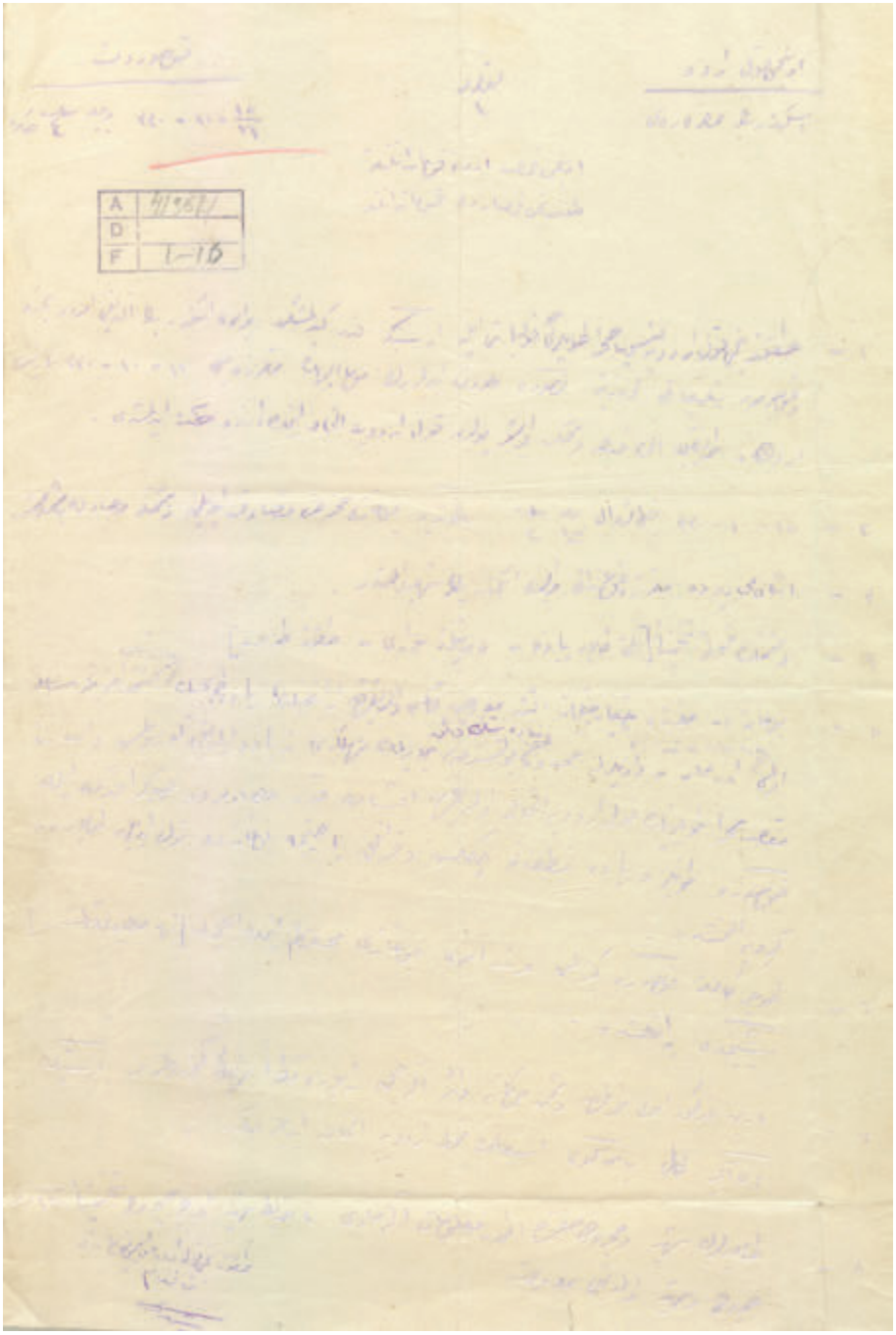

BELGE NO. 41

29'uncu Fırka Cebhesinden
16-10-330 Sâ. da. evvel

Başkumandanlık Vekâletine

1- Alınan emr-i devletlerine binâen teblîgat-ı vâkıa üzerine tertîbât-ı âtiye alınmışdır.

2- 29'uncu Fırka piyâdeleri ilerilemişlerdir. Henüz Çerkesköy kurbundaki tepeyi zabt edemediler. Bu Fırkanın topçu ve mitralyözüyle de ilerilemek emri verilmişdir. Mitralyözler ileriye çıkıyorlar. Çerkesköyü kurbundaki Sivritepe'de düşmanın bir takım veya bir bölük kuvvetinde avcıları ve İnan(?) Dere'nin solunda dahi bir takım kuvveti vardır. Gerek bunların ve gerekse geriden giden kolların kâffesinin en müessir mesâfeden âteş altında olduğunu Fırka Kumandanı raporunda zikr ediyor. Ben de mitralyöz yanında bulunarak aynı âteş te'sîrâtını gördüm. 87. Âlâydan elde toplanmakda olan kuvvet sol cenâha ve 85. Âlâydan elde toplanmakda olan kuvvet sağ cenâha tecemmu' etdirilecekdir.

3- 29'uncu Fırka Kumandanı'nın vaz'iyyetine dâir gönderdiği kroki aynen takdîm kılınmışdır.

4- Bu Fırkanın piyâde kuvve-i umûmiyyesi 300 ve 17'nci Fırkanınki 660 neferdir. 28 şehîd. Henüz rapor ve kuvve-i umûmiyye gelmemişdir.

5- 28'inci Fırkadan uzakda bulunduğumdan Erkân-ı Harbiyye Reîsi'ni mezkûr Fırkaya ve bir Erkân-ı Harbiyye zâbitini boyun noktası sağındaki tepede topçular nezdine gönderdim. Mezkûr Fırkadan doğrudan doğruya ma'lûmât taleb buyurulması müsterhamdır.

6- Rapor ahzı için 17'nci Fırkaya gönderdiğim bir emir neferi ve onu müteâkıb bir emir zâbiti henüz avdet etmediklerinden avdetlerinde o tarafdaki vaz'iyyeti de arz edeceğim.

7- Kötek istikametine geceden gönderilen erkân-ı harb zâbitinin Malakan komu cenûb sırtlarından gönderdiği raporda karanlık ve sisin tarassudu işkâl ve te'hîr eylediği ve 16-10-330 öğleden evvel sâat 7 dakika 35'e kadar Kötek istikametinde ve cihât-ı sâirede düşmanın harekâtına dâir bir şey' görülmediği bildirilmekdedir.

8- Onuncu Kolordu nezdine bir erkân-ı harb zâbiti gönderilmişdir.

9- Kolordu Karâr-gâhı 29'uncu Fırka cebhesindedir.

9. K. Ordu Kumandanı
(İmza)

BELGE NO. 41

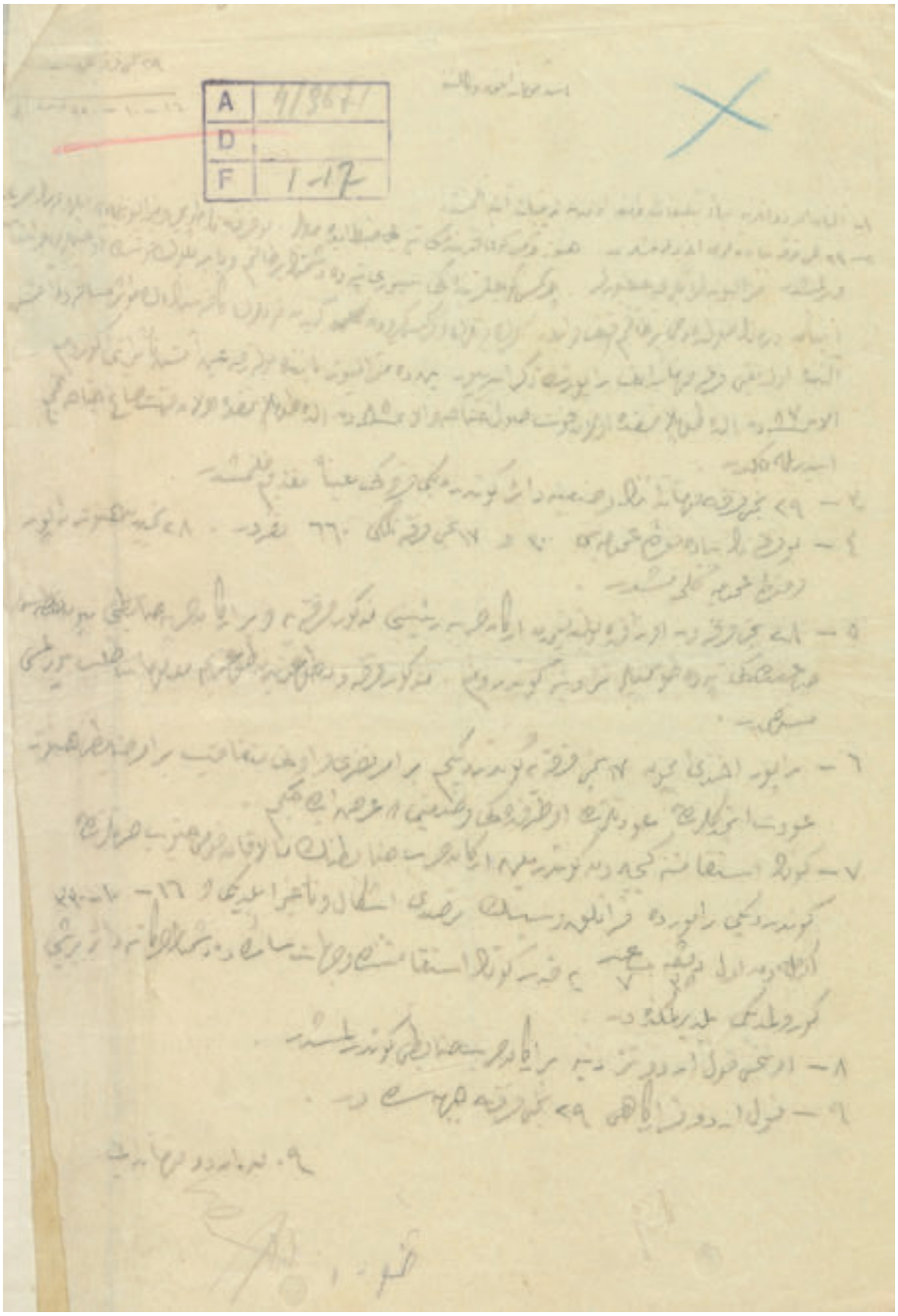

BELGE NO. 42

Kolordu Karâr-gâhından
16-10-330 2.30 evvel

Başkumandanlık Vekâletine

15 Kânûn-ı evvel 330 öğleden sonra takrîben sâat 9'da düşmanın iki âlâydan fazla tahmîn olunan [yürüyüş umku iki sâat devâm eden] bir kolu Sarıkamış - Çerkesköyü yoluyla Kötek istikametine giden dereye girdiği 29. Fırka batarya kumandanlarından biri tarafından tarassud netîcesinde görülmüşdür.

Bu kolun veche-i hareketini ta'yîn ve tarassud etmek için Kolordu Erkân-ı Harbiyyesinden Yüzbaşı Fahrî Efendi Malakan Yaylası cenûbundaki yüksek sırtlar istikametine tarassuda me'mûren i'zâm edilmişdir.

9. Kolordu Kumandanı
(İmza)

BELGE NO. 42

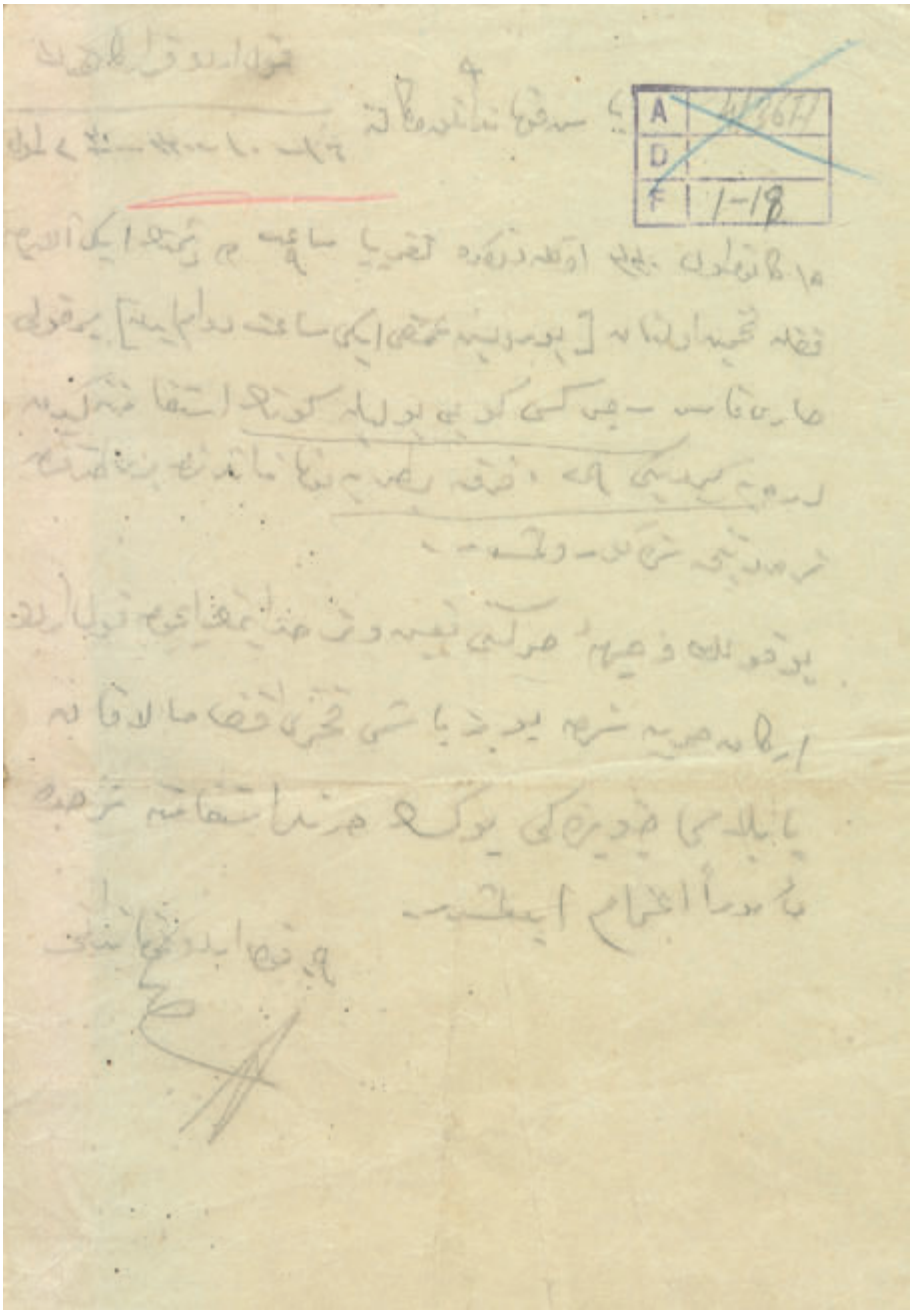

BELGE NO. 43, 43a, 43-1

Sarıkamış'ın Garb Sırtlarından
16-10-330
Sâat 11.30 sonra

Başkumandanlık Vekâletine

Bugün Kolordu mıntıkasında cereyân eden ahvâl ber-vech-i âtîdir:

1- Sağ cenâhda 28. Fırka tarafından işgal edilen ve câddenin geçdiği boyun noktasının cenûbuna tesâdüf eden mahalde evvelki emir mûcibince bir nokta-i istinâd vücûda getirilmişdir. Bu mevzie elde ihtiyât olarak bulundurulan 120 mevcûdundaki 84. Âlây ile 100 mevcûdundaki 82. Âlây 2. Tabur ve 28. Âlây Topçunun 5 ve 7'nci Bataryalarından ikişer top ve 50'nci Âlâyın iki makineli tüfengi vaz' olunmuşdur. 81. Âlây 2. Tabur, 28. Fırkanın yegâne ihtiyâtı iken Kötek yoluna hâkim sırtların gerisinden mütemâdiyen düşman avcılarının daha şimâlde Soğanlı Dağları hâkim noktalarına doğru uzamağa başlamaları üzerine mevzie sevk olunduğu gibi yine geç vakit Sarıkamış - Bardız ittisâlâtının düşman tarafından mezkûr sırtların daha kuvvetlice tutulmağa başlanmasıyla tehdîd edildiği anlaşılmış ve 28. Fırka mıntıkasının cenûb-i garbîye mahsûs olan Seksen Üçüncü Âlây (300 mevcûd) ve 85'inci Âlâyın iki makineli tüfengi yine mezkûr mevzie doğru sevk edilmiş ve cenâh gerisine ve câddenin geçdiği boyun noktasının şimâline konulmuşdur. Öğleden sonra sâat 6'da düşman zaîf avcılarla 28. Fırkanın cebhesine doğru eser-i hareket göstermiş ve nev-ummâ mevziin tahliye edilib edilmediğini yoklamışdır. Bu düşman üzerine edilen âteş on dakikadan fazla devâm etmemişdir.

2- 29. Fırka, cebhesinde postalar bırakarak mütebâkî kuvvetini ihtiyât olmak üzere toplu bir hâlde bulundurması için emir almışdır.

3- Bugün 29'uncu ve bi'l-hâssa 17'nci Fırkalar mıntıkasında yine kanlı muhârebeler olmuş ve fakat düşman mevziine takarrüb edilmesine ve el'ân orada sebât edilmesine rağmen düşman mevzii zabt edilememişdir.

4- Eğer beş günden beri devâm eden ve 9. Kolordu için pek kanlı bir şekil alan Sarıkamış Muhârebesi için fırkalar henüz veremedikleri muhârebe raporlarını tanzîm etmeğe vakit bulmuş olsalardı bu muhârebâtın ne kadar azîm fedâkârlık safahâtını ihtivâ etdiği daha celî bir sûretde tebeyyün ederdi. Son zamânda öğrendiğimiz zâyiât-ı mühimme miyânında şimdilik zevât-ı âtiyenin isimleri zikr olunabilir: Boyun noktasına gece taarruzunda 85. Âlây 2. Tabur Kumandanı Yüzbaşı Ahmed Fâzıl Efendi mecrûh olmuşdur. Sarıkamış'a 14 Kânûn-ı evvel 330 taarruzunda 86. Âlây Kumandanı Binbaşı Ali Agâh Bey şehîd olmuş ve 29. Fırka Erkân-ı Harbi Yüzbaşı (...) Efendi iki yerinden mecrûh olmuşdur. Yine dünki muhârebede ale'l-ihtimâl münferid kalan Seksen Üçüncü Âlâyı taharrî etmek için Kötek yoluna hâkim sırtlar gerisine veya ilerisine gitmiş

olan 28. Fırka Erkân-ı Harbi Yüzbaşı Rif'at Efendi gaib olmuş ve el'ân meydâna çıkmamışdır.

28. ve 29. Fırkaların Çerkesköyü istikametine vâki' olan taarruzlarında köye dâhil olmuş bulunan 85 ve 87'nci Âlâyların Kumandanlarından 85. Âlây Kumandanı Binbaşı Sâbit Efendi üç yerinden ağır bir sûretde mecrûh olduğu hâlde ve dîgeri Lütfullah Efendi el'ân ber-hayât olarak köyde mahsûr kalmışdır. Buna benzer zâyiâtı hulâsa etmek lâzım gelirse bilâ-tereddüd denilebilir ki tabur ve bölük kumandanlarının nısfından fazlası ve takım zâbitânının sülüsânı ya şehîd veya mecrûhdur. Efrâd zâyiâtı her gün beher fırkada birkaç yüzü mütecâvizdir.

Son gelen rapora nazaran 29. Fırkanın elinde (190) neferlik toplu bir kuvvet mevcûddur.

5- 10'uncu Kolordu nezdine gönderilen Erkân-ı Harb zâbiti avdet etmiş ve verdiği rapor aynen ve leffen takdîm kılınmışdır.

9. Kolordu Kumandanı
(İmza)

BELGE NO. 43

A 413671
D
F 1-19

BELGE NO. 43a

BELGE NO. 43-1

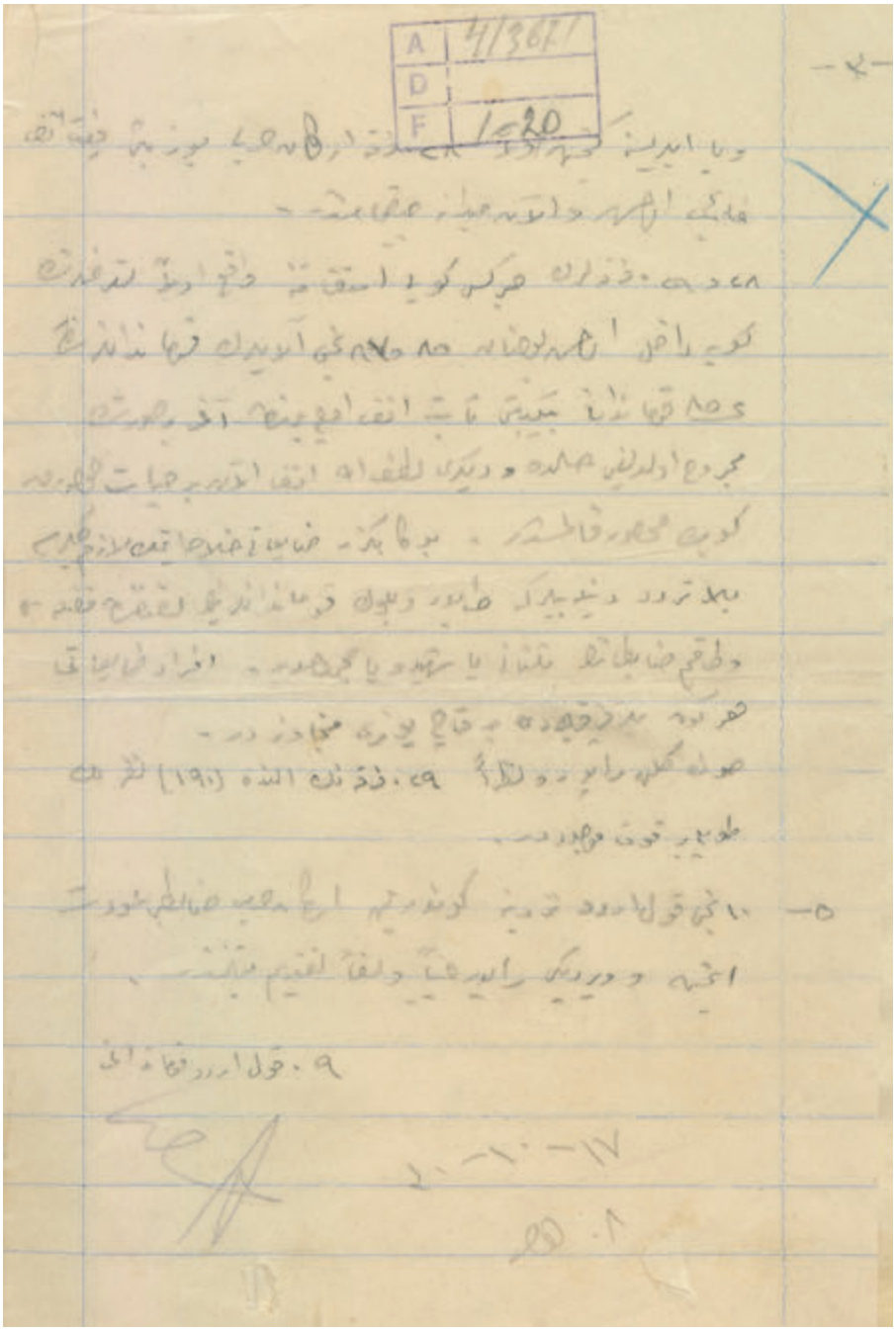

BELGE NO. 44

Çerkesköyü'nün Garbındaki
Orman Kenârından
16-10-330 12.30 sonra

Başkumandanlık Vekâlet-i Aliyyesine

1- 17'nci Fırka Kumandanlığından şimdi alınan üç rapor sûreti leffen takdîm kılınmışdır.

2- Evvelce 83. Âlâyın bir taburu tarafından terk edilen çifte tepelerin garbındaki karlı sırtlarda düşmanın seyrek avcı hatları olduğu ve kuvvetinin 2 bölük kadar bulunduğu ve ayrıca iki bölük kadar bir piyâde kuvvetinin mezkûr karlı sırtların garbında orman içerisinde garba doğru sırta yukarı giderek boyun mıntıkasından sonra sırtların arkasına geçdikleri ve ondan sonra nereye gitdiklerinin görülmediği, bugün Kötek istikametine sûret-i mahsûsada gönderilen Kolordu Erkân-ı Harbiyyesinden Yüzbaşı Fahrî Efendi'den mevrûd rapordan anlaşılmışdır.

3- Çerkesköyü ve solundaki Sivritepe düşman tarafından hâl-i müdâfaaya konmuşdur. Köyün tahrîbi için 29. Fırka cebellerine emir verilmişdir. Mezkûr Sivritepe'ye her iki Fırkadan şiddetli âteş tevcîh edilmiş ve fakat düşman küllî telefâtına rağmen bu tepeye dâima takviye kıtaâtı göndermekde olduğundan henüz zabtı mümkün olamamışdır. Bu sebebden 29'uncu Fırkanın sol cenâhında toplanan cüz'î mikdârda efrâdın başka mahalle sevki topları tehlikeye düşürecekdir.

4- Kolordunun 16-10-330 zevâldeki vaz'iyyeti

Boyun noktasının cenûbundaki tepenin dâima elde bulundurulması maksadıyla 15-10-330'da mezkûr tepeye dört toplu bir cebel bataryasıyla Kolordu Karâr-gâh Muhâfız Takımı ve iki makineli tüfenk yerleşdirilmiş idi. Akşam üzeri 120 neferden ibâret olan 84. Âlây dahi mezkûr tepeye me'mûr edilmiş idi.

28. Fırka cebhesinde bir tebeddül olmadığını haber aldım. 29. Fırka cebhesinde tekmîl bataryalar ve makineli tüfenkler Çerkesköyü'ne ve Sivritepe'ye âteş etmekdedir. Fişer Bey vâsıtasıyla sağ cenâha bir batarya ve bir makineli tüfenk bölüğü gönderilmesi ve sağ cenâha biraz piyâde toplanması hakkındaki emr-i devletleri teblîg edilmiş ve makineli tüfenk bu maksadla mevziinden de çekilmiş ise de o sırada Erkân-ı Harb Yüzbaşısı Saîd Bey vâsıtasıyla bunların sevkine lüzûm olmadığı hakkında aldığım ikinci emr-i devletlerine binâen bölük mahalline iâde edilmiş ve bataryanın yerinde kalması emr olunmuşdur. Fırkanın taarruzdan ferâgat ve şiddetli âteş taarruzu yapması teblîg edilmişdir.

17'nci Fırkanın vaz'iyyeti, sûretleri merbût raporda mündericdir. Bugünki taarruz esnâsında piyâde kuvveti zâbitân ve efrâdca deminki arz etdiğim mikdârdan da hayli tenâkus etdiği ma'lûmât-ı mevrûdeden anlaşılmışdır.

5- Kolordu Karâr-gâhı, Yirmi Dokuzuncu Fırka Karâr-gâhı nezdindedir.

6- Şimdi Tâhir Bey'in yaralandığı haber alınmış ve daha liyâkatlisi bulunamadığından 51. Âlây Kumandanı Binbaşı Ganî Efendi Fırka Kumandanlık Vekâletine ta'yîn olunmuşdur.

9. Kolordu Kumandanı
İhsân

BELGE NO. 44

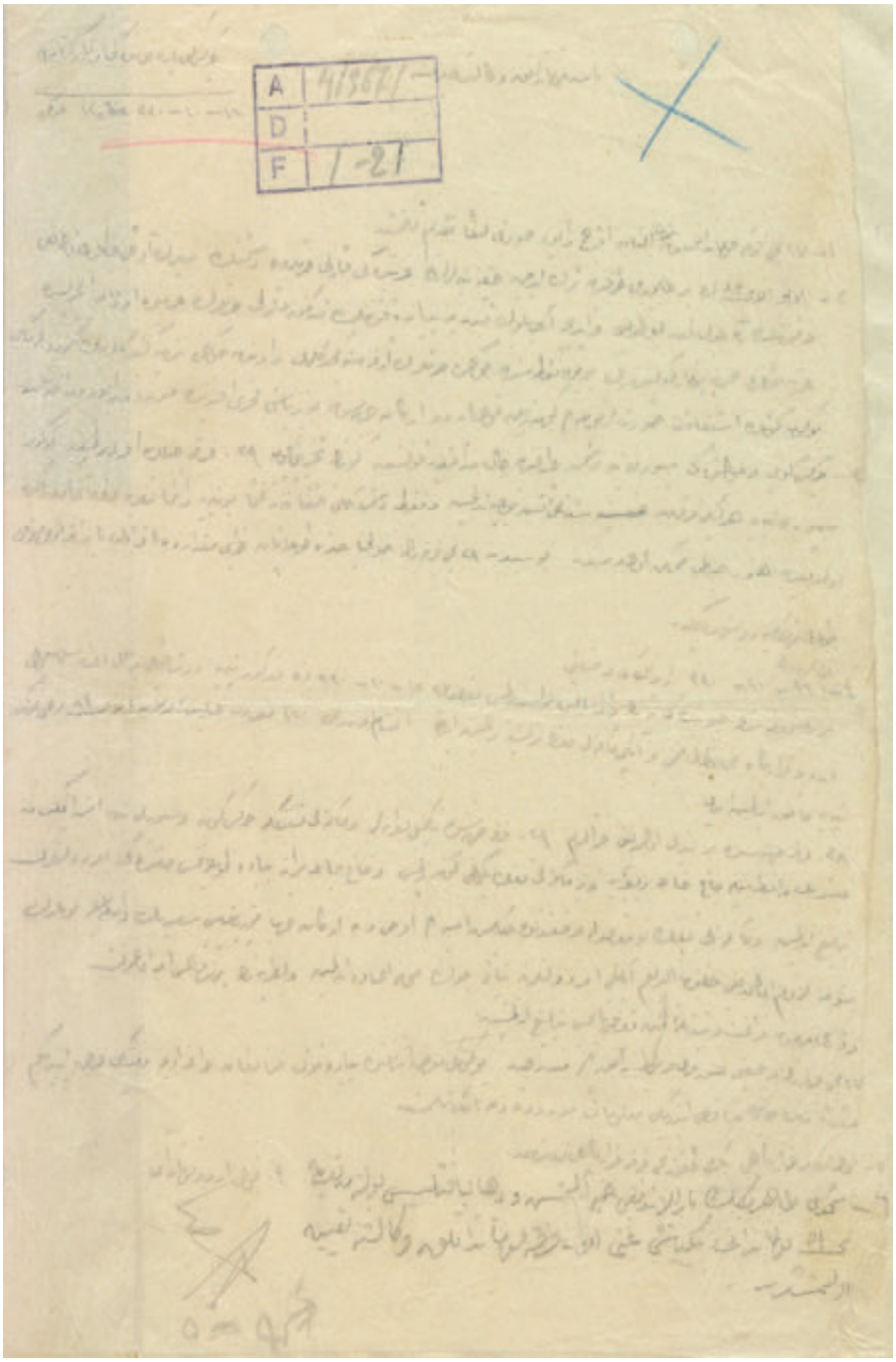

BELGE NO. 45

Hopik'den
16-10-330

Kolordu Emri
17/10/330 İçin

1- Aras cenûbunda Süvâri Fırkasının ve düşmanın vaz'iyyetine dâir henüz ma'lûmât alınamadığı gibi 33'üncü Fırka da 15-10-330'da verilen taarruz emrindeki hatta henüz vâsıl olamamışdır.

2- 18, 34'üncü Fırkalar yarın yeni bir emir verilinceye kadar bulundukları hatda kalacak fakat zevâle kadar be-heme-hâl düşman topçu mevâziını meydâna çıkara(ra)k bir ...(?) ile Kolorduya bildirecekdir.

3- 33'üncü Fırka, düşmanın küçük kuvvetlerine karşı lüzûmu kadar cânib-dâr(?) bırakdıkdan sonra yarın be-heme-hâl Sanamer'in şark sırtlarına geçecekdir.

4- 18'inci Fırka mıntıkasında yarın bir obüs bataryası mevzie idhâl edilecekdir.

5- Kolordu Karâr-gâhı yarın sâ. 9'dan sonra Azab'ın garb sırtlarındadır.

11. K. Kumandanı
Galib

BELGE NO. 45

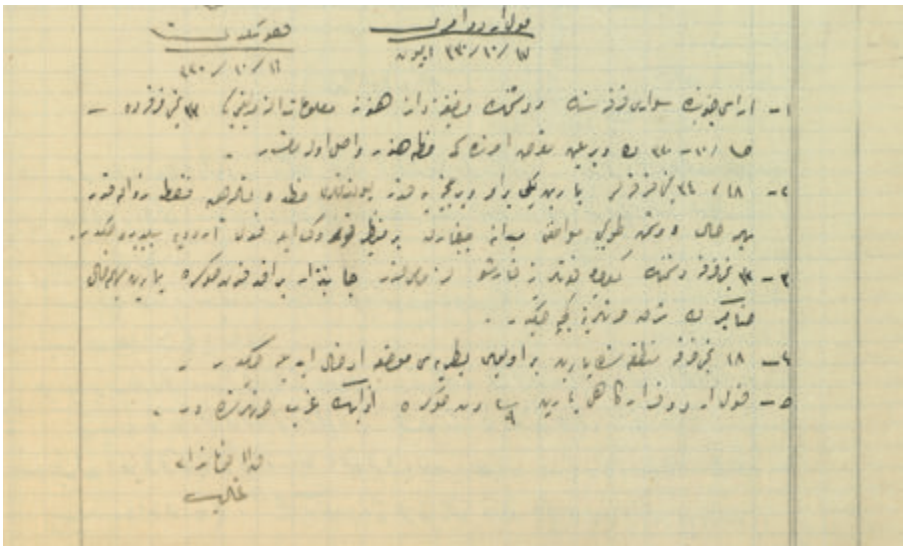

BELGE NO. 45-1

Zamân: 16/10/30 Salı
Mahall-i Vukuât: Maslahat ve civârı
Vukuât:

Harb Raporu:

Kolordudan gelen emirde düşmanın Azab şark, Ardos'un garb sırtlarındaki mevâki'-i müstahkemesinden tard edildiği, 34 ve 18'inci Fırkalar bulundukları hatda kalarak 33'üncü Fırkanın 15/10/330 emrinde zikr edilen Zanzak - Sanamer hattına be-heme-hâl vâsıl olması emr olunuyordu. Bu emir üzerine Fırkanın 16/10/330 için verdiği emirde hulâsaten:

Kıtaât geceden müessir âteş mesâfesine yaklaşarak ale's-sabâh 99. Âlây ile Jandarma Taburu cebheden yine taarruza devâm etmesi, 52. Âlây Gerek Dağı'nı zabt etdikden sonra Hoşab[100] istikametine ilerileyerek bu köyü emir verilmedikçe geçmemesi emr olundu.

Sabâhleyin etrâf bi'l-hâssa Gerek Dağı civârı pek kesîf bir sisle muhat idi. İhâta kolu bir taburunu ve makineli tüfenk takımını ihtiyâtda bırakarak iki taburuyla Gerek Dağı'na taarruz etmek üzere hâzırlanmış ise de verilen Fırka emrine rağmen Âlây Kumandanı sis bahânesiyle sabâhleyin geç hareket etmiş ve ileri giden iki tabur ise [Elaziz Jandarma Taburu 52. Âlây 3. Tabur karşısında gördükleri yere inmiş bir süvâri bölüğü olması melhûz olan 20:30 nefer kadar düşmana yayılarak Gerek Dağı'nı bırakıb Sıçankale istikametine gitmeğe başlamışlardı. Fakat Âlây Kumandanı'nın bundan haberi olmadığından topçusunun iki topuna daha iyi bir mahall aramakla vakit geçiriyordu. Verdiği raporda; mecrûhlar gelmeğe başladığından mevziin akşama kadar sukutu me'mûl olduğunu yazıyordu. Harekâtın te'hîrini gören Fırka Karâr-gâhı işi anlamak için ihâta kuvveti yanına geldiği zamân Âlây Kumandanı kıt'âsının nerelerde olduğunu bilemiyordu. Artık ihtiyâtda bulunan kıt'anın emr-i kumandası der-uhde olunarak 52. Âlây 1. Tabur ve Makineli Tüfenk Takımı Gerek Dağı'na taarruz için istikamet ve ta'kîb edeceği tarîk ve hedef gösterilmiş ve taarruz emri verilmiş ve orada mevzi' almağa çalışan batarya da mevzie sokulmuş, Âlây Kumandanı yanlış istikamete giden taburları çevirmek ve doğru istikamete sevk etmek üzere bu taburların arkalarından gönderilmiş idi. Ve bu mıntıkada bulunan ve üç muhtelif noktaya ta'yîn edilen altı cebel topunun mezkûr Gerek Dağı'nı âteş altına almaları emr olundu. Şu sûretle edilen müdâhale ve gayret üzerine gurûba yakın vaz'iyyet düzelerek 3 tabur ve bir mitralyöz takımıyla Gerek Dağı siperleri gece sâ. 8'de süngü hücûmuyla ve bombalar isti'mâliyle zabt edildi.

Bu siperler gayet mükemmel yapılmış olub ba'zı mahallerinde tel örgüleri de mevcûd olduğu gibi takarrüb için de yol fevk-âl-âde sarp ve ârızalı, çok mikdârda karla mestûr idi. Bu kadar müşkilâta ve mezkûr tepe

[100] Erzurum Horasan ilçesi Merkez bucağına bağlı köy. Bugünkü adı Dönertaş.

siperlerinin iki bölük piyâde ve bir mitralyöz ile işgal edilmesine rağmen altı kadar şehîd ve on yedi mecrûh verilerek mezkûr tepe zabt olundu. Cebheden Sanamer istikametine ilerileyecek olan 99. Âlây [ma' Malatya Jandarma Taburu ve bir cebel bataryası] müstakillen hareket eden ve kendisine iki cebel topu terfîk olunan 52. Âlây 2. Taburun taarruz cebhesi olan Gerek'in şark sırtları gayet dik ve pek ziyâde metîn ve tel örgüleriyle takviye edilmiş olan siperlere karşı ilerilemek gayet müşkil oldu. Hattâ mevcûdu gayet az [25 kadar] olan 52. Âlây 2. Taburdan 35 mecrûh, 5 şehîd verilmiş ve bu sûretle cebhe kıtaâtı ancak Sanamer'in garb ve Gerek'in şark sırtlarına kadar ilerileyebilmiş, düşmanın 2:3 kat olan siperlerinden birinci ve ba'zı yerlerde ikinci siperlerini işgal eylemişlerdi. Ve düşman bütün topçularını cebheden ilerileyen bu kıtaâta tevcîh etmiş idi. Taarruza gece dahi devâm olunmuş ve düşmanın mevzi'-i aslî siperlerine ba'zı mahallerde 50:60 metre kadar yaklaşmışdı. Ve gece bu sûretle düşmana gayet yakın bir mesâfede geçirildi. Bu geceki muhârebede ve 52. Âlây 2. Tabur fevk-âl-âde iş görmüş ve düşman siperlerine en ziyâde yaklaşan bu kıt'a olmuşdu.

BELGE NO. 45-1

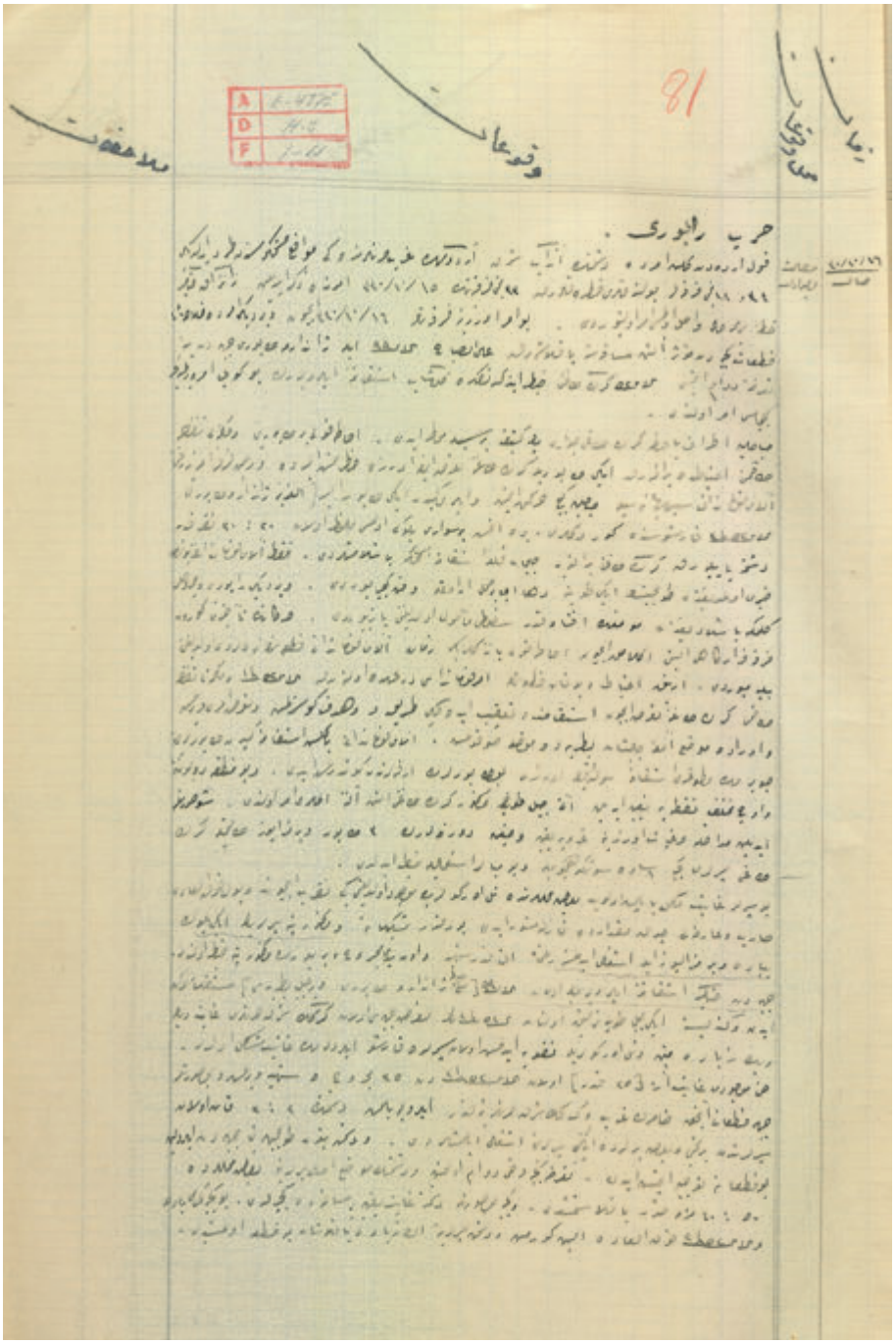

BELGE NO. 46, 46a

On Yedinci Fırka Mıntıkasından
Ve Sarıkamış'ın Garbındaki Sırtlardan
17-10-330 Sâat 8 Dakika 30 evvel

Başkumandanlık Vekâletine

Kolordunun hâl-i hâzırdaki kıymet-i harbiyyesi hakkında fırkalardan mevrûd raporlar netâyici şudur:

Kolordunun Pasinler mıntıkasından ileri yürüyüşe başladığı 7 Kânûn-ı evvel 330'daki muhârib piyâde kuvveti yirmi bir bin ve kollar hâric olmak üzere kuvve-i umûmiyyesi yirmi sekiz bin (28.000) idi. İleri hareketle berâber bi'l-hâssa hudûda takarrüb edildikce cenâh te'mîni için cem'an yekûn iki piyâde taburu, beş piyâde bölüğü ifrâz edilmiş ve hudûd geçilirken bu piyâde kuvvetinden hiçbir bölük fırkalarına iltihâk eylememişdi. Bundan mâ-adâ Kolordunun sahrâ toplarını muhâfaza ve tahrîk zımnında fırkaların üç istihkâm bölüğü ile altı piyâde bölüğü bırakılmışdı. Buna nazaran 11 Kânûn-ı evvel 330'da hudûd geçildiği zamân Kolordunun piyâde kuvve-i muhârebe yekûnu (18.000) on sekiz bin râddelerinde idi. Bardız'da Kolordunun üç fırkasının münâvebe ile icrâ eylediği Bardız Muhârebâtı ve 12/13 Kânûn-ı evvel 330 târihinden 17 Kânûn-ı evvel 330 târihine kadar icrâ edilen Sarıkamış Muhârebât-ı Taarruziyyesi'yle mevsimin te'sîrât-ı muharribânesi netîcesi ve düşmanın anûd-âne mukavemeti netâyiciyle Kolordunun mevcûd-ı hâzırı ber-vech-i âtî mikdâra tenezzül etmişdir.

Bu mikdâr fırkaların, kat'î kuvve-i umûmiyyeleri vermediklerine binâen hakikate karîb tahmîni bir mikdârdır.

Fırkalardan alınan ma'lûmâta nazaran: 17'nci Fırkanın muhârib piyâde kuvveti [110] nefer kadar, 29'uncu Fırkanın muhârib piyade kuvveti [190] nefer kadar,

28'inci Fırkanın muhârib piyâde kuvveti 86. Âlây dâhil olmak üzere [700] nefer kadardır.

Bunlardan (520) nefer boyun noktasının tarafeyninde Kolordunun Bardız ve daha geride kalan ve sıhhiyye tarafından sevk edilen mecrûhîn ve perâkendeleri mikdârı hakkında sahîhan ma'lûmât alınamamışdır.

Fakat pek kavî bir sûretde ümîd olunabilir ki Kolordu, gerilerde perâkendesini toplamak ve el-yevm 32'nci Fırka ile birlikde muhârebe eden kıtaâtından istifâde etmek üzere [on gün kadar] vakit bulsa lâ-akall [10.000] mevcûduna yükselebilmesi agleb-i ihtimâldir. Mevcûd efrâd ve hayvânât ile malzemenin kıymet-i hâzıra-i mâddiyyesindeki za'f ma'lûmdur. Meselâ muhârib add etdiğimiz efrâd-ı mevcûde kısm-ı a'zam i'tibâriyle za'f-ı bedeniyyeye musâbdır. Topçu efrâd ve zâbitânı nısf derecede zâyiâta uğramışdır. Hayvânât bî-tâb ve tüvân kalmışdır. [40] cebel topundan ancak

[20] top iyi bir sûretde işleyebilmekdedir. Bu mevzilerde ancak [16] makineli tüfenkden istifâde edilebilir.

Netîce olarak Kolordunun kabiliyyet-i taarruziyyesi kalmadığı ma'rûzdur. Bu ma'rûzât-ı âcizîden maksad, Kolordunun hâl-i hâzırını arz etmek ve gayet büyük olan makam-ı devletlerinde Kolorduya tevcîh edilecek vezâif-i harbiyyenin ne râddelere kadar icrâ edilebileceğine erkam üzerine müessis bir delîl ihzâr eyleyebilmekdir. Bugün şimdiye kadar kendisine tevcîh edilen vezâif-i harbiyyeyi son derecede büyük bir fedâkârlıkla icrâ ederek azm ve fedâkârlığı netîcesinde bu kadar büyük zâyiâta uğramış olan Dokuzuncu Kolordu mevcûd menâbiinden(?) istifâde edebilmek için 10:15 günlük bir fırsata mâlik olursa kendini toplamasına pek büyük ümîdler mevcûd olduğunu ayrıca arz ederim.

Dokuzuncu Kolordu Kumandanı
İhsân

BELGE NO. 46

A 41304
D
F 1-24

BELGE NO. 46a

BELGE NO. 47, 47a

Sarıkamış'ın Şimâl Sırtlarından
17-10-330 Sâat 5 Dakika 30 sonra

1- Bugün Kolordunun sağ cenâh mıntıkasındaki ahvâlde mühim bir tebeddül olmamışdır. Ancak müessir topçu âteşimizin te'sîrâtına rağmen düşman piyâdeleri 17'nci Fırka topçu mevziinin ilerisinde [evvelki geceki karâr-gâh-ı devletlerinin bulunduğu dereye doğru akmışlardır.]

2- Malakan Yaylası tarîkinin tarafeyni ve Yayla hizâsı düşmanın kesîf kuvvetleriyle tutulması ve gerek Kızılkilise istikameti ve gerekse tarîk-i mezkûrun şimâl-i şarkîsindeki hatt-ı bâlâ ve dereler istikametleri yolun sağında sivri bir tepeye ikame olunan kesîf bir düşman kuvvetinin taht-ı tehdîdinde kalmışdır.

3- 17'nci Fırkanın yeni mıntıkasındaki toplar geceleyin orman dâhiline çekileceğinden o kısımda 4 makineli tüfenk ve 60 kadar piyâde kalacak ve karâr-gâhların şimâl kısmındaki emniyyet bunlara mevdû' bulunacakdır.

4- 17'nci Fırkanın eski cebhesinde şâyân-ı arz bir tebeddülât olmamışdır.

5- Kolordu Karâr-gâhı bâlâda arz edilen makineli tüfenk hattının 500 metre kadar gerisinde ve ormanın şimâl kenârındadır.

Dokuzuncu Kolordu Kumandanı
İhsân

BELGE NO. 47

A	4/36
D	
F	1-26

BELGE NO. 47a

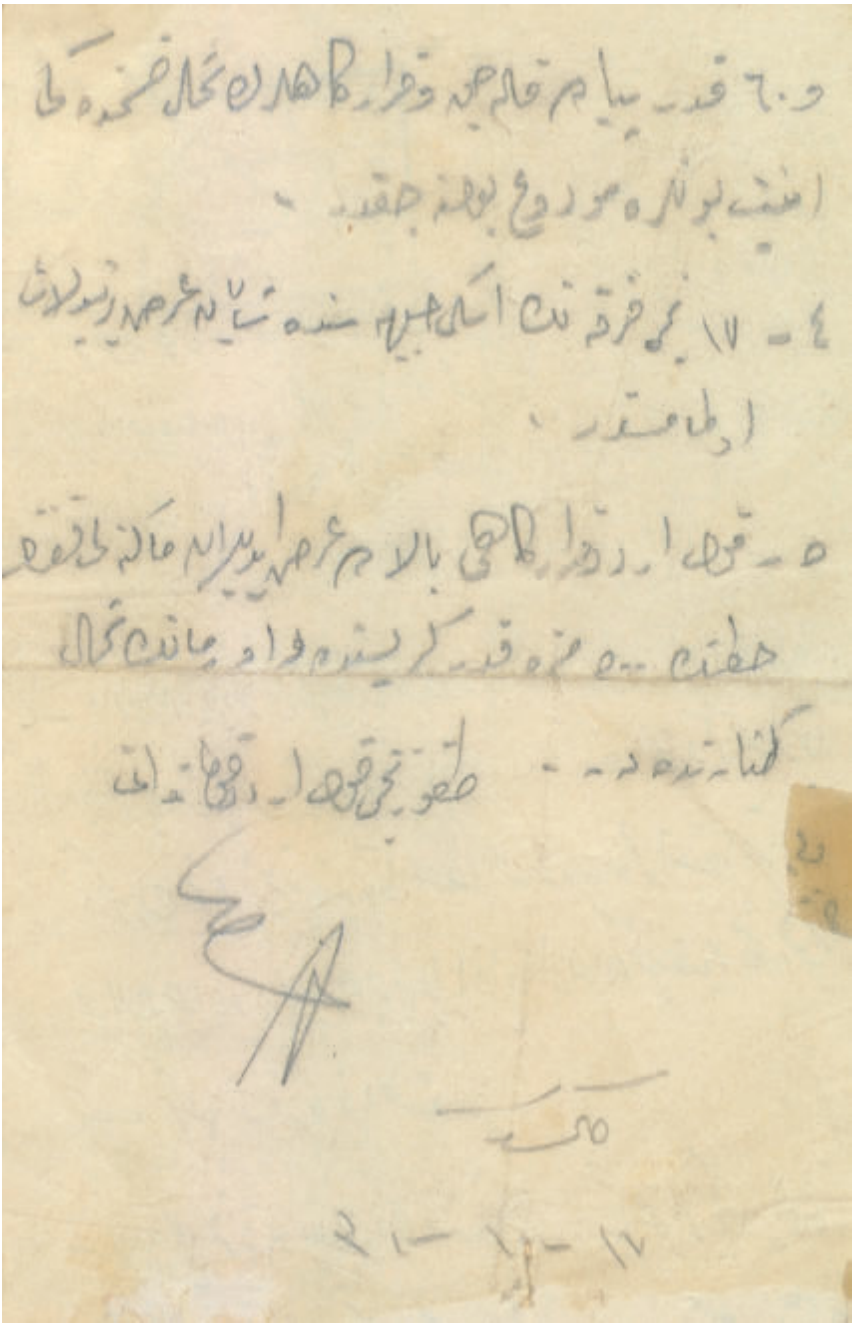

BELGE NO. 48

Sarıkamış
Şimâlinden
17-10-330
Sâat 7.30 sonra

Başkumandanlık Vekâletine

1- 9. Kolordunun ceb-hâne kollarına mâl edilmiş olan ceb-hâne mikdârı 8.600 cebel, 3.000 kadar sahrâ', 2.000 sandık kadar piyâde mermiyâtından ibâret olub bunlar Üğümü ve Hasankale'den ileriye doğru tahrîk ve Norşin karyesine gelmeleri 12 Kânûn-ı evvel 330'da Kızılkilise'den gönderilen me'mûrlar vâsıtasıyla teblîg edilmişdir.

2- Erzâk kollarının Bardız'a gelmeleri için aynı târihde emir verilmişdir.

3- Bardız'a Kolordu anbar me'mûrları gelmişdir.

4- Ancak bugüne kadar mezkûr kolların gösterilen mahallere vâsıl olub olmadığına dâir henüz ma'lûmât alınamamışdır.

9. Kolordu Kumandanı
İhsân

BELGE NO. 48

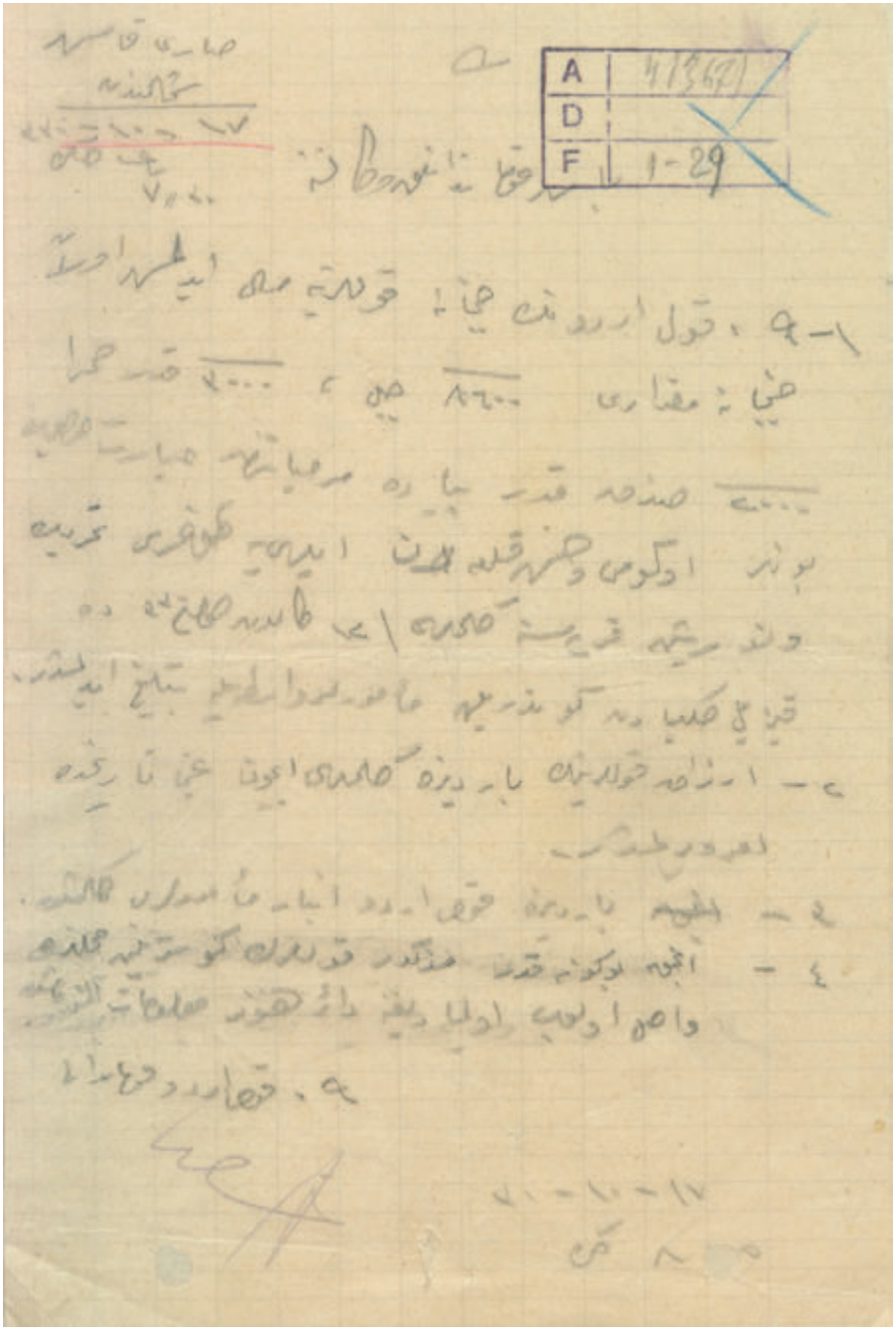

BELGE NO. 49

Sarıkamış Şimâlinden
18-10-330 8.30 evvel

Başkumandanlık Vekâlet-i Aliyyesine

1- Kötek yoluna hâkim tepelerden i'tibâren Malakan Yaylası'nın cenûbundaki tepeye kadar uzanan düşman hatt-ı ihâtasının imtidâdına nazaran oradaki düşman kuvvetinin bir âlâydan aşağı olmadığı tahmîn edilmekdedir. Bu kuvvetin bugün siperlerde kalmasına ve şimdiye kadar bir taarruz-ı ciddîye kalkmamasına nazaran maksadının şimdilik burada müdâfaa kalarak Kolordunun Bardız ile ittisâlini kat' etmek ve (17-10-330) öğleden evvel sâ. 7'de iki tabur kadar taze bir kuvvetin Kızılkilise ve Bardız istikametlerinde hareketi görülmüş olmasına göre 32. Fırkayı cebhe ve yandan vurarak Ordudan tecrîd etmekden ibâret olduğu istidlâl edilmekdedir. Buna binâen Onuncu Kolordunun taarruzuna daha şiddetli bir âteş ile iştirâk edebilmek için sağ cenâh müntehâsından iki makineli tüfenk ile bir top 17'nci Fırka cebhe-i asliyyesine alınmak üzeredir.

2- Şimdi 17'nci Fırka cebhe-i asliyyesine gönderilen erkân-ı harbiyye zâbitinin gönderdiği raporda, 10'uncu Kolordunun Sarıkamış'ın garbındaki derenin garbından ve ormanlar kenârından şehre doğru ilerilemekde olduğu ve düşman kuvveti olması muhtemel büyücek bir kuvvetin şehrin şimâlinden Onuncu Kolorduyu yan âteşine alacak sûretde ilerilediği bildirilmiş ve 17'nci Fırka cebhesinde piyâde kuvvetimizin kalmadığı ayrıca zikr edilmişdir.

   Fakat buna çâre-sâz olmak üzere dünki raporda da arz edildiği vechle elde piyâde kuvvetimiz kalmadığı ve ellerinden geldiği kadar perâkende efrâdın toplanması husûsu te'kîden emr edildiği ma'rûzdur.

3- 32'nci Fırka ile irtibât te'sîs edilmek üzere Kolordu Süvâri Bölüğü me'mûren gönderilmişdir.

9. Kolordu Kumandanı
İhsân

BELGE NO. 49

A	4/367
D	
F	1-30

BELGE NO. 50

17'nci Fırka Cebhesinden
18/10/330
Sâ. 11 evvel

Başkumandanlık Vekâletine

1- Sarıkamış önünde deminki raporla arz edilen derenin tarafeyninde ve şehirden takrîben 2:3 kilometre mesâfede muhârebe devâm etmekdedir.

2- Düşmanın bize karşı siperlerinden geri çekmiş olması muhtemel bulunan yüz kadar kuvvetinin kasaba şimâlindeki ovadan gelerek şehre girdiği görülmüşdür.

3- Bir bölük kadar düşman kuvveti Sivritepe'ye çıkmışdır. 17'nci Fırkanın makineli tüfenk ve cebel topuyla bunlara te'sîrli âteş yapılmakdadır.

4- Perâkende ve hidmetçi ve mekârecilerden toplanabilen 40:50 nefer Onuncu Kolordunun harekât-ı taarruziyyesini teshîl için ileri sevk olunmuşdur.

5- Yirmi Dokuzuncu Fırka cebhesinde düşmanın bir hareketi yokdur. Bu Fırka garb cebhesi karşısında (3.200) metre mesâfede yüksek karlı tepelerde bir bölük kadar düşman avcısı top âteşi altına alınmış ve mevzi' terk etdirilmişdir. Bundan başka bu kolun gerisinde bir kuvvetin şimâle doğru gitdiği görülmüşdür.

6- 28'inci Fırka cebhesiyle sağ cenâhda vaz'iyyetin tebeddülüne dâir bir haber alınmamışdır.

Dokuzuncu Kolordu Kumandanı
İhsân

BELGE NO. 50

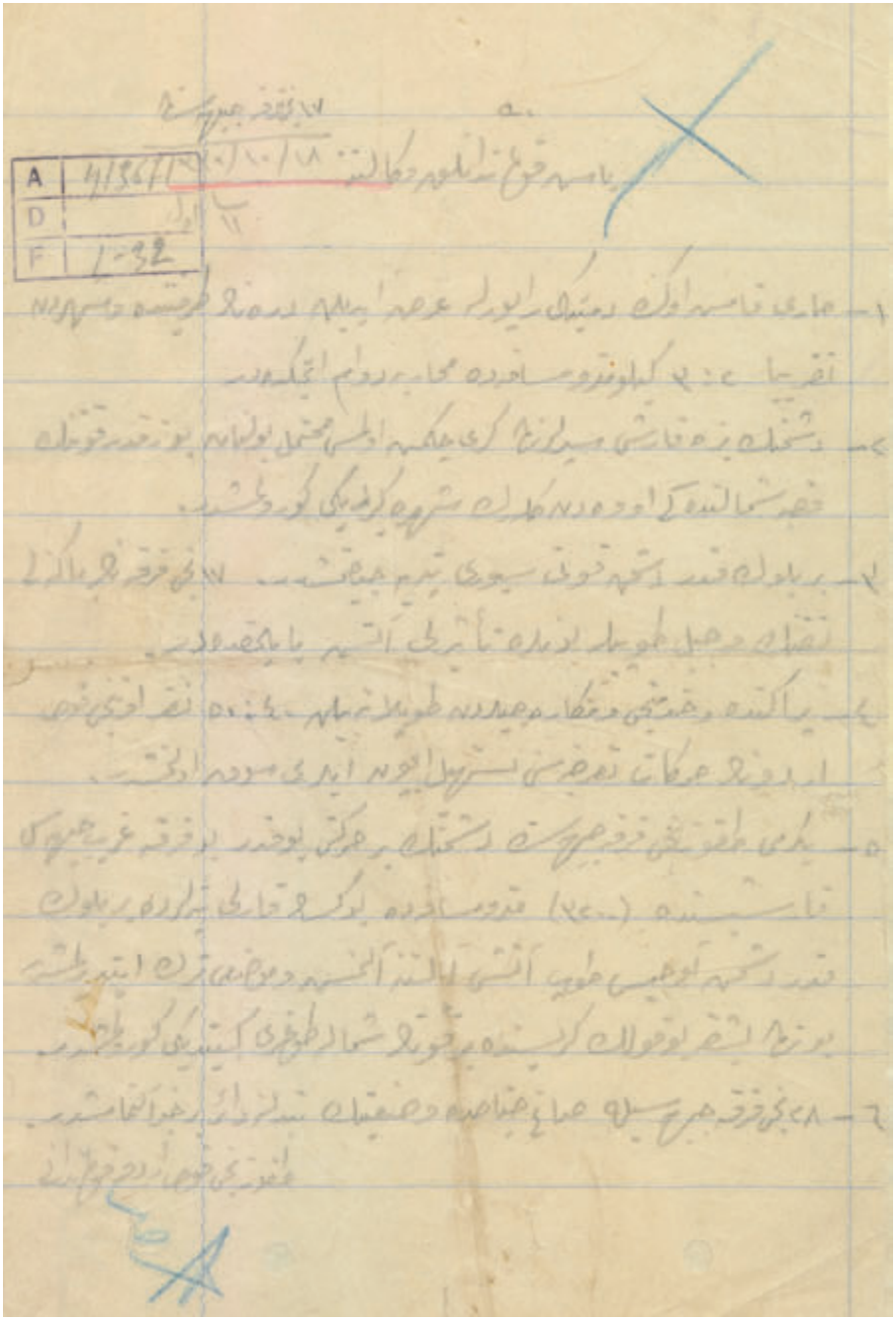

BELGE NO. 51

Büyük Karâr-gâhın 800 m şimâlinden
18-10-330
11.30 evvel

Başkumandanlık Vekâletine

1- Onuncu Kolordunun yalnız bir batarya mevzii görünüyor. Bu mevzi' Sarıkamış'ın 4 kilometre şimâlinde ve orman kenârındadır.

2- Onuncu Kolordu kıtaâtı Sarıkamış'ın 2 kilometre şimâlinde orman içinde muhârebe ediyor. Fakat kimse görünmüyor. Bu ânda piyâde âteşi kesilmişdir.

3- Sarıkamış şimâl-i şarkındaki ova sis ve duman içindedir. Fakat şehrin 2.400 metre kadar şimâlinde bir sırtda bir takım avcı siperleri hayâlî görünüyor. Bu siperler arkasında tek tük atlılar gelib gidiyor.

4- Bardız cenûb-i şarkında ve Çakırbaba taraflarından top sesleri geliyor.

5- [Şimdi düşman Sarıkamış şimâlindeki sisli sırtdan dağınık bir sûretde çekiliyor.]

6- Ben tarassud mevziindeyim.

9. K. Ordu Erkân-ı Harbiyye Reîsi
Şerîf

BELGE NO. 51

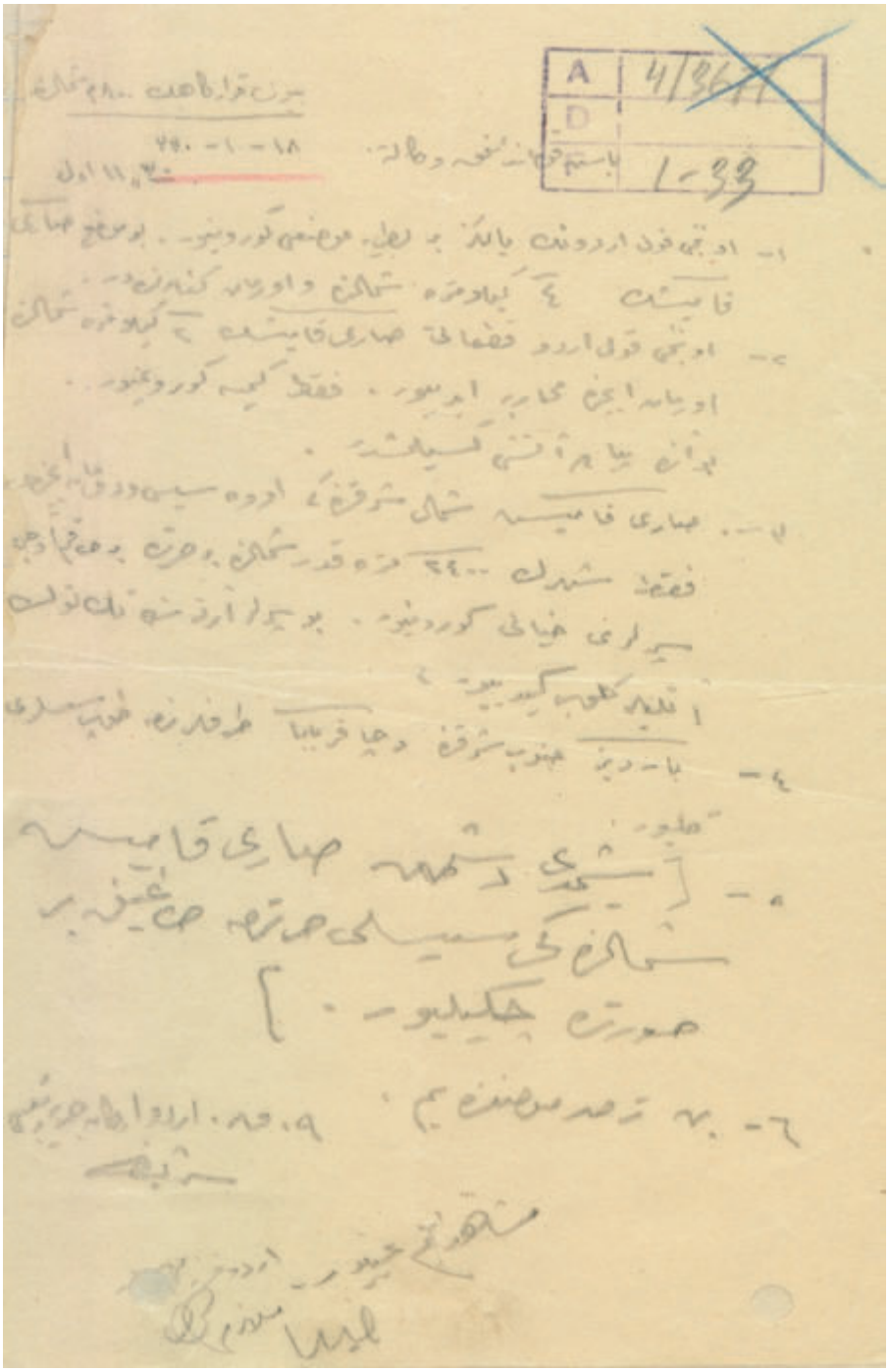

BELGE NO. 52

Sarıkamış'ın Şimâlindeki Orman Kenârından
18/10/330
Sâat 2.45 sonra

Başkumandanlık Vekâletine

1- Bugün öğleden evvel sâat 9 râddelerinde 28'inci Fırka cebhesinde topçu ve piyâde muhârebesi başlamış ve piyâde muhârebesi yarım sâat kadar şiddet göstererek ba'de hafîflemiş ve topçusu ise âteşe devâm etmekdedir. Mezkûr Fırkada mevcûd ceb-hânenin sürekli muhârebeye, idâreye gayr-i kâfî olduğu ve efrâdın ekserîsinin erzâk bitdiği ve hayvânâtın umûmiyyetle aç olduğu bildiriliyor. Dîger fırkalarda fazla ceb-hâne varsa i'tâsı emr olunmuş, ötede beride mevcûd perâkende ceb-hânelerin toplatdırılması için cevâben 28. Fırkaya yazılmışdır.

2- 17'nci Fırka cebhesinde büyük bir tebeddül yokdur. Sâha-i harbi kesîf bir sis kaplamış olduğundan harekât-ı harbiyyeyi müşâhede etmek mümkün olamıyor.

9. Kolordu Kumandanı
İhsân

BELGE NO. 52

BELGE NO. 53, 53a

Sarıkamış'ın Hemen Şimâlinden
18-10-330
Vürûdu: Sâat 6.50 sonra

Başkumandanlık Vekâlet-i Celîlesine

1- Dün gece sol cenâhımla icrâ etdiğim hücûm, muvaffakıyyetle netîcelenemediği gibi sağ cenâhda ormandaki kıtaât da vaktiyle hâzırlanamadığından vaz'iyyet-i umûmiyyenin menfaatine olarak bugün gündüzün tekmîl kuvvetimle düşmana taarruz etdim.

2- Muhârebe hattım, Sarıkamış'ın önünden geçen dereye bugün öğleden beri giderek düşman mevziine hücûm için uğraşıb duruyor.

3- Cebel bataryalarından bu cihete toplayabildiğim dördünü düşman mevziine ve Sarıkamış'a 1.200:1.800 metreden gayet hâkim yerlere yerleşdirerek düşmana küllî zâyiât verdirdim.

4- Elimde ufak bir ihtiyât teşkîl etmek üzere arkadaki perâkendeleri toplamak için zâbitler saldırdım.

5- Öğleden sonra kesîf sis basdığından hücûmun topçu ile himâyesi kabil olamıyor. Bizim düşmana en büyük tefevvukumuz topçuca ve ma'neviyyâtca olduğundan bu sis pek fâideli olmamakla berâber asker artık düşmanla pek yakın geldiğinden tekmîl karâr-gâhı avcı hattına sürerek bugün sâat beşde umûmî bir hücûm yapdıracağım.

6- Şâyed muvaffak olursam Sarıkamış'ı işgal edeceğim. Olamazsam şimdi bulunduğum sırtlara (Dokuzuncu Kolordunun takrîben bir kilometre solundan başlayarak Yağbasan[101] şimâline kadar imtidâd ediyor. Ve Sarıkamış'da sağ cenâhımla 4:5 yüz metrededir.) alarak askerimi toplamağa çalışacağım.

7- Ayrıca Kolordunun iâşe köyleri olan Divik,[102] Çatak ve Yağbasan'ı cüz'î kuvvetlerle işgal ediyorum.

8- 11. Kolordunun serîan gelmesi için olan emr-i âlîlerini Bardız'da 32. Fırkadan rapor getiren süvârilerle ve yine Bardız vâsıtasıyla 11. Kolorduya göndereceğim. Ayrıca kılavuz da tedârik ederek başka yollardan da göndermeğe çalışacağım.

9- Düşmanın Kars'a doğru ric'at mi yapacağı yoksa burada muhârebe-i kat'iyye mi vereceği Rus esîrlerinin ifâdelerinden istihrâc etmekliğimiz irâde buyuruluyor. Maa't-teessüf üserâ ifâdâtı pek nakısdır. Her hâlde bizim buradan gördüğümüz vaz'iyyete göre düşmanın şimdilik ric'at niyyeti görülmüyor. Bizim cihetde askerin dağıldığı zamânlarda bile

[101] Kars Sarıkamış ilçesi Merkez bucağına bağlı köy. Bugünkü adı Yağıbasan.
[102] Kars Sarıkamış ilçesi Merkez bucağına bağlı köy. Bugünkü adı Yayıklı.

piyâde keşif kolu dahi ileri sürmüyor. Kars'dan birkaç def'a getirdiği bir iki taburluk kuvvetleri de ezilib gitdiğinden şimdilik o cihetden de bir şey' yokdur. Eğer bu bir iki gün içinde dîger kuvvetler mukavemet eder ve düşman benim karşımda büyük imdâd kuvvetleri almazsa her hâlde askerimi toplar toplamaz ben yine muvaffakıyyetli taarruzlar yapacağımı ümîd ediyorum.

10- 9'uncu Kolordunun iâşesi için gerimizde kalan ve el'ân ayakları şişmiş bini mütecâviz perâkendemiz bulunan Beyköy, Başköy, Salut[103] ve civâr kurâsından oldukça emniyyetle istifâde olunabilir. Yalnız Divik, Çatak, Yağbasan cihetinde bizim kıtaât geçiniyor.

Onuncu Kolordu Kumandanı
Mîr-alây
Hafız Hakkı

[103] Kars Sarıkamış ilçesi Merkez bucağına bağlı köy. Bugünkü adı Sallıpınar.

BELGE NO. 53

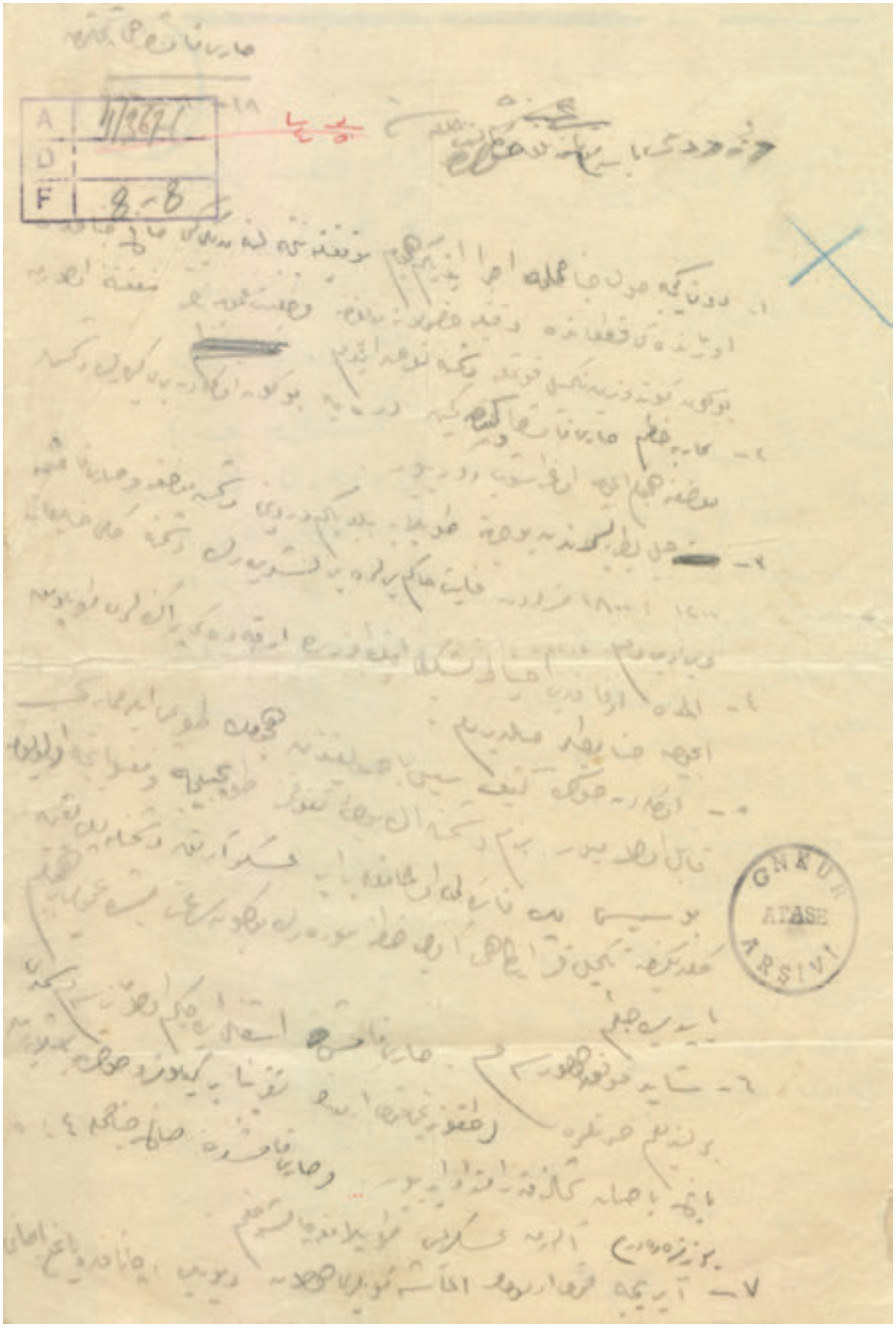

BELGE NO. 53a

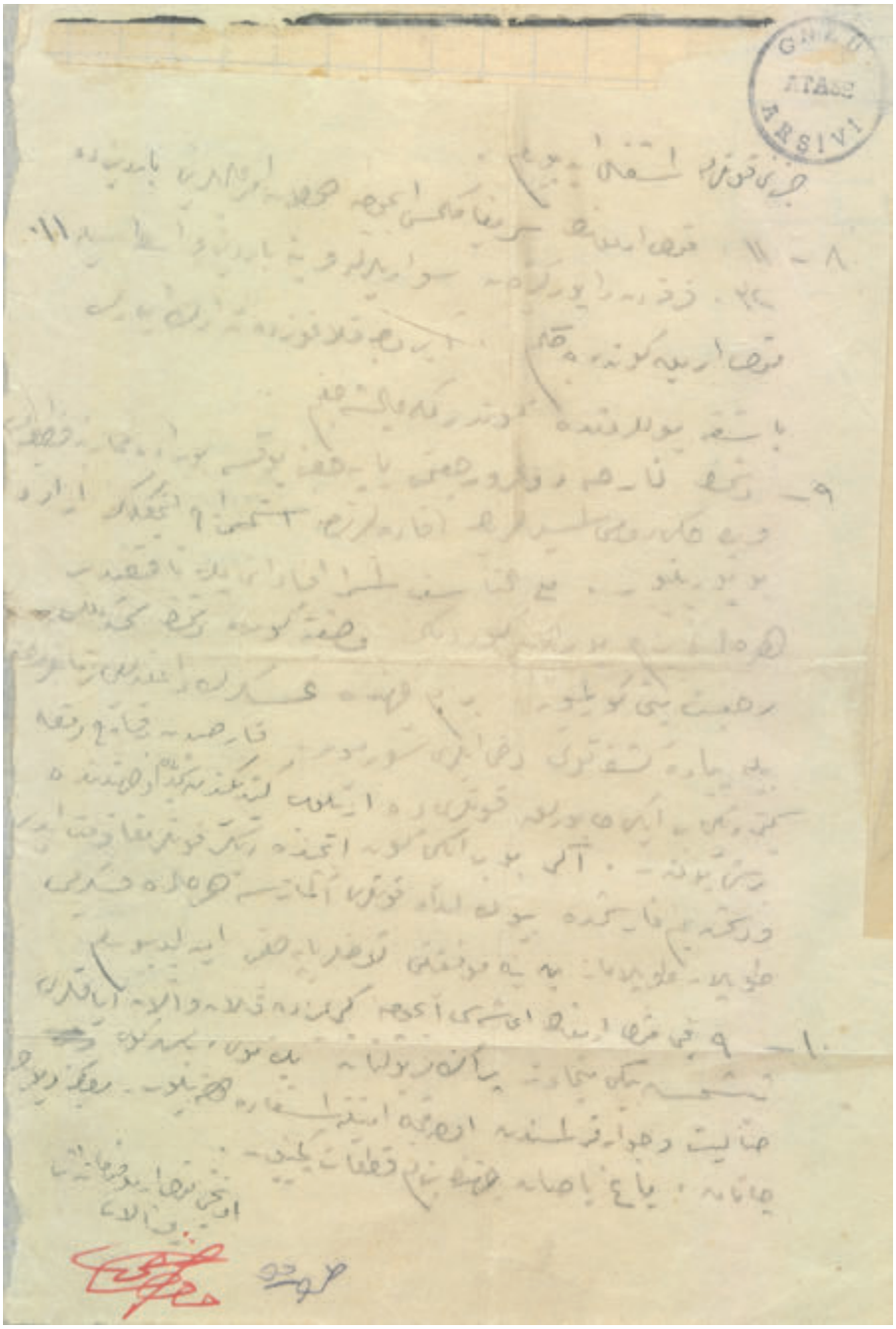

BELGE NO. 54

Zanzak'dan
18/10/330 için

Kolordu Emri
19/10/330 İçin

1- Bugün Kolordunun 18, 34'üncü Fırkalar karşısında ve Aras'ın cenûbundaki düşman her tarafdan püskürdülmüşdür. Aras'ın cenûbundaki düşman kısmen Karakilise ve Mecingerd'e çekilmiş ve bir kısım kuvveti de Aras'ın cenûbunda kalmışdır.

   Horum civârında da ba'zı kıtaâtı vardır. 16/10/30'da 9 ve 10'uncu Kolordular Sarıkamış'dan Kars'a doğru hurûc yapmağa teşebbüs eden düşmanla ve 32'nci Fırka da Bardız'da düşmanın kuvvetli kıtaâtıyla muhârebe ediyor.

2- Süvâri Fırkası, bugün 2 ihtiyât âlâyıyla bir makineli bölük ve bir jandarma taburunu Aras'ın şimâl(in)e geçirmişdir.

3- Kolordu yarın ber-vech-i âtî düşmanı ta'kîb eyleyecekdir.

   a) 18, 34'üncü Fırkalar Mecingerd ve Altınbulak'(ı)[104] işgal etdikden sonra kuvâ-yi asliyyeleriyle Mecingerd ve Altınbulak'da kalacak ve düşmanı ta'kîben yalnız emniyyet kıaâtını sürerek teması gaib etmeyeceklerdir.

   b) 33'üncü Fırka karşısındaki düşmanı yarın be-heme-hâl tard etdikden sonra ileri harekete devâm edecek ve kuvâ-yi asliyyesiyle Kötek'de kalarak ve ileriye yalnız emniyyet ve keşif kıtaâtı sürecekdir. Ve teması muhâfaza edecek ve Bardız havâlîsinde bulunan 9'uncu Kolordu kıtaâtıyla be-heme-hâl te'sîs-i irtibât edecekdir.

4- Mecingerd, Altınbulak ve Kötek'e vâsıl oldukdan sonra kıtaât yarın akşama kadar orada toplanarak iâşe ve ceb-hâne husûsâtını te'mîn edecekdir. Ve kıtaâtı hâl-i intizâma sokacaklar ve 20/10/330'dan i'tibâren taarruz ve ta'kîbe devâm etmek üzere hâzır bulunacaklardır. Fırkalar yek-dîgeriyle ve 18'inci Fırka ayrıca Süvâri Fırkası müfrezesiyle gayet sıkı bir irtibât te'sîsine mecbûrdurlar.

5- Keşif mıntıkaları:

   18'inci Fırka için Mecingerd, Sübhan Dağı [dâhil] ile İslamsor,[105] Vank Dağı arası.

   34'üncü Fırka Mecingerd, Sübhan Dağı [hâric] ile Altınbulak, Saray, Harabkale arası [dâhil], 33'üncü Fırka için Altınbulak, Saray, Harabkale [hâric] ile Kötek, Yeniköy yolu arası.

---

[104] Kars Sarıkamış ilçesi Karaurgan bucağına bağlı köy.
[105] Kars Sarıkamış ilçesi Karaurgan bucağına bağlı köy. Bugünkü adı Taşlıgüney.

6- İleri harekât için havânın sisli olması bir mâni' add edilmeyib bil'akis süngü takılmış olduğu hâlde sık avcı hatları tertîbâtıyla ilerilenecekdir.

7- Kolordu telgraf ve istihkâm bölükleri Ahalik-i Süflâ[106] köyüne gelecekdir.

8- Dolu ceb-hâne ve erzâk kolları yarın Zanzak'a gelecekdir.

9- Söğüdlü'deki seyyâr hasta-hâne yarın akşam Zanzak'a gelecekdir.

10- Ben, yarın sâ. 8 evvelden i'tibâren Hızırilyas'da bulunacağım.

11. K. Kumandanı
Galib

[106] Erzurum Horasan ilçesi Merkez bucağına bağlı köy. Bugünkü adı Aşağı Bademözü.

BELGE NO. 54

BELGE NO. 55, 55a

Zamân: 18/10/30
Vukuât:

Hadik'den[107]
18-19/10/330

33'üncü Fırka Kumandanlığına

1- Öğleden sonra yazılan raporunuzu aldım.

2- Fırkam, 2 âlâyla öğleden sonra sâ. 8.30'da Altınbulak'ı işgal etdi. Düşman Mecingerd istikametine çekiliyor. Kötek istikametinde düşman kalmadığı zann olunuyor. Her ihtimâle karşı ale's-seher Kötek istikametine bir müfreze sevk edilecekdir efendim.

3- Fırka, Hadik karyesindedir.

34. Fırka Kumandanı
Bekir Sıdkı

Harb Raporu:

18/10/330

Kolordudan 17/10/330 târihinde yazılıb nısfü'l-leylden sonra Fırkaya gelen emirde düşmanın Kötek, Mecingerd, Karakilise istikametinde çekildiğinden 3 koldan ta'kîb olunacak ve 33'üncü Fırka, Horum-ı Ulyâ, Kötek yolundan düşmanı ta'kîben sabâh sâ. 6'dan i'tibâren be-heme-hâl yürüyüşe başlamış olmaları emr olunuyordu. Bu emre müsteniden Fırka tarafından 18/10/330 öğleden evvel sâ. 6.30'da verilen emirde Fırka, Sanamer'de ictimâ' edeceği ve kıt'alarını hâzırlayan âlây ve müstakill kıt'a kumandanları sâ. 7 evvelde atlarına binmiş oldukları hâlde Karâr-gâhda ictimâları ve Süvâri Bölüğü, emri alır almaz hareketle Hoşab, Horum-ı Ulyâ, Horum-ı Süflâ, Hanik ve Keçesor, Karaurgan yollarını keşf etmesi ve raporlarını Kötek Câddesi istikametinden göndermesi, gerideki kıtaât [Elaziz Jandarma Taburuyla Topçu takımı] emri alınca Sanamer istikametinden hareketle Fırkayı ta'kîbi ve ileri karakola mezkûr taburun [99. Âlây 1. Tabur] sâat 7 evvele kadar düşmanın Horum-ı Ulyâ ve Horum Dağı mıntıkasından çekilib çekilmediği(ni) bildirmesi emr olundu. Kıtaât yürüyüşe hâzırlandığı zamân etrâf bir adım ilerisi görülmeyecek derecede bir sisle kaplı idi. Köylüden bir rehber tedârik olunarak Fırka Karâr-gâhı Âlây kumandanlarıyla birlikde Sanamer'in cenûb-i şarkîsindeki "706" râkımlı tepeye tarassud ve keşif için çıkdı ve ileri karakol kıtaâtından hayli ileri gidildiyse de hiçbir şey' görmek kabil olamadı. Yalnız ileri karakol taburu Ahalik-i Süflâ'da düşmanın olmadığını ve sağ cenâhdan sabâhdan beri imtidâdlı tüfenk sesleri işitdiğini haber verdi. Bunun üzerine Karâr-gâh maiyyetinde bulunan 10 atlıdan 6'sı bir zâbit kumandasında Horum-ı Süflâ üzerine keşif için gönderildi. 99. Âlây

[107] Erzurum Horasan ilçesi Merkez bucağına bağlı köy. Bugünkü adı Bulgurlu.

Kumandanı'na şifâhen Malatya Jandarma Taburu ileri sürülerek Horum-ı Ulyâ istikametinden bir keşif taarruzu yapması ve Topçu Kumandanı'na da bir cebel bataryasının Horum yolu üzerinde geceden ihzâr olunan mevzilere girmesi emr olundu. "Şifâhen" keşf-i taarruziye(ye) me'mûr Malatya Jandarma Taburu [üç bölük, birisi Hoşab'da] sâ. 9 evvelde Sanamer, Horum-ı Ulyâ yolundan iki bölüğünü birinci hatda, bir bölüğünü ikinci hatda olmak üzere açarak hareket etdi. Zevâle kadar ileri karakol taburundan ve süvâri keşif kollarından ve süvâri bölüğünden gelen raporlarda Horum-ı Ulyâ mezarlığı önündeki siperlerde ve Kavaktepe, Horum Dağı'nda düşman bulunduğu, gidilir ise âteş edildiği ve havâ pek sisli olduğundan kuvveti anlaşılamadığı bildirildi. Mevâki'-i mezkûre düşman tarafından işgal olunduğundan ve keşif taarruzu için gönderilen bir rapordan henüz ma'lûmât gelmediğinden Fırka, Sanamer'in şark sırtlarında intizâr vaz'iyyetinde bulunduğu Kolorduya ve 34'üncü Fırkaya bildirildi.

İleri giden Jandarma Taburu ise biraz gitdikden sonra ya üzerlerine âteş edildiğinden ve-yâhûd ileride tüfenk sesleri işitdiklerinden düşmanın pek kuvvetli olması zehâbına düşerek ilerilememiş ve cebhemizdeki düşman pek kuvvetlidir diye rapor göndermiş, daha ileri gitmemiş, bunun üzerine be-heme-hâl ilerilemesi ve verilen vazîfenin yapılması müteaddid kereler emr edildiği gibi Fırka Erkân-ı Harbi de mezkûr taburu tahrîk için gönderildiğinden tabur ilerilemiş ve akşama doğru oldukça şiddetli piyâde âteşi yapılmış ve bu vechle düşmanın Horum önündeki mezarlık ve Kavaktepe'de bunun şarkında kuvvetli olarak yerleşdiği anlaşılmışdı. Ba'de'z-zevâl sâ. 7'de ve sâ. 4.30'da Fırkaya gelen Kolordu emrinde; dîger Fırkalar tesâdüf etdikleri düşmanı tard ile yürüyüş ve hedeflerine doğru ilerilediklerinden Horum Dağı'na karşı lüzûmu kadar kuvvet ifrâzıyla 33'üncü Fırka ile müştere(k)en o mıntıkadaki düşmanın esîr edilmesi.]

34'üncü Fırkaya emr edildiği ve 33'üncü Fırkanın bilâ-ifâte-i vakt karşısındaki düşmana taarruz ederek onu Kötek istikametinden ayırmay(a) çalışması emr olundu. Ve bu esnâda Hoşab'da bulunan Malatya Jandarma Taburunun Üçüncü Bölük Kumandanı, Fırka Karâr-gâhına gelib mürâcaat etdiğinden mezkûr bölüğün hemen Horum üzerine hareket eden taburuna iltihâkı emr olunarak bu sûretle keşif taarruzuna me'mûr kıt'a takviye edildi. [Akşamüstü] 18'inci Fırka nezdindeki sahrâ bataryası geldi. Bu batarya Sanamer'e uğramadan ileri hareket etdi zannıyla Horum'a doğru yürümüş ve etrâf henüz kesîf sisle mestûr olduğundan ileri karakol taburunu geçmiş ve ileride kimseye tesâdüf etmediğinden şübheye düşerek etrâfına atlı göndermiş, ileri karakol taburunun nöbetçilerine tesâdüf ederek ileri gitdiğini anlamış ve Sanamer'e dönmüşdür. Fırka, bugünü keşf-i taarruzla geçirmek ve bu vechle yorgun olan ve pek çok perâkende bırakan kıtaâtı toplamak ve sıcak yemek yedirerek ertesi gün için zinde bir hâlde bulundurmak istiyordu. Acemî ve yorgun askerler sisde lâ-akall iki âlâyla tutulmuş olan düm-dâr endâhtı gayet vâsi' olan Horum mevziine taarruzu muvâfık görülmüyordu. Bundan başka 34'üncü Fırkanın ilerilemesiyle bu mevzideki düşman mecbûren yerini terk edeceğinden bî-hûde telefât da verilmek istemiyordu.

Fakat Kolordu be-heme-hâl taarruz edilmesi için bir erkân-ı harb zâbiti gönderdiğinden ve sis zâil olmadığından Fırka gece taarruza karâr verdi. Sâ. 6 sonrada yazıldığı Fırka emriyle 52. Âlây sâ. 6.30 sonrada merkezi Horum-ı Süflâ olmak üzere sağdan ve 99. Âlây sâ. 7 sonrada merkezi Horum-ı Ulyâ olmak üzere solundan taarruza başlamalarını ve Sanamer'deki cebel bataryası [6. Bölük] ve 52. Âlâya mevzide bulunan cebel bataryası [4. Bölük] 99. Âlâya refakat edecek ve 99. Âlây bir taburuyla bir makineli takımını Sanamer'de Fırka ihtiyâtı olarak terk etdikden sonra yol üzerindeki Malatya Taburunu emri altına alması ve Elaziz Taburu Hoşab'da sahrâ bataryasıyla dîger cebel bataryası İstihkâm Bölüğü Fırka ihtiyâtı olarak Sanamer'de kalacakları ve âlâyların sıkı bir irtibât te'sîsi ve yanlarına tenvîr tabancaları [mikdâr-ı kâfî istihkâm efrâdıyla berâber] ve bomba almaları emr olundu.

18'inci Fırkanın cebel bataryası sahrâ bataryasının vürûdu üzerine bu gece Sanamer'de terk edilerek ale's-sabâh kıt'asına iltihâk etdirildi.

"Gece Hareketi"

Kıtaât emr olunan sâatde ileri harekete başladı ve işâret tabancalarıyla verilecek işâreti tarassud için muhtelif mahallerde nezâretçi zâbitân ta'yîn olundu. Fakat düşman karanlık basdıkdan sonra 34'üncü Fırkanın ilerilemesiyle ya'nî öğleden sonra sâ. 8'de çekilmiş olduğundan bilâ-hâdise 99. Âlây Horum-ı Ulyâ'ya ve Kavaktepe siperlerini [nısfü'l-leylden sonra sâ. 2.30'da] işgal ve oralarda kalmış olan dört Rus neferini esîr etdi. 52. Âlây Horum-ı Süflâ'yı nısfü'l-leylden sonra sâ. 3'de işgal etdi. Kıtaât ileri karakol te'sîsi ile ortalık ağarıncaya kadar mezkûr köylerde kaldılar. Fırka Karâr-gâhı Sanamer'de kaldı.

99. Âlây Horum'u işgal etdiği zamân köyde İlya isminde [ve 30'uncu Türkistan Âlâyına mensûb] raporda böyle yazılıdır. Bir Rus neferi Kavaktepe siperlerinde Geryebil(?) isminde dîger bir Rus neferi esîr etmişdir. Malatya Jandarma Taburu da Horum köyünde biri Yahudi, dîgeri Ermeni iki esîr tutmuşdur. Yahudi esiri Kavaktepe'de 4 top ile 500 nefer piyâdesi olduğunu ve dîger tabyalarda da bu mikdâr piyâdesi bulunduğu Rus askerlerin kısm-ı a'zamını ve dîger toplarını Sarıkamış'a giren Osmânlılara karşı gönderdiğini ifâde etmiş, Ermeni nefer ise ifâdelerinin karışıklığından doğru söylemediği anlaşılmışdır.

Bu mevâzıdaki düşman iki âlây tahmîn edildi. Esîrler ifâdesi de bunu müeyyid idiği Kavaktepe'nin bir taburla işgaline nazaran mezkûr tepenin sağında ve solundaki ve Horum Dağı'ndaki siperlerin aşağı iki âlâylık kuvvetle işgal olunacağı tabîî idi.

BELGE NO. 55

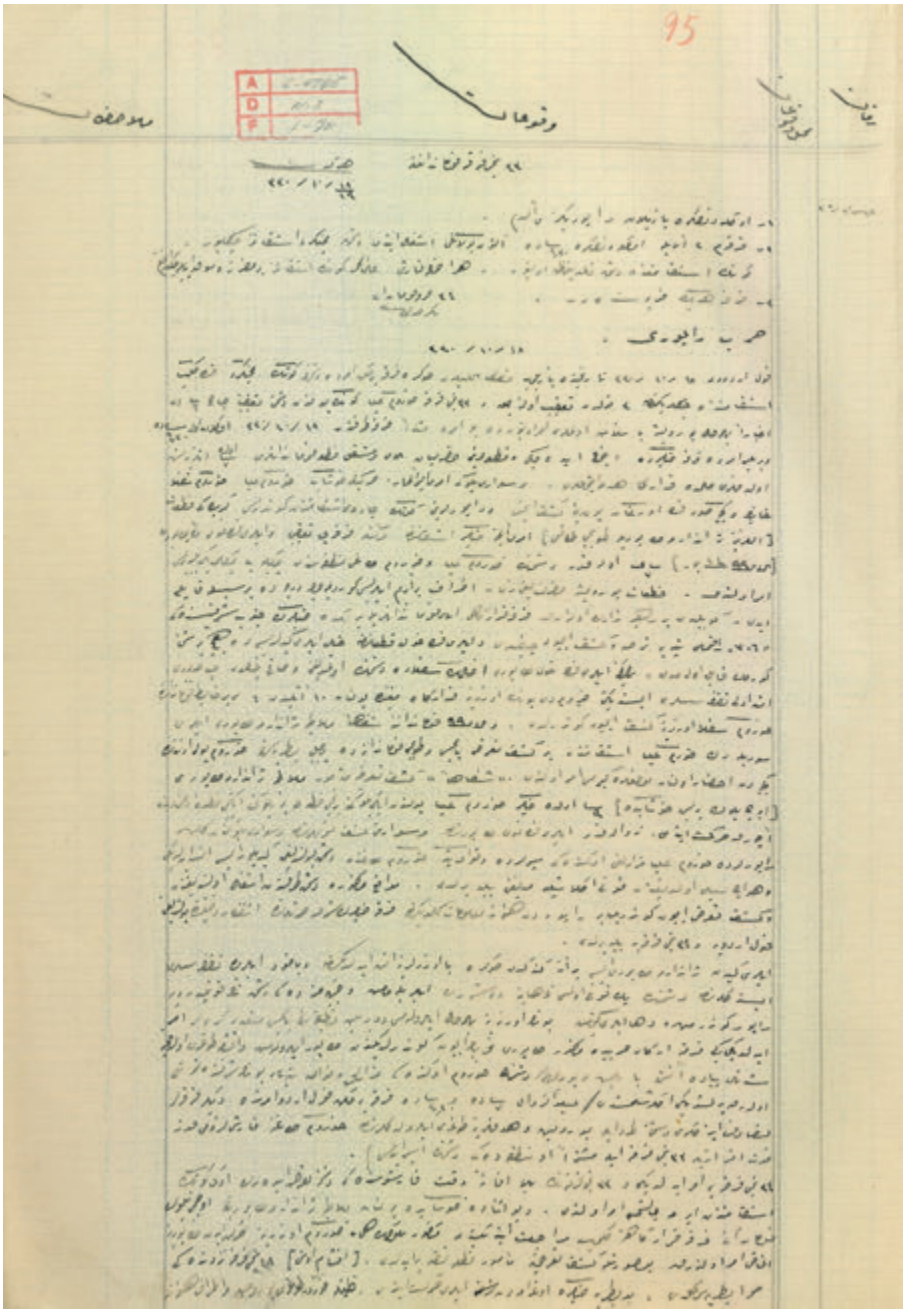

BELGE NO. 55a

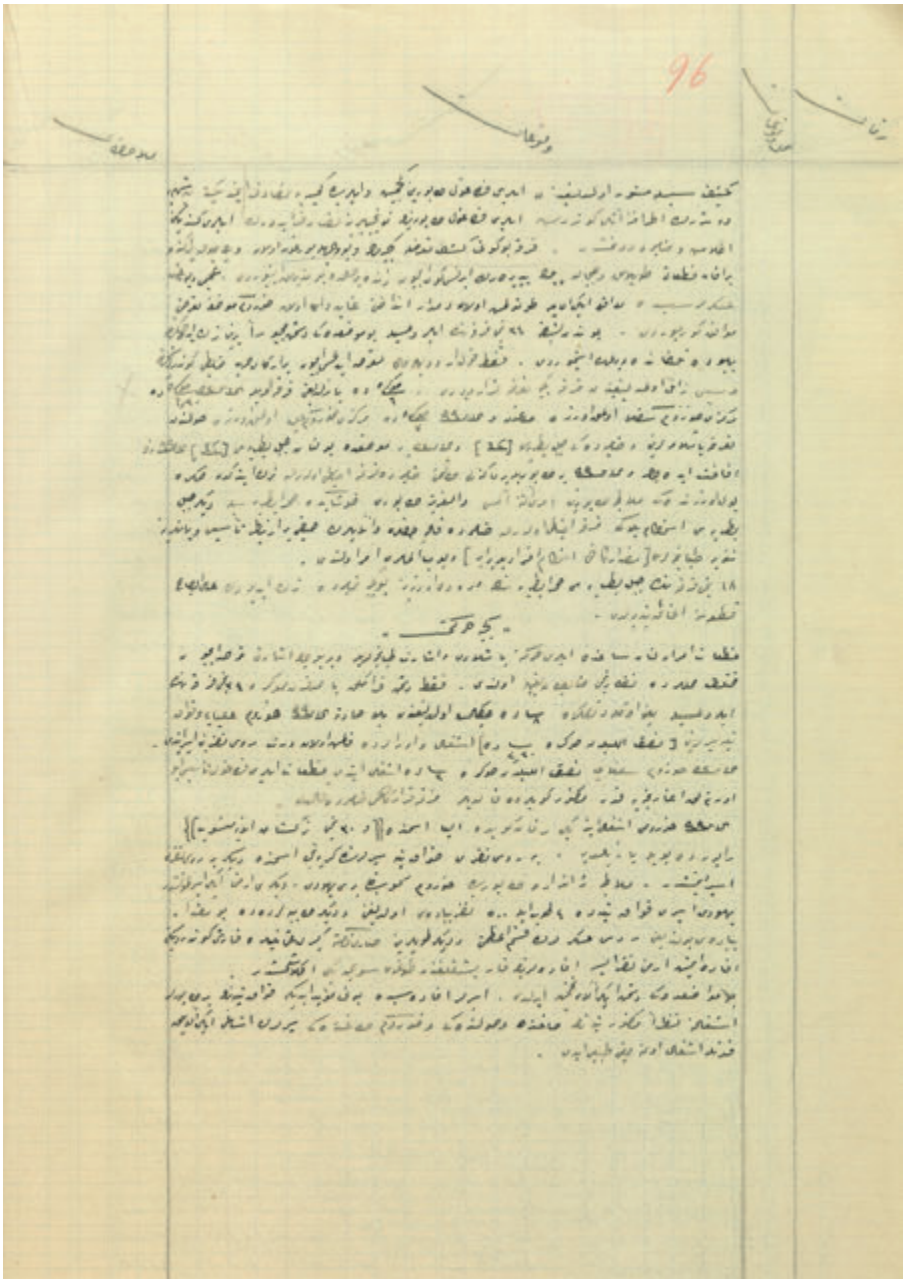

BELGE NO. 56

18-19/10/330

Sarıkamış'da Onuncu Kolordu Kumandanlığına

1- Kırk beş günden beri düşmanla olan muhârebesinde pek dilîr-âne harb ederek düşmanın on altı tabur piyâde, iki serî' âteşli sahrâ bataryası ve iki makineli tüfenk bölüğünden ve bir Kazak süvâri âlâyından ibâret olan kuvvetini durdurmuş ve vazîfe-i nâmûsiyyesini îfâ etmişdir. Hattâ bugün dahi fecrle başlayan muhârebe-i şedîdede düşmanın bütün kuvvetle mevzide yayılarak müdhiş taarruzunu gurûb-ı şemsden bir sâat sonraya kadar mukabele ederek avcılarını ve kuvvetlerini mahv u perîşân kılmışdır. Düşmanın izmihlâli bir derecede idi ki mevziin sağına soluna perîşân bir hâlde dağılanların büyük mikyâsda yan yürüyüş yapan cesîm avcı hatlarının hâl-i esef-i iştimâli insâna bir hazz-ı mahsûs-ı muzafferiyyet veriyor idi. Düşman gurûb-ı şemsden sonra ba'zı kollarını ictimâ' etdirerek ihâta hareketi tarzında harekât-ı muhtelifede bulunmuş ise de gördüğü teyakkuz harekâtını akim bırakdırmışdır. İşte bu sûretle muzafferiyyet gününün gecesi pek uyanık bir ileri karakol tertîbâtıyla itmâm edilerek hâl-i sükûta geçmiş ise de bir iki sâat sonra hiç ümîd ve intizâr edilmeyen bir hâdisenin haberi karşısında kalınmışdır. O da mevziin dîger bir kısmı demek olan ve asıl mevziden müteferrik bulunan Çilhoros cebhesinin düşman tarafından alındığı ve orada bulunan 94. Âlây ve 96. Âlây 2. Taburun makineli tüfek ve cebel bataryasının düşman hücûmuna tâb-âver mukavemet olamayarak terk-i mevzi' etdiğini ve iki sâat kadar ve civârda vâki' Norşin karyesine çekildiği anlaşılmışdır. 94'üncü Âlây Kumandanı mevziini terk etmek zarûret-i harbiyyesi karşısında bulunduğunu bildirerek emir almadan mevkiini düşmana terk eylediğini ve bunun dö(rt) beş günden beri devâm eden muhârebe netîcesinde mevcûdunun azalarak düşman kuvvetine mukavemet gösteremeyecek bir hâle merbût olduğu gibi başkaca ve hattâ cebel toplarının tahrîb edilmesinden ve makineli tüfenklerin bozularak ve efrâdı mahv ve itlâf edilerek piyâde neferâtının dahi azlıklarına mebnî öteye beriye çekilmelerinden inbias eylediği makam-ı i'tizârda der-miyân olunuyor. Çilhoros Tepesi'nin düşman eline geçmesiyle Bardız'a tamâmiyle hâkimiyyeti ve Fırkanın hatt-ı ric'atinin kat'ı pek tabîî bulunmakla Fırka dahi bu sebebden fenâ bir vaz'iyyetde kalmışdır. Kızılkilise yolunun düşman tarafından tutulu olması ve bil-cümle ağırlıkların ve ceb-hâne kollarının bir iki gün evvel Kızılkilise'den gelen dîger Kolordunun ağırlık ve ceb-hâne ile birlikde Norşin'e çekilmesi bi'z-zarûr Fırkayı da kendi dört taburuyla birleşmek ve kendi ceb-hâne kollarından istifâde etmek üzere Bardız'da iki sâat mesâfedeki Norşin'e hareketi istilzâm eylemişdir. Orada inşâ'allahü'r-rahman kıtaâta yeniden

bir hâl-i intizâm i'tâsıyla ve öteye beriye sarkan efrâdının celb ve cem'iyle tekrâr düşmana karşı harekât-ı harbiyyeye iştirâk eyleyeceğini muzaffer iken ilcâât-ı zarûriyye ile beş on kilometre mevkii tebdîl edilen bir kumandanın te'sîrâtıyla arz eylerim.

Otuz İkinci Fırka Kumandanı
Mîr-alây
Abdülkerim

BELGE NO. 56

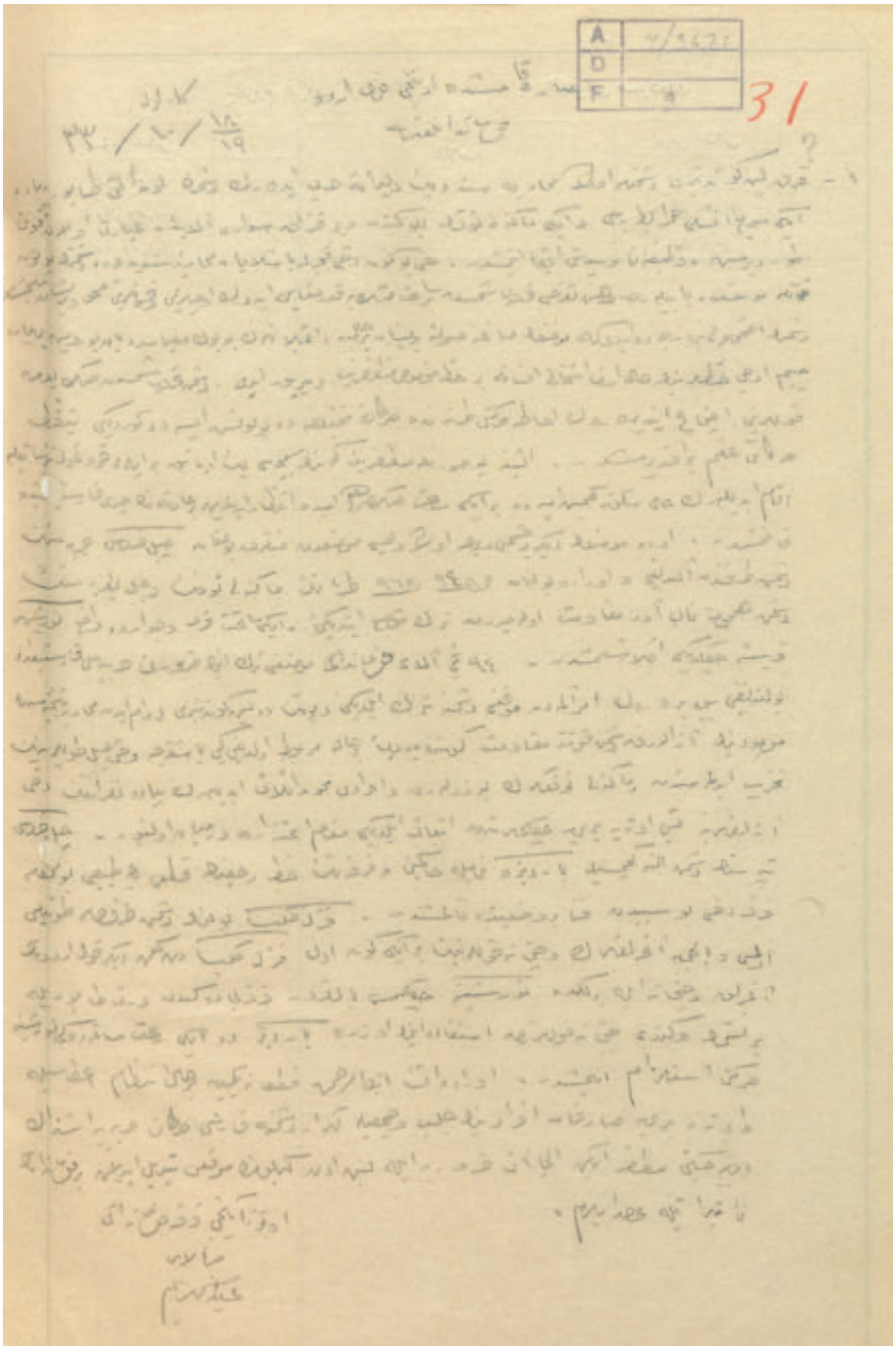

BELGE NO. 57, 57-1

Mahal: Sarıkamış Şimâlinden
Târih: 19/10/330

Başkumandanlık Vekâleti Erkân-ı Harbiyye Riyâset-i Sâniyyesine

1- 29'uncu Fırkanın evvelce bulunduğu orman dâhilinden çıkarak Ordu Karâr-gâhının birinci tarassud tepesini işgal etmesi ve eski mevziinden tarassud postaları ikame etmesi, Başkumandan Vekîli Paşa Hazretleri tarafından şifâhen doğrudan doğruya 29'uncu Fırka Kumandanı'na emr olunması üzerine Fırka kıtaâtı mezkûr tepeyi 18/10/330'da işgal etmiş idi.

2- 29'uncu Fırka Çerkesköy - Bardız yolunun boyun noktasına mülâkî olduğu mahalden cenûba inen bir düşman bölüğünü ve aynı zamânda Çerkesköy'ünden şimâle doğru mezkûr boyun noktasına ilerileyen bir bölük kadar kuvveti öğleden evvel topçu âteşiyle geri püskürtmüşdü.

3- Öğle vakti Çerkesköy istikametinden bir düşman bölüğünün Fırkanın garb ve cenûb cebhesinden ilerilemesi ve 30:40 neferden ibâret olan 86'ncı Âlây piyâde efrâdının da mevzide sebât edememesi üzerine Fırka Kumandanı topları ve mitralyözleri tehlikede bırakmamak için geride bulunan taşlı tepeye çekilmeğe mecbûr olmuşdur. Fırka Kumandanı toplayabildiği piyâdelerle topçunun çekilmesinin te'mînine uğraşmış ve fakat topçu efrâd ve hayvânâtının noksânından dolayı zâten sakat olan beş top tahrîb edilerek terk olunmuşdur. Mitralyöz tüfenkleri kurtarılmışdır. Piyâdenin bakiyyesi tedrîcen yeni sırtda toplanmaya uğraşıyor.

4- Keyfiyyet muhtasaran 19/10/330 sâat 2 dakika 30 öğleden sonra târihli raporla arz olunmuşdu.

9. Kolordu Kumandanı
İhsân

Tahşiye: Şimdi gelen raporda eldeki kuvvetinin şâyân-ı emniyyet olmaması ve elinde başkaca ihtiyât bulunmamakla berâber düşmanın muhtelif kuvvetde kolları cebheden ve sağdan ilerilediği haber verilmesi üzerine cümlesini el altında bulundurmak üzere Ordu ve Kolordu Karâr-gâhının bulunduğu ormanın garb kenârına çekilmeğe mecbur olduğunu 29. Fırka Kumandanı bildiriyor.

BELGE NO. 57

کوندرن :	نجی رابور	محل :	تاریخ	دقیقه : ساعت
	کوندرلمشدر	A 4/3671		
	واصل اولمشدر	D F 1-43		

آدرس

BELGE NO. 57-1

کوندرن :	نجی رابور	محل :	تاریخ	دقیقه : ساعت
	کوندرلمشدر	A 41/967 D		
	واصل اولمشدر	F 1-49		

آدرس .....

خوبیر نجه اخراج شوه .

٤ - کیفیت مختصراً ١٩ / ١٠ / ٣٢٠ وجه غیب اولمه دوجاره تاغیل ایوله عرض اولنمشدی

٩ : قوله - دوخ خاندانی

تمیم : محمد مهدی رابور وه اشده اخراج شایان اهمیت اولماج واشده بیقه جه اعتبار اولونمقلر برابر دخی مختلف قوتچ قوتلره جلاده و صاغده ایدیلر دیو خبر ویرلمشدی اشبو خبر الی آلنده بولندیغم اوزره اردو دخول اردو خزانه سنه بولندقه اردو مافوقه خبر کلنجه جیقمق لجون اولدیغنی ٢٩ نجو قوماندانه بلدیریلدی .

BELGE NO. 58, 58a

Sarıkamış'ın Şimâl-i Garbîsinden
19-10-330 Sâat 5 Dakika 15 sonra

Başkumandanlık Vekâletine

1- 28'inci Fırka cebhesindeki düşmanın geceden başlayan şiddetli tehâcümâtı yakın mesâfeden bu sabâh öğleden evvel sâat 10'a kadar devâm etmiş ve fevka'l-âde gayret ve 83'üncü Âlây Kumandanı Ziyâ Bey'in geceleyin 28'inci Fırka Kumandanı'nın sabâhleyin mecrûh ve karâr-gâh muhâfızı olan 18 nefer ve bir zâbitden, zâbit ile 8 neferin mecrûh olmaları derecesindeki fedâkârlık sâyesinde düşman tard edilebilmişdir.

2- Bu cebheden muvaffak olamayan düşman, cenûba doğru nüzûl ve Çerkesköy'ünden gelen kuvvetle de tevhîd-i mesâî ederek 28'inci Fırka Sıhhiyye Bölüğünü esîr aldıkdan sonra dünki emr-i devletleri üzerine Ordunun birinci tarassud tepesi nâmı verilen tepeyi işgal etmiş ve zaîf tarassud postalarıyla eski mevziini tarassud etmekde bulunmuş ve işbu eski cebhede iki makineli tüfenk ve gayr-i kabil-i nakl ve isti'mâl üç top bırakmış bulunan 29'uncu Fırka üzerine ve işbu Fırka ile 17'nci Fırka arasına tevcîh-i şiddet eylemişdir.

3- 29'uncu Fırka, ilk def'a zuhûr eden iki düşman bölüğünü topçu âteşiyle tarda muvaffak olmuş ise de üçüncü def'a cenûb ve garb cihetlerinden zuhûr eden düşman kuvvetine karşı adeden zaîf olan 86'ncı Âlây efrâdının perîşân olarak sağ kalabilenlerinin çekilmesi üzerine Fırka Kumandanı toplarını ve makineli tüfenklerini kurtarmak için toplayabildiği piyâde kuvvetinin himâyesinde 84'üncü Âlây makineli tüfenklerini ve dört topu ve bir mikdâr ceb-hâneyi ikinci tarassud mevki'-i âlîleri olan tepeye çekmiş ve efrâd ve hayvânsızlıkdan dolayı nakl edilemeyen ve esâsen sakat olan beş topu tahrîb ve terke mecbûr olmuşdur. Piyâdeleri de toplayarak işbu mevzie çekilmekdedir. Şimdi (sâat 5 sonra) alınan raporda mezkûr Fırka cebhenin vüs'atinden elindeki ve eldeki zâbitsiz cüz'î kuvvete i'timâd edemediğinden 10'uncu Kolordudan gelen kuvvetden bir mikdârının kendi sol cenâhına verilmesine rağmen orada da duramayarak Kolordu Karâr-gâhının 18-19/10/330 gecesini geçirdiği ormanın garb kenârına kadar çekilmeğe mecbûr olduğunu Fırka Kumandanı bildirmekdedir.

4- 29'uncu Fırkanın şu hâline binâen 28'inci Fırka ileride kalamayacağından gecenin hulûlünden sonra 29'uncu Fırkanın en son mevziinin sağı hizâsına çekilmesi ve 17'nci Fırkaya mevzi'-i aslîsinde kalması emr olunmuşdur. Bu hâle göre sağda 28, merkezde 29 ve solda 17'nci Fırka bulunmakdadır.

5- 17 ve 29'uncu Fırkalara tevcîh-i şiddet eden düşman 10'uncu Kolordu ile 9'uncu Kolorduyu tefrîk etmek üzere 49'uncu Âlâyın sol cenâhına taarruz

etmiş ve o cenâhda bulunan 49. Âlây Makineli Tüfenk Bölüğü yanında piyâde bulunmamasına ve düşmanın 300 metreye kadar takarrüb etmesine rağmen bütün zâbitân ve efrâdı şehîd oluncaya kadar düşmana âteş etmişdir. İşbu tüfenkler, bulunan bir manga piyâde kuvvetiyle geriye aldırılmış ve 10'uncu Kolordunun gönderilen iki makineli tüfengin hoçkis olmasından dolayı zâbitinin talebi üzerine mezkûr tüfenkler, işbu zâbitin müfrezesine ve kumandasına tevdî' edilmişdir.

6- Kolordunun dünki piyâde mevcûdu 900 nefer râddesinde olduğu hâlde bugün bu mevcûd sülüse tenezzül etmişdir. Bunlar dahi fedâ edildiği sûretde artık makineli tüfenk ve topçu malzemesinin dahi hiçbir tarafa tahrîki mümkün olamayacağı arz-ı hakikat maksadıyla ma'rûzdur.

Dokuzuncu Kolordu Kumandanı
İhsân

BELGE NO. 58

BELGE NO. 58a

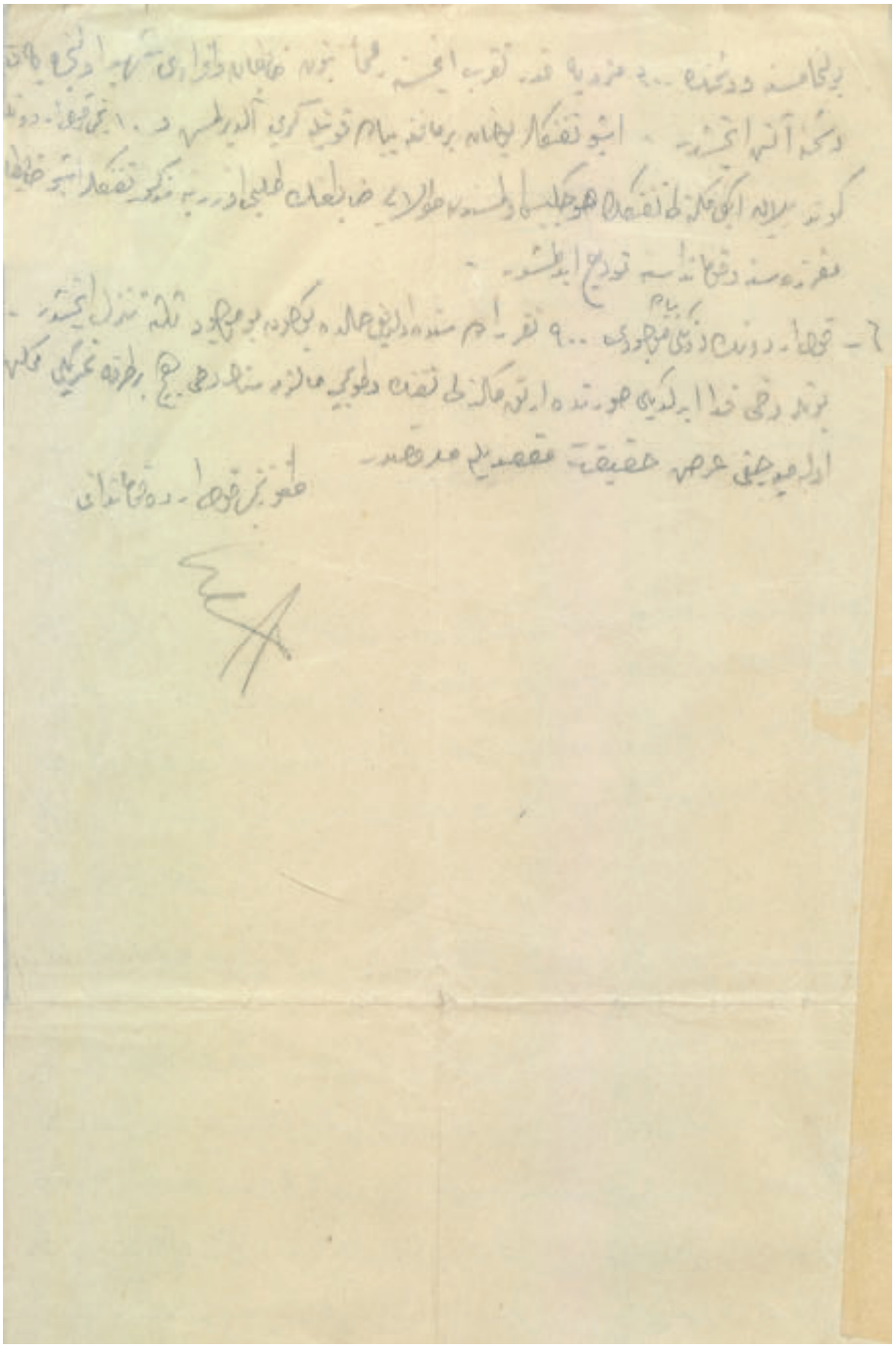

BELGE NO. 59, 59a

Divik'den(?)
20-10-30
Sâat 1.30 öğleden sonra

Ordu Emri

1- Bardız civârında 32. Fırka karşısında bulunmakda olan düşman fenâ hâlde mağlûb olarak 18-10-30'da geri çekilmiş ve bir daha görünmemişdir.

İşbu düşmandan hiçbir kıt'a Bardız - Kızılkilise yolunun şimâline geçmemişdir. Kızılkilise düşmandan hâlîdir.

11. Kolordu karşısında bulunan düşman ...(?) cenûbunda Aras üzerinde kurduğu köprü üzerinden Aras'ın cenûbuna geçerek şarka doğru püskürdülmüşdür. 11. Kolordu ile Süvâri Fırkası düşmanı şiddetle ta'kîb etmekdedir.

Dün Sarıkamış'dan iki yürüyüş kolunun Kars'a doğru gitdiği görülmüşdür.

2- 32. Fırka Bardız civârında bir müfreze, Kızılkilise civârında 9., 10. Kolordular eski mevzilerinde bulunmakdadırlar.

3- Ordu, umûmiyyetle mevziinde kalacakdır.

4- 32. Fırka, karşısındaki düşman geri çekilmiş ise ânı ta'kîb edecek ve 11. Kolordu ile irtibât te'sîsine çalışacakdır.

5- Sarıkamış civârında bulunan 9., 10. Kolordu kıtaâtıyla Kızılkilise Müfrezesi 10. Kolordu Kumandanı Mîr-livâ Hâfız Hakkı Paşa'nın emri altında bulunacak ve mevzilerini muhâfaza edeceklerdir.

6- Bi'l-umûm lüzûmsuz toplar, arabalar, kollar, katarlar, yaralılar ve hastegân Başköy üzerinden Oltu'ya gideceklerdir. Buna mukabil kolordular Divik civârına gelmiş olan ceb-hâne kollarından ve Divik civârındaki köylerden külliyyetli mikdârda ceb-hâne ve erzâk celb etdireceklerdir.

7- Kosor civârında bulunan müfrezemiz Merdenik(?) üzerine taarruz etmekdedir.

8- Ordu Karâr-gâhı bu gece Divik'dedir.

BELGE NO. 59

A	6-3671
D	
F	6-22

BELGE NO. 59a

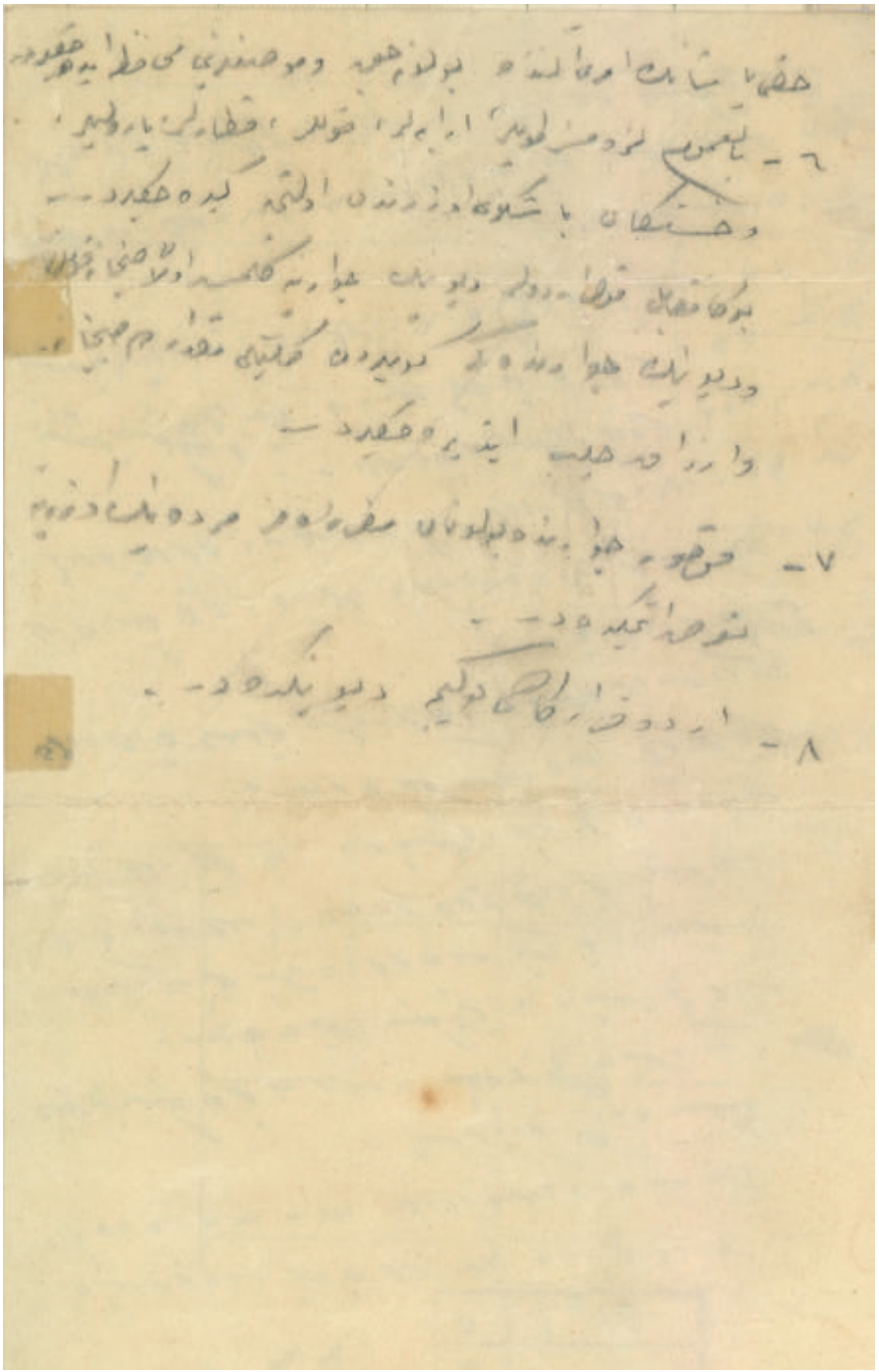

BELGE NO. 60

Sarıkamış'ın Şimâlindeki Bir Kilometrede
Vâki' Ormanlısırt'dan
21-10-330

Başkumandanlık Vekâlet-i Celîlesine

1- Bu sabâhdan i'tibâren Dokuzuncu Kolorduyu dolaşdım. Kolordu, mevziini muhâfaza ediyor. Cem'an 350 nefere inhisâr eden Kolordunun piyâde mevcûdu kâmilen birinci hatdadır. Her ihtimâle karşı 90 neferlik bir piyâde bölüğünü ihtiyât olarak gönderdim. Bugün sol cenâh ordusu cebhesinde vaz'iyyet sâbitdir. Yalnız Onuncu Kolordu cebhesine birkaç düşman bölüğü sürülmüş ise de Dokuzuncu Kolordu topçuları ile âteş altına alınmışdır.

2- Dokuzuncu Kolordu Karâr-gâhı civârında bulunurken a'zamî 10 kilometre uzakdan top sesleri geliyordu. Bu mesâfeye ve seslerin istikametine nazaran 32'nci Fırka veya 11'inci Kolordunun Yeniköy civârlarına muvâsalatı muhtemeldir. Kızılkilise Müfrezesi 32'nci Fırka ve 11'inci Kolordu ile irtibât hâsıl etmek ve bi'l-hâssa Fırka ile Kolordunun serîan ilerilemesini teblîg eylemek üzere Dokuzuncu Kolordudan bir süvâri yüzbaşısı gönderdim.

3- Sarıkamış'dan şarka doğru ba'zı ahâlî yığınları ile muhtelif kollar gidiyor. Bunlar düşmanın çekilmek teşebbüsünde olduğu hakkında bir fikir veriyor.

4- Kolordum cebhesinde bulunan bir sahrâ bataryamız düşman topçu âteşi altında topçu efrâdının kısm-ı a'zâmını gaib etdi. 3 neferle 1 zâbit kaldı. Mezkûr bataryanın idâme-i fa'âliyyeti için Başköy'e giden sahrâ' bataryalarından birisinden kâfî zâbit ve numro efrâdı gönderilmesinin irâde buyurulması. Ben şimdilik mevcûd ile idâre ederim

5- 32'nci Fırkanın Bardız'dan haber-i ric'ati üzerine Başköy civârını te'mîn etmek üzere oraya gönderilen Erkân-ı Harb Reîsi Lange Bey, yeni vaz'iyyet üzerine orada teşkîl etdiği 600 mevcûdlu bir taburdan sahrâ bataryasıyla ve karâr-ı zâtîsiyle Kızılkilise'ye hareket etmişdir. Bu hareketini tasvîb etdim ve mîr-i mûmâ-ileyhe Kızılkilise'deki dîger müfrezenin de kumandasını der-uhde ederek 32'nci Fırka ile irtibât hâsıl etmesi ve birlikde Dokuzuncu Kolordu cenâhına doğru serîan taarruz eylemesini emr eyledim.

Sol Cenâh Ordusu ve Onuncu Kolordu Kumandanı
Mîr-livâ
Hâfız Hakkı

BELGE NO. 60

BELGE NO. 61

Osmânlı Ordu-yi Hümâyûnu
Başkumandanlığı Vekâleti
Şu'be Müdîriyyeti
Numro

Erzurum'da Erzurum Vâlîsinden

On Birinci Kolorduya gece Enver Paşa Hazretleri tarafından emir zâbiti geldiğini Galib Paşa sabâha karşı bildirdi. Şu hâlde Onuncu, Dokuzuncu ve On Birinci Kolordular arasında irtibât peydâ olmuş demekdir. Bu sabâh Enver Paşa'dan Köprüköy Telgraf-hânesi vâsıtasıyla bir telgraf aldım. Bu telgrafda harbin muvaffakıyyetle devâm etdiğini, yeniden sekiz top, sekiz mitralyöz ve pek çok esliha, iki tren müsâdere ve iğtinâm edildiğini, iki bini mütecâviz esîr alındığını, Sarıkamış'la Kars arasında şimendüferi tahrîb etdiklerini tebşîr buyuruyorlar. Yarın akşama kadar telgraf hattının Kötek civârına te'sîsi me'mûldür. Daha sıkı ve serî' ma'lûmât alacağız. Galib Paşa'dan bu sabâh alınan telgrafda karşısındaki düşmanın pek çok esîr ve maktûl bırakarak şaşkın bir sûretde firâr etmekde olduğunu ve düşman toprağında ta'kîblerine devâm edilmekde olduğunu tebşîr etmekdedir efendim. Oltu ile Narman vâsıtasıyla Ordu ile Vilâyet arasında bugün jandarma postası te'sîs olunmuşdur. Bardız Muhârebesi'nde Otuz İkinci Fırkanın düşmanı mağlûb etdiği tahakkuk etmişdir.

Kılınc Gediği'nde bulunan düşman On Üçüncü Kolordu tarafından ta'kîb edilerek Karakilise, Eleşkird, Diyadin kazaları tamâmen terk etdirilmiş, yalnız Bardız'da evvelki akşama kadar dört yüz esîr Kazak süvârisi olduğu anlaşılmışdır.

21 Kânûn-ı evvel 330

BELGE NO. 61

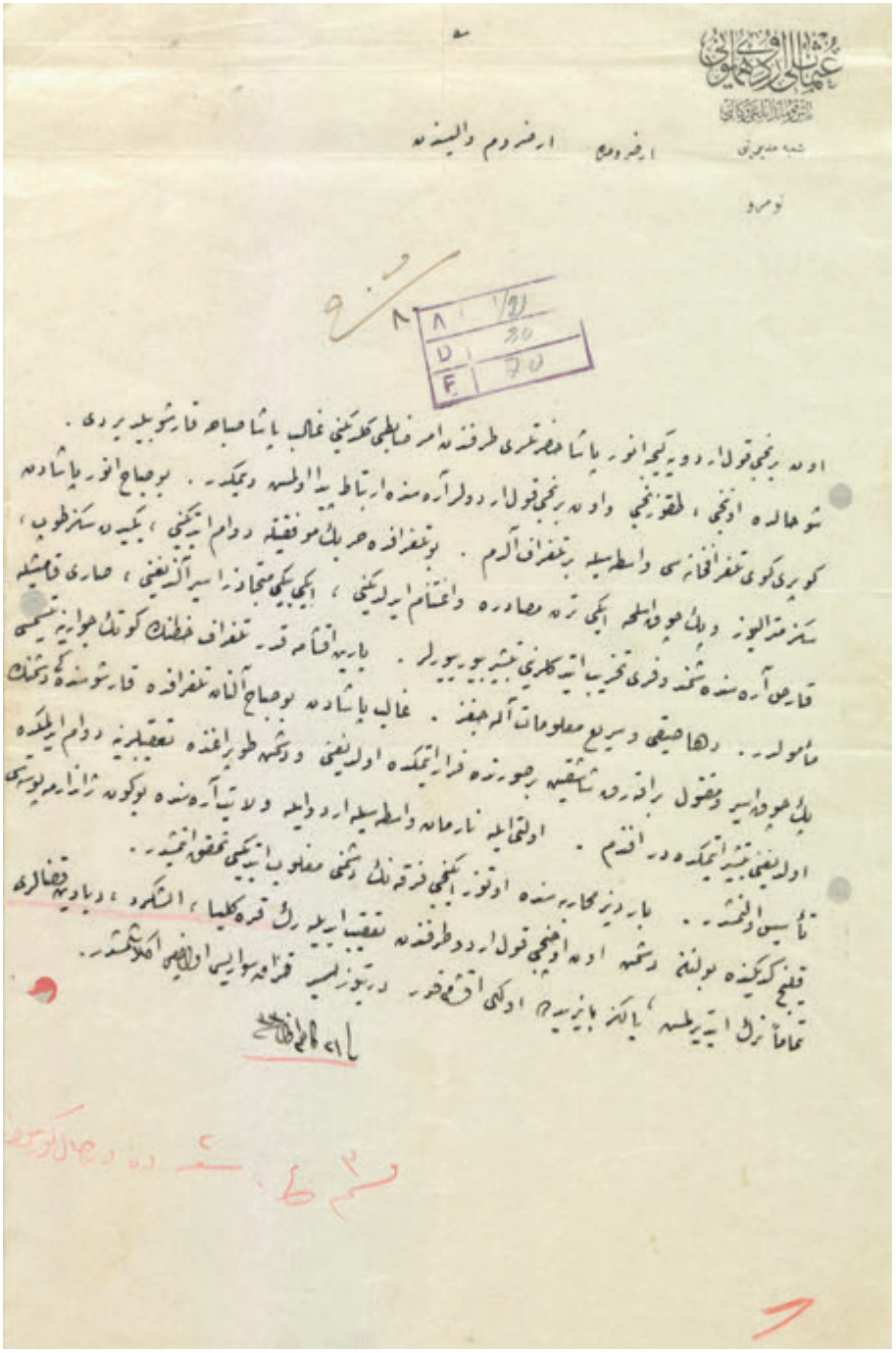

BELGE NO. 62

Sol Cenâh Ordusu Kumandanlığı

Sarıkamış'ın Bir Kilometre Şimâlindeki
Ormanlısırt'dan
21/22-10-330
7.30 akşam

Ordu Emri

1- Bugün görülen düşman kollarının harekâtından düşmanın Kars istikametine bu gece çekilmeye başladığı muhtemeldir. Şimdiye kadar Sarıkamış'dan endâht eden düşman obüsleri bu akşam Divik'e âteş etmişdir. Bu da ric'ate delâlet edebilir. Düşman Divik'e topçu âteşinin himâyesi altında taarruz etmek istemişse de tard edilmişdir.

2- Bugün Sarıkamış'ın 5-10 kilometre garbında işidilen top sesleri düşmanı sıkışdırarak 11'inci Kolordumuzun ilerilediğini gösteriyor. Başköy'e de mühim kuvvetlerimiz gelmişdir.

3- Kolordular bulundukları mevâzıda sebât edecekler ve gece yarısında Sarıkamış ve Sarıkamış - Kars Câddesi istikametinde seçme efrâddan mürekkeb keşif kollarını ileri sürerek düşmanın ric'at edib etmediğini meydâna çıkaracaklar ve son bir gayret göstererek düşmana çok şey' bırakdırmağa çalışacaklardır. Sarıkamış'ı döğebilen sahrâ ve cebel bataryaları her sâat 2-3 mermî Sarıkamış'a endâht edeceklerdir.

4- 31'inci Fırka hazarî emirlerde teblîg edildiği vechle Divik'de Başkumandanlık ile irtibâtda bulunarak tefrîki kabil olacak tekmîl kuvvetlerle Divik cihetine yardım edecek ve Alisofu[108] - Bozat[109] yoluna kadar seçme efrâddan mürekkeb keşif kolları sürerek gece mütemâdiyen düşmanı ta'cîz edecekdir.

5- Bu gece mevzide büyük bir teyakkuz göstermekle berâber düşmanın hatt-ı ric'atı üzerinde gösterilecek şedîd bir fa'âliyyet Ordunun bu âna kadar kazandığı muzafferiyyetleri itmâm edebileceğinden bil-umûm kumandanların bâ-husûs son derece gayret göstermelerine intizâr ederim. Düşmanın hatt-ı ric'ati üzerinde fevk-âl-âde fa'âliyyet gösterecek zâbitân takdîr ve taltîf olunacakdır.

6- Ben Sarıkamış'ın bir kilometre şimâlindeki mevkimdeyim. Düşmanın Sarıkamış'ı tahliyesi hâlinde serîan bana haber verilecekdir. Gece yarısında ilerileyen keşif kolları âteşden 3-4 sâat sonra tekrâr ileri sürülmelidir.

Sol Cenâh Ordusu ve Onuncu Kolordu
Kumandanı Mîr-livâ
Hâfız Hakkı

Bu geceki Ordu emrinin bir nüshasının takdîm kılındığı ma'rûzdur.

---

[108] Kars Sarıkamış ilçesi Merkez bucağına bağlı köy.
[109] Kars Sarıkamış ilçesi Merkez bucağına bağlı köy.

BELGE NO. 62

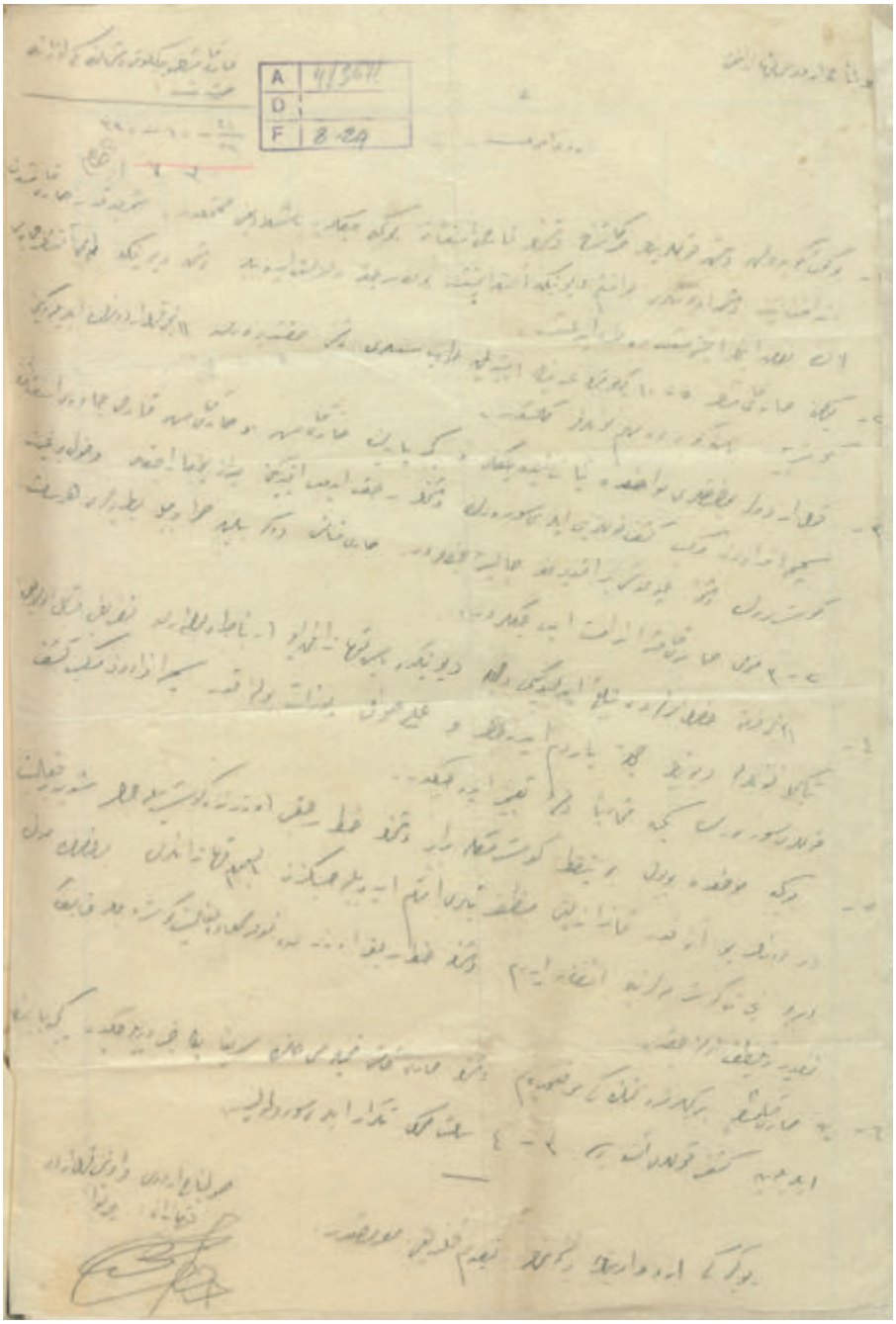

BELGE NO. 63

Sol Cenâl Ordusu
ve
Onuncu Kolordu Kumandanlığı
Şu'be
Numro

Bardız'dan
25-10-330

Başkumandanlık Vekâlet-i Celîlesine

1- Düşman bugün Başköy üzerinden iki bölük süvâri, bir, iki tabur piyâde ve bir batarya ile Çermik'in garbına kadar ilerilemişdir. Bardız'ın cenûbundaki Çakırbaba ilerisinde takrîben bir tabur piyâde, bir, iki makineli tüfenk ve bir topdan ibâret düşman vardır.

2- Onuncu Kolordu bugün pey-der-pey Bardız'a muvâsalat etmiş, bir âlây piyâde, bir batarya ve bir makineli tüfenk bölüğüyle Otuz İkinci Fırkanın vaktiyle terk etdiği Bardız'ın cenûbundaki sırtları işgal etmişdir. Kolordunun bu akşamki mevcûdu küsûrsuz olarak 25.000 tüfenk ve 16 topdur. Ayrıca Otuz İkinci Fırka 1.000:1.200 kadar tüfenk eder.

3- Dokuzuncu Kolordu geçirdiği panik te'sîriyle biraz ziyâde kaçmış ve dağılmış olacak ki bugün bi'z-zât kendi muvâcehemde yüz nefer toplatabildim. O da şimdi Bardız'da bir binbaşı, bir erkân-ı harb yüzbaşı, yüz nefer, iki top ve iki mitralyözden ibâret bulunuyor.

4- Kosor Müfrezesinin Kosor'un muhâfazası için lüzûmu kadar kuvvet terk etdikden ve fazla sahrâ bataryalarını Oltu'ya iâde etdikden sonra Örtülü üzerinden bana iltihâk etmesi ve Kosor'a gelmiş olan Onuncu Kolordunun bir depo taburunu berâber getirmesini de emr etdim.

5- Dokuz ve Onuncu Kolorduların Sarıkamış - Divik ve Başköy'den kurtardığım tekmîl kol ve kafileleri Bardız'a getirerek burada bunlardan piyâde ve topçu ceb-hânesi ikmâlden sonra kendilerini Oltu'ya çıkardım.

6- Yarın Ordunun vaz'iyyeti îcâb etdirmediği hâlde cidden ihtiyâcına mebnî Onuncu Kolorduyu istirâhat etdirmek ve Dokuzuncu Kolorduyu Oltu ve Örtülü istikametine doğru aratıb toplatmakla uğraşmak istiyorum. Onuncu Kolordu bulunduğu vaz'iyyetde fâik düşman kuvvetlerine dahi Çermik, Kızılkilise ve Yeniköy istikametlerinden bile gelseler yine muvaffakıyyetle müdâfaa edebileceğine ümîdim vardır. Eğer Ordunun Yeniköy - Kötek hattında ictimâı emir buyurulur ise öbür gün Kolordu bir kısım kıtaâtıyla Çermik istikametini sedd ederek kısm-ı küllîsiyle Yeniköy istikametinde taarruza geçebilir.

Sol Cenâh Ordusu ve Onuncu
Kolordu Kumandanı
Mîr-livâ
Hâfız Hakkı

Hâşiye: Dün müteaddid vâsıtalarla takdîm etdiğim bu raporu şimdi Ordudan gelen süvâri zâbitiyle gönderiyorum. Bugün Çermik istikametindeki düşman bir fa'âliyyet göstermemişdir.

Ben Çakırbaba istikametinde bu istirâhat gününde düşmanı işgal edebilmek için ileri karakollarına taarruz etdiriyorum ve yarın başka bir emir almadığım hâlde Çermik istikametini sedd ederek kuvve-i külliyyemle Yeniköy sitikametinde taarruz edeceğim. 26-10-30

Oltu'daki fazla kolların Erzurum istikametine sevkini emr etdim.

Hâfız Hakkı

BELGE NO. 63

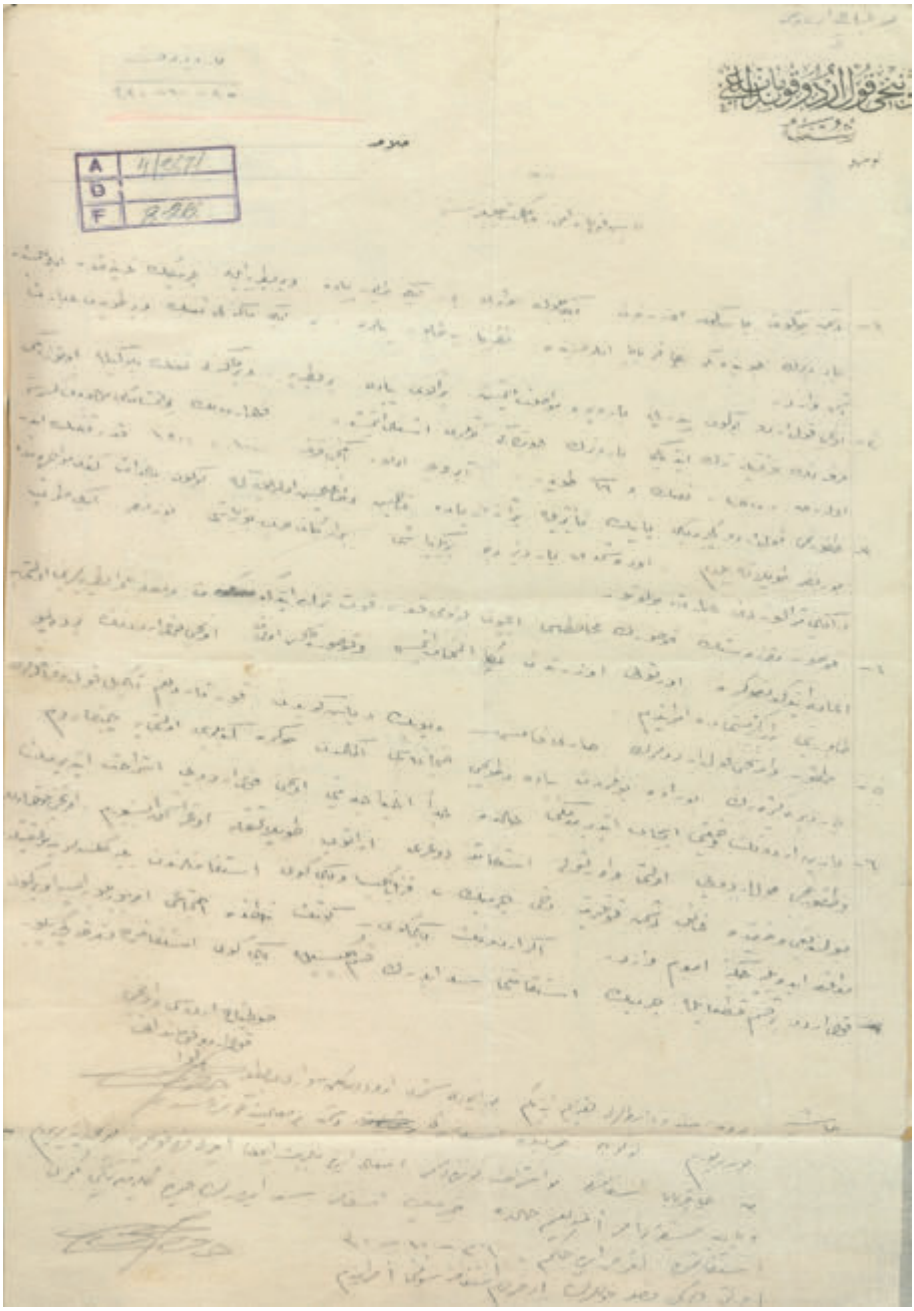

BELGE NO. 64, 64a

Hadik'den
25/10/330

Kolordu Emri

1- Bugün icrâ' edilen taarruzda düşman kıtaâtı İkinci Nizâmiyye Süvâri Fırkasıyla 33'üncü Fırka cebhesinden geri çekilmiş ve 18'inci Fırka 34'üncü Fırka cebhesinde vaz'iyyet-i sâbıkasını muhâfaza etmişdir. Rus İslamsoru ile Soğanlı Ormanı kenârları Süvâri Fırkası tarafından ve İssisu'nun[110] şark sırtları 33'üncü Fırka tarafından işgal ve 32'nci Fırka kıtaâtıyla irtibât te'sîs etmişdir.

2- Fırka emr-i evvel vechle müdâfaaya sâlih bir mevzi' işgal edince orada kalarak derhâl tahkîm edeceklerdir. Süvâri Fırkası keşf-i taarruzîsine devâm ile düşmanın sol yandan iz'âca ve kuvvetinin keşfine çalışacakdır.

3- 33'üncü Fırka obüs bataryasıyla dîger bataryalarla 34'üncü Fırkanın cebhesindeki düşmana icrâ'-yi te'sîre çalışacakdır.

4- Kolordu erzâk ve ceb-hâne kolları Zanzak'dadır.

5- Ben, Hadik ve Altınbulak yolunun garbındaki tarassud mevziinde bulunacağım.

11. K. Kumandanı
Galib

Zamân: 25/10/330 Penc-şenbih
Mahall-i Vukuât: Zivin
Vukuât:

Harb Raporu:

Sol cenâh müfrezesine geceden verilen emrin 25/10/330 sabâhı vâsıl olması üzerine düşman karşısında mestûren yapılması iktizâ eden harekât yapılamayarak bugün sabâhleyin vaz'iyyet bir gün evvelkinin aynı olarak kaldı. Kıtaâtın düşmana ba'zı taraflarda 300:400 metre yaklaşmış olmasından dolayı taarruzun tevkifi mümkün olamayarak ale's-sabâh sâ. 8 evvelde muhârebe başladı. Düşman Kötek mıntıkasına bi'l-hâssa bunun sağ cenâhına şiddetle taarruz ederek sâ. 9.45 evvelde Malatya Taburu mevziini terk ederek evvelce tutmuş olduğu Kötek'in şark sırtlarını ve Kötek'in önündeki taşlıkları düşman işgal etdi. Kötek mıntıkasından mezkûr sırtlara edilen piyâde ve mitralyöz âteşi ile düşman anflada alındığı gibi sahrâ topçusu da iki topuyla mezkûr sırtları âteş altına aldığından ve Kötek mıntıkasından 25 nefer kadar bir kuvvetle Malatya Taburu takviye olunarak yeniden taarruz etdiğinden düşman mahall-i mezkûrda barınamayarak ve külliyyetli telefât vererek sâ. 1 sonrada mezkûr sırtları ve taşlığı terk ederek

[110] Kars Sarıkamış ilçesi Karaurgan bucağına bağlı köy. Bugünkü adı Isısu.

ric'at etmiş ve Malatya Taburu eski mevziini işgal etmişdir. Düşmanın bu mevziden çekilmesine başlıca sebeblerden biri de istihkâm bölüğünün şiddetli âteşiyle yandan taarruzu olmuşdur.

34'üncü Fırka bu geceden işgal etmesi iktizâ eden mahallin vasatına ancak ba'de'z-zevâl sâ. 3'de bir posta göndermek sûretiyle irtibât te'sîs olundu. Merkez mıntıkası sol cenâh grubunun emr olunan mahalle henüz vâsıl olamamasından dolayı 99'uncu Âlâyın taleb edilen taburlarını gönderdiği takdîrde burada kalacak gayet dûn mevcûdlu bir taburla beş kilometrelik cebheyi işgal ve muhâfaza gayr-i kabil olduğundan mezkûr taburları yerinde bırakmak mecbûriyyetinde kaldı. Bu sûretle bugün akşama kadar merkez mıntıkasında hafîf top, tüfenk âteşinden başka hiçbir tebeddül olmadı. Sol cenâh mıntıkası: Mıntıka Kumandanı emrin kendisine gündüz vâsıl olmasından ve düşman mevâzıına kıtaâtın pek yakın bulunmasından şâyed gündüz İssisu'yun garb sırtlarına çekilecek olur ise aksi te'sîr edeceğinden işbu sırtın 25-26 gecesine taalluku hakkında müsâade taleb etdi. Bu haberin vürûduyla berâber 32'nci Fırka nezdine gönderilen emir zâbitinden gelen raporda mezkûr Fırkanın düşmana bugün taarruz edeceği bildirildiğinden sol cenâh müfrezesine de bulunduğu mıntıkada kalarak ve 32'nci Fırka ile tevhîd-i mesâî edilmek şartıyla Karaurgan'a doğru taarruz edilerek düşmanın İssisu garb sırtlarından tard edilmesi emr olundu. Bu zamân merkez kıtaâtı yine düşmana nümâyiş taarruzu yapacakdı. Ve vaz'iyyeti güzelce anlamak ve anlatmak üzere mezkûr mıntıkaya en sol cenâha bir emir zâbiti gönderildi. Emir zâbitinin mahall-i mezkûra vürûduna kadar 32'nci Fırkanın etmiş olduğu taarruza sol cenâh mıntıkamızdaki topçu ceb-hânesizlikden bahsle yardım edememiş olduğundan topçu âteşinin himâyesi olmaksızın piyâde kıtaâtı da bâtî ileriliyordu. Emir zâbitinin mahall-i mezkûra vürûduyla şiddetle taarruz emri teblîğ edilmiş ve düşman da taarruza başlamış ise de bu esnâda Topyolu Karakolu'ndaki 32'nci Fırkanın 95'inci Âlâyının taarruzu durmuş ve hattâ geri çekilmeğe başlamış ve bu Fırkanın bugün taarruz etmeyeceği gelen haberlerden anlaşılmış olduğundan artık buradan münferiden taarruz ihtimâli kalkmışdır.

Çünki: Taarruzda münferid kalan müfreze karşısındaki düşman tekrâr ilerileyerek mevzi' almış ve 95'inci Âlây karşısındaki düşman da müfrezeyi tamâmen anflada almağa başlamışdır. Bu cenâhdaki düşman bir âlâya karîb idi. Sâ. 1 sonra bu mıntıkada dahi bugün bu sûretle gurûba kadar vaz'iyyet tebeddül etmedi. Düşman bugün Zivin karyesine pek çok havan endâht etmiş bulunan bir tapadan mezkûr havanların on buçukluk oldukları anlaşılmışdır.

Hulâsa: Bugün düşmanın sağ cenâhımıza taarruz etmesinden ve taarruzunun def'inden başka umûm Fırka mıntıkasında başka bir tebeddül olmadı. Düşmanın sağ cenâhımıza taaruz eden kuvvetleri bir âlây kadar tahmîn edilmişdir. Dîger kuvvetler kemâfi's-sâbık idi.

Kuvve-i umûmiyye:

	Nefer		Nefer		Nefer
99. Alây 1. Tabur	45	52. Âlây 1. Tabur	30	97. Âlây 2. Tabur	285
99. Âlây 2. Tabur	100	52. Âlây 2. Tabur	50	Malatya Jandarma Taburu	40
99. Âlây 3. Tabur	70	52. Âlây 3. Tabur	40	Elaziz Jandarma Taburu	45
	215		120		370

Makineli Tüfenk	Cebel Topu	Sahrâ Topu	Obüs Topu
3	8	4	12

Zâyiât:

Şehîd, gaib, yaralı:

35 nefer

BELGE NO. 64

BELGE NO. 64a

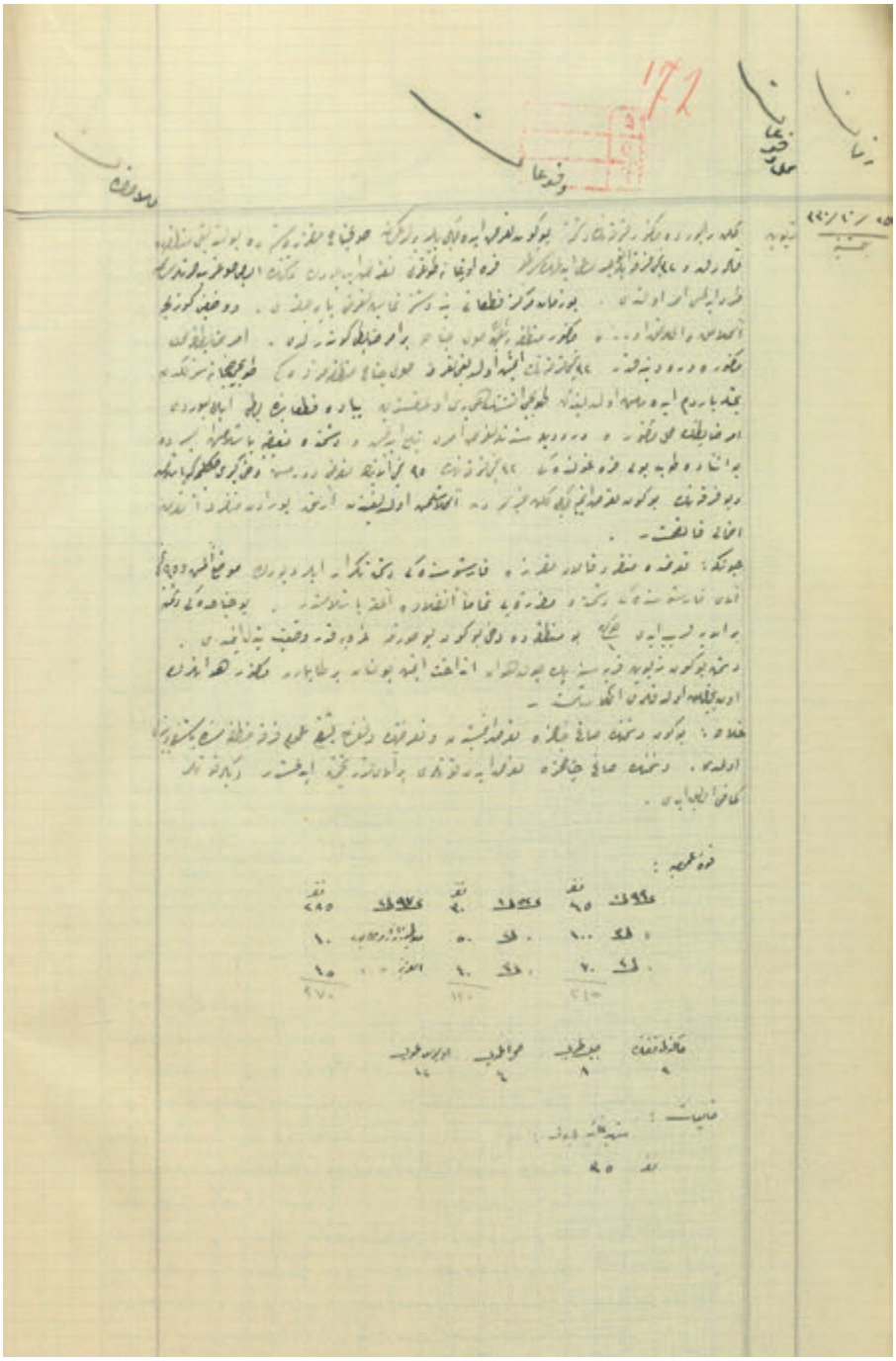

BELGE NO. 65, 65a

Onuncu Kolordu Kumandanlığı
Şu'be
Numro

Bardız
25/26-10-330

1- Düşman; dün bir iki tabur piyâde, bir cebel bataryası ve iki süvâri bölüğü ile Zakim'e gelmiş, bugün bir âlây piyâde ve bir batarya ile Çermik üzerinden gelerek Vartanik köyünü işgal etmişdir. Dün Otuz İkinci Fırkanın Yeniköy'ün garb sırtlarından süngü hücûmuyla tard etdiği düşman, bugün Çilhoros ile Gürpınar Karakolu arasına mukabil taarruza kalkmış, kanlı bir sûretde tard edilmişdir.

2- Ordu-yi Hümâyûn Rumiye'yi zabt etmiş ve Savuşbulak cihetinden düşman kıta'atını kâmilen mahv ederek dört top ve külliyyetli esîr almış ve Batum cihetinden ilerilemek isteyen düşman kıtaâtını tard ederek kalenin içine tıkmışdır. Ardahan'ı on gün evvel feth eden askerlerimiz oradaki zaîf düşman kıtaâtını ta'kîb ediyor.

3- On Birinci Kolordu Mecingerd - Kötek hattında Otuz İkinci Fırka Topyolu Karakolu ve Gürpınar Karakolu hattında bulunuyor. Yarın Kosor'dan iki bin neferlik bir kuvvetle Kaim-makam Vâsıf Bey Bardız üzerine geleceğini haber vermişdir.

4- Onuncu Kolordu (Bardız Müfrezesi ve yayla kuvveti hâric) bu gece ber-vech-i âtî yürüyüş yaparak Norşin - Aşağı Hamas hattında ictimâ' edecekdir.

a) Otuz Birinci Fırka bu gece nısfü'l-leylden sonra sâat ikide tecemmu' mahallinden hareketle Aşağı Hamas üzerinden Norşin'e gidecekdir.

b) Otuzuncu Fırka gece sâat üçde Bardız Kışlası'ndan hareket ederek Aşağı Hamas'a gidecekdir.

Bu Fırkanın 89. Âlâyı Çilhoros Dağı'nda bir ileri karakol bölüğü terk ederek yanındaki tekmîl kuvvetle Aşağı Hamas'a gelecekdir.

5- Bardız Müfrezesi (92. Âlây, iki top, 2 makineli tüfenk ve Dokuzuncu Kolordunun piyâde, topçu, makineli tüfenk ve istihkâm askeri) Bardız şarkı ve Nüsunk(?) Yaylası hattında bulunarak Bardız'ı ve Bardız, Oltu yollarını kendisine verilen ta'lîmât-ı mahsûs mûcibince muhâfaza edecekdir.

6- Yaylada bulunan 88. Âlây ve iki makineli tüfenk ve iki top Kızılkilise ve Yeniköy'den Bardız'dan gelen yolları sedd edecek ve bu kuvvet kemâfi's-sâbık Otuzuncu Fırka Kumandanı'nın emri altında bulunacakdır.

7- Telgraf Bölüğü Bardız, Aşağı Hamas, Norşin ve Toplu Karakolu'nu telefonla rabt etmek için bu gece sâat on ikiden i'tibâren tel uzatmağa

başlayacak ve Aşağı Hamas, Norşin ve Toplu Karakolu'nda birer merkez te'sîs edecekdir.

8- Fırkalarla Bardız Müfrezesinin keşif hudûdları ber-vech-i âtîdir:

31'inci Fırka Norşin - Çilhoros Dağı hattı (hâric) bu hattın cenûbu, 30'uncu Fırka (mezkûr hatt dâhil) bu hatla Bardız Deresi arası

Bardız Müfrezesi, Vartanik ve Örtülü istikametlerinin sûret-i dâimede uzak keşif kollarıyla tarassud altında bulunduracaklardır.

9- Ben, sâat üçde Bardız'dan hareket ederek Aşağı Hamas üzerinden Norşin'e gideceğim. Sabâhleyin sâat yedide her iki Fırka Kumandanı'nı Norşin'de isterim.

BELGE NO. 65

A 419621
D
F 829

BELGE NO. 65a

BELGE NO. 66

Aşağı Hamas'dan
26/27-10-30

Erkân-ı Harb Kaim-makamı Vâsıf Bey'e

1- Düşmanın 5 tabur piyâde ve iki batarya topdan mürekkeb bir kuvveti bugün öğleden sonra Bardız'a Zakim istikametinden ve Losnik üzerinden ihâta ederek taarruz etmişdir. Oradaki zaîf kuvvetlerimiz Bardız ile Bardız Çayı üzerinden atılmışlardır.

2- Kolordu tekmîl kuvvetiyle Bardız'ı ele geçiremese bile köyün hemen garb sırtlarında müdâfaa edecek ve be-heme-hâl yarın öğleye kadar vürûdunuza ve muhârebeye iştirâkinize intizâr eyleyecekdir.

3- Müfrezenizle düşmanın sağı yanı gerilerine icrâ-yi te'sîr etmek üzere taarruz eyleyiniz ve bu kâğıdı getirenlerle der-hâl beni haber-dâr ediniz.

4- Ben, şimdiki tahmîne göre Bardız'ın 3 kilometre kadar garbındaki karakola hâkim sırtlarda bulunacağım.

Sol Cenâh Ordusu ve 10.
Kolordusu Kumandan Vekîli
Kaim-makam
Kirsten

Süvâri 19. Âlây 3. Bölükden
Mustafa bin Ömer
Sivas

Bu emri götüren işbu nefer mürsel-i ileyhi bulamayarak 31 Kânûn-ı evvel 330 sabâhleyin sâat 9'da Karâr-gâha getirmişdir. / 31 Kânûn-ı evvel

(İmza)

BELGE NO. 66

A	513969
D	218
F	77

Kusten

BELGE NO. 67

12794

Hasankale'den
28-10-330

Erkân-ı Harb Kaim-makamı Vâsıf Bey'e

Oltu ve civârının elde bulunması için lâzım gelen tertîbâtı ittihâz ve oralardaki müfrezelerin umûmunu siz idâre ve tevhîd ediniz. Hâfız Hakkı Paşa Üçüncü Ordu Kumandanı oldu. Bardız'da kıtaâtımız vardır. Âna göre kıtaâtı ta'yîn ediniz. Yalnız dediğim gibi fazla lüzûmsuz eşyâyı ve yaralıları Erzurum'(a) gönderiniz. Hâfız Paşa ayrı bir ta'lîmât vermiş, onu icrâ' edersiniz. Yalnız Oltu Kaim-makamı Kosor'da bırakdığınız Binbaşı Osmân Bey'in Tuzla'ya çekildiğini yazıyor. Eğer isti'dâdsız ise değişdiriniz. Hulâsa, o civârdaki kıtaâtı salâhiyyet-i tâmme ile kullanınız. Erzurum'dan 500 gönüllü size iltihâk etmek üzere Oltu'ya geliyor.

Başkumandan Vekîli
Enver

Köprüköy'ünden

Bi-z-zât makine başında Oltu Kumandanlığına verilecek vâsıta ile

Erkân-ı Harb Kaim-makamı Vâsıf Bey'e

1- Dün Ordu şimâl-i şarkındaki kıtaâtımızı düşman tard etmişdir. Onuncu Kolordu Aşağı Hamas - Norşin hattında duruyor.

2- Sahrâ bataryalarının ve kolların sür'atle Oltu'dan Erzurum cihetine sevki lâzımdır.

3- Müfrezeniz de Onuncu Kolorduya iltihâk etdikden sonra Üçüncü Ordu Harekât-ı Harbiyye Şu'be Müdîriyyetini îfâ etmek üzere geliniz.

Üçüncü Ordu Kumandanı
Hâfız Hakkı

BELGE NO. 67

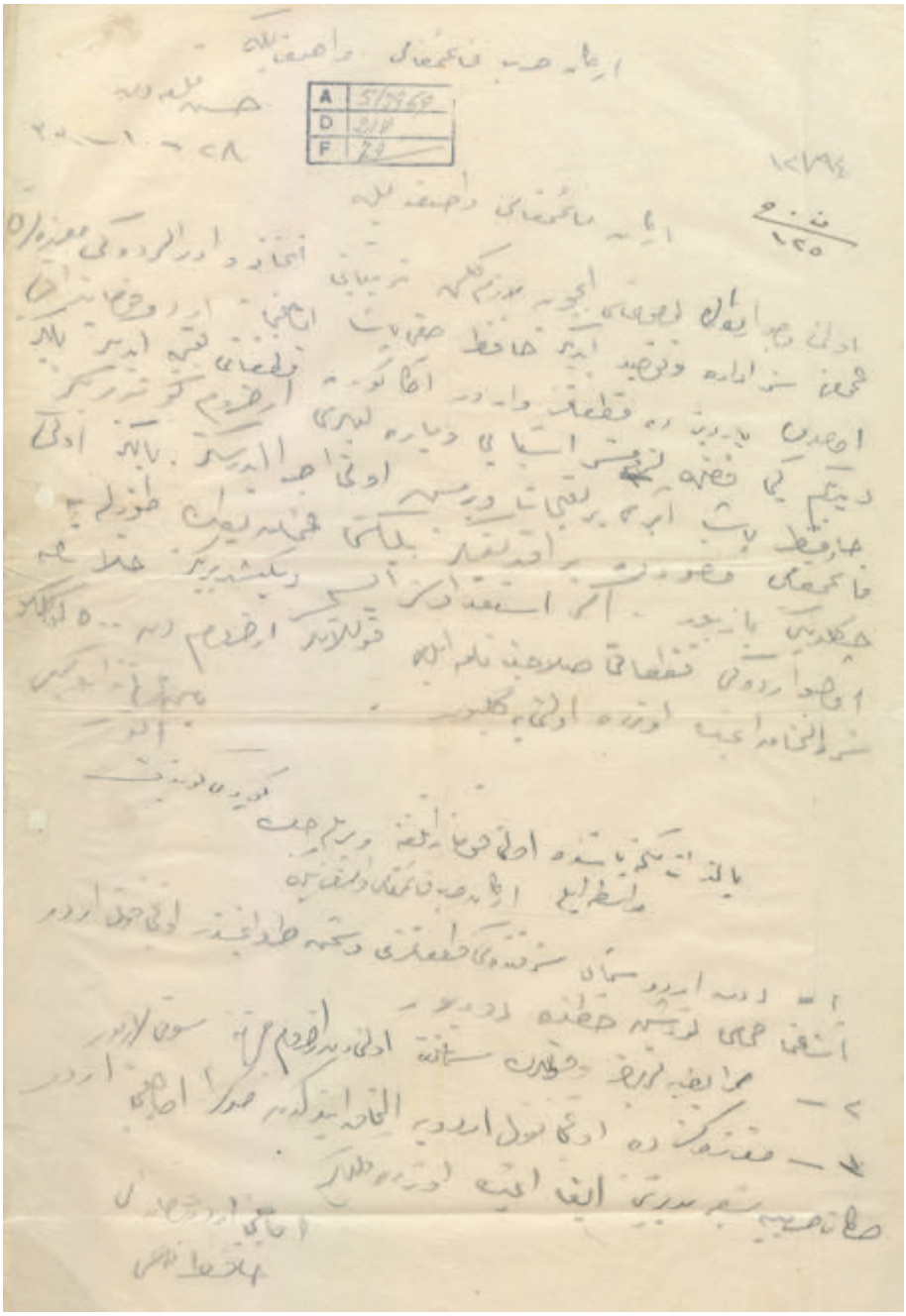

BELGE NO. 68, 68-1

Onuncu Kolordu Kumandanlığı

Çatak'dan
28/29-10-330

Zivin'de Üçüncü Ordu Kumandanlığına

1- Düşmanın 28-10-330 günü Onuncu Kolorduya karşı vuku' bulan taarruzu ber-vech-i âtîdir.

b- Kolordu Kumandan Vekîli Kaim-makam Kirsten Bey'in sabâhleyin verdiği ma'lûmâta nazaran takrîben üç âlây piyâde, bir âlây süvâri ve birkaç batarya Kolordunun Bardız Grubuna karşı Bardız'ın cenûb-i şarkîsindeki yayla - ...(?) garbı - Losnik hattından 27-10-330 günü başlayan taarruzu devâm etmişdir. (Bende-nizce düşmanın bu kuvveti pek mübâlağalıdır.)

c- Kezâlik Kaim-makam Kirsten Bey'in sabâhleyin verdiği rapora nazaran Yukarı Hamas'da bulunan merkez kuvvetimize karşı düşmanın takrîben bin beş yüz piyâdesi Çilhoros'dan ileriliyordu. (Bu kuvvet de âcizlerince pek ziyâde mübâlağalıdır.) Ancak düşman top isti'mâl etmişdir. Bununla berâber Yukarı Hamas'da bulunan üç yüz piyâde ve bir topdan ibâret müfrezemiz mevziini akşama kadar müdâfaa etmişdir. Topyolu Karakolu tarafındaki sağ cenâh kuvvet (ya'ni 32. Âlây) cebhesinde düşmanın üç bataryası pek ziyâde icrâ-yi fa'âliyyet etmiş ve gerek bu Fırka gerekse On Birinci Kolordu kıtaâtı karşısında pek kesîf piyâde hatlarının vücûdu bi'z-zât Fırka Kumandanlığından görülmüşdür (Fırkanın 28-10 raporuna nazaran).

2- Kolordu düşmanın bu harekâtına karşı ber-vech-i âtî kuvvet ve vaz'iyyetde idi. Sağ cenâh (Topyolu'nda) Otuz İkinci Fırka cem'an (altı yüz tüfenk, yedi top, bir makineli bölük); Merkez 93. Âlây (Yukarı Hamas'da): dört yüz tüfenk ve bir top; Bardız cihetindeki sol cenâhda Otuz ve Otuz Birinci Fırkalarla Dokuzuncu Kolordu müfrezelerinden on altı top ve on altı makineli tüfenkden mürekkeb olub Kolordu Kumandanlık Vekâletince kâmilen Bardız mıntıkasında [(Bardız Yaylası'na) bir âlâyla, 2 top, 2 makineli tüfenk (Çermik) istikametinde bir âlâyla, 2 top (Losnik) bir âlây ve iki âlây Aşağı Hamas'da ihtiyâtda olarak] cem' ve tahşîd kılınmışdır. 30. Fırka mevcûdu 1.000 tüfenk, 31. Fırka mevcûdu 1.600 tüfenk ve Dokuzuncu Kolordu Müfrezesi takrîben 350 tüfenk; Vâsıf Bey Müfrezesinden Kolorduya iltihâk eden ve bugün Kolordu ihtiyâtı olarak (Norşin) ile (Çatak) arasında bulundurulan Tavuskerd Taburu dört yüz tüfenk; [28-10-330 öğleden sonra Kaim-makam Kirsten Bey'den Kolordu Kumandanlığından aldığım vaz'iyyet-i umûmiyye bâlâda arz etdiğim vech ile idi.]

3- Gurûba kadar devâm eden muhârebe netîcesinde Losnik'de bulunan 89. Âlây ve Dokuzuncu Kolordu Müfrezesinden mürekkeb kuvvet (bi'l-hâssa 89. Âlây teşkîlâtında dâhil Kaleboğazı Hudûd Taburu efrâdı yüzünden) inhizâma uğramış ve 30. Fırka Kumandanı tarafından berây-i takviye gönderilen dört topdan birisi derede kalarak düşman eline geçmiş netîce i'tibârıyla sol cenâh kuvveti intizâmsız sûretde Aşağı Hamas

istikametinde ric'at etmiş ve ba'de ancak burada tanzîm olunabilmiş; merkez ise vaz'iyyeti muhâfaza etmişdir. Bardız Yaylası'ndaki kuvvet dahi düşmanın kuvvetli piyâde ve topçu âteşiyle geri çekilmiş ve bu da iki top düşmana terk etmişdir. (Zevâl vaktinde) 31. Fırkadan Çermik cihetine sevk olunan iki topla 92. Âlây cebhesindeki düşmanın taarruzu muvaffakatiyle tard etmiş ise de kendisi müşkil vaz'iyyetde kalmışdır. Bu ma'lûmât Otuzuncu Fırka Kumandanı'ndan sâat 7.15 sonra raporuyla alınmış ve der-akab Kolordu ihtiyâtı ve Otuz Birinci Fırkanın kabil-i tasarruf kuvvetiyle takviye olunarak icâbında be-heme-hâl taarruzla topların kurtarılması Otuzuncu Fırka Kumandanlığına emir verilmiş ise de bu emiri 30. Fırka Kumandanı icrâ edememiş olduğu raporundan anlaşılmışdır.

4- Kolordunun za'fı, efrâdın kar üzerinde şedâid-i şitâiyyeye karşı haftalarca açık ve kısmen çıplak olarak bulunmakda oldukları son derece vâsi' ve gayr-i tabîî hatda devâm ve sebâtlarındaki imkânsızlık ve düşmanın vaz'iyyeti ve arâzinin hâliyle karın fevk-al-âde kesreti hasebiyle Otuz İkinci Fırkanın On Birinci Kolordu ile İssisu - Kısmasor üzerinden irtibâtı imkânının kat'iyyen mefkudiyyeti ve binâen aleyh işbu avâmil te'sîriyle kuvve-i ma'neviyyesi son derece halel-dâr olmuş bulunan kıtaâtın müsâdemelerde ciddî bir mukavemet yapmayarak ve hattâ refâkatlerindeki topları bile müdâfaa ve muhâfaza edemeyerek ric'at etmekde bulunmaları Kolorduyu ber-vech-i âtî vaz'iyyetde toplamak mecbûriyyetini hâsıl etmiş, binâen aleyh bu gece Otuz İkinci Fırkanın Yukarı Hamas'a celbine, 30. ve 31. Fırkanın Norşin ile Çatak arasına nakline ve yarınki (29-10-330) günü Yukarı Hamas - Çatak karyesinin şarkı) hattında temdîd-i mukavemet olunmasına emir verdim.

5- Oltu cihetindeki Müfreze (bin sekiz yüz kadar tüfenk ve iki sahrâ topu) Kumandanı'ndan alınan 27-10-330 günkü raporuna nazaran yevm-i mezkûrda düşmanın bir piyâde âlâyı, bir süvâri âlâyı, iki mitralyöz, dört topdan mürekkeb bir kuvveti akşama kadar Müfrezeye taarruza devâm etmiş ve netîcede Müfreze Tuzla sırtlarını muhâfaza etmiş ise de (Samurdan(?) Kışlağı) cihetinden düşmanın ba'zı kuvvetleri bulunduğu haber alınarak takviye olunmadığı takdîrde ric'at edeceğini Oltu Kumandanlığına ihbâr etmesi üzerine mezkûr Nokta Kumandanlığınca der-akab bir sahrâ' jandarma taburuyla yüz kırk kişilik çete ile takviye olunarak sebâtı te'mîn edilmişdir ve emr-i âlîleriyle Norşin'e getirilmek üzere Tortum'dan Oltu'ya celb edilmiş olan iki sahrâ' topunun Kolordu mıntıkasına nakl ve istihdâmına arâzî müsâid bulunmadığından Tortum üzerinden Erzurum'a sevkine emir verilmişdir. Tuzla Müfrezesinin 28-10-330 ahvâl ve vakayiine dâir hiçbir ma'lûmât alınamamışdır.

6- Kolordu Karâr-gâhı bu gece Çatak'dadır.

Onuncu Kolordu Kumandanı
Mîr-âlây
Yusuf İzzet

BELGE NO. 68

BELGE NO. 68-1

BELGE NO. 69

... (?)
29-10-30

On Birinci Kolordu Kumandanlığına

32'nci Fırka cihetinde devâm eden muhârebeye 11. Kolordu ihtiyâtlarının mühim bir kısmıyla fi'len ve müessir bir sûretde yardım edecekdir. Ve bugün bu cihetde yapılacak muhârebenin netîcesini bildirecekdir.

Üçüncü Ordu Kumandanı
Mîr-livâ
Hâfız Hakkı

BELGE NO. 69

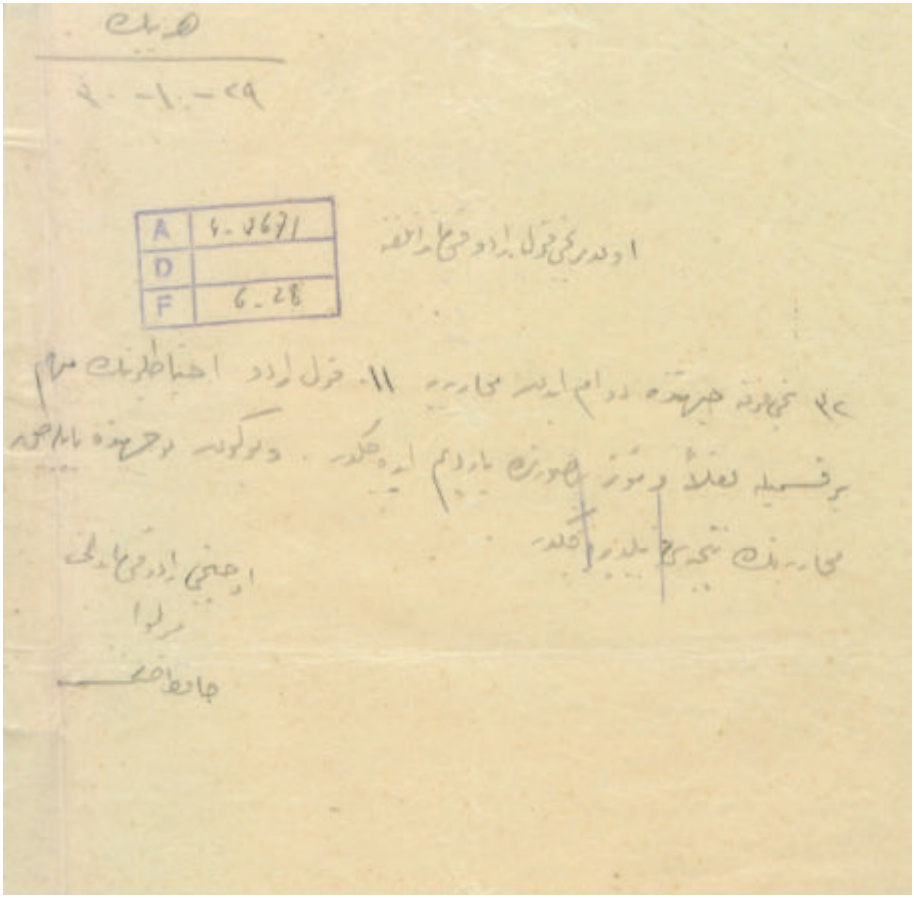

BELGE NO. 70, 70a, 70-1

Hadik'den
29/10/330

"Kolordu Emri"

1- Bugün düşman 33'üncü Fırka cebhesinde Kötek - Ağviran[111] - İssisu hattından taarruza teşebbüs etmiş ise de derhâl tard ve Ağviran - İssisu hattındaki taarruzu da tesbît edilmişdir. Gurûbda 18'inci Fırkanın sol ve 34'üncü Fırkanın sağ cenâhına taarruza kalkan bir tabur kadar düşman kuvveti de püskürdülmüşdür.

2- 18'inci ve 34'üncü Fırkalar ber-vech-i âtî mıntıkalarda tahkîmât yapacaklar ve tahkîm etdiği bu mıntıkaya nakl için ayrıca Kolordudan emir bekleyeceklerdir.

18'inci Fırka Aşağı Mecingerd, Haneke[112] (dâhil) yoluyla Altınbulak ...(?) "dâhil" yolu arasında, 34'üncü Fırka Altınbulak ...(?) yoluyla "hâric" Zivin Deresi "dâhil" arasında, bugün Fırka erkân-ı harblerine gösterilen hatta, 33'üncü Fırka Zivin Deresi "hâric" ile Ağviran şarkındaki Taşlıtepe "dâhil" hattında yarın Fırkaya gösterilecek mıntıkada yarın geceden i'tibâren tahkîmât yapacaklardır.

3- Yarın tahkîmât be-heme-hâl geceleri ve grub usûlünde yapılacak ve bi'l-hâssa koltuk âteşleriyle zâviye-i meyyitenin(?) imhâsı cihetine gidilecekdir. Batarya mevâzıı mümkün olduğu kadar yollara, civâr mahallere intihâb ve aksi takdîrde yeniden yol güşâd olunacakdır.

Tahkîmât mahalleri düşmana sezdirilmemek için tahkîm edilecek mevâzıda gündüz gece bulunacakdır.

4- İşbu taksîm edilen mevziin işgalinde 18'inci Fırka cebel bataryalarına 34'üncü Fırkanın sahrâ bataryalarıyla mübâdele ederek mevzie idhâl edecekdir.

5- Ben, Hadik'deyim.

11. K. Kumandanı
Galib

Zamân: 29/10/330 Pazar
Mahall-i Vukuât: Zivin, Kötek Mıntıkası
Vukuât:

Harb Raporu:

Kötek karyesinde bulunan 30 neferlik bölüğün 15'i karyenin şimâl-i şarkî mahrecind(e) müdâfaa hâline konmuş bir evde olub dîger on beş nefer

[111] Kars Sarıkamış ilçesi Karaurgan bucağına bağlı köy. Bugünkü adı Akören.
[112] Erzurum Oltu ilçesi Merkez bucağına bağlı köy. Bugünkü adı Demirtaş.

köyün şimâlinde bulunan taşlıkda mevzi' almış idi. Bu taşlıkdan ileriye bakılacak olur ise Karaurgan'dan gelen dere ile İssisu Deresi'nin mahall-i telâkisi ve her iki vâdînin birer kısmı görülüyor. Ve Karaurgan'a doğru vâdî bir mikdâr genişler. Köye girmeden ufak bir köprü ile Karaurgan arasında bir şose mevcûddur. Bâlâda ma'rûz taşlıkdaki mevzi' takrîben bir kilometre kadar uzunlukda bir sâha-i endâhta mâlikdir. Sâ. 7 evvelde bu taşlıkda bulunan Bölük Kumandanı İssisu Deresi'nden bir mikdâr kuvvetin vâdîyi ta'kîben geldiğini görür ise de karşılarındaki sırtlarda her günki gibi düşman nöbetçilerinin durmakda olduklarından bu gelen kuvvetin İssisu tarafında bulunan 52. Âlâya âid bir kıt'a olduğuna zâhib olur. Bunlar karyeye 150 - 200 adım yaklaşınca köyden 500 adım kadar ileride ve üzerinde düşman siperleri bulunan Taşlısırt'dan dereye doğru teker teker düşman efrâdının indiği ve derenin oradan iyice görülemeyen hatt-ı ictimâında toplanmakda olduğu, Bölük Kumandanı'nın nazar-ı dikkati celb etmekle köye yaklaşmakda olan kuvvetin de düşman kuvveti olduğunu anlar ve derhâl âteş açar ve müdâfaa hâlinde bulunan odadan âteş etmeğe başlanır. Ve köyün şark-ı cenûbisindeki bölük de cebhesindeki düşman tarafından işgal edilmiş olduğundan ve esâsen Kötek Vâdîsi'yle câddeyi göremediğinden kendi cebhesindeki düşmanla meşgul olmuş ve Kötek'e yardım edememişdir. Dereden ilerilemekde olan düşman kuvvetinin iki yüzü mütecâviz olduğundan otuz kişinin âteşi her ne kadar müessir olduysa da düşmanın adeden fevk-âl-âde faikıyyeti karşısında efrâdın nısfı mecrûh ve şehîd olmuş ve Bölük Kumandanı'nın dört yerinden yaralanması üzerine mütebâkî sekiz nefer Taşlık'ı terk ederek ihtiyâtın yanına çekilmişler. Düşman köye girmişdir. Müdâfaa hâlindeki evde bulunan on beş nefer 99. Âlây 1. Tabur 3. Bölükden Ahmed Çâvûş kumandasında olarak yanlarında bulunan bir fişengi yakmışlar ve son fişenklerini atdıkdan sonra süngü takıb bir hurûc hareketi yaparak düşmanı yarıb çıkmağa muvaffak olmuşlar ve on beş neferden beşi şehîd olmuşdur. [Merkum Çâvûş, Sanamer Muhârebesi'nde fedâkâr-âne bir sûretde şehîd olmuşdur.]

Düşman gayet yakın bulunduğundan bu mücâdele müddeti pek az olmuş ve Âlây Kumandanı'nın ma'lûmâtı olub kuvâ-yi imdâdiyye gönderinceye kadar düşman Kötek'i zabt etmişdir. Sâ. 7.30 evvelde orada bulunan zâbitlerden birisi o esnâda bayılmış olduğundan esîr olmuşdur. Mıntıka Kumandanı Kötek'in garb sırtına 99. Âlây (...) Taburdan otuz neferlik bir bölük ile makineli tüfengi göndermiş ve bunlar âteşe başlayınca düşman da Kötek'i tahliye ederek çekilmişdir. Kezâ Fırka da be-heme-hâl düşmanın tardı emrini vermişdir. Bugün Kötek'de kimseyi bulamayınca ileri yürümüş ve geri giden düşman üzerine âteş açarak düşmanı firâra mecbûr etmiş ve bu firârîlerden otuz kadarı evvelce bî-taraf mıntıkada olan Rus hasta-hânesine ilticâ ve tahassun etmişler ve müfrezemiz tarafından esîr edilmek için muhâsara olunmuşdur. Mezkûr hasta-hâne hatt-ı müdâfaamızdan biraz oldukça ileride olduğundan esîr tutacağız diye birçok telefât verilmemesi ve vaz'iyyet-i umûmiyyeyi tehlikeye koymaması Âlây Kumandanı'na ihtâr edildi. Ve akşam karanlık basdıkdan sonra düşman buradan firâra muvaffak oldu.

Bu cebhenin sağında bulunan İstihkâm Bölüğü de bugün yine muhârebeye iştirâk etdi ve epeyce fâidesi oldu. 34'üncü Fırka hâlâ yerine yanaşmamışdı. Zâten bugün de ale's-sabâh bütün cebhede teşebbüs üzerine Kötek karyesinden gece çekilib kendi siperleriyle Kötek karyesi arasında yerleşmiş olan düşman piyâdeleri kendi siperlerine kadar ric'at etdiler. Sâ. 12 evvel dün gece İssisu'ya baskın yapan düşman İssisu'nun tarafeynindeki sırtlarda 52. Âlây 3. Tabur sebât etdiğinden mezkûr karyede durmayarak karşı sırtlardaki siperlerine çekilmiş idi. Sâ. 9.30 evvelde Kolordudan telefonla gelen emirde Fırkanın cebhesinde mikdâr-ı kâfî kuvvet terk edilerek kuvâ-yi külliyye ile 32'nci Fırkaya muâvenet olunması emr edilmiş ve 52. Âlây Kumandanı'na Âlâyın ihtiyâtda bulunan taburuyla 97. Âlây 2. Taburu taht-ı kumandasına alarak 32'nci Fırka ile müctemian düşmana taarruz edilmesi emri verildiyse de kıtaât hareket etmeden evvel sâ. 10.10 evvelde 97. Âlây 2. Tabur Kumandanlığından alınan raporda, 32'nci Fırkanın mevziinde kimse bulunmadığı ve düşmanın mevzi'-i mezkûra doğru bilâ-muhârebe ilerilediği görüldüğünden oradan Fırkanın çekildiği anlaşılıyordu. Bunun üzerine İssisu baskınıyla sarsılmış olan 52. Âlây yerinde bırakılarak 32'nci Fırkaya muâvenet için o cihete kuvvet göndermeyerek taarruz etmemesi emri verildi. Müteâkıben kuvveti ancak 400 neferden ibâret kalmış olan 32'nci Fırkanın bi'z-zarûr Çatak mıntıkasına celb olunarak Topyolu Karakolu'nun tahliye olunduğu 9'uncu Kolordudan bildirildi. Sâ. 10.55 evvel.

Sâ. 10 evvelde düşman her tarafdan taarruza kıyâm etdi. Cebel topçu mermiyâtının azlığından dolayı topçu endâhtı pek fâsılalı olmasına rağmen kıtaâtımız bi'l-hâssa Kötek mıntıkasında mevzilerinde gayet şiddetli bir mukabelede bulunduklarından düşmanın taarruzu tamâmiyle akim kalmış ve siperlerinden taarruz için ileri çıkmış düşman avcıları gördükleri mukabele-i şedîde üzerine yine siperlerinden ilticâya mecbûr olmuşlardır.

Kötek mıntıkasında bu sûretle gurûba kadar düşman hiç ilerileyememişdir. Düşmanın ilerileyememesine Fırkanın sağ cenâhında her günki muhârebe(ye) iştirâk eden İstihkâm Bölüğünün pek çok yardımı olmuş idi. Sâ. 11 evvelden i'tibâren düşman 52. Âlâyın sol cenâhından ilerilemeğe muvaffak olmuş ve aynı zamânda İssisu ile Kötek mıntıkası arasındaki fâsılaya da düşman kuvvetleri ilerilemekde olduğundan 52. Âlây 3. Tabur topçu mevziine kadar geri çekilmeğe mecbûr olduğu görülmesi üzerine 97. Âlây 2. Tabura hemen düşmanın cenâhına taarruz emri verildi. Ve mezkûr taburun iki bölüğüyle taarruza kalkması üzerine düşmanın ileri hareketi sâ. 3 sonrada tevakkuf etdi. Fakat son mermîsi(ni) atan topçular Ağviran'a çekilmeğe mecbûr oldular. Bu vechle bu cebhede muhârebe düşmanın fâik topçu âteşi altında ve bizim topçumuz olmadığı hâlde devâm mecbûriyyeti hâsıl oldu. Kolordu nâmına olarak Ağviran'a gelib oradan Zivin'e hareket eden Sekizinci Depo Taburu bu esnâda düşmanın topçu âteşine ma'rûz kalınca perişan bir sûretde Ağviran'a doğru çekildiklerini Fırka Erkân-ı Harbi görerek bunları muâmele-i şedîde ile Ağviran'da tevkif etmişdir.

97. Âlây 2. Taburun taarruzu şiddetlenmesi üzerine sol cenâhdan düşman gurûb ile berâber ric'ate başladı. Düşmanın bu sûretle ric'ati görülünce Ağviran'dan bir top celb ve mevzie idhâl olunarak sağındaki batarya da kalmış ve gönderilmiş olan elde mevcûd yirmi otuz aded tapası dönmeyen mermîler ile düşman İssisu Deresi'nin öbür tarafına ric'at etdirildi. Fakat 52. Âlây düşmanın bu ric'atini gördüğü hâlde yerinde durub eski mevziine ilerilemediği gibi kendi sağ cenâhlarında düşmanın sebât etdiğini görmeleri üzerine Birinci ve Üçüncü Tabur birer birer ric'ata başlayarak eski topçu mevziinde perâkende sûretiyle toplanmağa başladı. Âlây Kumandanı da ne yapacağını bilmeyerek telefonla mütemâdiyen kuvâ-yi imdâdiyye istiyor ve ümidsizlik gösteriyordu. 97. Âlây 3. Tabur ve Elaziz Jandarma Taburları birbirini müteâkıb mahall-i mezkûra bugün sevk olundu. 97. Âlây 3. Taburun (vazîfesi) 97. Âlây 2. Tabur ile birleşib düşmanın sağına taarruz etmekdi. Fakat bu tabur evvelâ sabâhleyin geç hareket etmiş ve Ağviran'a da yanlışlıkla gitdiğinden geç vakit 52. Âlây yanına gitmişdi. Âlây Kumandanı bunun hemen bir bölüğünü harc etmiş ve dîgerleri de bil'âhire sâ. 5'de 97. Âlây 2. Taburu sağına sevk etmiş idi. Jandarma Taburu gurûbda emr olunan mahalle vâsıl olmuş idi. Bunun hemen sarf olduğu anlaşıldığından ilişilmemesi, bunun Fırka ihtiyâtı olduğu Âlâya teblîg edildi.

52. Âlây Kumandanı sür'at-i mümkine ile taburlarını tanzîm ile baskından vikaye için îcâb eden tedâbîrin ittihâzı ve bu gece taburlarının taarruza (muktedir) hâle konması, tahkîmât yapılması, Kötek mıntıkasından Zivin zemînliklerine gün evveli alınmış olan ve 60 mevcûdunda bulunan ve sâat 3.30 sonrada o mıntıkaya gönderilen Elaziz Jandarma Taburunu taht-ı emrine alması emir buyuruldu. Sâ. 4 sonrada.

Sâ. 3 sonrada Kolordudan 400 mevcûdunda iki hudûd bölüğü geldi. Fakat mevzie gelinceye kadar mevcûdu 250 olmuş idi. Bunun 60:80 neferi de henüz silâh almamış idi. Bir bölüğü bu geceyi Zivin zemînliklerinde geçirmesi ve dîgerinin de cebel 4. Bölük yanında Fırka ihtiyâtı olarak bulunması emr olundu.

Sâ. 3 sonra: Bu sabâhleyin obüslerin Zanzak'a gitmesi emr olunduğu gibi Sahrâ Bataryasının da sâ. 3 sabâhı şafakla Zivin Deresi garbında mevzie girmesi emr olunmuş idi. 97. Âlây 3. Tabur Ağviran'da kalmış olduğundan Fırka Erkân-ı Harbi 97. Âlây 2. Tabur taarruz etdiği hâlde 52. Âlây taarruza iştirâk etmediğinden mezkûr Taburu 52. Âlâyı takviye ve taarruza teşvîk için gönderilmiş ise de bu Tabur ancak gurûbdan sonra Âlâyın merkezi gerisine gelmiş, bugün ancak bir bölüğü muhârebeye iştirâk etmiş idi. Düşmanın bugünki kuvveti her hâlde üç âlây kadar tahmîn olunmakda ve sol cenâhda bir batarya "4 toplu" artdığı tayy edilmekde idi ve taburlarının mevcûdu 400:600 râddesinde olduğu görülmekde idi.

"29-30/10/330 Gecesi"

Ber-vech-i bâlâ verilen emre rağmen Âlây Kumandanı kıtaâtını tanzîm edecek yerde grup ile bulunduğu mahalle bir âteş yakdırmış ve yanında

istirâhate dalmış ve ihtiyâtda bulunan İkinci Tabura bulunduğu mahallin ilerisinde bir emniyyet tertîbâtını almasını emr etmiş idi. Bu tabur da hemen bulunduğu mahallin 20:30 adım ilerisine bir zincir hattı [kendi fikirlerine göre ileri karakol tertîbâtı] teşkîl etmiş ve ileriye hiçbir zâbit keşif kolu bile göndermemiş yalnız bir onbaşı ile bikaç nefer göndermiş idi. Bu onbaşı biraz dolaşdıkdan sonra gelib [bugün muhârebe etdiğimiz sırtlarda âteş yanmakdadır. Bunlar bizim asker değilse düşmandır.] diye ihbâr-ı keyfiyyet etmiş ise de kimseyi intibâha da'vet edememişdir. Telefonla şifâhen müteaddid def'alar sorulan suâllere tertîbât-ı lâzıme alındığı merkezinde idi. Ve hattâ sâ. 5 sonrada verdiği raporda, bu husûs sarâhaten zikr olunmakda idi. İleride birer ikişer firâr eden efrâd Âlây Kumandanı civârında yanan ordu-gâh etrâfında perâkende sûretiyle toplanmağa başlamışlar idi. Sâ. 5 sonra

Bu gece Zivin'e gelen 97. Âlây Kumandanı'na hemen hareket ederek Âlâyın kumandasını der-uhde etmesi ve 97. Âlây 2. Taburun bulunduğu mahalde toplanması ve Ağviran'daki Sekizinci Depo Taburunun da taht-ı kumandasına alması emri verildi. Âlây Kumandanı'nın gönderdiği emir bu esnâda 97. Âlây 3. Tabur Kumandanı'na gelmekle mezkûr tabur Ağviran'a doğru hareket için hâzırlanmağa başladı ve sâ. 2 evvelde düşman kemâl-i sükûnetle ilerileyerek yine bu Âlâya bu gece de sâ. 2.15 evvelde bir baskın yapmış ve ileride avcı hattında bulunan nöbetçiler kâmilen uyumuş ki hiçbir ses çıkmadan düşman bunları geçmiş ve ordu-gâh âteşlerine doğru ilerilemiş ve orada dol(an)an bir nefer koşarak gelib Âlây Kumandanı'na baskın yapıldığını söylemesi üzerine ümerâ ve zâbitân îkâz olunmuşlarsa da artık düşman yaklaşmış ve hattâ kıtaât arasına girmiş olduğundan ric'atdan başka çâre kalmamış ve ba'zı cesûr neferler ve zâbitân ileri atılmış ve biraz âteş etmişler ise de bir fâidesi olmamış ve derhâl ileri atılan 52. Âlây 2. Tabur Kumandanı Binbaşı Tâhir Efendi ile birçok efrâd gaib olmuş [agleb-i ihtimâl esîr olmuşlardır. Telefon efrâdıyla malzemesi ve kıtaâtına âid birçok eşyâ düşman eline geçmişdir. Bu esnâda yürüyüşe hâzırlanmış olan 97. Âlây 3. Tabur da bu perîşâniyyete uğrayarak bir kısmı Ağviran'a ve dîger kısmı da Ağviran'ın garb sırtlarına çekildi. Buradan kaçmağa muvaffak olan efrâd perâkende ve perîşân bir hâlde Ağviran karyesine dolmuşlar efrâdın bu sûretle köye gelmesi üzerine orada bulunan Cebel 6. Bölük derhâl top bindirib Ağviran'ın garb sırtlarına çekilmiş ve Depo Taburu da bu batarya ile berâber mahall-i mezkûra gelmiş, sâir perâkendeler de bunları ta'kîben Ağviran'ın garb srtlarına çekilmişlerdir. Baskını Âlây nezdinde bulunan telefon neferi sâ. 5.15 sonrada (düşman baskın) diye Fırka Karâr-gâhına haber vermeye başlamış ise de kelimelerin aşağısı gelmediğinden düşmanın yine bu Âlâya baskın yapdığı anlaşılmış hemen mahall-i mezkûra ahvâli tahkik için bir emir zâbiti gönderilmiş ve yarım sâat sonra Fırka Karâr-gâhı yola çıkmışdır.

On iki günden beri kuvâ-yi fâikaya karşı ekseriyâ yalnızca 8:10 kilometrelik devâm eden muhârebâtda fevk-âl-âde yorgunluğu ve kuvvetin tenezzül etmesi üzerine Kolordu, 98. Âlây 2. Taburu Fırka emrine vererek bu gece Zivin'e sevk etdi. Bu tabur gece yarısı Zivin'e vâsıl oldu ve sabâha

doğru sâ. 4 sonrada Ağviran'a gitmek üzere yola çıkarıldı. Karâr-gâh hareket etmezden evvel Zivin'de toplanmış olan Malatya Taburunun mevcûdu 60 hemen Fırkanın tarassud mahalline hareketi emr olunduğu gibi geceleyin bir bölüğü "Zivin'e" alınmış olan Hudûd Bölüğü yine tarassud mahalline gönderildi. Karâr-gâh da hareket etdi.

BELGE NO. 70

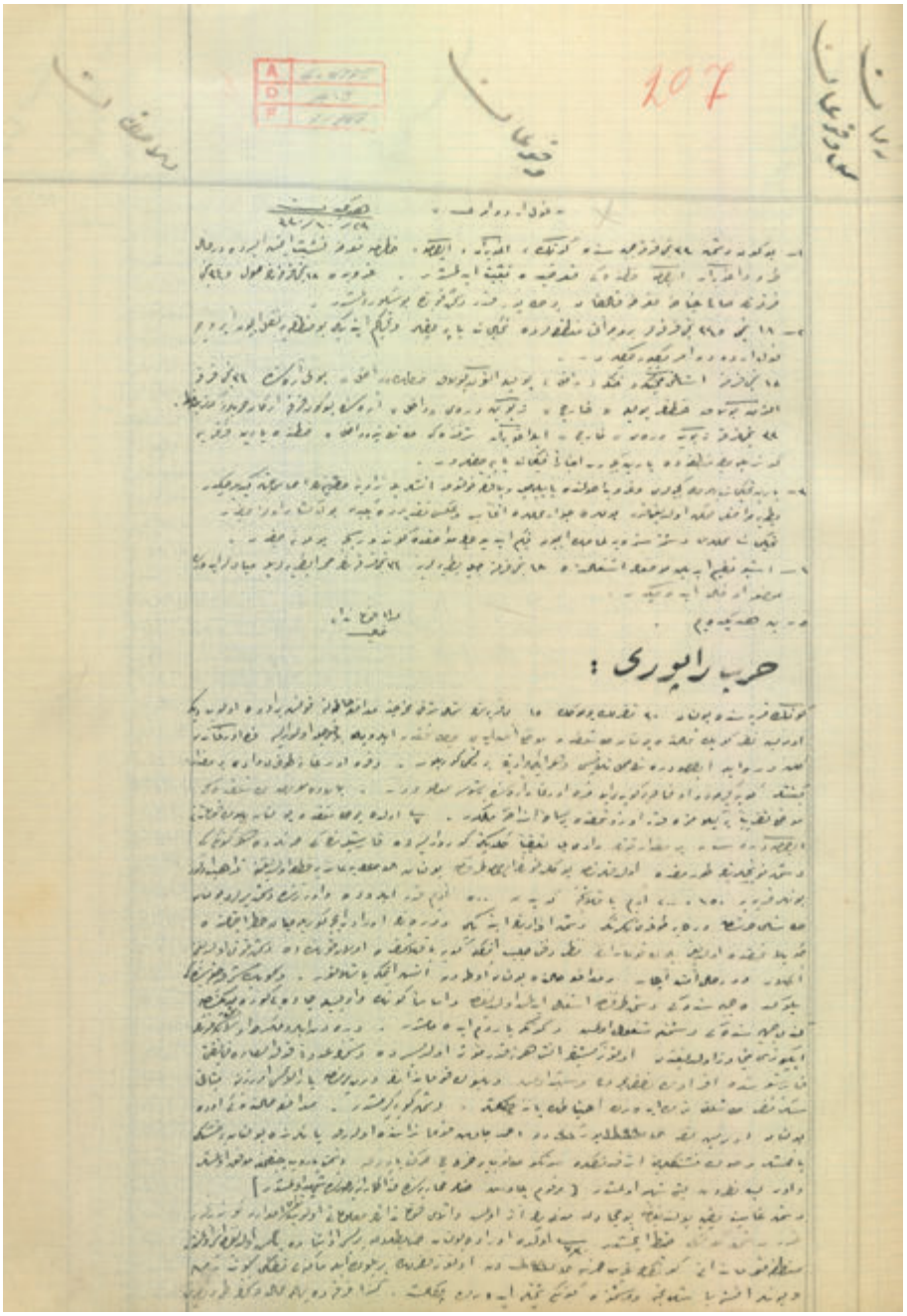

BELGE NO. 70a

BELGE NO. 70-1

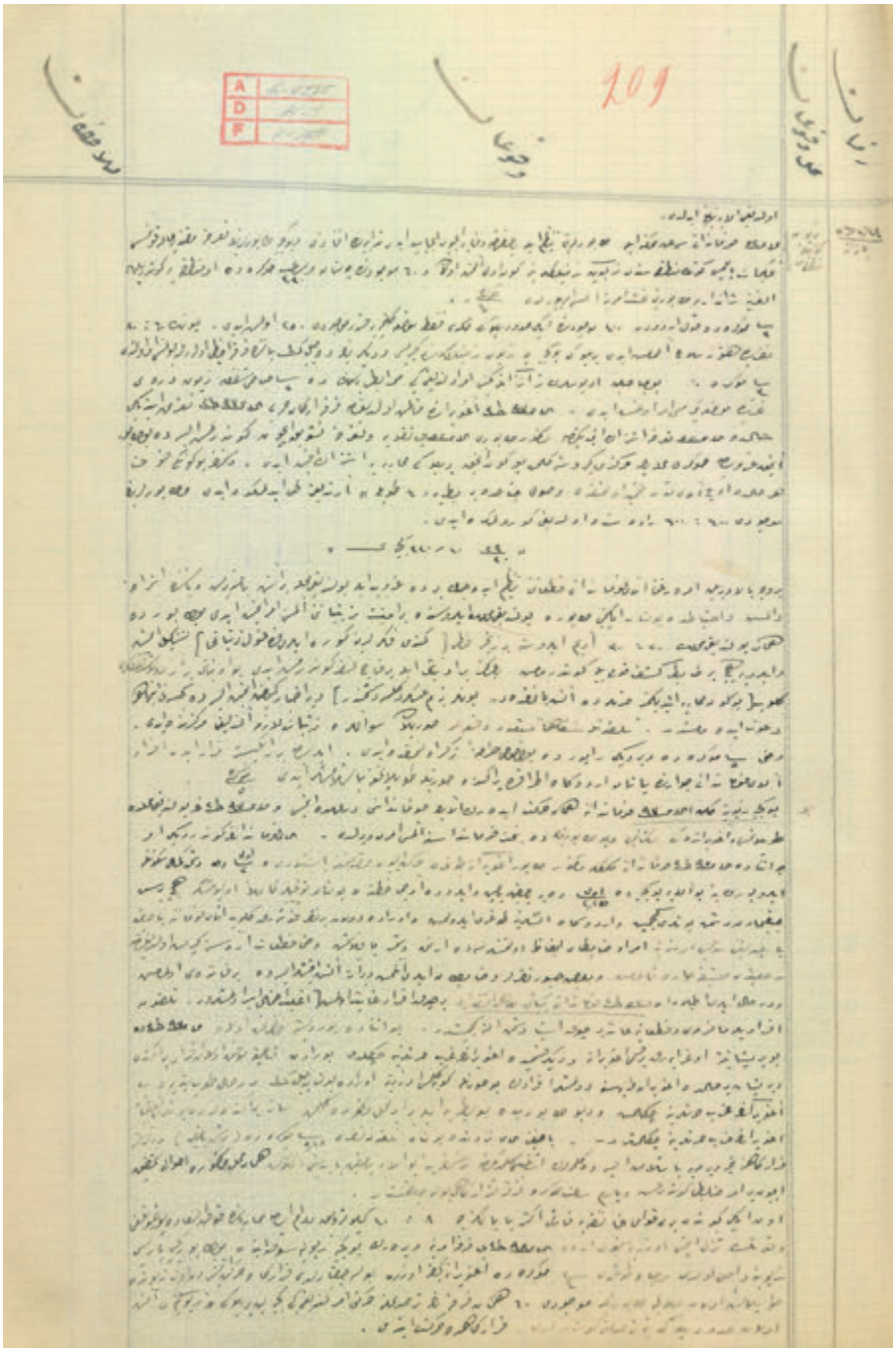

BELGE NO. 71, 71-1

Onuncu Kolordu Kumandanlığı

Çatak
29-10-330
11.15 sonra

Üçüncü Ordu Kumandanlığına

1- Onuncu Kolordu Kumandanlığını der-uhde eylediğim dakikada 30. Fırka ve 31. Fırkanın vaz'iyyetini 30. Fırka Kumandan Vekîli Erkân-ı Harb Binbaşısı Şemseddîn Efendi hakkında yazdığım arîzadaki gibi buldum. 32. Fırkanın hâl ve vaz'iyyeti ise 27, 28-10 târihli ve aynen mütekaddim dört kıt'a raporunda musarrah olduğu vechledir.

2- Pek acı tecrübeler geçirmiş ve bidâyetde Sarıkamış'a kadar kemâl-i şerefle gitdikden sonra 21-10 günki Divik felâketi netîcesi olarak gerek harbin ve gerekse kışın te'sîrâtı altında âdetâ erimiş bir hâlde çekilmiş ve bir haftayı mütecâviz zamândan beri açıkda ve kar üzerinde mütemâdiyen netîcesi felâketli muhârebeler yapmakda bulunmuş olan bu Kolordu için iki tarz-ı hareket düşünüyorum:

b) Ya bulunduğu mıntıkayı Ordunun fikr ve maksadına hâdim olmakla berâber adım adım müdâfaa ve muhâfazada devâm etmek, bu hâlde Kolordunun yeniden teşekkül etmesi gayr-i mümkün olacağı gibi mevcûd-ı hâzırînın bir iki misli taze ve zinde efrâdla takviye edilmediği hâlde de fî-mâ-ba'd vereceği muhârebeler ve hattâ muhârebelerden ziyâde yalnız bu mıntıkanın çıplak arâzîsinde kar üzerinde bulunmağa mecbûriyyeti nihâyet bir hafta sonra bu Kolordunun bakıyye-i mevcûdiyyeti de tamâmen mahv edilecekdir.

c) Düşman muvâcehesinde ba'zı tarassud kuvvetleri terk ederek Ordunun hey'et-i umûmiyyesinin yeniden tanzîm olunmak, ikmâl efrâdını almak ve fakat bir meydân muhârebesini kabûl eylemek için intihâb eyleyeceği mevzie yerleşerek bir tarafdan bu mevzide kendisine tahsîs kılınacak mıntıkayı tahkîm ve ihzâr etmek üzere her hâlde düşmanla arasında kalacak mesâfe kendisine lâ-akall 3:4 günlük bir istirâhat te'mîn eyleyecek vechle kuvve-i asliyyesiyle - bâlâda ma'rûz makasidi te'mîn eyleyecek - mevzie kadar muntazaman ve vakt ü zamânıyla çekilmek.

Bende-niz şimdilik birinci şıkkı ta'kîb ediyorum ve başka bir emir ü irâdenizi telâkki edinceye değin bütün mevcûdiyyetimle ve tesâdüf edeceğim her dürlü mevânii iktihâm ederek sûret-i kat'iyyede ona hâdim olacağım.

Fakat bugün mukaddes vatanımızı müdâfaaya mahsûs Ordunun hemen bir nısfının kumandanı bulunmuş olmak sıfatıyla fikr-i zâtîmi de sûret-i mahrem-ânede arz ve iblâğ etmeği bir vazîfe-i vataniyye add eyliyorum.

Ve sırf bu hiss-i vatanperverî sâikasıyla düşünüyor ve öyle takdîr ediyorum ki;

Ordu-yi Hümâyûnu takviye için gelmekde olan kuvâ-yi imdâdiyyenin vürûdu hiç olmazsa bir aya mütevakkıfdır. Binâen aleyh hiç olmazsa bu bir aya kadar Ordu mıntıkasının menâbi'-i mevcûdesinden düşmana mukabele edebilecek kuvvetlerin vücûda getirilmesi için esâs olacak bir "çekirdek"e lüzûm-ı kat'î vardır. Bu çekirdek el-yevm Kolordularda kalmış birkaç zâbit ve birkaç muallem neferdir. Kolordunun sûret-i hareketi hakkında serd eylediğim iki (şık)dan birincisinin devâm-ı ihtiyârında bu çekirdek de nihâyet bir hafta nihâyetinde tamâmen mahv ve ma'dûm olacağına kat'iyyen kaniim.

İkinci şıkkın ihtiyârında ise menâbi'-i hayâtiyyemize daha ziyâde yaklaşmış, binâen aleyh elde kalmış çekirdek ile daha serî' ve emîn bir sûretde kuvvetler vücûda getirilmiş olur.

3- Bir emr ü irâde telâkki edilinceye değin birinci şıkkı ihtiyârda devâm edecek olan Kolordunun vaz'iyyet-i harbiyyesi ve harekât-ı âtiyesi için ta'kîb edeceği fikr ve maksad ber-vech-i âtîdir:

1) Osmânlı Ordusu kuvve-i imdâdiyyesi gelinceye değin hâl-i tedâfüîyi ihtiyâra sûret-i kat'iyyede mecbûr olmuşdur.

2) Onuncu Kolordu ancak (3.000)'e bâliğ mevcûd-ı hâzırıyla 20 kilometrelik bir cebhede dağınıkdır. (Topyolu - Aşağı Hamas - Dölgah hattında) ayrıca Tuzla'da (Oltu cihetinde) bir müfrezesi de vardır ve Oltu, İd, Tortum mıntıkalarında Kolordu ceb-hâne ve erzâk kolları Kolordu seyyâr hasta-hâneleri, menzil anbarları, pek çok perâkende efrâdı himâye etmek mecbûriyyetindedir. (Kolorduya âid olanlar celb ve tanzîm olunmakdadır.)

3) 10. Kolordu, On Birinci Kolordu mıntıkasından pek cesîm ve kıtaât-ı cesîmenin harekâtına hemen tamâmen gayr-i müsâid avârız-ı tabîiyye ile ayrılmış ve âdetâ büsbütün müstakill bir vaz'iyyetde kalmışdır.

   10. Kolordunun 32. Fırkası ise şâyed bugün (29-10) yegâne hatt-ı muvâsalası olan (Hamas Yaylası) tarîkiyle (Çatak) mıntıkasına, Kolordunun kuvve-i asliyyesine celb edilmeyecek olursa pek muhtemeldir ki yarın bu tarîk dahi düşman tarafından kat' olunacak ve Topyolu mevkiinin 11. Kolordu ile yegâne hatt-ı ittisâli olan (Isısor) yolu ise zâten düşman tarafından kat' edilmiş ve bu iki güzer-gâhdan gayri hiçbir tarîk değil Fırkanın, münferid bir neferin bile hareketine gayr-i müsâid bulunmuş olduğundan Fırka esâret-i hakikiyyeye mahkûmdur. Binâen aleyh:

4) Kolordu bugünden 32. Fırkayı Çatak istikametine celbe mecbûr olmuşdur.

5) Kolordu âtiyen (Koçkans - Şekerli - İd) hatttına muvâsalat edinceye kadar (Çatak - Mihkar - Verintab) Câddesi'ni bir kısım kuvvetle müdâfaa ederek 11. Kolordunun yan ve gerisini himâye ve dîger kısım kuvvetleriyle de Oltu - Koşa ve Kaleboğazı - Tortum câddelerini sedd ve te'mîn eylemek üzere hareketini tanzîme mecbûrdur.

6) Koçkans - Şekerli - İd hattını daha cenûblara doğru terke mecbûr olduğu takdîrde yine [5]'deki makasidi te'mîne çalışmakla berâber kuvve-i asliyyesiyle Koşa - Yeniköy Câddesi'ni te'mîn yoksa Tortum - Kızılkilise hattına çekilmek şıklarından hangisini ihtiyâr edeceğini alacağı emir ve ta'lîmâta tevfîkan ta'yîn eder.

10. Kolordu Kumandanı
Mîr-alây
Yusuf İzzet

[Azab'dan keşîde buyurulan ve Kolordunun: "Oltu, Bardız cihetlerini ve mümkünse Oltu'nun şimâl-i şarkîsindeki geçidleri muhâfaza" etmesini emr olan emir-nâmelerini şimdi aldım.]

BELGE NO. 71

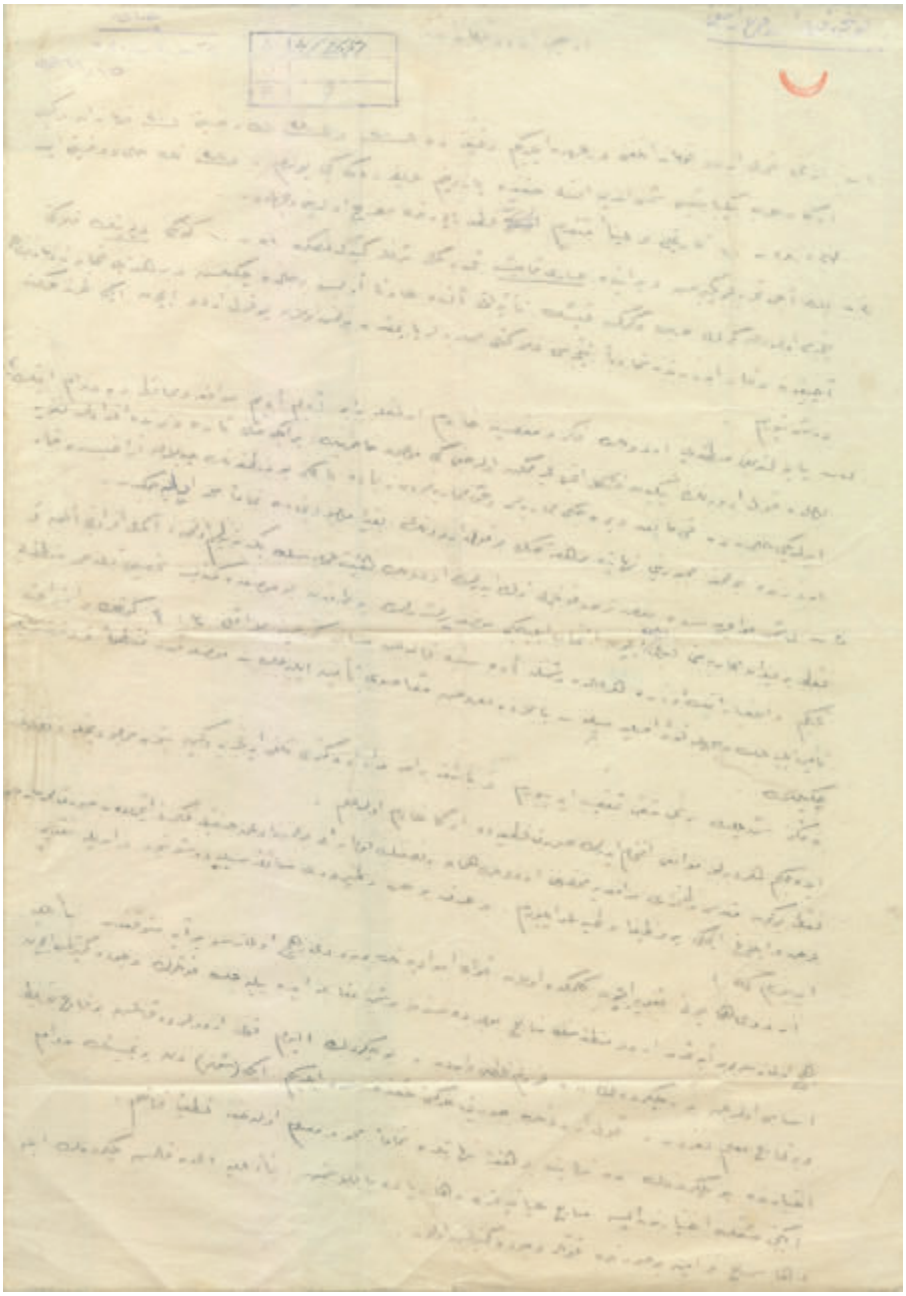

BELGE NO. 71-1

BELGE NO. 72, 72a

1. Şu'be

...(?)
30-10-30

Onuncu Kolordu Kumandanlığına

1- Ruslar, hudûd hattında ve (Aras)'dan (Bardız)'a kadar olan mıntıkada bulunmakdadır. (Oltu)'nun şimâl-i şarkîsinde (Tuzla) cihetinde ayrıca bir Rus müfrezesi mevcûddur.

2- Abdülkadir Bey Müfrezesi (On Üçüncü Kolordu kıtaâtı) (Karakilise, Eleşkird) mıntıkasında;

İkinci Süvâri Fırkası (Mecingerd) civârında;

On Birinci Kolordu takrîben (Mecingerd - Zivin) hattında;

Onuncu Kolordu (Norşin, Çatak) taraflarında;

Bir müfrezemiz (Oltu)'da bulunmakdadır.

3- Ordu, mevziinde kalacak ve düşman tarruzuna karşı mevzii şiddetle müdâfaa edecekdir.

4- Abdülkadir Bey Müfrezesi, (Velibaba) üzerinden Ordunun sağ cenâhına iltihâk etmek için emir almışdır.

5- İkinci Süvâri Fırkası, On Birinci Kolordunun sağ cenâhını te'mîn edecek ve 28-10-30'da verilen ta'lîmât icrâ' edilecekdir. Süvâri Fırkasıyla On Birinci Kolordu arasında keşif mıntıkası hudûdu (Gencağa Çiftliği - Mecingerd - Sarıkamış)'dır.

6- On Birinci Kolordu için dahi 28-10-30'da verilen emir mer'îdir. On Birinci Kolordu ile Onuncu Kolordu arasında keşif mıntıkası hudûdu (Kısmasor - Yeniköy)'dür. (Bu hatt Onuncu Kolordunundur.)

7- Onuncu Kolordu mevzi' intihâbında ser-bestdir. Mevzi' ne kadar ileride intihâb edilirse o kadar iyidir. On Birinci Kolordu ile irtibâtın te'mîni için (Kısmasor) köyünün işgal edilmesi lâzımdır. Mümkün mertebe ziyâde şark mıntıkası da dâhil olmak üzere (Oltu) ve (Narman) cenûbundaki geçid ve Kaleboğazı'nın elde bulunması son derece mühimdir.

8- Ordu Karâr-gâhı (...(?))'dedir.

Üçüncü Ordu Kumandanı
Hâfız Hakkı

Tarz-ı Teblîğ:

Köprüköy - İd - Çatak telgraf ve telefon hattı vâsıtasıyla

BELGE NO. 72

خطیبه

۲۰-۱۰-۲۰

صک

A	۶-۲۷
D	
F	۶-۲۹

۱ - ریاست حدود خطیبه و (آیاسی) ده (باردیر) ه قدر اولاد منطقه ده بولونقده در
(اولتی) یک سنوال سوریلمیشده (طوزلم) جریده آریجی بیرده مقوره سی موجوددر
۲ - عبدالقادر یک مقوره سی (اوده واهبی قول اوغلی نطفانی) (قره کلیسا ؟
اشکرد) منطقه سنده ؟
اکلمیجی سوای فردی (مجکرد) جوابنی ؟
اوده وبی قول اوغلو نقریباً (مجکرد - زیوبه) خطیبه ؟
اوده وبی قول اوغلو (نوره شیخه ، جیتاده) طوزلمی ؟
بو مقوره نی (اولتی) ده بولونقده در .
۳ - اردو مرضیفده قالمیجه دوشمه نقوضه فارشی مرضی کتدی مدانعه ایده جکدر .
۴ - عبدالقادر یک مقوره سی (دلی بابا) اوزرینه اردو یک صاحبخانه النمانه
استیلا ایکوب امر آلمشدر .
۵ - اکلمیجی سوای فردی اوده وبی قول اوغلو یک صاحبخانی تأسیس ایده جک و
۲۸-۱۰-۲۰ ده ویریلمه تعلیماته اجرا ایدیلجکدر . سوای فردی
اوده وبی قول اوغلو آره سنده کشف منطقه سی حدودی (کنج اغا چفتلیغی
- مجکرد - صاری قامیشلیغا در .

خطیبه

BELGE NO. 72a

٦ – اوندرنجی قول اردو اکوندوخی ٢٨ – ١٠ – ٩٠ ده ویریلمه امر مرخی در.

اوندرنجی قول اردو ایله اوتنجی قول اردو آره سنده کشف منطقه‌سی

حدودی (کسمه‌صور – کمی کوی) در. (بو خط اوتنجی قول اردوسنک در).

٧ – اوتنجی قول اردو مرکز اتخاذ ایتمکده سربستدر. مرکز نقده المزی انتخاب

ایلیه‌جک اوندر. اوندر ایچون اوندرنجی قول اردو ایله ارتباطات تأمینی اکوندر.

(کسمه‌صور) کوینک استقلال ایلمی لازمدر. مکمل مرتبه زیاده شرقه

منطقه‌سی ده داخل ایلمه اوزره (اولتی) و (تارماله) جنوبی کچیدی

قلعه‌لر غازی تپه‌سی الده بولونمسی صورتی درجه مرجحدر.

٨ – اردو قرارگاهی (حیدیک) ده در.

اوتنجی اردو جماندانی

طرز تبلیغ:

کوری کوی – ایپ – جرنامه تلغراف

و تلفون خطی دائر بیلمه.

BELGE NO. 73

...(?)'den
30-10-30

Üçüncü Ordu Kumandanlığına

1- Bugün sâ. 7 evvelden i'tibâren 18 ve 34'üncü Fırkalar cebhesine karşı düşman taarruza başlamışdı. 18'inci Fırka cüz'î mukavemetden ve sağ cenâh müntehâsında bulunan iki bölük kısmen dağıldıkdan sonra Fırka geri çekilmişdir.

İşbu Fırkanın şu sûretle geri çekilmesi ile yandan düşmanın müessir âteşine ma'rûz kalan Otuz Dördüncü Fırka da 29-10-30'da kendisine verilen hattına çekilmişdir.

2- 33'üncü Fırkanın sağ cenâhı eski mevziinde kaldı ve sol cenâh karşısındaki düşmanı "Ağviran"ın şark sırtlarına kadar atdı.

3- Kolordu yarın Mecingerd - Haneke yoluyla - Ağviran arasında ve Hadik Tepesi'nin şark ve garbıyla "Zivin" Deresi'nin şimâlindeki sırtlar hattında müdâfaada kalacakdır.

4- Bugünki muhârebede Otuz Üçüncü Fırkadan sargı mahalline mürâcaat eden mecrûhîn mikdârı iki yüz seksen ikiye bâliğ olmuş ve dîger fırkaların mecrûhini ile umûm şühedâ ve gaibler hakkında henüz ma'lûmât-ı kat'iyye alınamamışdır. Fırka kumandanları mühimce bir yekûn tahmîn ediyorlar. Ceb-hâne sarfiyyâtı hakkında fırkalardan ma'lûmât gelmemişdir.

11'inci Kolordu Kumandanı
Mîr-livâ
(Galib)

BELGE NO. 73

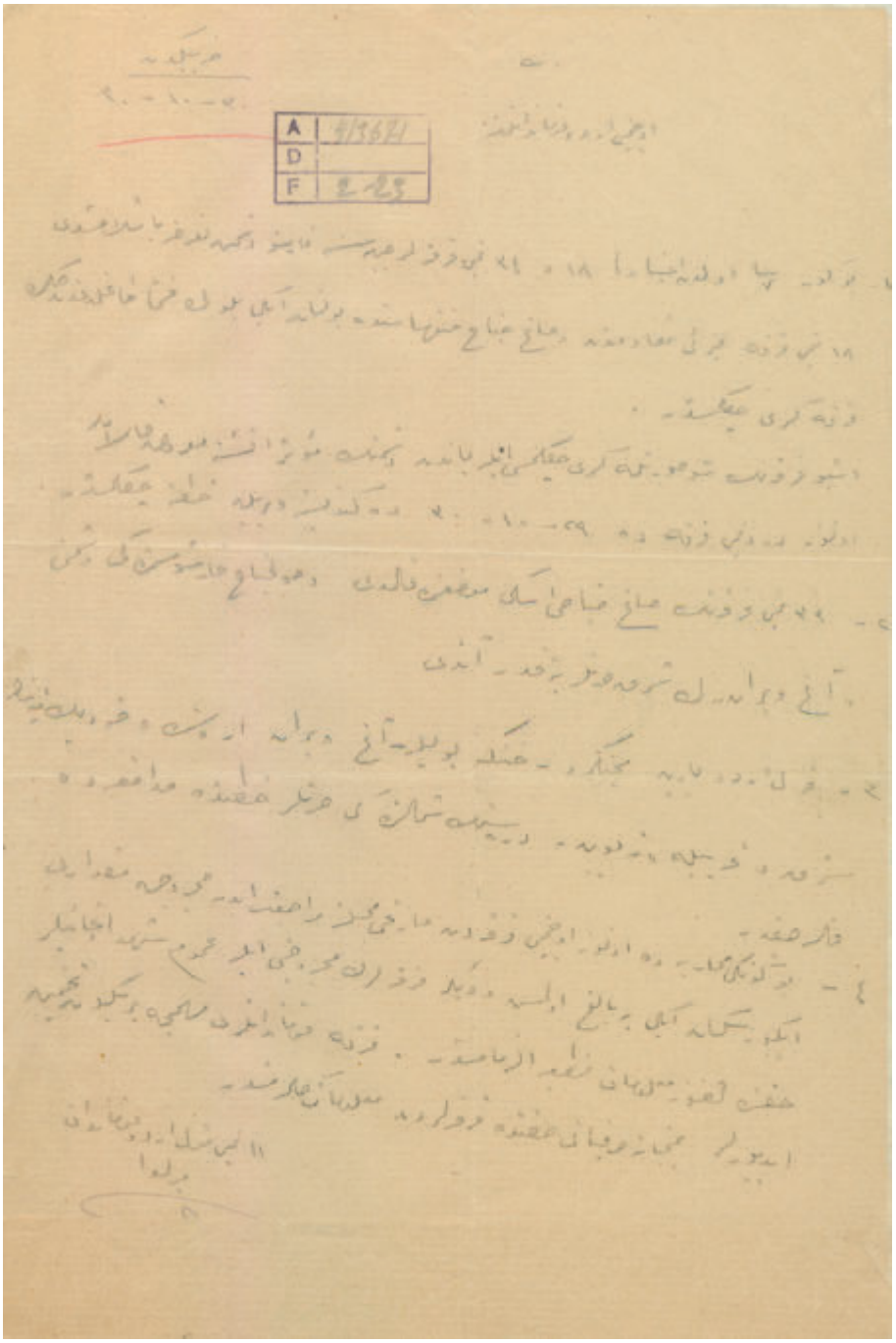

BELGE NO. 74, 74a

1. Şu'be

...(?)
30-10-30

10. Kolordu Kumandanlığına

1- Dün düşman 11. Kolordunun sol cenâhına taarruz etdi ve Ağviran'a kadar da geldi ise de ihtiyâtlar ve Vâsıf Bey'in gönderdiği müfrezenin mukabil taarruzu ile tard edildi. 32. Fırkadan hiç ma'lûmât görülmedi.

2- Kolordunun vazîfesi evvelâ Çatak, Oltu cihetlerini elde bulundurmakdır. Düşman sonra fâik kuvvetle 11'inci Kolorduya taarruz etdiği vakit 10. Kolordunun 11. Kolorduyu takviye etmek üzere buraya celbi muhtemeldir. Bunun için de Kısmasor'da sunûf-ı selâseden mürekkeb bir müfreze bulundurulmalıdır.

3- Oltu, İd ve Kaleboğazı'nın elde bulunması için îcâb ederse Oltu Müfrezesi iyice takviye edilmelidir.

4- 5 günden beri Kolordunun vaz'iyyeti hakkında ma'lûmât verilmedi. Her yirmi dört sâatde bir rapor gönderilmesi.

5- Oltu ve İd civârında bir kolorduyu bir ay besleyecek erzâk bulunduğu haber alındı. Bundan istifâde edilmesi.

6- Oltu Müfrezesi Kumandanı Osmân Bey'in yerine Kaim-makam Rüşdî Bey'in ta'yîn edilmesini muvâfık buluyorum. Daha münâsibi varsa onun ta'yîni.

7- 11. Kolordu ile dâimâ irtibâtda bulunulmalıdır.

8- Tuzla Müfrezesi Kumandanı'nın beceriksizliği yüzünden kısmen esîr bırakarak geri çekildi. Oltu'yu îcâbında sunûf-ı selâse ile taarruz dahi ederek muhâfaza etmekliğiniz kat'iyyen elzemdir. Vazîfe-i asliyyeniz bu gece gönderilen emirlerde mündericdir.

Muhâbere atlısıyla yazıldı. 30-31 minh. Sa'îd
İd, Çatak hattı vâsıtasyla (şifre) [yazılamadı] çünki Onuncu Kolordu hall edemeyecekdir.

BELGE NO. 74

BELGE NO. 74a

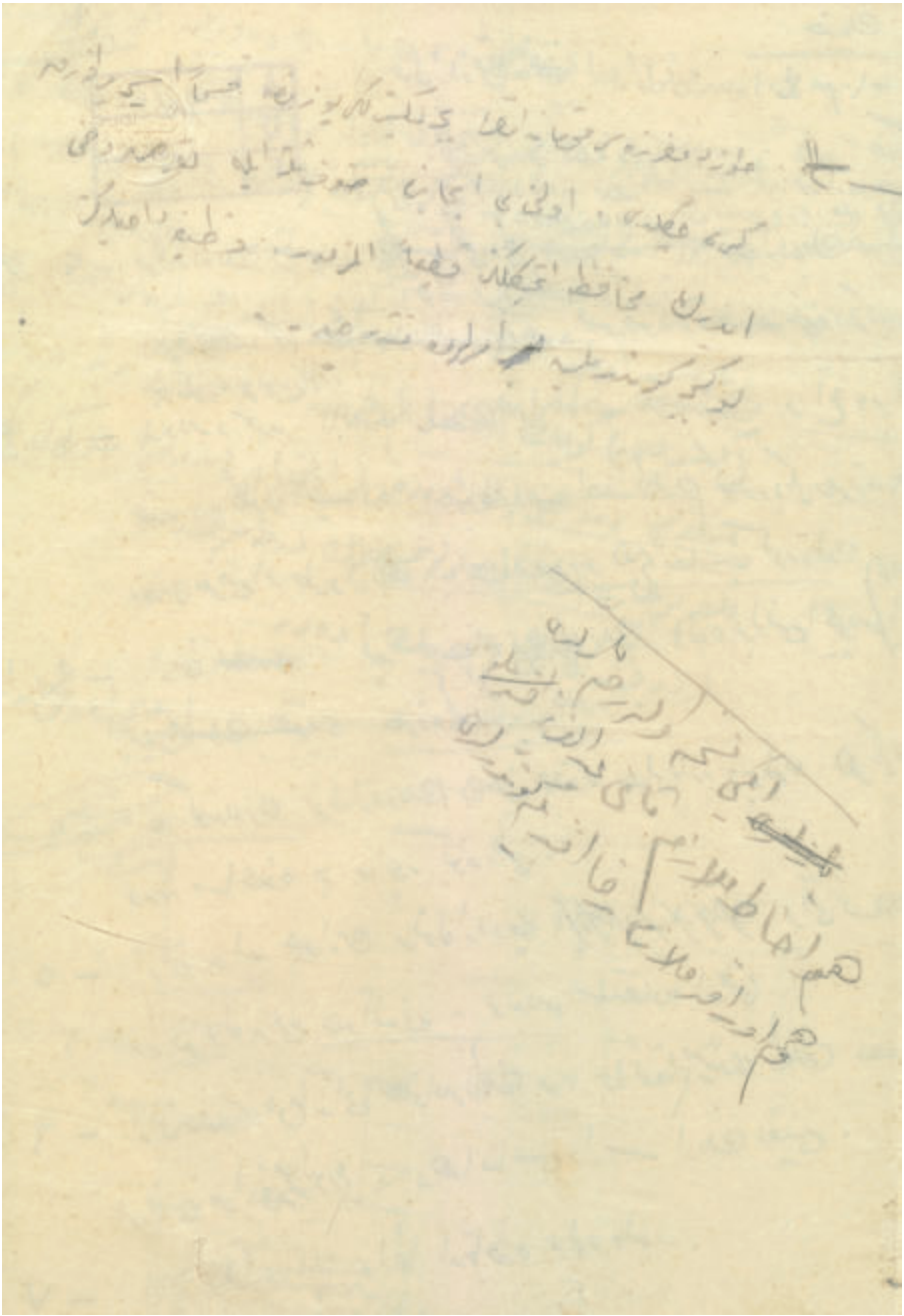

BELGE NO. 75

Şifre
Mahsûs

Hadik
30 Kânûn-ı evvel 330

Erzurum Telgraf-hânesi vâsıtasıyla
Başkumandan Vekîli Enver Paşa Hazretlerine

Dört gündür Rusların gerek Onuncu ve gerek On Birinci Kolordular cebhesinde taarruza devâm ediyorlar. Yalnız dün On Birinci Kolordunun zâyiâtı bini mütecâvizdir. Bu mütemâdî muhârebâtda gerek tarafımdan gerekse Kolordu ve Fırka Kumandanları tarafından edilen gayrete rağmen yine bir mikdâr topçu ceb-hânesi sarfına mecbûr olunuyor. Yirmi gündür imtidâd eden muhârebede günde otuz mermî hesâbıyla altı yüz mermî sarf olunmuş demekdir. Bende-niz umûm Ordunun ceb-hâne noksânını biliyorum. Harbin devâmı hâlinde muzafferiyyetle muhârebe edebilmek için harbiyye yolunun bir ân evvel açılmasının Almanya'ya îzâh edilmesi mes'elesinin ehemmiyyetine mebnî sûret-i husûsiyyede arz eylerim.

BELGE NO. 75

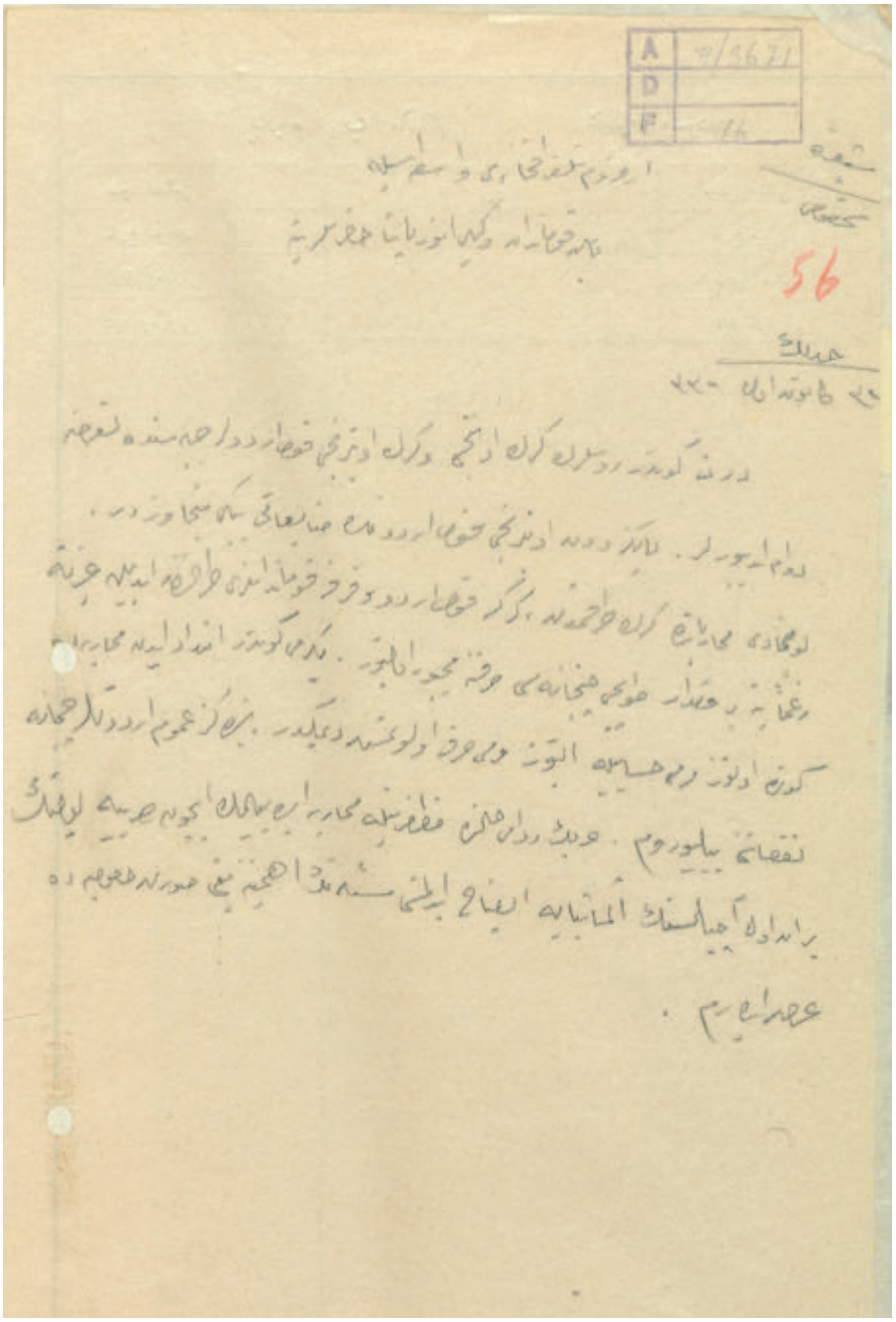

BELGE NO. 76

Mahrec: Hadik
Telefondan

Başkumandan Vekîli Enver Paşa Hazretlerine
Şifre Halli

1- Birkaç günden beri kolordular cebhesinde düşmanla müsâdemât devâm etmekdedir. Düşmanın taarruzları ba'zı yerlerde tard olunmuş ve ba'zı mahallerde lüzûmsuz karışıklıklar vuku' bulmuş ise de netîcede düşman durdurulmuş ve asker de mukavemet edecek bir hâle konmuşdur. Otuz İkinci Fırka Yeniköy civârındaki mevziinden ric'ate mecbûr edilmiş ise de Çatak civârında toplanmışdır. Mevcûdu pek noksândır.

2- On Birinci Kolordunun bulunduğu mevzi' taarruzun durduğu yer olub parça parça ezilmeğe başladığından dünden i'tibâren müdâfaaya daha sâlih bir vaz'iyyet aldırılmışdır ve bugün ahvâl iyi.

3- Tuzla civârında vuku' bulan muhârebâtda oradaki müfrezelerimiz kısmen esîr bırakılarak Oltu'ya çekilmişdir.

4- Onuncu Kolordudan henüz kat'î ve mufassal ma'lûmât almadım. Maa-mâ-fîh oradan gelen bir haber zâbitânından Kolordunun Norşin, Çatak arasında toplanmış ve iki günden beri muhârebe etmekde olduğunu haber aldım. Kendisine de bi'l-cümle vesâite mürâcatla Oltu ve Kaleboğazı'nın elde bulundurulmasını emr etdim.

5- Ardahan'daki Şitange Bey Müfrezesi dört ilâ altı tabur piyâde, iki âlây süvâri, on iki sahrâ ve bir ağır top ve iki mitralyözden mürekkeb fâik düşman karşısında 91.395'e karîb mecrûh ve şehîd vererek Şavşid (Ardanuç), Artvin üzerine ric'at etmiş olduğunu haber veriyor. Elinde ancak bin iki yüz nefer, iki kabil-i isti'mâl cebel top, bir makineli tüfenk bölüğü kalmışdır.

6- Dün akşamki istirhâmâtımı tekrâr ediyorum. Düşmanın siyâseten mühim görüb takviye etdiği Ardahan ve Batum havâlisine lâ-akall bir âlây yetişdirilmesi ve donanmanın Batum civârında icrâ-yı fa'âliyyet etmesi taht-ı ...(?). Sâniyen Ordunun selâmeti için fâideli olmakdan ziyâde muzırr olan Erkân-ı Harbiyye Reîsi Guze Bey'in hemen aldırılması lâzımdır. Vâsıf Bey ifâ-yi hidmete yakında başlatılacağından Guze Bey'e vaz'iyyetin emir buyurulması mercûdur. 31/Kânûn-ı evvel 330

Üçüncü Ordu Kumandanı Mîr-livâ
Hâfız Hakkı

BELGE NO. 76

BELGE NO. 77

Hadik
31-10-330

Üçüncü Ordu Kumandanlığına

1- Bugün 34. Fırka cebhesinde sükûnet-i tâmme vardı.

18. Fırkaya karşı düşman iki tabur piyâde ile cebheden ve bir âlâyla sağ cenâhdan taarruza başlamışdı. Sâat 3.30 sonraya kadar sağ cenâhda bulunan kıtaât fevka'l-âde sebât ederek düşmanın ileri hareketini tevkif etdi.

Bu sâatden sonra düşman dîger bir âlây ile Süvâri Fırkasına doğru ilerilemeğe başlamış ve Süvâri Fırkasının sol cenâhda bulunan batarya ve mitralyöz ve süvâri kıtaâtının çekilmeğe başlamasıyla işbu düşman âlâyı 18. Fırkanın sağ cenâhına düşmeğe başlamışdı.

Fırkanın sağ cenâhı son ihtiyât neferine kadar takviye ve bir müddet de mukavemet edilmiş ise de burada bulunan kıtaâtın efrâdın nısfından ziyâdesinin ve birçok ümerâ ve zâbitânın şehîd ve mecrûh düşmesi yüzünden sağ cenâh ve merkezdeki tepeler tahliye edilerek sol cenâh yerinde olmak üzere sağ cenâh geri kırılmış ve Süvâri Fırkasının dümdârı ile irtibât te'sîs edilmişdir.

2- 33. Fırkanın bütün cebhesine taarruz eden düşmanın taarruzâtı akşam karanlığa kadar akim bırakılmışdır.

Bu Fırka karşısında da düşmanın bugünki kuvveti dolgun mevcûdlu iki âlây piyâde ve 4 toplu 4 batarya ve 2 obüsden ibâret tahmîn edilmişdir.

3- Bugünki muhârebe netîcesinde 18. Fırkanın piyâde kuvveti 650 nefer kalmışdır. Elli Üçüncü Âlâydan bir tabur kumandanıyla 4 zâbit ve Doksan Sekizinci Âlâyın Birinci Taburundan da iki zâbit kalmışdır. 33. Fırka taburları 50:100 nefere tenezzül etmişdir. İşbu Fırkadan dahi ba'zı taburlarda iki zâbit kalmışdır.

11. Kolordu Kumandanı
Galib

BELGE NO. 77

BELGE NO. 78

Kürdigan'dan[113]
31-10-330
Sâ. 11.00 sonra

Kolordu Emri

1- Ruslar Aras'dan Kötek'e kadar hudûd hattında ve ândan sonra İssisu - Topyolu Karakolu- Çatak - Urut hattındadır. Düşmanın 30-10-330 günü Ağviran'a ve İd'in şimâlindeki Yeniköy mevziine vuku' bulan taarruzları muvaffakıyyetle tard edilmişdir.

2- İkinci Süvâri Fırkası Aras - Mecingerd ve On Birinci Kolordu Mecingerd - Kötek hattında olub Onuncu Kolordunun Otuz Birinci Fırkası Kürdigan (ileri kıtaâtıyla Çatak karyesi ile Kürdigan mezraasında) Otuzuncu Fırka Kornes'de, Otuz İkinci Fırka İd'de ve Müstakil Fethî Bey Müfrezesi bir kısmı ile Narman Boğazı'nda, dîger bir kuvvetiyle Kaleboğazı'nda olub Nizâmiyye Süvâri On Dokuzuncu Âlây kendisine terfîk edilen bir makineli bölük ile Narman Müfrezesini takviye etmek üzere bugün sevk olunmuşdur.

3- Onuncu Kolordu Norşin mevziindeki kuvveti düşmanın bir mikdâr süvâri, piyâde ve makineli topçusuyla Çatak'a karşı icrâ' etmiş olduğu yan te'sîriyle vaz'iyyeti tashîhe mecbûr olmuş ve kemâl-i intizâm ile Kürdigan - Kornes'i işgal etmişdir. Kolordumuz yarın 31. Fırka ile Kürdigan'ı ve 30. Fırka ile Kornes mevâzıını, 32. Fırka da (Narman Müfrezesi ile müttehiden) Oltu - Narman - Ekrek Câddesi'ni müdâfaa edecekdir. Bu maksadla 30 ve 32'nci Fırkalar ve Fethî Bey Müfrezesi kendilerine verilen ta'lîmâta tevfîkan hareket edeceklerdir. 31. Fırka ise Kürdigan mevziini Çatak'a karşı müdâfaa ve ihzâr edecekdir. Kolordu İstihkâm Taburu yarın Kornes ile Kamhis arasına ba'zı tahkîmât icrâ' etmek üzere ta'lîmât alacakdır.

4- Erzâk ve ceb-hâne kollarıyla seyyâr hasta-hâneler hakkında ayrıca ta'lîmât ta'mîmen teblîg olunacakdır.

5- Bir depo taburu Hasankale üzerinden Mihkar istikametinde gelmekde olduğu gibi Erzurum civârında mevcûd üç depo taburunun da buraya tahrîkine emir verilmişdir. Dîger üç depo taburumuz Bayburd'dan Erzurum'a varmış olacakdır. Üç senelik ihtiyât efrâdıyla 310 tevellüdlü kur'a-i cedîde efrâdının silâh altına alınmasına emir verilmişdir.

6- Kolordu kıtaâtının birkaç gündür ric'at harekâtı yapmış olmakla berâber vazîfesini tamâmen yapmış olduğunu görmekle müftehirim. Otuz İkinci Fırkanın Topyolu Karakolundan Yukarı Hamas tarîkiyle Çatak'a kadar fevkü't-tasavvur tabîî müşkilât içinde ve bi'l-hâssa düşman âteşi altında emsâli pek nâdir bir cür'et-i kahraman-âne ile yapdığı on beş sâatlik

[113] Erzurum Narman ilçesi Kışlaköy bucağına bağlı köy. Bugünkü adı Pınaryolu.

yürüyüş ve Bardız Yaylası ile Losnik mevzilerinin sukutuyla pek münferid kalmış olan (Doksan İkinci) Âlâyın toplarla ve makineli tüfenklerle düşman mevzilerini yararak pek kahraman-âne bir hareketle Fırkasına iltihâkı yalnız Kolordumuza değil târih-i millîmize şeref verecek mefâhirdendir. Bu gibi vakayie temeyyüz eden silâh arkadaşlarımızı vatanın, milletin dâimâ ibzâl edeceği mükâfâtlara nâil etmeğe delâlet etmeği en birinci vezâifden add ederim. Bu hareketler efrâdımızın zâbitân tarafından dîndâr-âne ve merd-âne ve vatanperver-âne hislerle sevk ve idâre edildiği takdîrde ne büyük işler görebileceğini gösteriyor. Buna rağmen Çatak civârında ve Çatak - Norşin arasındaki mevzide yapılan ufak müsâdemeler esnâsında ba'zı zâbitânın Kürdigan istikametinde müsellah kıt'alarıyla bilâ-emr savuşmuş olduğunu görmekle pek müteellim bulunuyorum. Bu zâbitler hakkında en şedîd cezâları tatbîk etmek üzereyim. Bu müessif hâdise bu gibi vatan hâinleri hakkında pek kahhâr-âne davranacağımı sûret-i kat'iyyede ihtâra beni mecbûr etmişdir.

7- Kolordu Karâr-gâhı bu gece [ya'nî 31/1-10-330] ve yarın Kürdigan'dadır. Kürdigan mezraası Kürdigan - Mihkar - Lafsor - Kigani - İd mevâkii telefonla merbûtdur ve bu mevkiler telefon merkezleridir.

İlâve: Fethî Bey Müfrezesi hakkında ve bu Müfrezeden Kaleboğazı'na gelmiş olan kuvvetin mikdârıyla sahrâ topları hakkında gönderilecek zâbitler vâsıtası ile serîan ma'lûmât istihsâli ile iş'ârını 32. Fırka Kumandanlığından istirhâm eylerim.

Sûret-i Teblîg: İşbu emir: Otuz İkinci Fırka ile Fethî Bey Müfrezesine telefonla [Otuz İkinci (Fırka) Kumandanlığı vâsıtası ile] Otuz ve Otuz Birinci Fırkalara tahrîren teblîg olunmuşdur.

Onuncu Kolordu Kumandanı
Mîr-alây

BELGE NO. 78

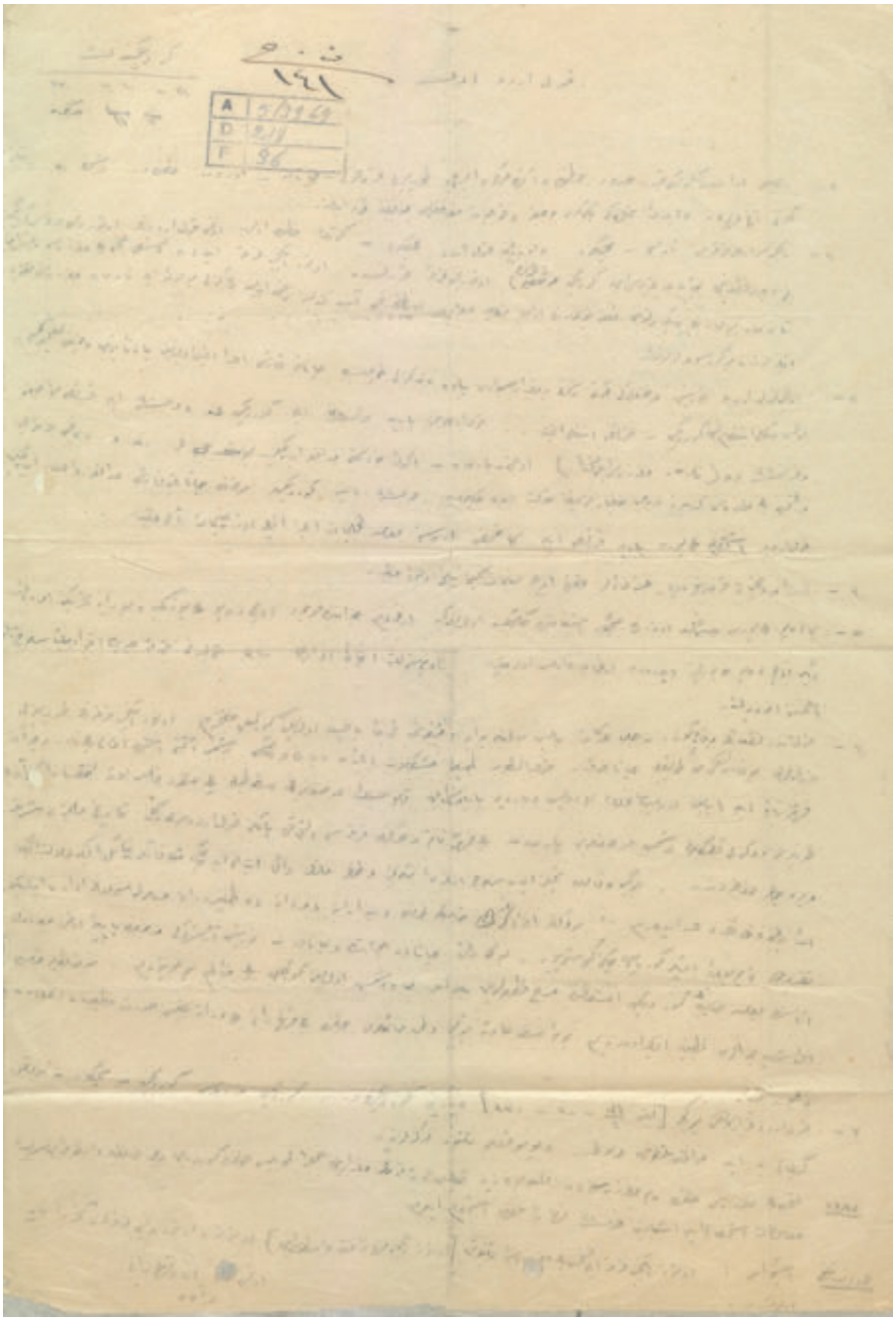

BELGE NO. 79

Hadik
31-10-330

Onuncu Kolordu Kumandanlığına

1- Beş gündür vaz'iyyet-i umûmiyyenizden beni haber-dâr etme(me)kliğiniz esbâbını anlayamadım. Her vâsıta ile de te'kîd ediyorum ki şu nâzik zamânda beni kuvvetinizden, vaz'iyyetinizden, düşmanın hâl ve vaz'iyyet ve mevkiinden günü gününe kat'iyyen haber-dâr olmalıyım. Buna ehemmiyyet vermenizi ricâ ederim.

2- Hâl ve vaz'iyyete nazaran Kolordunuzun merkez sıkletini Çatak ve civârında mı yoksa Oltu civârında mı bulundurmak fikrindesiniz? Düşmana, kuvvet ve vaz'iyyetinize âgâh etmediğiniz için bu bâbda kat'î bir fikir beyân etmiyorum. Her hâlde şunu biliniz ki Oltu ve İd havâlîsi Kolordunuzu bir buçuk aydan fazla besler, Erzurum ve civârı ise aç bırakır. Bu nokta-i nazardan da Oltu'nun muhâfazası ne derece ehemm olduğunu takdîr edersiniz. Bâ-husûs kumandanızdaki Kolordunun burada gördüğüm kıtaâtdan birkaç misli daha değerli olduğunu bildiğim için kat'iyyen Oltu ile bulunduğunuz mıntıkadan ayrılmayacağınıza emînim.

3- Her gün her vâsıta ile kuvve-i umûmiyyeniz, düşman, vaz'iyyetiniz hakkında ma'lûmât bekliyorum.

Üçüncü Ordu Kumandanı
Mîr-livâ

Tarz-ı Teblîg:

10. Kolordu 19. Süvâri Âlâyı İhtiyât Mülâzım Azîz Efendi ile.

BELGE NO. 79

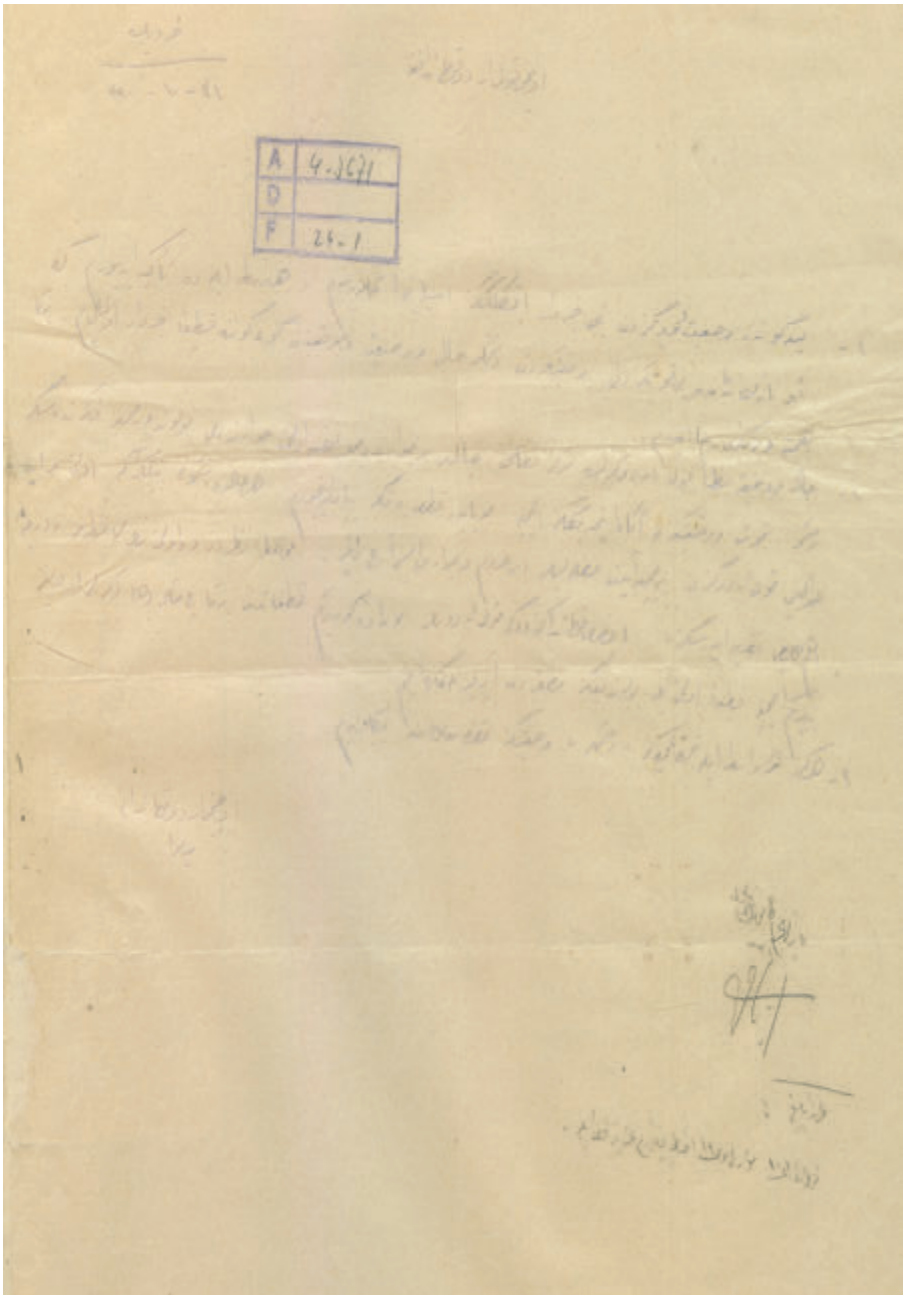

BELGE NO. 80

Erzincan'da Başkumandan Vekîli Enver Paşa'dan mevrûd 1 Kânûn-i sânî 330 târihli şifre halli

Beşinci Kolordudan başka bir kolordunun daha gönderilmesi iyi olursa da her hâlde vaz'iyyetin Balkan ahvâli böyle kaldıkça gönderilmeyeceği tabîîdir.

Ordu Kumandanı ba'de bildirmek üzere mülâzım-ı sânîleri doğrudan doğruya (evvel) nasb etmek salâhiyyetini hâizdir. Fakat bundan yukarı ümerâ ve zâbitân için mutlak evvelce istîzân îcâb eder. Lakin size olan emniyyet dolayısıyla istîzân etdiğimiz husûs ancak pek aykırı bir şey' değilse kabûl edileceğinden emîn olabilirsiniz. Tahsîsâta gelince fevka'l-âde masraflar için zâten Ordunun emrine verilmiş birkaç bin lira para vardır. İdâreden sorub anlayabilirsiniz. Değerli fırka kumandan ve erkân-ı harbiyye zâbitânı için de İstanbul'a gidince îcâbına bakarım. Fakat bunların hemen her yerde nâdir olduğunu da unutmayınız.

Şitange Bey Müfrezesi, Erzurum'da aldığım ma'lûmâta göre Ardanuç'a çekilmişdir. Bence mümkün ise onunla Oltu Müfrezesini takviye ederek Oltu'yu elde bulundurmak ve-yâhûd o istikametde Erzurum yolunu kapamak mühimdir. Maa-mâ-fîh İstanbul'a gidince Beşinci Kolordunun bir âlâyını denizden göndermeğe çalışırım. Bu vesîle ile şunu da söyleyeyim ki Dokuzuncu, Onuncu Kolorduların depo kadrolarını doldurarak ve İstanbul'dan gelecek ihtiyât mülâzımları ve zâbitânla elde bulunan topçuları münâsib sûretde tevzî' ederek seyyâr jandarma kadrolarını da kullanarak mezkûr kolorduları yeniden eski kuvvetlerine ircâa çalışmanız pek elzem. Guze Bey'e gelince evvelâ şunu mahrem-âne söyleyeyim ki Alman zâbitlerinin sûret-i tevzîi Almanya ile ittifâk muâhedesi îcâbındandır. Binâen aleyh daha harbin bidâyetinde muâhedenin bir mâddesini bozarsak hiç doğru olmaz. Sonra benim muhârebe(de) gördüğüm gibi Guze, Feldman ve sâireden hem cesûr hem soğuk kanlı hem de muntazam, çalışkandır. Binâen aleyh Erkân-ı Harbiyye Reîsi kalınca Orduyu tâ bidâyetden beri tensîk etdiğinden istediğiniz gibi çalışdırırsınız. Vâsıf'ı da Harekât-ı Harbiyye Şu'besi Müdîriyyetinde kullanırsınız. Binâen aleyh bunun tebdîlini istemekde isti'câl etmeyiniz. Bir kere berâber çalışmağa başlayınız. O vakit sözlerimi tasdîk edersiniz. Eğer hakikaten çalışamazsanız o vakit her hâlde Guze'den daha az işe yarayan Feldman'ı vereyim.

BELGE NO. 80

BELGE NO. 81

Mahrec: Köprüköy
Numro: 4.789
Târih: 1 Kânûn-ı sânî 330
Sâat: 3.20
Gayet aceledir.

Başkumandan Vekîli Enver Paşa Hazretlerine
Şifre Halli

1- Batum mıntıkasındaki Rızâ Bey Müfrezesi Borçka'(ya) ric'atle (Köprü z i g a r s t i) hattına çekilmişdir. Rızâ Bey müddet-i medîde fâik ve muntazam düşman kuvvetlerine karşı müdâfaa eden kuvvetinin artık muhâfaza-i mevki' edemeyeceğini ve kuvvetinin kısm-ı a'zamı firâr etmiş ve mevcûd olanlarının da ederek denizden ve gerekse karadan ittisâli kat' olunmak tehlikesine ma'rûz kalmış olduğunu bildiriyor. Makriyal(?) mıntıkası da kara ve denizden tazyîk olunduğundan oradaki kuvvetler de çekilmişdir. Düşman ise bütün işgal etdiği köyleri yakıyor ve bî-çâre unsur-ı İslâm'ı imhâya çalışıyor.

2- Ardahan civârına gelince, Doktor Süleyman Nu'mân Bey'den işitdiğime nazaran oradaki Şitange Bey Müfrezesi de fâik düşmanın baskını netîcesinde mecbûr-ı ric'at edilmiş ve muhtâc-ı muâvenet bir hâle gelmişdir. Kat'iyyen zann ediyorum ki Ruslar her hâlde siyâseten ve mevkien mühim gördükleri Batum ve Ardahan havâlîsinden bekledikleri (s 92558 i a) ihtiyât kıtaâtını takviye etdiler. Şu sebeble gerek o cihetdeki Rus kuvvetlerini orada tesbît etmek, gerek unsur-ı İslâm'ı katl-i ammdan, sefâlet ve inkırâzdan tahlîs etmek eylemek için her hâlde donanmamızın Batum Limânı'na gelib oraya icrâ-yi te'sîr etmesini ve bu donanma ile birlikde bir âlâydan aşağı olmamak üzere bir (kuvvetin) Rızâ Bey ve Şitange Bey Müfrezelerini takviye eylemesini ricâ eder ve cevâbına intizâr eylerim.

3. Ordu Kumandanı
Hâfız Hakkı

BELGE NO. 81

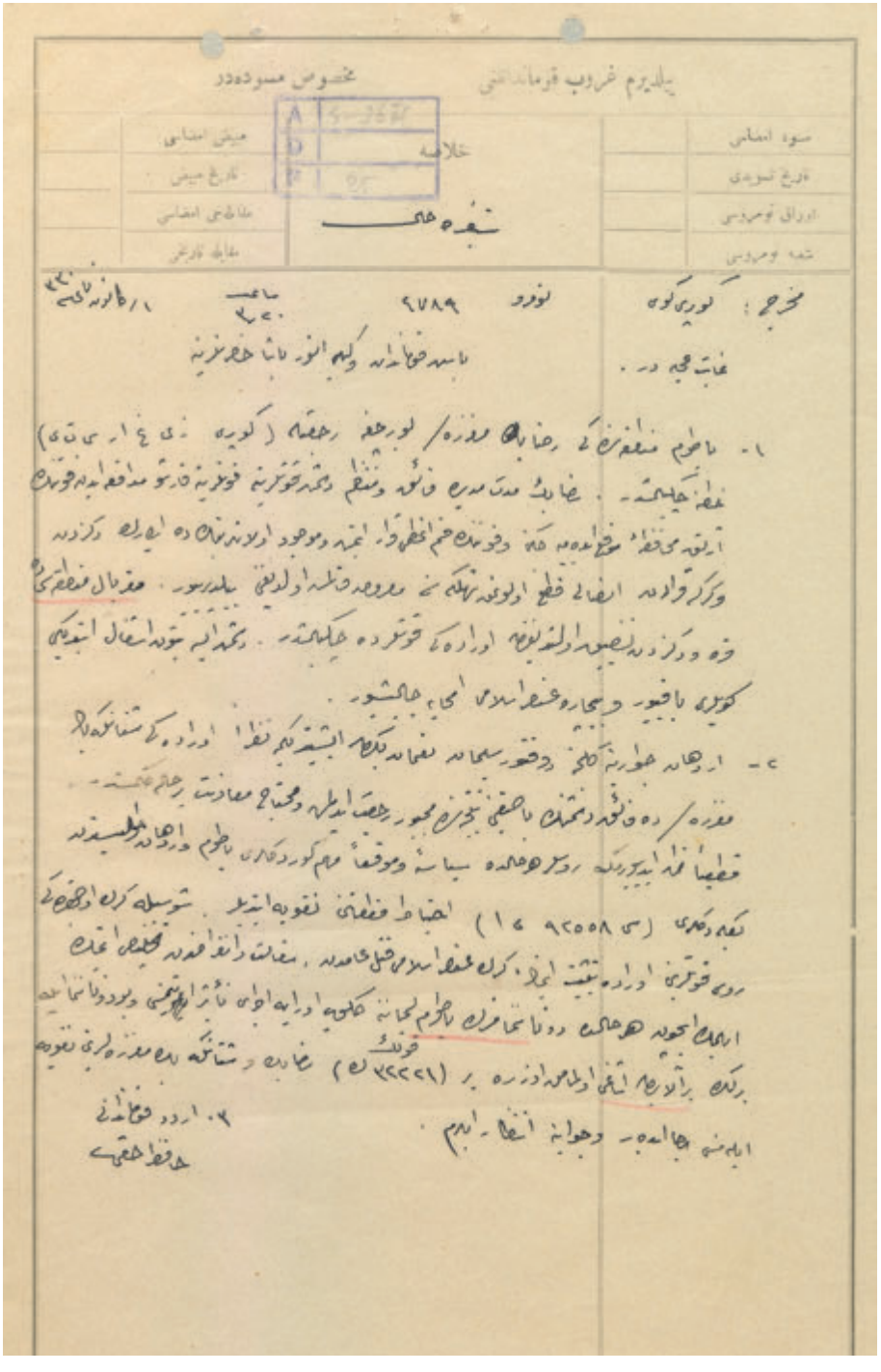

BELGE NO. 82, 82a

Zamân: 1/11/330 Çehâr-şenbih
Mahall-i Vukuât: Zivin
Vukuât:

Hadik Cenûbunda Tarassud Mahallinden
1/11/330

Kolordu Emri

1- Bugün alınan raporlara nazaran karşımızdaki düşmanın kuvveti dolgun mevcûdlu dört piyâde âlâyı, dörder toplu altı batarya ve iki obüs ve bir âlây süvâriden ibâretdir.

2- 33'üncü Fırka fâik düşman kolları karşısında mevziini muhâfaza edememiş ve kısmen Zivin Çayı'nın garb sırtlarına çekilmişdir.

3- Kolordu yarın ber-vech-i âtî hatda düşmanın taarruzuna mukabele edilecekdir.

   a) 33'üncü Fırka; Zivin Çayı'nın garb sırtlarında Keçesor - Hoşab yoluyla [dâhil] Horum - Zivin(?) yolu [hâric] arasında.

   b) 34'üncü Fırka; Horum - Zivin yoluyla [dâhil] Ahalik-i Süflâ - Hadik yolu [hâric] arasında 18'inci Fırka Ahalik-i Süflâ - Hadik yolu [dâhil] ile Ardos - Çermik yolu [hâric] arasında Süvâri Fırkası Ardos - Çermik yoluyla [dâhil] Aras Nehri arasında Zivin Çayı'nın garb sırtlarında.

4- Fırkalar, bugün bulundukları muhârebe hattında emniyyet kıtaâtı bırakdıkdan sonra sâ. 11 sonradan i'tibâren kıtaât sessizce ve kemâl-i sükûnetle yeni mevzilerine çekileceklerdir.

5- Emniyyet kıtaâtı düşmanla teması gaib etmemek şartıyla sabâha yakın bir zamânda yeni mevzie çekileceklerdir. Bunların çekilmeleri esnâda bir yanlışlığa mahall vermemek için Fırkalar tedâbîr-i lâzıme ittihâz etmelidirler.

6- Emniyyet kıtaâtı kuvveti ve kimler kumandasında bırakıldığı Fırkalarca kayd edilerek bil'âhire muvâsalatlarında işbu kuvvetin tamam avdet edib etmediği tedkik edilmelidir.

7- 34'üncü Fırka Hadik - Ahalik-i Ulyâ ve Hadik - Ahalik-i Süflâ yolundan, 18'inci Fırka Altınbulak - Hızırilyas yolundan çekileceklerdir.

8- Fırkalar yeni mevzide yek-dîgeriyle sıkı irtibât te'sîs edecekler ve mevzie muvâsalatları Kolorduya bildirecekler.

9- Bu gece eski mevzilerde kemâfi's-sâbık âteş yakdırılacakdır.

10- 18'inci Fırkanın sağ cenâhında bulunan 54. Âlây 3. Tabur derhâl Fırkasına iâde edilecek ve yeni mevzie muvâsalat eder etmez 34'üncü Fırka dolgun mevcûdlu bir taburu 33'üncü Fırka emrine gönderecekdir.

Muhârebe mevzilerinde Zivin Deresi'ndeki köylerde bütün hasta, mecrûh, esliha, ceb-hâne, erzâk, eşyâ bu gece kâmilen yeni mevziin gerisine Fırkalara gösterilen büyük ağırlık mevâzıına nakl etdirecekdir. Hadik köyündeki yaralı, esliha, ceb-hâne ve eşyâyı nakl etdirmekden 34'üncü Fırka mes'ûldür.

11- Büyük ağırlıklar ber-vech-i âtî mevâkie gönderilecekdir. 18'inci Fırka Azab'a, 34'üncü Fırka Kalender, 33'üncü Fırka Mollamelik.

12- Seyyâr hasta-hâne ve erzâk kolları ve ceb-hâne kolları için ayrıca emir verilecekdir.

Ben, Ahalik-i Süflâ'da bulunacağım.

11. K. Kumandanı
Galib

BELGE NO. 82

BELGE NO. 82a

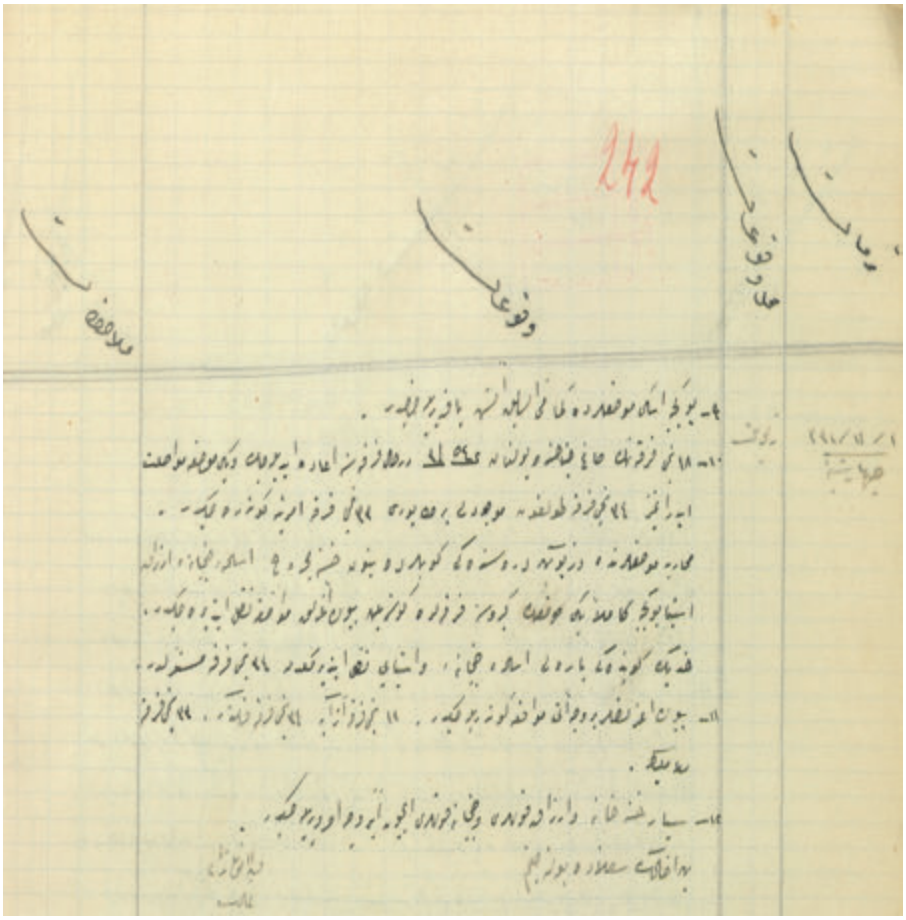

BELGE NO. 83, 83a, 83-1

Târih: 1/2
Sâat ve Dakika: 11.55 akşam

Mahrec: Narman
Numro: 700
Tarîk: 316
Sâat: Akşam 7

Gayet müsta'celdir.
Hangi istasyonda te'hîr ederse şedîden mes'ûl edilecekdir.

İd Nokta Kumandanı Vâsıtasıyla Üçüncü Ordu Kumandanlığına

Mâdde 1- Fâik düşman kuvvetinin taarruzu karşısında Onuncu Kolordu 31-10-330 günü Norşin ile Çatak karyesindeki mevzii terk etmişdir. Fırka 31, İd'e Kürdigan karyesiyle mezraa, Çatak ile Kürdigan'ın vasat mesâfesindedir. İşgal etmişdir. Fırka 30, 31 günü zevâlde Kornes'e gönderildi ve buraya vardı. Vazîfesi, Pitkir Kornes Câddesi'ni setr ve te'mîn etmek ve Fırka Otuz Bir ile tevhîd-i hareket eylemişdir. Pitkir karyesi 31-10-330 günü sâat yediye kadar düşmandan hâlî idi. Fırka 32 bugün zevâlden evvel İd'e girmiş ve Yeniköy'e hareket etmişdir. Vâzifesi Oltu Müfrezesi ve Süvâri Âlâyının emrini alarak kuvve-i asliyyesiyle Oltu, Narman, Ekrek Câddesi'nde ve bir kısım kuvvetle Kaleboğazı Câddesi'ni setr ve te'mîn etmekdedir. Yeniden teşkîl edilen Süvâri On Dokuzuncu Âlây kendisine dört tüfenkli makineli tüfenk bölüğü terfîk olunarak Yeniköy'e ya'nî Narman Boğazı'na gönderildi. Bugün öğleden evvel varmış olacakdır. Ekrek Mevki' Kumandanlığınca cem' edilen 300 perâkende efrâdla Âlây 82 3. Tabur yeniden teşkîl olunarak bugün sâat beş öğleden evvel İd'e Otuz İkinci Fırkayı takviye için gönderildi. Kolordu Karâr-gâhı ve yeniden teşkîl olunan Kolordu İstihkâm Taburu 280 mevcûdla Kürdigan'dadır. Gayr-i kabil-i isti'mâl altı top ve iki makineli tüfenk kabil-i isti'mâl ikişer üçer ve biri dörder toplu ...(?) yeniden teşkîl ve tensîb kılındı.

2- Kürdigan mevziinde bugün şimdilik sükûnet vardır. Yeniköy mevziine karşı düşmanın taarruzları püskürtülmüşdür. Kornes ve Yeniköy vaz'iyyetlerine dâir bugüne âid ma'lûmât henüz alınamadı.

3- Kolordu cebhesindeki düşman kuvveti Bardız ile Tecerek,[114] ...(?) Deresi'nin şimâl mecrâsı istikametinde arasındaki mıntıkada her hâlde üç tabur piyâde, iki süvâri bölüğü, altı top, dört makineli tüfenk ve Yeniköy mıntıkasında ise bir piyâde âlâyı, bir süvâri âlâyı ve batarya ve birkaç makineli tüfenk tahmîn ediyorum.

4- 9 ve Onuncu Kolordu bakayâsından tertîb olunan Onuncu Kolordunun bugünki kuvveti Kolordu Karâr-gâhı Otuzuncu Fırkanın iki yüz seksen

[114] Erzurum Oltu ilçesi Merkez bucağına bağlı köy. Bugünkü adı Obayayla.

tüfenk, top yok, bir mitralyöz, kırk kılınç, top yok, makineli tüfenk yok; Otuz Birinci Fırkanın altı yüz tüfenk, altı kılınç, top yok, mitralyöz bir; Otuz İkinci Fırkanın 350 tüfenk, 10 kılınç, 6 top, 6 makineli tüfenk; On Dokuzuncu Süvâri Âlâyının tüfenk yok, kılınç yüz yetmiş, top bir, mitralyöz yok; terfîk edilen Makineli Tüfenk Bölüğü tüfenk (280), kılınç yok, top yok; Makineli Tüfenk İstihkâm Taburunun 280 tüfenk; Otuz İkinci Fırkadan mâ-adâ Kolordu emrinde cem' edilen topçu kuvveti 16 top, bu kere Ekrek'den Fırka Otuz İki'ye sevk edilen 82. Âlây Tabur 3 tüfenk üç yüz; yekûn tüfenk 1.870, kılınç 226, top 22, makineli tüfenk 12'dir.

Mâdde-5: Dokuzuncu ve Onuncu Kolorduya mensûb kıtaât ve katarlardan bulabildiklerini ve bu bâbda icrââtımızı mübeyyen ve mufassal rapor Ordu Karâr-gâhına mensûb Mülâzım Rızâ Efendi'ye tevdîan takdîm kılınmışdır.

6- Şimdiye kadar her gün tekmîl Kolordu cebhesindeki vakayie dâir İd Telgraf-hânesi vâsıtasıyla her gün muntazaman ve ayrıca Erkân-ı Harb Kaim-makamı Vâsıf Bey'le de tahrîren ba'zı raporlar ve bir kıt'a mütâlaa-nâme takdîm etmiş idim. Şimdi İd'den tahkikat icrâ' ediyorum. Yevmî raporlarımın vâsıl olmuş olmamasından müteessifim.

7- 9'uncu Kolordu Kumandanı ile Erkân-ı Harbiyye Reîsi herhâlde Sarıkamış civârında kalmışdır. Binbaşı Nûrî Bey, 25 veya 26 Kânûn-ı evvel'de Bardız'dan Kötek'e giderken İssisu'da esîr düşmüşdür. Mümtâz Yüzbaşı Kemâl Bey Kolordu Karâr-gâhındadır.

8- Ordu Karâr-gâhında Zanzak'a gideceğine ve On Birinci Kolordunun ric'atı hâlinde Onuncu Kolordunun vazîfesine dâir Hadik'den keşîde buyurulan 31 Kânûn-ı evvel 330 târihli emr-i sâmîlerinde / 1 Kânûn-ı sânî 330

Onuncu Kolordu Kumandanı
Yusuf İzzet

BELGE NO. 83

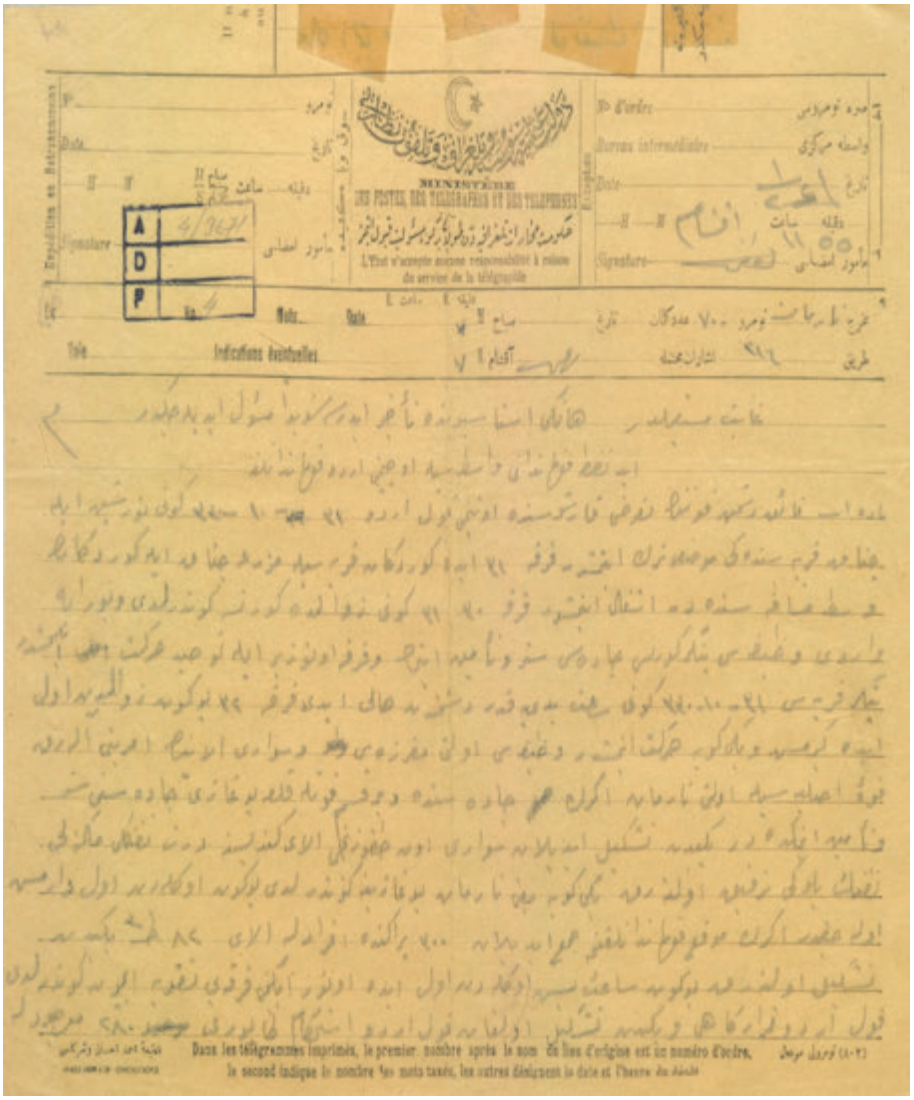
MINISTÈRE
DES POSTES, DES TÉLÉGRAPHES ET DES TÉLÉPHONES
L'Etat n'accepte aucune responsabilité à raison de service de la télégraphie
Indications diverses
Dans les télégrammes imprimés, le premier nombre après le nom du bureau d'origine est un numéro d'ordre.
Le second indique le nombre des mots taxés, les autres désignent la date et l'heure du dépôt

BELGE NO. 83a

BELGE NO. 83-1

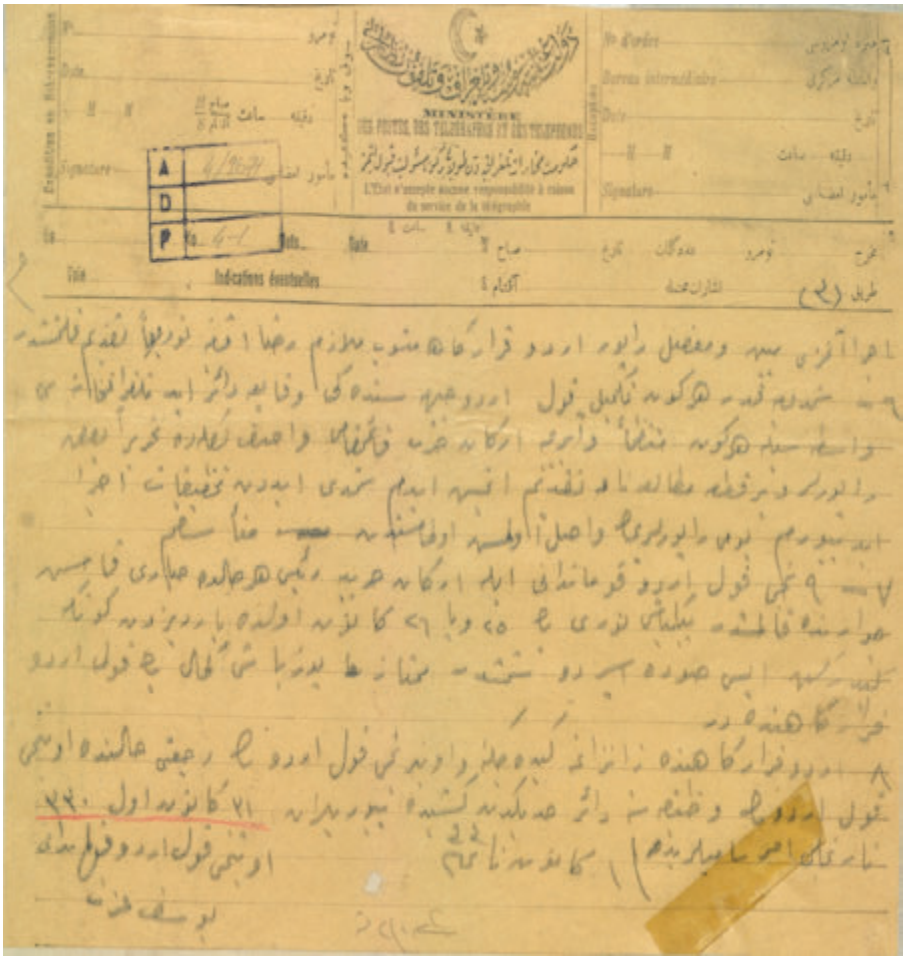
MINISTÈRE
DES POSTES, DES TÉLÉGRAPHES ET DES TÉLÉPHONES
L'Etat n'accepte aucune responsabilité à raison du service de la télégraphie
Indications éventuelles

BELGE NO. 84

Mahreci: Zanzak
Numro 87 Sâat 9 gece

Erzincan'da Başkumandan Vekîli Enver Paşa Hazretlerine
Şifre Halli

1- On Birinci Kolordu cebhesinde altı günden beri kanlı muhârebât devâm ediyor. Ba'zı günler zâyiât bin neferi geçiyor ve tüfenk mevcûdu iki bine inen bu Kolordu bu gece Hadik - Zivin hattının garbına çekiliyor. Bugünlerde yine zâbitân zâyiâtı pek fazladır. Evvelki gün 54. Âlây ve 98. Âlâydan ancak beş altı zâbit sağ kaldı. Mütebâkîsi kâmilen yaralandı ve şehîd oldu. On Sekizinci Fırka Erkân-ı Harbi şehîd, Otuz Üçüncü Fırka Erkân-ı Harbi yaralandı.

2- Oltu da sukut etdi ve Fethî Bey Müfrezesi düşmana verdiği bir baskında beş top zabt etdikden sonra maa'l-esef askeri dağıldı. Bu Müfreze ile Onuncu Kolordu Yeniköy Boğazı ile Kaleboğazı - İd mıntıkasının müdâfaasına me'mûr edildi.

3- Bu vaz'iyyetde Ordunun cem'an dört bin tüfenklik elde kalan son çekirdeğini mahv ederek Anadolu'yu büsbütün boş bırakmakdan ise Ordu evvelâ Köprüköy hattına ve bu hatda vüs'at-i azîmesine mebnî ...(?) ta'kîb ederlerse Erzurum'a Höyükler hattına çekilmeği muvâfık görüyorum.

4- Vaz'iyyetin ıslâhı hattâ Erzurum'da sebât edebilmek, tâze kuvvetin vürûduna mütevakkıfdır. Tâze kuvvetden maksad da evvelce yazdığım vechle serîan Trabzon'a ihrâc edilecek topçusuz bir piyâde fırkasından ibâretdir. Erzurum'da işidilen top sesi asker için kâfîdir. Bu fırkanın topçusu İstanbul'da başka maksadlar için kullanılabilir.

5- Ordu Karâr-gâhı Zanzak'dadır. 1/2 Kânûn-ı sânî 330

Üçüncü Ordu Kumandanı
Mîr-livâ
Hâfız Hakkı

BELGE NO. 84

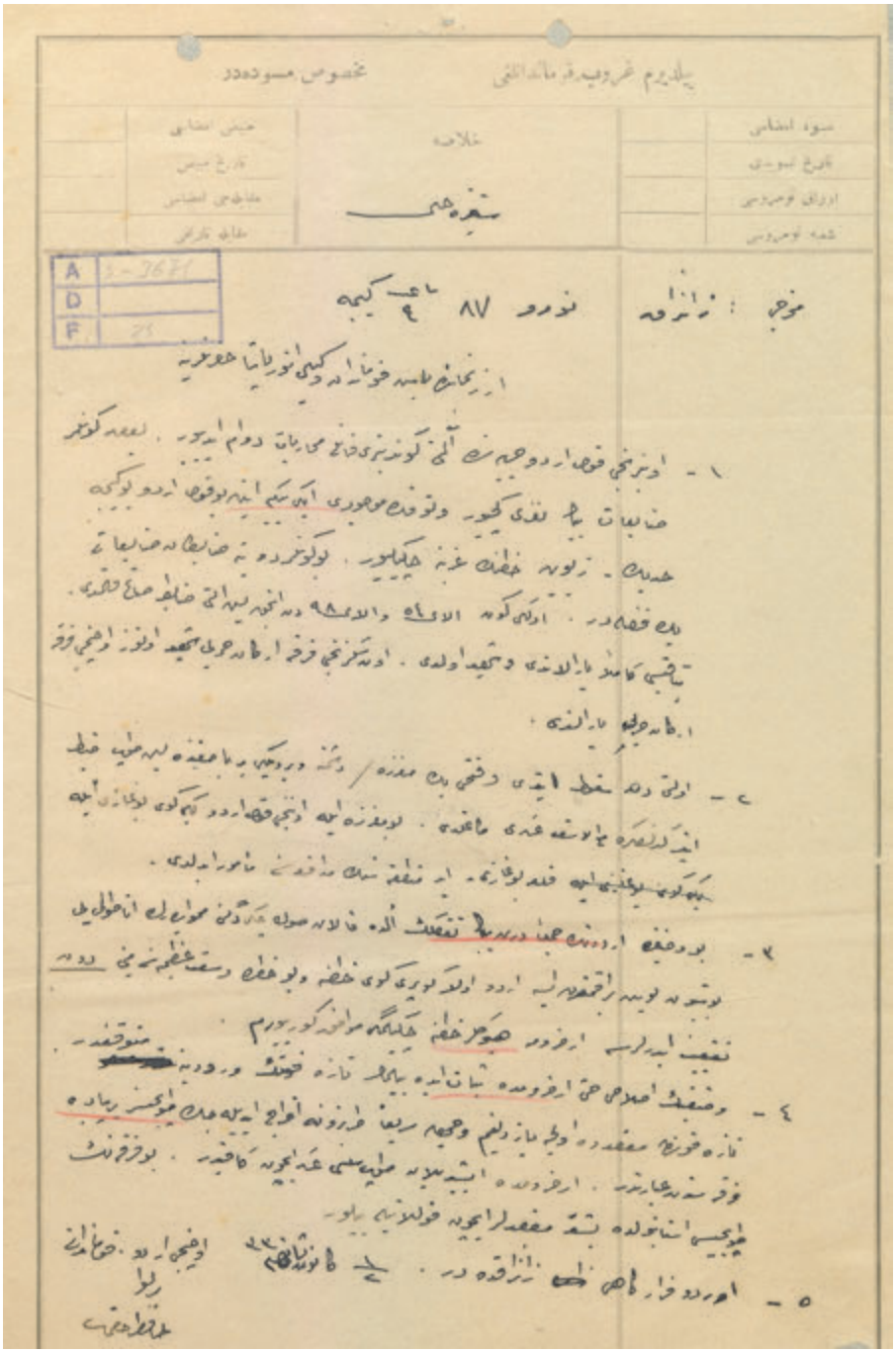

BELGE NO. 85

Kürdigan'dan
2-11-330
Sâat 3 dakika 30 evvel

Üçüncü Ordu Kumandanlığına

1- Düşman 1/2-11 gecesi (İd)'in altı kilometre şimâl-i şarkîsindeki 32. Fırka mevziine hücûmlar icrâ etmiş ve Fırka tarafından mukavemet edilmekde bulunmuş ise de düşmanın bu sâate kadar müteaddid cihetlerden gece taarruzuna devâm etmesinden bu mukavemetin ne kadar müddet devâm edeceği tahmîn olunamaz.

2- Kolordunun bir topçu âlâyı bu zâten evvelce (Ekrek) istikametinde tahrîk edilmiş olduğundan bu geceden Ekrek üzerinden (Todan)'a hareket etmesi emri verilmişdir.

30., 31. Fırkanın cem'an (900) neferden ibâret kuvveti ve bir batarya ve iki makineli tüfenk ve istihkâm taburunun üç bölüğü (Bir bölüğü 32. Fırka nezdindedir.) Lafsor - Kigani üzerinden ve pek erkenden (İd)'e hareket edecekdir.

3- Kolordunun Narman Boğazı ve Kaleboğazı'nı müdâfaa edebilmesi mâddeten gayr-i mümkündür. Ancak emr-i sâmîleri vechle bu iki mühim câddeyi müdâfaa etmek üzere Kolordunun (İd - Ekrek - Todan) müsellesi dâhilinde vaz'iyyetini tashîh etmesini ve bu müselles dâhilinde imkânın son derecesiyle mukavemet eyledikden sonra İd - Tortum ve Tutmaç - Tortum Câddelerini sedd ve muhâfaza ve aynı zamânda menzile ve Kolorduya âid kol ve katarları ve bi'l-hâssa Kolordu topçusunu himâye etmeği başlıca vazîfe ve yegâne çâre add ediyorum ve bunda da Cenâb-ı Hakk'ın lûtf ve inâyetiyle muvaffak olacağımdan ümîd-vârım. Ekrek - Koşa Câddesi üzerinde ancak 100 nefer kuvvetinde bir piyâde tarassud kuvveti (Kolorduca iki piyâde âlâyı demekdir.) terk olunabilecekdir.

4- Henüz hiçbir depo kıt'ası Kolorduya iltihâk etmemişdir.

Onuncu Kolordu Kumandanı
Mîr-alây
Yusuf İzzet

İşbu rapor ayrıca İd Nokta Kumandanlığı vâsıtasıyla
telefonla arz edilmiş ve aslı Kolordu Karâr-gâhından
Süvâri Mülâzım-ı evveli Necmeddîn Efendi'ye tevdîan takdîm kılınmışdır.

BELGE NO. 85

BELGE NO. 86

Mahreci: Köprüköy
Numro: 6866
Kelimât: 80

Başkumandan Vekîli Enver Paşa Hazretlerine

Bugünlerde yaralı ve hastanın çokluğuna ve doktorlarda(n) bir kısmının hasta veya vefât etmiş bulunmasına mebnî hemen ilk posta ile buraya lâ-akall 50 doktor ve 500 sıhhiyye neferi ve hasta bakıcının gönderilmesini ricâ ederim. Keyfiyyetin sür'at-i icrâsı için doktorun oralardaki kıtaât etıbbâsından ve sıhhiyye efrâdının aynen oralardaki sıhhiyye bölüklerinden gönderilmesini ve keyfiyyetin sür'atle yapılmasını temennî eylerim.

2 Kânûn-ı sânî 330

Üçüncü Ordu Kumandanı
Hâfız Hakkı

BELGE NO. 86

TELEGRAMME

دولت علیهٔ عثمانیه تلغراف اداره‌سی

ADMINISTRATION DES TELEGRAPHES DE L'EMPIRE OTTOMAN

Retransmission ou Expédition				RECEPTION			
N° d'expédition	Bureau de transmission	Date	Signature de l'employé	Signature de l'employé	Date	Bureau de	N° d'ordre

De ..... Pour .....

N° ..... Mots ..... Date ..... H. ..... M. .....

Voie ..... Indic. Enregistrém.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

BELGE NO. 87, 87-1, 87-2

Vâsıta Merkezi: Erzurum
Târih: 2/3 Kânûn-ı sânî 330
Sâat: 11 akşam

Mahrec: Narman
Numro: 334
Aded-i Kelimât: 400

3'üncü Ordu Kumandanlığına

1- Rusların Narman cihetinde Yeniköy'e karşı birkaç günden beri cebhe taarruzları devâm etmekdedir. Bugün dahi üç tabur piyâde ve bir süvâri âlâyı ve bir bataryası ve bir makineli bölüğünden mürekkeb kuvveti Otuz İkinci Fırkanın hakikatde tertîb-i seferî üzere iki piyâde bölüğünden ibâret olan kuvvetine taarruz etmesi ve bu taarruzunu akşam üzeri teşdîd etmesi üzerine Fırka sağ cenâhı pek ciddî zâyiâta, inhizâma uğramışdır. Yeniköy cenûb sırtlarında henüz sebât eden sol cenâh kuvveti tarafından muhâfaza olunabilmekdedir. Düşman dün ve bugün Çatak mıntıkasında şâyân bir kayd, bir fa'âliyyet ibrâz etmemişdir.

2- Son emr-i sâmîlerine tevfîkan Kolordunun tekmîl kuvveti bugün muvaffakıyyetle İd mıntıkasına tamâmen nakl edilmiş ve kıtaât pek müşkil bir arâzîde otuz beş kilometre mesâfe kat' etmişlerdir.

3- Tekmîl Kolordunun İd mıntıkasına nakl ve İd mıntıkasıyla Yeniköy'ü ve boğazıyla Kaleboğazı'nın muhâfazası vazîfesi Narman - Koşa tarîkinin sedd ve te'mînini ayrıca hâl-i hâzırdaki kuvvete nazaran da gayr-i mümkün bulunmuş olduğundan Kolordu bil-cümle tertîbâtını Yeniköy - Narman - Tortum ve Kaleboğazı - Tortum Câddelerini te'mîn nokta-i nazarına göre ittihâz eyleyecekdir. Fethî Bey'den en son aldığım târihsiz raporu ayrıca arz ediyorum. İcrâ' etdirdiğim tahkikata ve işbu rapora nazaran Fethî Bey Müfrezesi pek perişan bir sûretde Kaleboğazı'nın şimâlinde kâin Hasköy - Hovak[115] mıntıkasına çekilmeğe mecbûr olmuşdur. Şu dakikada tamâmen kuvvetsiz kalmış olduğunu öğrenebildiğim Kaleboğazı Câddesi'ni yarın(dan) i'tibâren bir kısım kuvvetle te'mîn edeceğim.

5- Hayâtımdan pek mukaddes bildiğim vazîfemin îfâsında irâde-i sâmîleri vechle sebât ve metânet ile birlikde kuvvetimi hüsn-i isti'mâl şartıyla cür'et dahi göreceğinizden emîn olmanızı ricâ ederim. Bu dârü'l-harekât dâhilinde hakkımla ilk temâsı hâsıl eden ve hakkımda metîn bir ta'lîm ve terbiye olmadığını takdîr eden en evvel âcizleri olmuşdur. Bu kanâatim el'ân da tamâmen bâkîdir. Ancak Orduda güzîde zâbitân ve efrâdın gaybûbeti son iki haftalık vukuâtda kendisini pek elîm bir sûretde hiss etdirmiş olduğunu ve Ordumuzun her hâlde bir ân evvel cedîd ve zinde

[115] Erzurum Oltu ilçesi Merkez bucağına bağlı köy. Bugünkü adı Alatarla.

efrâdla muhtâc-ı takviye bulunduğunu arz etmeği de vazîfeden add ederim. Muhârebe meydânında firâr vukuâtı gitdikçe büyük mikyâsda vâki' oluyor ve hattâ Otuz İkinci Fırka Kumandanı'nın bugünki raporunda beyân edildiği ve bi'z-zât taraf-ı âcizîden de görüldüğü üzere muhârebe meydânından firâr edenler silâhlarını olsun berâberlerinde muhâfaza ederlerken iki günden beri hemen kâmilen denecek sûretde silâhlarını da muhârebe meydânında bırakmağa başlamışlardır ve bu efrâd firârîlerle müteşekkil kıtaât mensûbînidirler ve bugün ayrıca on altı kadar zâbit de kıt'alarını terk etmiş olmalarından dolayı Dîvân-ı Harb'e mevdû' bulunuyor. Binâen aleyh Onuncu Kolordunun da her hâlde perâkende efrâdla birkaç depo taburuyla serîan takviyesine müsâade-i celîlelerini hâsseten istirhâm eylerim.

6- Kolordu bu geceyi ber-vech-i âtî vaz'iyyetde geçirmekdedir. Fırka 30 bakıyye mevcûdu Kigani'de, bundan bir takım kuvvet Kamhis'de ayrıca bir tarassud keşif kolu Mihkar'da, Fırka 32'nin bir avuç askeri Yeniköy mevziinde, Fırka 31 bakıyye mevcûduyla İd'de, İstihkâm Taburu ve Kolordu Karâr-gâhı İd'de.

Onuncu Kolordu Kumandanı
Mîr-alây
Yusuf İzzet

BELGE NO. 87

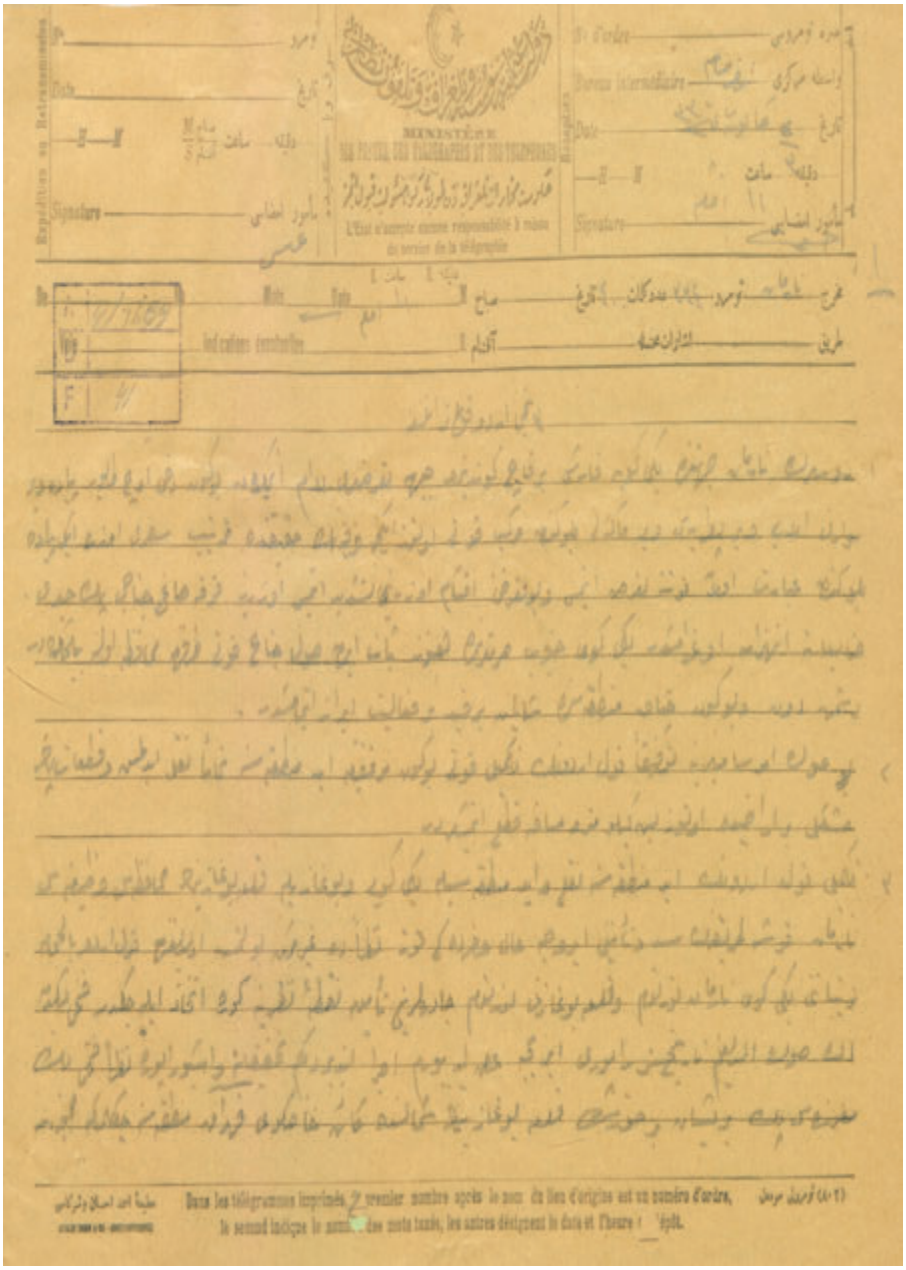
MINISTÈRE
DES POSTES, DES TÉLÉGRAPHES ET DES TÉLÉPHONES
L'Etat n'accepte aucune responsabilité à raison du service de la télégraphie
Expédition en Retransmission
Bureau intermédiaire
Signature
Date
Indications complémentaires

BELGE NO. 87-1

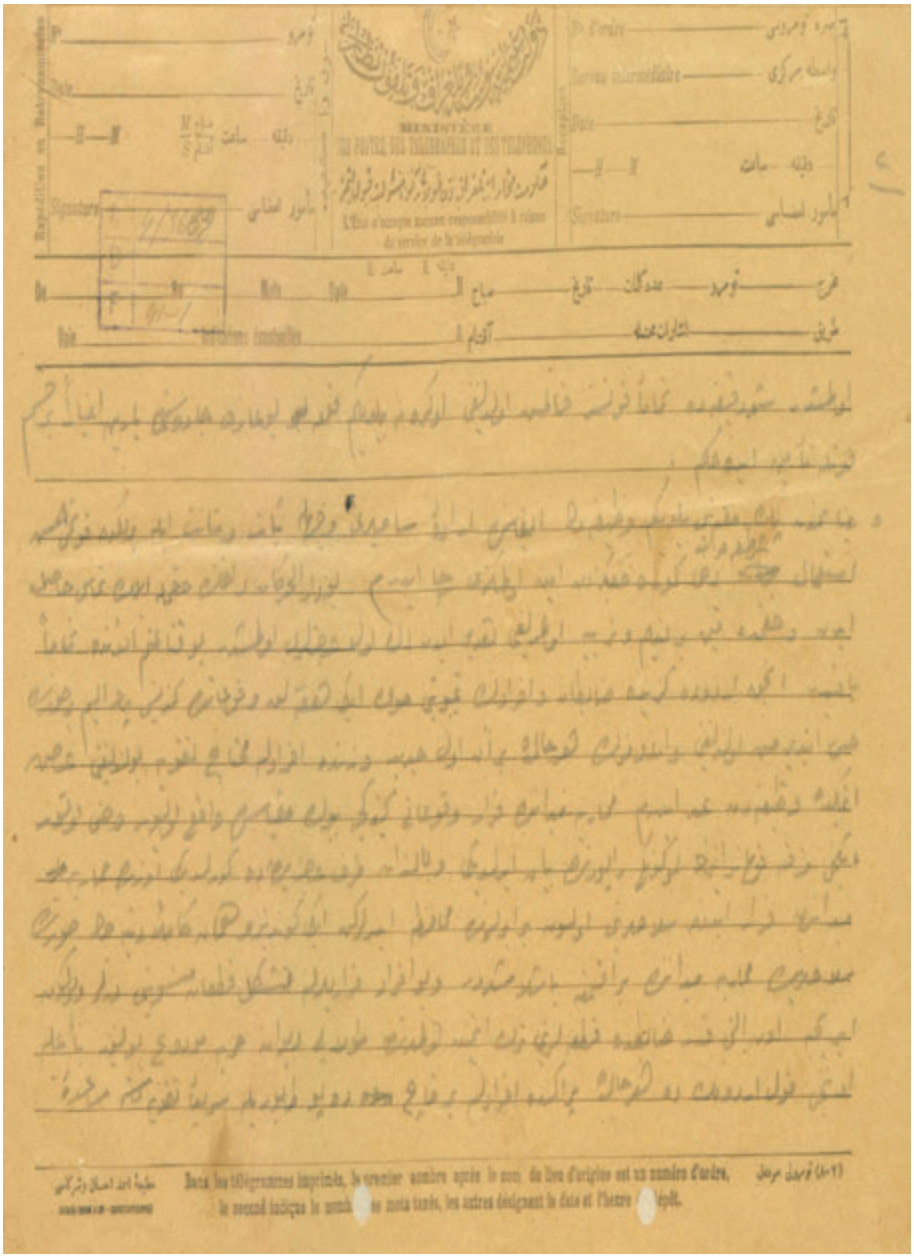

BELGE NO. 87-2

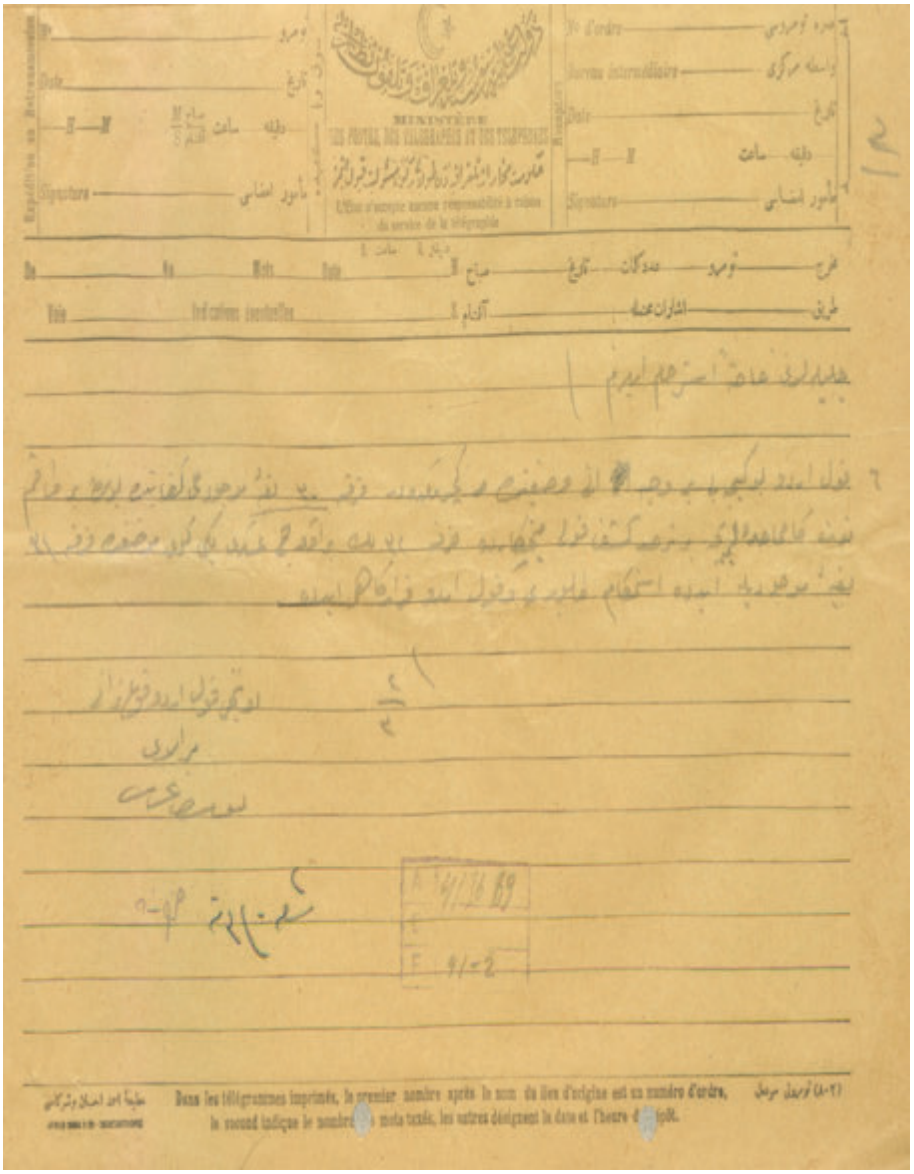
MINISTÈRE
DES POSTES, DES TÉLÉGRAPHES ET DES TÉLÉPHONES
L'Office d'origine n'est pas responsable à raison du service de la télégraphie
Signature
Date
Bureau intermédiaire
Signature
Date

BELGE NO. 88

Mahreci: Köprüköy
4813
Sâat 12

Refahiye'de Başkumandan Vekîli Enver Paşa Hazretlerine
Şifre Halli

1- On Birinci Kolordu Zivin Deresi garbına, Onuncu Kolordu İd havâlîsine, Dokuzuncu Kolordunun Kumandan ve Erkân-ı Harbiyye Reîsi Sarıkamış civârında agleb-i ihtimâl şehîd olmuş ve Kolordunun elinde kalan kıtaâtı Onuncu Kolorduya ilhâk edilmişdir.

2- Düşmanın bugün On Birinci Kolorduya kısmen vuku' bulan taarruzu püskürdülmüşdür.

3- Aksâm-ı sâirenin vaz'iyyetinde tebeddül yokdur.

2/3 Kânûn-ı sânî 330

Üçüncü Ordu Kumandanı
Hafız Hakkı

BELGE NO. 88

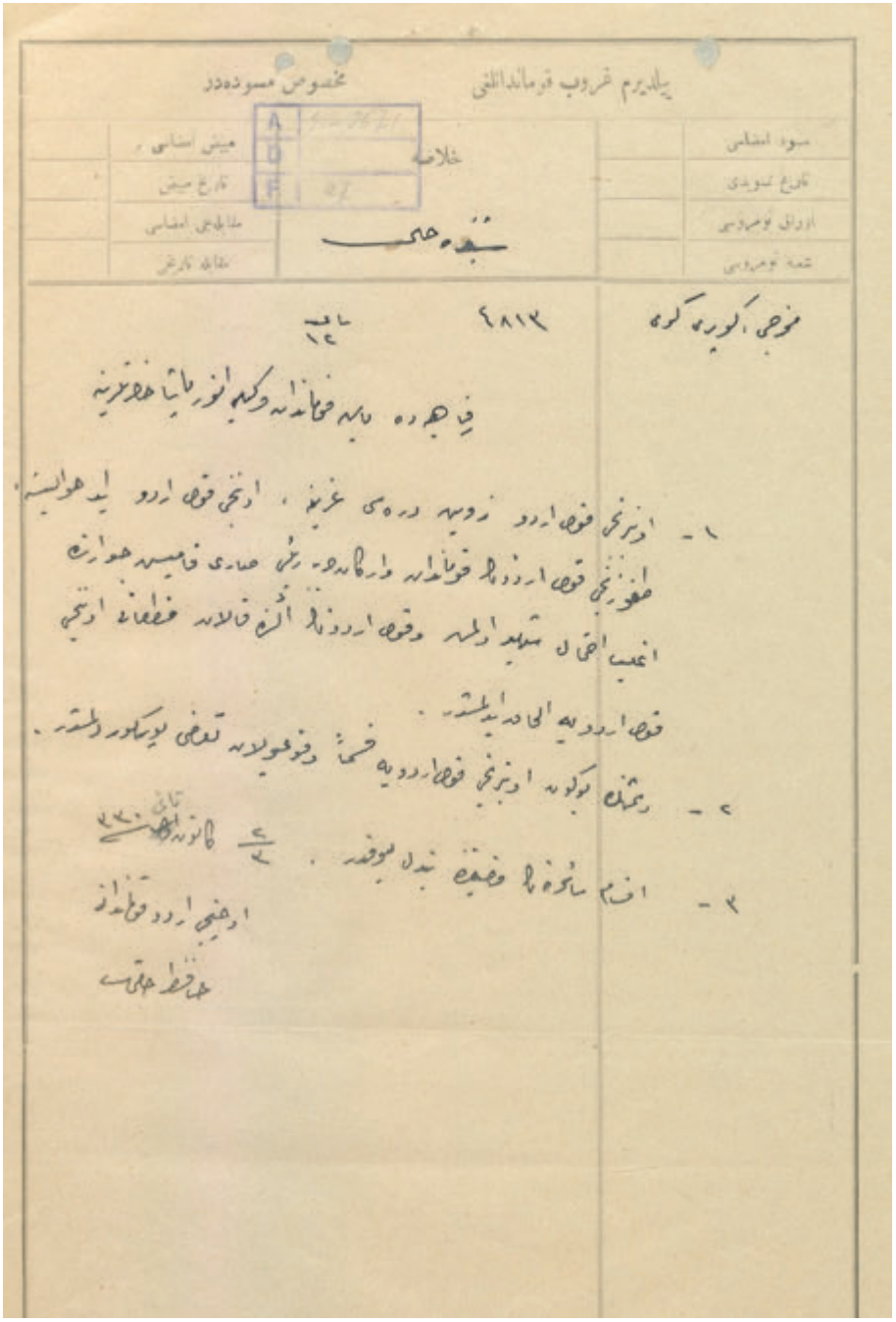

BELGE NO. 89

Osmânlı Ordu-yi Hümâyûnu
Başkumandanlığı Vekâleti
Şu'be
Numro
1327

Karâr-gâh-ı Umûmîye

Köprüköy'de Üçüncü Ordu Kumandanı Hâfız Hakkı Paşa'dan mevrûd 3 Kânûn-ı sânî 330 târihli şifrenin hallidir.

K.(Keşîdesi) S. 3 Evvel
Kaleme V.(Vürûdu) S. 5 Evvel

1- On Birinci Kolordu Zivin Deresi garbında, Onuncu Kolordu İd havâlîsinde, Dokuzuncu Kolordunun Kumandan ve Erkân-ı Harbiyye Reîsi Sarıkamış civârında agleb-i ihtimâl şehîd olmuş ve Kolordunun elinde kalan kıtaâtı Onuncu Kolorduya ilhâk edilmişdir.

2- Düşmanın bugün On Birinci Kolorduya kısmen vuku' bulan taarruzu püskürdülmüşdür.

3- Aksâm-ı sâirenin vaz'iyyetinde tebeddül yokdur.

3 Kânûn-ı sânî 1330

BELGE NO. 89

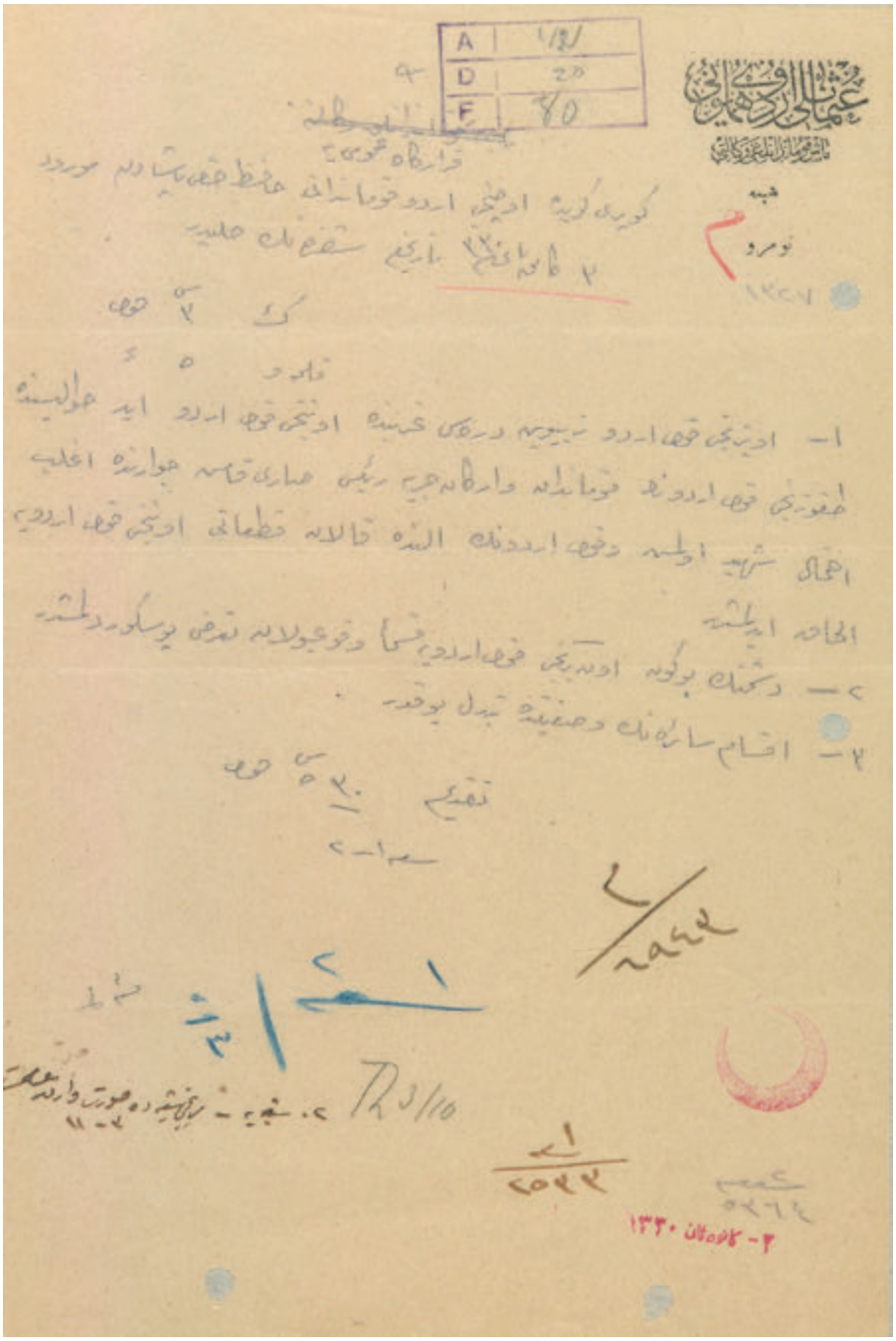

BELGE NO. 90

4882
80

Köprüköy
3-11-330

On Birinci Kolordu Kumandanlığına

Bugünki fırtına Cenâb-ı Hakk'ın bize bir inâyetidir. Düşmanın böyle bir havâda taarruz etmeyeceğine kaniim. Bu sebebden askeri, mevzileri yakınındaki köylere çekdirib bolca istirâhat etdiriniz. En ziyâde buna ihtiyâcları vardır. Bu fırsatla kıtaâtı tanzîm edebilirsiniz. Yolları kuvvetli posta ve karakollarla(?) tutmak kâfî gelir. Dün de yazdığım gibi sahrâ mantelli ve serî' âteşli bataryaları kısmen celb ediniz ve her şiddetli bir mukavemete hâzırlanınız. Ben, emînim ki Allah bizimle berâberdir.

Üçüncü Ordu Kumandanı
Hâfız Hakkı

BELGE NO. 90

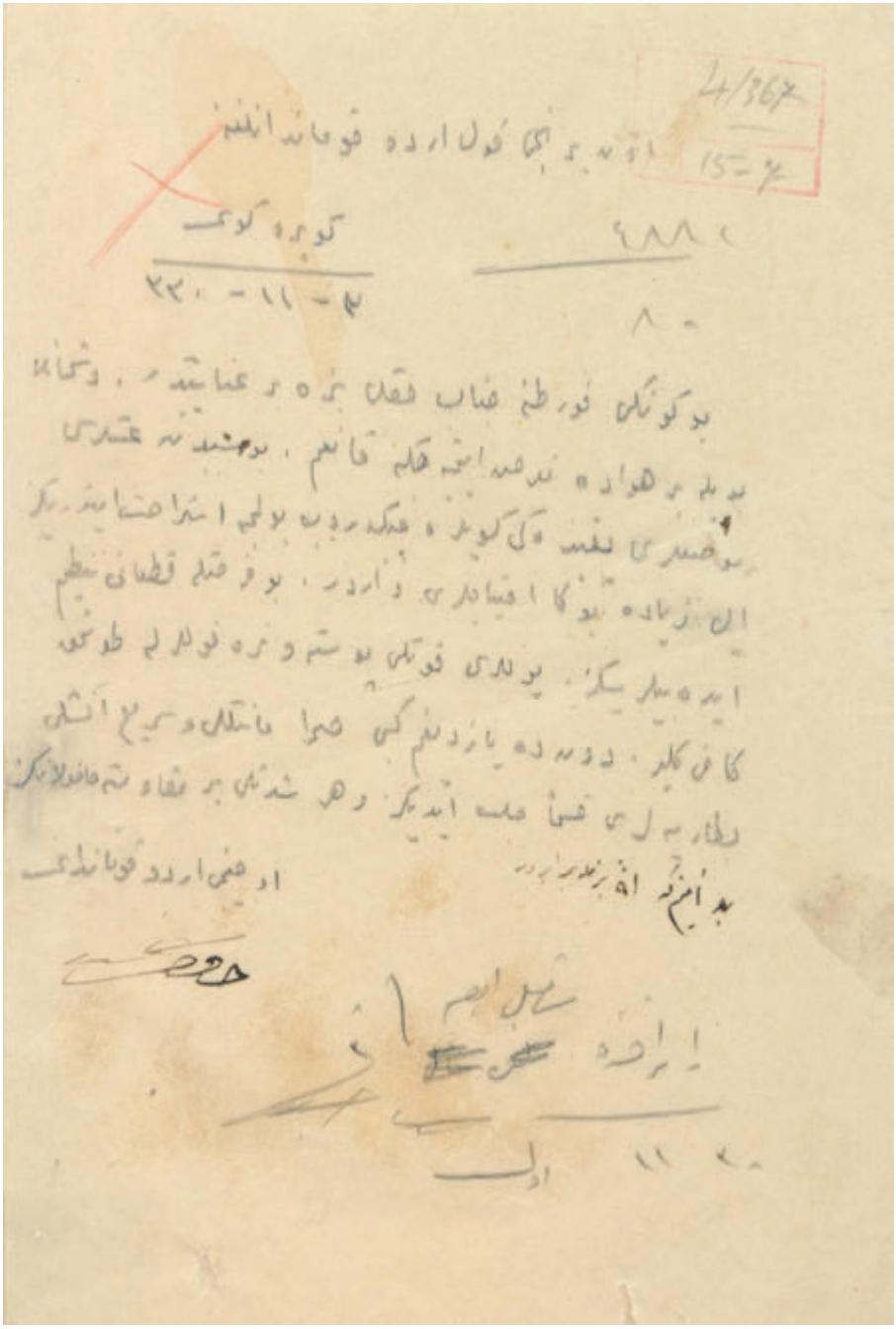

BELGE NO. 91, 91-1

4879
450

Köprüköy
3/11/330

İd'de Onuncu Kolordu Kumandanlığına

Sizin ve arkadaşların gösterdiği sebâta teşekkür ederim. Dün de yazdığım gibi size 89'uncu Âlâyın bir depo taburunu bu sabâh Badicvan'dan sevk ediyorum. Ayrıca bugün Erzurum'dan Kaim-makam Mehmed Alî Bey, Dokuzuncu Kolordunun toplanabilen efrâdıyla hareket ediyor. Zann ediyorum ki düşmanın fazla cür'et göstermesi lüzûmu gibi zâyiât vermemesindendir. Buna da sebeb yanınızda sahrâ' topçusu bulunmamasıdır. Bu mel'ûn cebel topları hiçbir te'sîr yapmıyor. Benim için sizin muvaffakıyyetle sebâtınız birkaç top ziyâından daha mühim olduğundan evvelce Oltu'dan benim celb etmek istediğim bol ceb-hâneli sahrâ' toplarını şimdi siz celb ederseniz iyi olur. Sahrâ' toplarının bir kısmı Tortum civârında bulunduğundan telgrafla Liskav-ı Ulyâ üzerinden toplar gelebilir. Kaçakları bilâ-insâf i'dâm ediniz ve her gün ne kadar i'dâm etdiğinizi bildiriniz. Kerîm Bey'e selâm söyleyin ve deyiniz ki ben emînim biz sonunda muvaffak olacağız. Allah bizimle berâberdir. Her gün sabâh ve öğleyin ve akşam sâat a'zamî en geç 6'ya kadar vaz'iyyetinizi bildiriniz. Ve sabâh raporlarında ayrıca kuvvetinizi de iş'âr ediniz. Bir de bundan sonra âdet olsun benden aldığınız mühim harekât emirlerini kısaca (şuna dâir olan emri aldım) tarzında bir cevâbla emri telâkki etdiğinizi bildiriniz ki emîn olayım.

Üçüncü Ordu Kumandanı
Mîr-livâ
Hâfız Hakkı

BELGE NO. 91

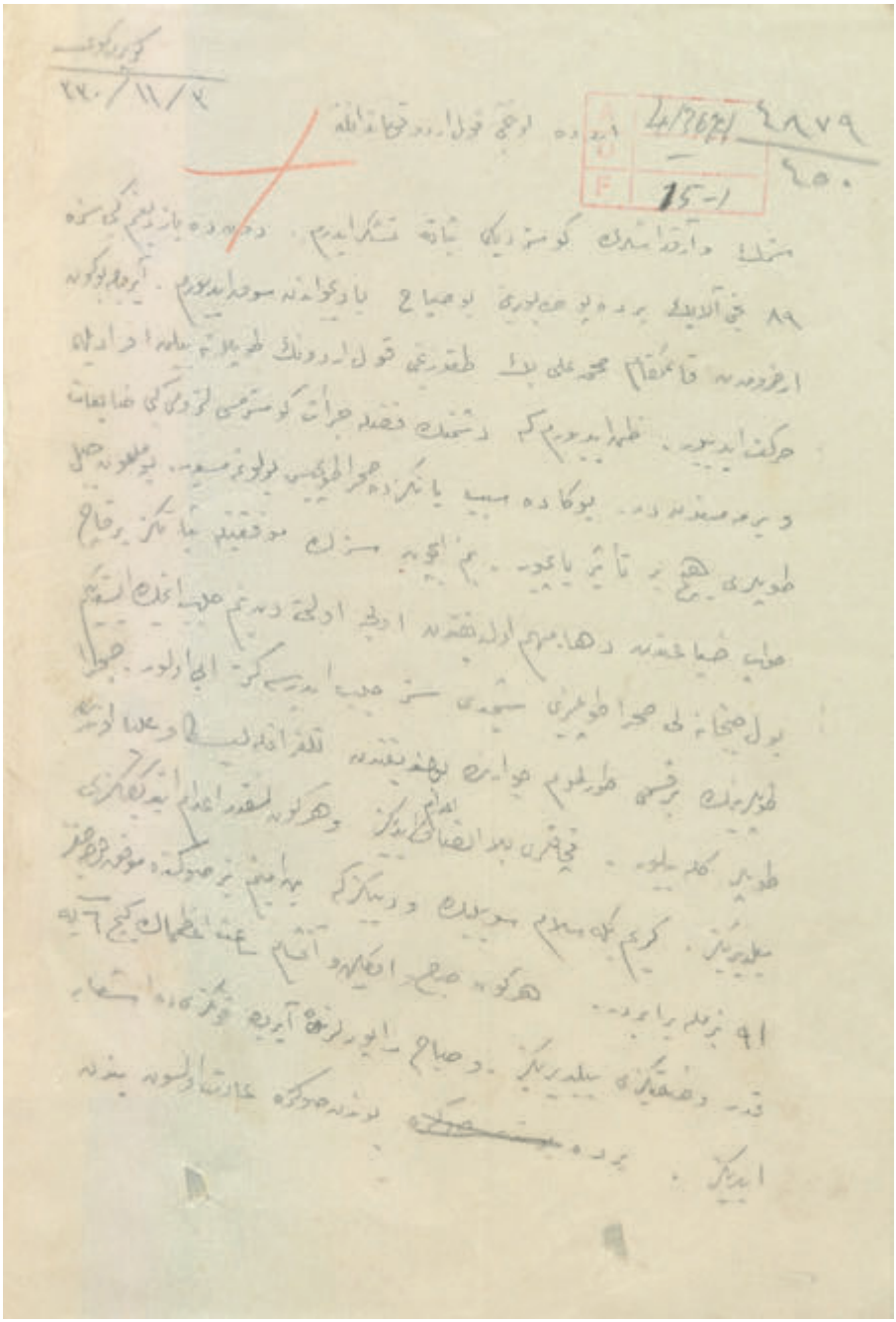

BELGE NO. 91-1

BELGE NO. 92

3/11/330

Mahrec: Sivas
63350
Sâat 2.30

Şifre Halli
Sûret

1- Hâfız Hakkı Paşa'nın 31 Kânûn-ı evvel 330 târihli telgraf-nâmesinde; düşmanın ziyâde bir kuvvetle On Birinci Kolordunun sağ ve sol cenâhına taarruz ve sağ cenâhı (82588 93114 64298) geri çekilmeğe icbâr etdiği bildiriliyor. 1 Kânûn-ı sânî 330 telgraf-nâmesinde ise On Birinci Kolordu cebhesinde altı günden beri kanlı muhârebâtın devâm, ba'zı (93114 64227) yevmî zâyiâtımız bini tecâvüz etdiğini, Kolordunun gece ...(?) - Zivin hattının garbına çekildiğini, zâbitân zâyiâtının pek fazla (dağıldığını), Oltu'nun 31 Kânûn-ı evvel 330'da sukut etdiğini, Fethî Bey Müfrezesi muvaffakıyyetli bir baskından sonra maa'l-esef dağıldığını, bu Müfreze ile Onuncu Kolordunun Yeni Boğazı'yla Kaleboğazı, İd mıntıkasını müdâfaaya me'mûr kılındığını bildiriyor.

BELGE NO. 92

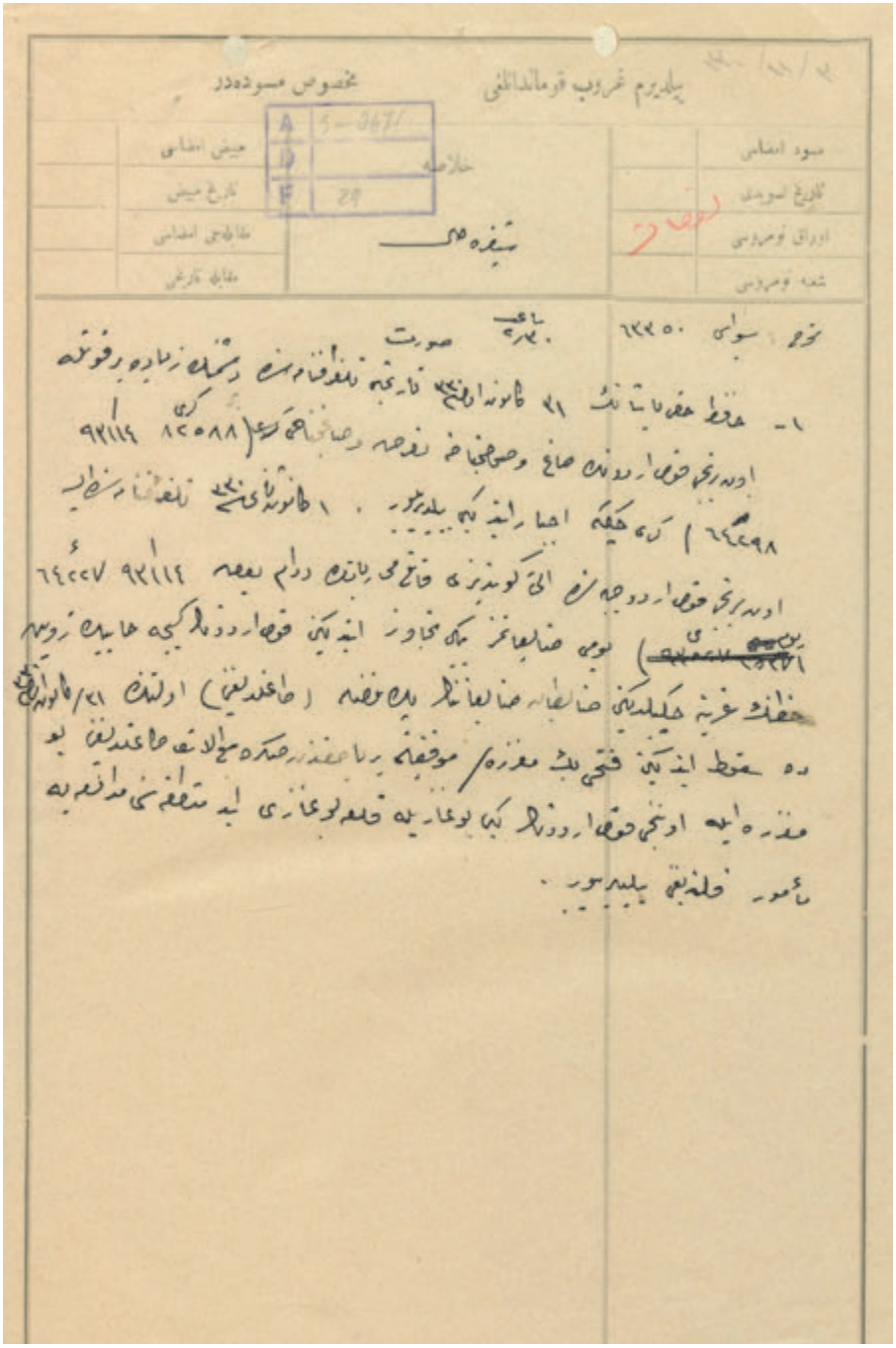

BELGE NO. 93

Zanzak'dan
3-11-330
Sâat 6.25 sonra

Köprüköy'de Ordu Kumandanlığına

1- Bugün Kolordu cebhesine düşman ciddî bir taarruz icrâ' etmemiş ise de kıtaâtını yanaşdırarak hâzırlık yapdığı görülmüşdür.

Süvâri Fırkasıyla On Sekizinci Fırka, düşmanın bu hâzırlığını topçu ve makineli tüfenkle râhatsız etmiş ve düşman da bi'l-mukabele topçu âteşi icrâ' etmişdir.

34'üncü Fırka cebhesinde sükûnet devâm etdi.

33'üncü Fırka cebhesinde akşama kadar hafîf top ve tüfenk muhârebesi cereyân etmişdir.

2- 33 ve 34'üncü Fırkalar kendilerine tahsîs edilen yeni hattı işgal etmişlerdir. Geceleyin fırtına ve kar tipisi sebebiyle kıtaât yek-dîgeriyle irtibâtı gaib etmişlerse de bugün tanzîm olunmuşlar ve fakat Otuz Üçüncü Fırka gaib, esîr, mecrûh ve şehîd olarak zâyiâta uğramışdır.

3- Bugün sis ve kar akşama kadar mevcûd idi.

4- Fırkalardan henüz bugünün akşam raporları gelmemişdir.

11'inci Kolordu Kumandanı
Galib

BELGE NO. 93

BELGE NO. 94

Üçüncü Ordu-yi Hümâyûn

Köprüköy
3-11-330 Sâat 11.30 sonra

Ordu Emri

10, 11. Kolordu Kumandanlıklarına
Mevki'-i Müstahkem Kumandanlığına
Abdülkadir Bey Müfrezesine

1- Düşman 10 ve 11. Kolordulara taarruz etmiş ve püskürtülmüşdür. (11. Kolordudan öğle vakti gelen rapora nazaran)

2- 11. Kolordu Zivin Çayı'nın garbında, 10. Kolordu İd havâlîsinde, Abdülkadir Bey Müfrezesi Eleşkird ve havâlîsinde, Şitange Bey Müfrezesi Artvin civârında bulunmakdadır.

3- Ordu; 10. ve 11. Kolordularla bulunduğu mevâzıı muhâfaza edecekdir.

4- 11. ve 10. Kolorduların keşif mıntıkası hudûdu Karabıyık, Sıçankale Dağı, Küllüdağ'dan geçen hatdır. İd - Koşa muvâsala yolunun setr ve muhâfazası Onuncu Kolorduya âiddir.

5- Abdülkadir Bey Müfrezesi, Mescidli üzerinden Orduya iltihâk emrini almışdır. Şitange Bey Müfrezesi, Artvin havâlîsinde icrâ-yi fa'âliyyetle Oltu cihetinden sarkan düşmanın yan ve gerilerini tazyîk etmek yâhûd Onuncu Kolorduya iltihâk etmek emrini almışdır.

6- Ordu Karâr-gâhı Köprüköy'ündedir.

BELGE NO. 94

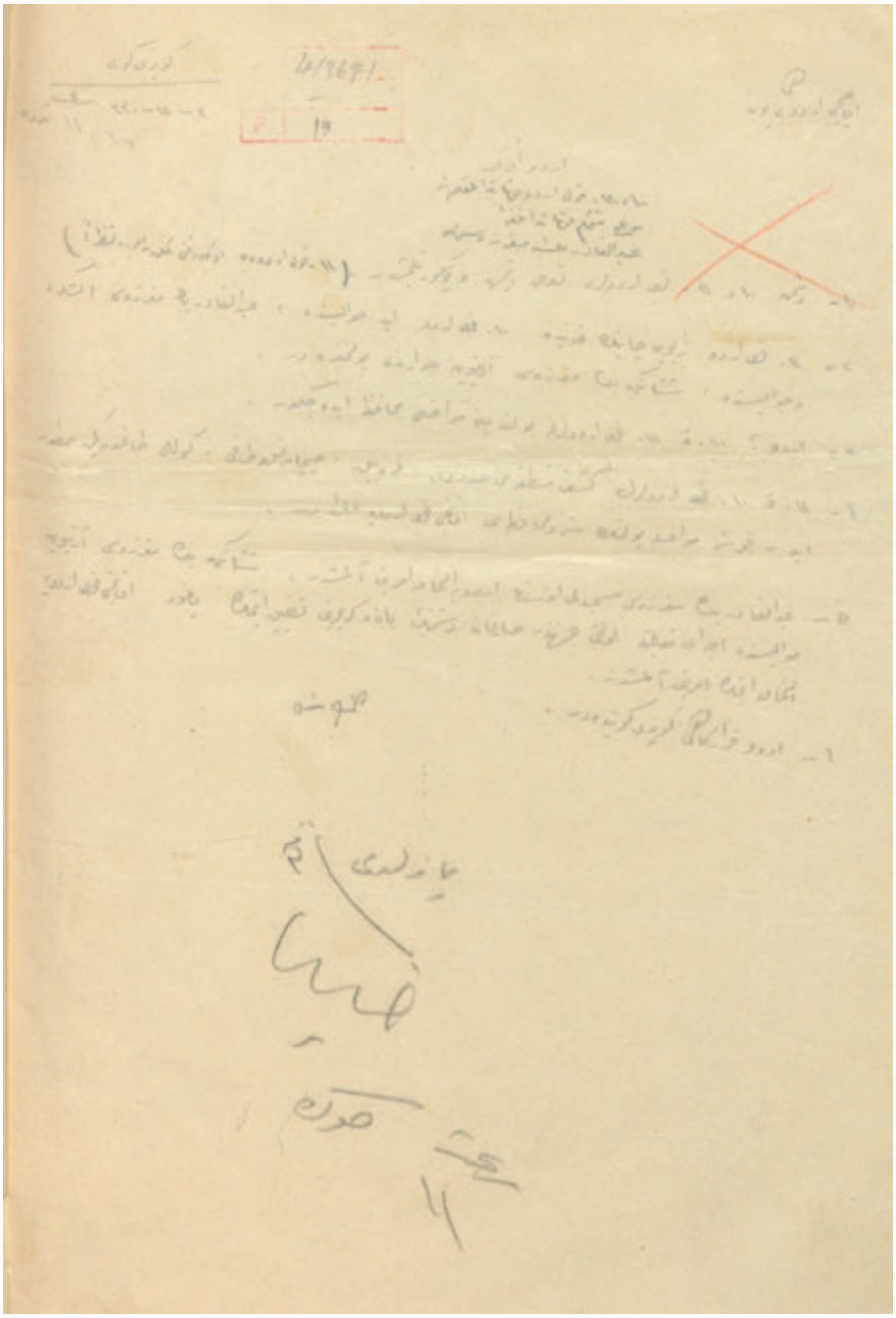

BELGE NO. 95

Mahrec: Köprüköy
4961
Sâat 9 akşam
Gayet müsta'celdir.
Dakika te'hîri gayr-i câizdir.

Başkumandan Vekîli Enver Paşa Hazretlerine
Şifre Halli

Düşman On Birinci Kolordu cebhesinde bugün de kısmen taarruza devâm etmiş, sol cenâh asker ...(?) dağılarak bir kısmı düşmana esîr olmuş ise de sûret-i umûmiyyede (Gerek) ve tepelerinin asker mevzide tutulabilmişdir. Onuncu Kolordu cebhesinde bugün ancak yalnız hafîf muhârebeler olmuşdur. Mezkûr Kolordu İd - Şekerli hattını tutuyor. Kaleboğazı'na üç bin nefer piyâde ve iki topdan ibâret bir kuvveti de gönderilmişdir. Batum cebhesinde düşman hücûmu püskürtülmüşdür. Artvin'de bir şey' olmamışdır. On ve On Birinci Kolorduların mecmûu tüfenk olarak (e) bini geçmiyor. Bir gayret ve hakikaten bir fedâkârlıkla pey-der-pey ric'ate mecbûr olunarak düşmanın tevkif edilebilmesi ve bi'l-hâssa Ordunun yapacağı taarruzlar için pek fâideli vaz'iyyet olan Horum - İd hattının muhâfazasıçün elde mutlak toplu bir fırka bulunmak ister. (Bekir Bey) Fırkası Erzurum civârına üç ilâ dört haftadan evvel gelemeyeceğinden dakika fevt etmeden Beşinci Kolordunun bir fırkası (34519) piyâde olarak gönderilmelidir. Donanmamızın göstereceği fa'âliyyetle Hopa'daki gibi Trabzon'da da ihrâcının daha vaktiyle icrâ edilebileceğini ümîd ederim. Fikr-i acîz-ânemce bu gibi buhrânlı vaz'iyyetleri hall edecek yegâne çâre cür'et, eğer fevka'l-âde bir mâni' yüzünden bu hareket cidden gayr-i kabil ise iş'âr buyurulmasını ricâ ederim. Fakat kabil ise o gün gaib edilmeden hemen sevkıyâtın başlaması ve piyâde ile berâber (82548 92258) olsun bolca mitralyöz gönderilmemesi ve İstanbul'ca fazla tedbîrlerle vakit geçirilmeyerek en geç (92215 82581 28383) vapurların dokuz taburu hareket etmelerinin kat'î olarak irâde buyurulması ve bu âna kadar geçen her günün bir zâyi' olduğunu arz ederim. 3/4 Kanun-ı sânî 330

Üçüncü Ordu Kumandanı
Mîr-livâ
Hafız Hakkı

BELGE NO. 95

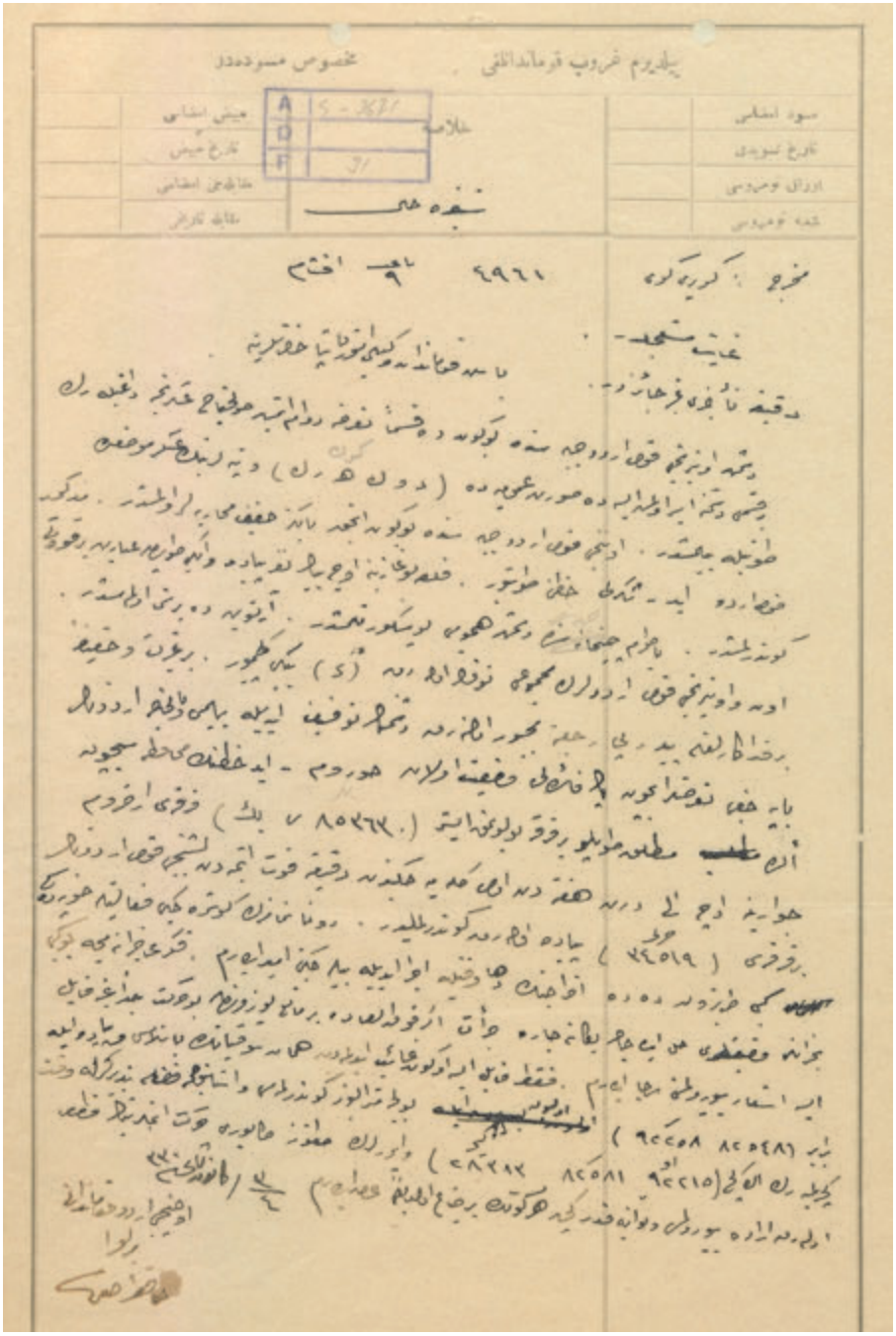

BELGE NO. 96

Mahrec: Köprüköy
4602

Zara'da Başkumandan Vekîli Enver Paşa Hazretlerine
Şifre Halli

1- Taşlıçay - Karakilise şarkında işgal eden sunûf-ı muhtelifeden mürekkeb düşman müfrezesine karşı Tutak, Eleşkird, Ahteler'de(?) bulunan Abdülkadir Bey kıtaâtı Karakilise'ye doğru yollamakdadır.

2- Düşman, kısm-ı küllîsi ile sol cenâhı (Sanamer)'de bulunan On Birinci Kolordunun cebhesine taarruz etdi ve sol cenâhını ihâtaya çalışmışdıysa da tevkif edildi.

3- Onuncu Kolordudan (93114 93527) Kalesi'ni İd şimâlinde istirdâd etmişdir ve 2 Kânûn-ı sânî 330'da Ordu, Ünye arasında dol(an)an birkaç düşman sefînesi şimâl-i garbî istikametinde gitdiği Giresun'dan görülmüşdür.

4 Kânûn-ı sânî 330

Üçüncü Ordu Kumandanı
Hafız Hakkı

BELGE NO. 96

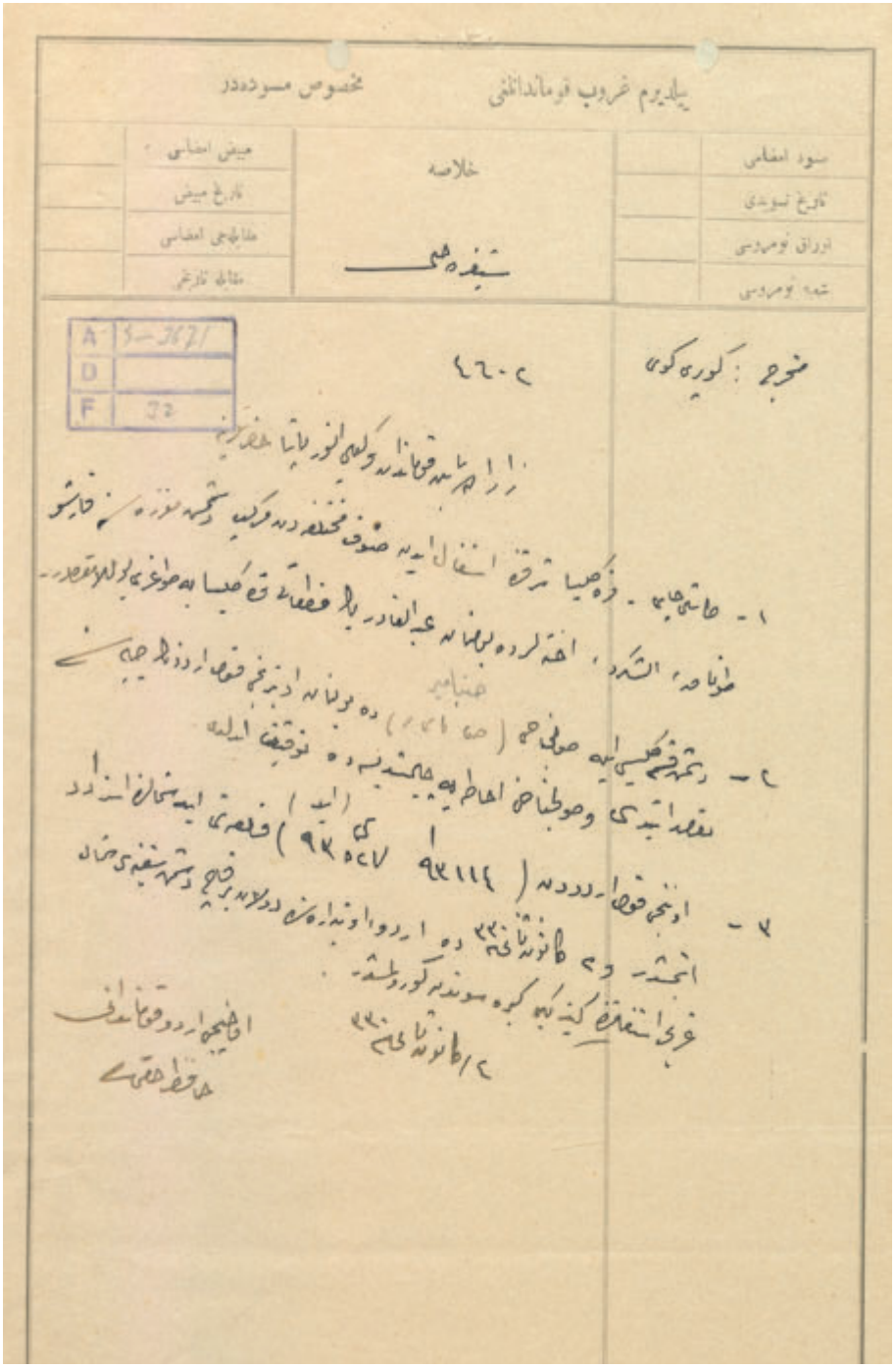

BELGE NO. 97, 97a

İd
4/11/330
Sâ. 1.20 sonra

Kolordu Emri
[(5/11)'e mahsûsdur.]

1- 11'inci Kolordu (Zivin - Hadik - Sanamer hattını muvaffakıyyetle muhâfaza etmekdedir.

2- Dünkü gün Samiskale nâm karyeye (ilerileyen) 31. Fırka gece yarısına kadar kemâl-i cür'etle icrâ' eylediği taarruz netîcesinde Samikale'sini(?) zabt ve işgale ve düşmanı şarka doğru ric'ate mecbûr etmişdir. Düşman bugün avdet-i tarruziyye icrâ' ederek köye yaklaşmış ise de köye girememiş ve 31. Fırka köye hâkim olan sırtları muvaffakıyyet ve metânetle muhâfaza etmişdir. Süvâri Âlâyının keşfiyyâtına nazaran bugün akşama kadar (Necibbey komu -Narman Vâdîsi'nde kâin-civârında düşmanın keşif kollarından başka kuvveti görülmemiş ve Kigani düşmandan hâlî bulunmuşdur.

   Ordu Kumandanı Paşa Hazretleri Kolordunun ibrâz eylediği sebâtdan dolayı beyân-ı teşekkür etmişdir. Bu teşekkürâta minnet-dârlığımı ilâve ederek ta'mîmen teblîg etmekle müftehirim.

3- Ordu ve bu miyânda Kolordu, bulunduğu vaz'iyyeti muhâfaza edecekdir.

4- 30. Fırka (Yeniköy - Şekerli Câddesi (dâhil) ve (Şekerli - Kigani Câddesi (dâhil) arasındaki mıntıkayı ileri karakollarla te'mîn edecekdir.

   32. Fırka (İd - Şekerli) (İd - Kigani) Câddelerine karşı kasabanın ta'yîn-i emniyyetini istihsâl eyleyecek ve (Kigani - İd) (Yeniköy - İd) yollarının telâki mahallindeki dirsek noktasında zâbit kumandasında bir ileri tarassud postası bulunduracakdır. Fırka kıtaâtı mümkün olduğu kadar topluca olarak kasabanın şark kısmında yerleşecekdir. 31. Fırka bulunduğu mevzii Samikale(?) ve Soğurmek[116] nâm karyeler istikametlerine karşı emniyyetini istihsâl edecekdir. Nezdindeki bataryanın bir takımı her gece bi'l-münâvebe kasabaya indirib istirâhat etdirecekdir.

5- İhtiyât topçusu (2 batarya) İd - Todan yolu üzerinde ve İd Hasta-hânesi'nin garbında kendisine gösterilen mevzide ordu-gâhını te'sîs edecek ve bir bataryası Narman Boğazı'na karşı olmak üzere tarassud mevziinde bulunacakdır. 32. Fırka bu bataryaların şark (sağ) yakınında bulunmak üzere lâ-akall iki zâbit kumandasında (50) kişilik bir muhâfız verecekdir. Topçu Taburunun hafîf ceb-hâne kolu (Todan)'da bulunacakdır.

6- Süvâri Âlâyı (Koçkans) ile (Lafsor) arasındaki sırtlarda bulunduracağı bir zâbit keşif kolu (iki zâbit kumandasında (15) atlıdan mürekkeb) ile (Lafsor

[116] Erzurum Narman ilçesi Merkez bucağına bağlı köy. Bugünkü adı Dağyolu.

- Lafsor Yaylası) ve Lafsor - Koçkans câddelerini taht-ı tarassudda bulunduracak ve âlây akşama kadar vazîfesinde devâm etdikden sonra kasabaının garb mahrecinde konaklayacakdır.

7- Kolordu Ser-tabâbeti ağır hastaları bir ân evvel Tortum tarîkiyle Erzurum'a sevkini te'mîn ve Kolordu nezdinde kalacak olan Sıhhiyye Bölüğünü ve kıtaâtın malzeme-i sıhhiyyesini bir ân evvel ikmâl eyleyecekdir.

8- Efrâda be-heme-hâl taze ekmek ve sıcak yemek ve bi'l-hâssa et yedirilmelidir. İd kasabasında 26.000 kıyye un vardır. Kıtaât, der-akab efrâda dörder günlük un tevzî' eyleyecekdir. Ve ayrıca ekmekçi efrâdla gece ve gündüz ekmek pişirtilmelidir. Fırkalar, kıt'alarının büyük ağırlıkları nerede iseler bulacaklardır.

9- Todan'da bir piyâde ceb-hâne kolu vardır.

10- Her gün dâimî olarak fırkalardan atlı birer emir zâbiti Kolordu Karâr-gâhında bulunacak ve fırkalarına âid emirleri mahalline îsâl edeceklerdir.

11- Kolordu Karâr-gâhı (İd) kasabasındadır.

10. Kolordu Kumandanı
Mîr-alây
Yusuf İzzet

Şekerli ve Samir(?) karyelerine telefonla yazılmışdır.

10. Bölük Telgraf Zâbit Vekîli
(İmza)

BELGE NO. 97

BELGE NO. 97a

BELGE NO. 98

Mahreci: Köprüköy
4708

Başkumandan Vekîli Paşa Hazretlerine
Şifre Halli

1- On Birinci Kolordu bugün düşmanın şiddetli taarruzuna ma'rûz kalmış ve düşman bir kolordunun mevziine girdi ve kıtaâtımız mukabeleten taarruzlar yaparak süngü hücûmuyla düşmanı tekrâr mevziinden çıkarmış ise (91545 82528 21535) geri çekilmeğe mecbûr olmuşdur.

Kolordu şimdi Azab şarkında bulunmakdadır. İşbu mevki' yarın 25526 edecekdir. Şimdiye kadar altı bin takviye edilmesine rağmen bu Kolordunun ba'zı taburları on nefere kadar inmiş ve ba'zı âlâylarda tek tabur sağ kalmışdır. Onuncu Kolordu cebhesinde sükûnet devâm ediyor. Dîger taraflardaki vaz'iyyetde tebeddülât yokdur.

(2) Şitange Bey Müfrezesi karşısında Birinci Sibirya Kazak Âlâyı mevcûd olub mezkûr âlây hazarda İkinci Türkistan Kolordusu mıntıkasında bulunmakdadır. (3) Bekir Bey (93584 92213) ve Kiğı üzerinden Erzurum'a yürümeğe karâr vermişdir.

4- Ben yarın On, On Birinci Kolordu hudûdunu teftîş edeceğim.

5/6 Kânûn-ı sânî 330

Üçüncü Ordu K.
Hafız Hakkı

BELGE NO. 98

پیلدیرم غروب قوماندانلغی

مخصوص مسوده‌در

مسوده امضاسی		میض امضاسی	
تاریخ تسویدی		تاریخ میض	
اوراق تومیدی		مقابله‌جی امضاسی	
شعبه تومیدی		مقابله تاریخی	

A 6-9671
D
F 37

خلاصه

سنده حال

نمره: کوریکلوک ۴۷۰۸

باسره قوماندانه وکیلی یاتاغنه تبلیغ

۱- اونجی فوقاردو کوکونه دشمنلر شدتلی لقطه مدافعه قیلمه و دشمن بر فوقاردوغه موفقیت کرده و فقط آنجق مقاومت نقطه‌لرینه سوکوکچه‌لیله دشمن تکرار موفقیت چیقارمه‌ایه (نه ۹۱۰۴۵ ایسه ۸۴۵۴۸ نقدر ۲۱۰۴۵) کرک چکیلمکه مجبور اولمشلر فوقاردو سمتی آرای مزرعه بولونقده‌در. اشو موقع یاریه ۲۵۵۴۶ اده‌کلمه‌در. سمتیمیز قسمی الی بیله تقویه ایلیمز رغماً بو فوقاردوغه بعض طابورلره اده‌نده قیلمه ایسه و بعض الاوده‌ده تلف طابور صاغ قالمشدر. اونجی فوقاردو جهه‌سنده سکونت دوام ایدیور. دیگر طرفده‌کی وضعیت تبدیلات یوقدر.

(۲) شمدیکه بلک مفرزه‌ی/ فرشونی رنجه میدیانه‌ی اولان موجود طابور مذکورلری طرفده آیانجی تکستانه فوقاردو/ منطقه‌سنه بولونقده‌در. (۲) بکدیاش (فوقه ۹۲۵۸۹ ایسه ۹۲۵۲۲) وکیلی اوزرینه اخروجه بوردیکه قرار ورمشدر.

۴- یاریه اده‌نده رنجه فوقاردو حدودی نقشه‌ایله بیلدیریلمکدر

۵/۶ / قاوه‌نه‌نک

اونجی اردو. جه

عرفقاقچی